Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia
Departament de Ciència Política i Dret Públic

Tesi Doctoral

DEMOCRÀCIA DELIBERATIVA: LA TRANSFORMACIÓ DE PREFERÈNCIES EN EL PROCÉS DELIBERATIU

Barcelona, gener de 2008
Autora: Laia Jorba Galdós
Director: Dr. Joan Font Fàbregas
Codirectora: Dra. Eva Anduiza Perea

“La democràcia triomfa amb l’atomització social.
La democràcia és el poder limitat del major nombre
i el poder del major nombre limitat. Molt aviat,
les grans ideologies abandonen la fe per la quantitat”

Raoul Vaneigem

Als meus pares, qui segueixen esperant i confiant

Al Roger, per ser qui és i com és; per la seva fe en la vida

Foto de portada:
Fris del Partenó d’Atenes, “L’assemblea dels Déus”
Disseny:
Roger Sauquet

ÍNDEX GENERAL

ÍNDEX GENERAL **5**

ÍNDEX DE TAULES I GRÀFICS **9**

AGRAÏMENTS **11**

INTRODUCCIÓ **13**

PART I. LA DEMOCRÀCIA DELIBERATIVA: UNA VISIÓ PANORÀMICA **19**

1. EL ROL DE LA DELIBERACIÓ EN EL CONTEXT ACTUAL 21
2. CONTEXT D'APARICIÓ DE LA PERSPECTIVA DELIBERATIVA 27
3. EL COS CENTRAL DE LA DELIBERACIÓ 35
   3.1. Dimensió analítica: el mínim comú denominador de la deliberació 35
      3.1.1. La premissa argumentativa *36*
      3.1.2. La generació endògena de preferències *45*
   3.2. Dimensió normativa de la deliberació 52
4. LA IMPLEMENTACIÓ I FUNCIONAMENT DE LA DELIBERACIÓ 57
   4.1. Participació versus deliberació 58
   4.2. Individus versus col·lectius 59
   4.3. Capacitats deliberatives 63

PART II. EL PROCÉS I ELS RESULTATS DE LA DELIBERACIÓ: REVISIÓ EMPÍRICA, CONCEPTUALITZACIÓ I HIPÒTESIS **69**

5. LES PREFERÈNCIES RESULTANTS DEL PROCÉS DELIBERATIU: REVISIÓ DE LA LITERATURA EMPÍRICA 71
   5.1. Els mecanismes deliberatius explicatius de la transformació de preferències personals 72
   5.2. La recerca sobre les dinàmiques deliberatives i els seus resultats 79
      5.2.1. Característiques del context *80*
      5.2.2. Els processos de comunicació i de relació *87*
      5.2.3. L'impacte de la deliberació en els resultats i els participants *98*
   5.3. Conseqüències i implicacions per als processos deliberatius: hipòtesis i mesures 110
6. EL PROCÉS DELIBERATIU 121
   6.1. Les condicions prèvies del procés 122

6.2. Característiques del procés deliberatiu 124
6.2.1. Dimensió argumentativa 126
6.2.2. Dimensió relacional 128
6.2.3. Dimensió democràtica 129
6.3. Operacionalització de la qualitat del debat 130
6.3.1. Dimensió argumentativa 134
6.3.2. Dimensió relacional 140
6.3.3. Dimensió democràtica 145
6.3. Resum dels indicadors de qualitat del debat 148

PART III. ANÀLISI DE LA QUALITAT DEL PROCÉS I DELS RESULTATS DE LA DELIBERACIÓ 149

7. APUNTS METODOLÒGICS 151
7.1. Què és una enquesta deliberativa? 151
7.2. La metodologia quasiexperimental de l'enquesta deliberativa 156
7.3. L'enquesta deliberativa a Còrdova 160
7.4. Introducció al tema: l'oci juvenil nocturn a Còrdova 166
8. ANÀLISI DE LA QUALITAT DEL PROCÉS DELIBERATIU 171
8.1. Les condicions o el marc del procés deliberatiu 171
8.2. La percepció dels moderadors 181
8.3. La qualitat del debat 185
8.3.1. Igualtat en la participació 186
8.3.2. El diàleg i el respecte en el grup 190
8.3.3. Justificacions 193
8.3.4. Consens i dissens 195
9. ANÀLISI DE RESULTATS: LA TRANSFORMACIÓ DE PREFERÈNCIES 199
9.1. Estructuració de l'enquesta 201
9.2. Canvis de preferències 202
9.2.1. Percepció de l'oci nocturn 206
9.2.2. Oci nocturn i alcohol 210
9.2.3. Conseqüències dels botellons: problemes amb els veïns 212
9.2.4. Mesures per gestionar el botelló 214
9.2.5. Actituds polítiques 218
9.2.6. El contingut dels canvis 219
9.3. Canvis individuals 221
9.4. El perfil dels participants i la transformació de les preferències 227
9.5. Consens 234

9.6. Aprenentatge i estructuració de les preferències 237
9.6.1. Aproximació a la correcció de les respostes..... 237
9.6.2. Reducció de la incertesa 241
9.6.3. Estructuració de les preferències..... 244
9.7. Polarització dels grups..... 247
9.8. Permanència dels canvis..... 254

REFLEXIONS FINALS 263

BIBLIOGRAFIA..... 272

ANNEXOS 295

ANNEX C. ENQUESTES DE L'ESTUDI (T1, T2 I T3) 297
ANNEX D. ENQUESTA MODERADORS..... 311
ANNEX E. TAULES SOCIODEMOGRÀFIQUES DE COMPARACIÓ ENTRE ELS ASSISTENTS AL FÒRUM (T2) I LA PRIMERA ENQUESTA (T1)..... 313
ANNEX F. TAULA GENERAL DE COMPARACIÓ DE MITJANES I PROPORCIONS..... 315
ANNEX G. COMPARACIONS DESVIACIONS MITJANES EN EL T1, T2, T3 317
ANNEX H. TEMES TRACTATS SEGONS PERSONES PARTICIPANTS..... 319
ANNEXOS A I B. DOCUMENTACIÓ I TRANSCRIPCIONS 321

ÍNDEX DE TAULES I GRÀFICS

Taula 3.1. L'argumentació i la negociació com a tipus ideals de comunicació 49
Figura 4.1. El sistema deliberatiu 62
Taula 6.1. Dimensions i criteris de la deliberació definits per estudis previs (argumentativa, relacional i democràtica)..... 133
Taula 6.2. Dimensions de la racionalitat deliberativa en estudis empírics previs 134
Taula 7.1. Perfils sociodemogràfics dels entrevistats i participants al fòrum deliberatiu 162
Taula 7.2. Programa del Fòrum Deliberatiu..... 165
Gràfics 8.1. Percepció de la utilitat de l'enquesta deliberativa per... 174
Gràfic 8.2. Interès del tema: el botelló 175
Gràfics 8.3. Valoració de la informació disponible en el fòrum deliberatiu..... 177
Taula 8.4. Cobertura dels diferents aspectes del tema 177
Taula 8.5. Valoració dels debats per part dels moderadors 182
Taula 8.6. Temes més tractats en els grups segons els moderadors..... 184
Taula 8.7. Principals tasques realitzades pels moderadors 184
Taula 8.8. Perfil dels grups analitzats..... 186
Gràfics 8.9. Percentatge d'intervencions dels diferents membres del grup 187
Taula 8.10. Percentatge d'intervencions dels diferents membres del grup..... 188
Taula 8.11. Tipus d'intervencions del moderador..... 189
Taula 8.12. Igualtat deliberativa..... 190
Taula 8.13. Missatges de validació i invalidació cap a la persona i/o els seus arguments 191
Taula 8.14. Intervencions inicials i de resposta..... 192
Taula 8.15. Temes més tractats segons grups..... 193
Taula 8.16. Nivell argumentatiu de les intervencions 194
Taula 8.17. Grau d'acord i desacord en els grups deliberants..... 195
Taula 9.1. Canvi net de preferències..... 204
Gràfic 9.2. Percepció del botelló..... 207
Gràfic 9.3. El botelló s'ha fet sempre..... 208
Gràfic 9.4. Principal raó per anar al botelló 210
Gràfic 9.5. En el botelló es consumeix més alcohol que als bars 211
Gràfics 9.6. Principal problema associat al botelló..... 213
Gràfic 9.7. Actitud de la Junta d'Andalusia..... 214
Gràfic 9.8. En quina mesura està d'acord amb que el botelló es prohibeixi totalment? 215

Taula 9.9. Canvi individual / brut de les preferències 222
Taula 9.10. Influència dels perfils sociodemogràfics en el canvi de preferències 228
Taula 9.11. Influència de les actituds prèvies en la transformació de les preferències 232
Taula 9.12. Desviacions respecte de la mitja abans i després de la deliberació 234
Taula 9.13. Consum alcohol de joves vs. adults 239
Taula 9.14. Proporció de joves que acudeix al botelló 240
Taula 9.15. Consum moderat d'alcohol en els botellons 240
Taula 9.16. Reducció/Augment de la incertesa 243
Taula 9.17. Nivell d'estructuració de les preferències 245
Taula 9.18. Sexe i nivell educatiu dels participants al fòrum 246
Taula 9.19. Efectes de les dinàmiques de grup: polarització vs moderació 248
Taula 9.20. Dinàmiques dels grups participants 251
Taula 9.21. Perfils mitjans dels membres dels grups participants 252
Gràfics 9.22. Perfils sociodemogràfics dels membres dels grups participants segons sexe, edat, nivell d'estudis i tinença de fills 253
Taula 9.23. Comparació de preferències t1, t2 i t3 per als participants al fòrum 255
Taula 9.24. Comparació de preferències t1 i t3 per als no assistents al fòrum 257
Taula 9.25. Contrastació de les hipòtesis plantejades amb els resultats 259

AGRAÏMENTS

Una tesi és també un viatge personal: el meu s'inicia amb la curiositat vers la possibilitat d'entendre's amb individus que comparteixen el meu espai de treball i d'oci diari. Aquest neguit, traslladat al camp de la política, ha alimentat les preguntes i les motivacions fonamentals que m'han acompanyat en aquest trajecte. Fins a quin punt som partícips d'un mateix espai públic? Ens entendríem si discutíssim sobre temes que ens impliquen i afecten a nivell polític? Arribaríem a posar-nos en el lloc de l'altre i comprendre el seu punt de vista? Resoldríem les desavinences? Quin és el límit a aquest acostament? En última instància, la pregunta fonamental es refereix a la possibilitat de gestió del conflicte polític en un context de diversitat. El meu viatge acadèmic i investigador, que partia de premisses una mica ingènues, ha acabat moderant el meu entusiasme inicial, però encara es manté aquell cor central que em va empènyer a la tasca, la creença en la possibilitat de la comprensió entre les persones.

El viatge, però, no ha estat solitari. Moltes són les persones i les institucions de les quals és deutor aquest trajecte i treball. En primer lloc, ha comptat amb una beca predoctoral atorgada pel DURSI, Generalitat de Catalunya, així com, en els darrers mesos de redacció, de la confiança de la Fundació Bofill; gràcies a aquestes ajudes, la dedicació a la investigació ha pogut ser més intensiva i exclusiva, amb major gaudi de la feina que estava realitzant.

També és imprescindible agrair l'obertura i l'accessibilitat de l'IESA i el CIS, tant en el procés de definició i organització de l'enquesta deliberativa, com en la possibilitat d'explotació de les dades. Agrair especialment la feina i la il·lusió que posaren en el projecte la Sara, l'Ernesto i el Braulio, els quals m'acolliren a la ciutat amb els braços oberts. També a l'Estela i les seves companyes de Còrdova, alhora que les persones del CIS amb l'ajuda de les quals el desenvolupament dels fòrums va ser més amè i senzill.

La conclusió del treball també ha estat possible pel recolzament dels companys del Departament de Ciència Política i Dret Públic, especialment la Marta, sempre disposada a donar un cop de mà amb un somriure ample als llavis, però també a la resta de companys de trajecte, al Josep, al Joan Pere, al Robert, l'Adrià, l'Andrés, l'Aina, el Guillem i un llarg etc. Tampoc puc deixar de mencionar en Jesús Maria, qui amb la seva visió particular i peculiar de la vida i del món acadèmic m'ha

ajudat a relativitzar i valorar el nostre microcosmos en la seva justa mesura, alhora que ha alimentat la meva inquietud intel·lectual.

No tinc suficient lloc ni paraules per agrair el suport incondicional de la meva família, els pares, la Maira, la Neus i el Pep, com també a la família de Puigvert i una llarga llista d'amics, la fe dels quals m'ha empès endavant, alhora que la seva curiositat en la meva investigació m'ha ajudat a mirar amb uns nous ulls cada dia la investigació que tenia a les mans. Mencionar sobretot a en Roger, qui m'ha sostingut en tot moment i m'ha ajudat de totes les maneres possibles.

Finalment, però no en menor grau d'importància, a en Joan Font i l'Eva Anduiza, director i codirectora de la tesi respectivament, qui m'han acompanyat des de l'inici de l'aventura, amb qui he discutit amb una delicadesa i rigor inestimable molts punts dels meus escrits, dels qui he après moltes de les coses que es reflecteixen en aquesta tesi i dels qui m'agradaria seguir aprenent en un futur.

Gràcies.

INTRODUCCIÓ

Amb els seus alts i baixos i les tensions polítiques quotidianes, en el darrer quart de segle hem estat testimonis de la relativa normalitat en la que es desenvolupa el dia a dia de les democràcies occidentals. Aquesta normalitat és llegida per un sector ampli de la teoria política com un cert estancament en l'assoliment de les fites democràtiques, quelcom que ha donat lloc a l'explosió de propostes i models de renovació o aprofundiment democràtic. Els models tot sovint són divergents, estan focalitzats en diferents camps i arenes polítiques i públiques, tenint uns actors o uns altres com a protagonistes. Paral·lelament, part de la ciutadania es mou en la mateixa direcció, és a dir, activant demandes en favor d'una major transparència i participació en els processos democràtics. Central a tot aquest magma en ebullició es troba l'interès per la revitalització de l'esfera pública, per a la justificació de la qual es reprenen els debats entorn la justícia político-social que havien estat marginals en els 50's i 60's. Això sovint duu a la reivindicació del nostre passat i la nostra tradició d'implicació cívica a través de l'actualització de les seves lliçons per a un nou context molt més complex, global i plural.

La democràcia deliberativa és una d'aquestes propostes teòriques que advoquen per l'aprofundiment democràtic, recuperant la deliberació no ja com un procediment decisori més o menys vàlid i òptim, sinó com a concepte clau i central de la concepció de la democràcia. El debat entorn la democràcia deliberativa ha captat una part molt rellevant de l'agenda de la teoria política, principalment en el món anglosaxó, essent el concepte de moda al llarg dels 80's i 90's del segle passat. La discussió entorn la deliberació democràtica contemporània s'ha dut a terme fins avui dia a un nivell essencialment teòric i abstracte. Les seves suggeridores propostes han estat defensades i criticades des de l'argumentació i la crítica de la filosofia política, deixant de banda, en la major part dels casos, les contrastacions empíriques de moltes de les seves assumpcions i dimensions justificatòries. Això és especialment important des del moment que la democràcia deliberativa ha estat durament criticada per ser utòpica, irreal i impracticable.

Probablement, el fet que sovint la teoria deliberativa apunti a situacions ideals de discurs, no facilita que la discussió es dugui a terme en el pla empíric[1].

Tanmateix, des de finals dels anys 90 del segle passat, han començat a proliferar estudis que intenten distingir l'ideal deliberatiu, de les pràctiques que, sense ser ideals, apunten i fomenten formes deliberatives, per tal d'oferir prescripcions per a la realització i implementació d'un bon procés deliberatiu, alhora que també intenten valorar des d'una nova perspectiva nombrosos processos i espais democràtics, com els jurats, les eleccions, els fòrums ciutadans, l'esfera de la política internacional, etc. Actualment, i de forma paral·lela a la història d'altres perspectives teòriques que nasqueren amb objectius similars –com la participativa–, el principal focus d'atenció i d'anàlisi en el marc deliberatiu és l'estudi i posada en pràctica d'avaluacions dels processos deliberatius i dels resultats que se n'obtenen, precisament per discernir fins a quin punt s'allunyen les pràctiques de l'ideal deliberatiu i quan hem de deixar de parlar o començar a parlar de deliberació.

L'objectiu d'aquest treball s'emmarca doncs en aquest darrer camp i té com a focus principal testar una hipòtesi llargament assumida, i encara poc contrastada, de la democràcia deliberativa, a saber, que una bona deliberació incentiva una transformació de les preferències personals o com a mínim una fonamentació més sòlida d'aquestes. Aquest canvi, s'augura, tendeix a produir-se en una direcció determinada, donat que el procés deliberatiu racionalitza i moralitza aquelles preferències. Els deliberacionistes no escatimen els elogis que se'n poden derivar, apuntant a un llistat de beneficis força llarg: alguns d'ells giren al voltant d'una una major coordinació i acomodació entre les preferències individuals i les col·lectives (Sunstein 1999, Bohman 1996: 23-30, Gastil 2000a), unes preferències personals més informades, autèntiques i orientades al bé públic (Barber 1984: 163-212, Fishkin 1994, Page 1996; Ackerman i Fishkin 2002), una major comprensió cap a les preferències personals (Dahl 1989: 111-113; Chambers 1996; Gutmann i Thompson 1996), una major tolerància i empatia cap als interessos dels altres (Gutmann i Thompson 1996), l'enfortiment de l'autonomia política d'aquests (Rawls 1995; Habermas 1996), la generació d'una ciutadania més activa i compromesa amb la vida pública (Pateman 1970, Mansbridge 1983, Barber 1984: 213-260, Gastil at al. 2002, Avritzer 2001), la creació de capital social (Avritzer 2001, Fishkin 1995), un major suport cap als processos i els valors de la democràcia, és a dir, una major

[1] Per repassar el divorci tradicional, i l'actual acostament, entre els llenguatges teòric i empíric de la democràcia deliberativa, vegeu Neblo (2004).

legitimitat cap al sistema polític i els valors democràtics (Fishkin 1995, Cohen 1996, Habermas 1996; Chambers 1996, Gutmann i Thompson 1996), la creació d'un sentiment de comunitat deixant les diferències personals o grupals de banda i reconeixent la interdependència (Barber 1984: 213-220, Cohen 1991, Habermas 1992, Benhabib 1996, Chambers 1996), etc. En general, doncs s'està pressuposant que la deliberació aporta quelcom únic i específic, i no simplement redueix o articula els conflictes com farien altres sistemes d'agregació de preferències (Barber 1984: 135; Sunstein 1988: 1555), facilitant, en tot cas, l'arribada a consensos o un suport major cap a les opcions resultants, donat que fins i tot els més entusiastes defensors de la deliberació com a forma comunicativa, reconeixen la necessitat de recórrer al vot quan la unanimitat o el consens no és possible (Habermas 1982; Cohen 1989; Mansbridge 1983: 31-33).

Malgrat els postulats deliberatius siguin altament suggeridors, la seva viabilitat dependrà en gran mesura de la corroboració d'aquells beneficis. En última instància, si les preferències individuals es transformen en la direcció pronosticada, els processos deliberatius podrien ser fonamentals per a les democràcies occidentals, precisament per esdevenir una via de revitalització de l'esfera pública, propiciant debats de major qualitat, atorgant un major rol a la ciutadania i, en darrer lloc, atorgant major legitimitat al sistema polític democràtic. La rellevància del tema i dels objectius plantejats radica, precisament, en aquesta possibilitat.

La investigació que aquí es desenvolupa ve a sumar-se a d'altres estudis amb una perspectiva similar, estudis que en alguns casos confirmen i en d'altres rebutgen aquestes hipòtesis. Així, els resultats seran sumatoris a un corpus teòric que s'està construint, aportant aquesta investigació elements d'anàlisi i de mesura genuïns. L'objecte d'estudi que aquí entomem és una enquesta deliberativa realitzada a Còrdova a finals del 2006, la primera que es realitza a l'estat espanyol i, per tant, única en el nostre context. Les enquestes deliberatives, que combinen la metodologia de les enquestes tradicionals amb els fòrums deliberatius presencials entre ciutadans, són especialment idònies per contrastar les hipòtesis plantejades, donat que es tracta d'un mètode quasiexperimental de pre-post test que permet establir relacions més o menys sòlides de causa-efecte i que, alhora, dota de validesa i robustitat les conclusions que es derivaran de l'anàlisi.

Aquí es fa una anàlisi doble i, en certa mesura, paral·lel: si l'assumpció és que els procediments deliberatius tendeixen a produir bons resultats, necessitem, d'una banda, analitzar què és un procediment deliberatiu i quan estem davant d'un procediment de qualitat, quelcom que es farà a través de les transcripcions dels

fòrums deliberatius, codificació i anàlisi dels mateixos, i de l'altra, estudiar la qualitat dels resultats, quelcom que es farà a partir de les enquestes recollides, prèvia i posteriors a la deliberació. Només a la llum de les dues anàlisis, tindrem una pintura completa per discutir l'assumpció teòrica que estem testant.

Així doncs, com s'estructura el treball? La investigació es divideix en tres blocs, anant del més general al més concret, del més teòric i abstracte a allò més empíric: el primer bloc, el marc deliberatiu, recull els elements centrals del corpus teòric de la deliberació per poder tenir una visió panoràmica o general del que estem parlant. Es tracta d'un bloc descriptiu del desenvolupament d'aquest camp d'estudi, però també molt analític per tal de definir què és i què no és deliberació.

El segon bloc dóna un pas en el terreny de la implementació deliberativa: d'una banda, posarem la mirada en la teoria i la literatura entorn l'anàlisi empíric realitzat fins a dia d'avui, acabant definint unes hipòtesis adequades a les dades que disposem i unes possibles mesures per a aquestes hipòtesis. D'altra banda, s'identificaran i conceptualitzaran les principals característiques del procés i les dimensions que el composen, quelcom que ens durà, revisant altres propostes d'operacionalització, a definir uns indicadors adequats per a les deliberacions que tenen lloc entre ciutadans i, així, poder avaluar la qualitat del debat.

Finalment, el tercer bloc recull precisament aquestes anàlisis dels procés i dels resultats, quelcom que ens permetrà dir si el procés és de qualitat i, d'altra banda, si les preferències es transformen en la direcció predita per la teoria. Les conclusions, al seu torn, ens permetran unir aquestes dues anàlisis.

En conjunt, els tres blocs volen donar resposta i solidesa empírica a l'afirmació que apunta a la influència de la deliberació en la transformació de les preferències personals. Les diverses preguntes d'investigació que anirem plantejant al llarg del treball tenen aquest objectiu de mira. Desenvolupant una mica més aquestes preguntes, intentarem esbrinar fins a quin punt els processos deliberatius són marcs comunicatius en què es pot desplegar un diàleg genuí i de qualitat sobre els assumptes polítics. Alhora, si és possible aquest marc, és a dir, si no es tracta d'un ideal regulatiu utòpic, caldrà també preguntar-nos si els ciutadans poden desenvolupar una deliberació aprofundida i acurada. Mirarem concretament si l'enquesta deliberativa, com a mecanisme específic, dibuixa un marc adequat per a una deliberació de qualitat entre ciutadans. També investigarem quin efecte té per als ciutadans, específicament en relació a les seves preferències, la seva implicació en una enquesta deliberativa. Entre els efectes, estudiarem específicament la

intensitat i direcció dels canvis que esperem trobar en les preferències dels participants. Finalment, veurem si aquells possibles canvis tenen conseqüències rellevants per a la teoria deliberativa i, en última instància, per a la teoria democràtica, apuntant a les potencialitats, límits i aspiracions reals i fallides de la deliberació en les democràcies representatives occidentals. Aquestes seran les preguntes d'investigació que anirem desglossant a mesura que avanci el treball.

PART I. LA DEMOCRÀCIA DELIBERATIVA: UNA VISIÓ PANORÀMICA

La deliberació, sobretot en les dues darreres dècades del segle passat, ha estat un pol d'atracció i rebuig central per a les discussions de la teoria normativa de la democràcia. La seva centralitat ha dut aparellada en moltes ocasions una confusió terminològica, fruit no solament d'un ús indiscriminat del terme, sinó també de les expectatives que havia aixecat en un primer moment aquesta perspectiva, confluint tot plegat en assumpcions sovint acrítiques. Les crítiques posteriors, tant internes com externes a la perspectiva de la democràcia deliberativa, han permès reorientar o redefinir els seus principis i concepcions procedimentals idealistes cap a definicions i concrecions més realistes i adaptades al context actual.

Quin és el rol o la funció de la deliberació en aquest context?, és la primera qüestió que abordarem en aquesta part. Així, després de reflexionar sobre el lloc de la deliberació en la teoria democràtica i en els sistemes polítics actuals, ens endinsarem breument en les condicions i orígens de la seva gènesi, quelcom que ens donarà les motivacions més profundes que mouen aquesta perspectiva teòrica.

En tercer lloc, abordarem els elements estructurals o centrals del que s'entén, i aquí es concep, com a deliberació, identificant des d'un angle analític què la caracteritza: principalment, com veurem, la deliberació remet a una reflexió aprofundida que en el marc d'aquesta investigació, és, a més, dialògica i comunicativa. Alhora, analitzarem una de les premisses que distingeixen la deliberació d'altres concepcions democràtiques, a saber, la concepció de les preferències com elements endògens als processos polítics; és a dir, es conceben aquests processos com espais de construcció de les preferències individuals i col·lectives.

Posteriorment, des d'un punt de vista normatiu, veurem quines són les expectatives que donen cos a les justificacions deliberatives, és a dir, quins són els efectes i conseqüències esperades o potencials de la deliberació que la legitimen i la defineixen com un procés bo i desitjable. Finalment, per començar a fer el salt a la pràctica, analitzarem les vies d'implementació de la deliberació, les diferents propostes avançades per desenvolupar un procés deliberatiu. La defensa i rebuig de determinades propostes d'implementació és rellevant en aquest punt perquè posa de manifest les tensions entorn la possibilitat d'una vera deliberació i, específicament, la possibilitat d'una discussió política acurada amb individus amb

pocs coneixements i/o motivacions com per dedicar temps a aquesta tasca. És precisament aquesta dimensió la de més divergència entre els deliberacionistes, com podrem veure en la darrera secció d'aquesta part.

1. El rol de la deliberació en el context actual

Com a mínim una part important de la tradició de la teoria democràtica recent s'articula al voltant de la idea de deliberació pública com a element important i constitutiu de la democràcia plena o forta (Mansbridge 1983; Barber 1984; Dahl 1989; Fishkin 1991, 1995; Habermas 1996; Dryzek 2000), essent comú parlar del gir deliberatiu en la teoria política (Chambers 2003: 307). Aquest gir, que inicialment es donà als Estats Units, ha estat motivat principalment per contrarestar l'escepticisme creixent entorn la possibilitat d'una democràcia, no ja com a sistema de gestió dels conflictes, sinó com a via de construcció de ciutadania. En aquest sentit es recuperaven els elements clàssics i republicans de la participació cívica per redinamitzar el debat en la teoria política en termes més normatius del que s'havia desenvolupat en les darrers dècades. Però a més d'aquest debat teòric, sembla que la deliberació, a poc a poc, hagi anat abandonant la seva exclusivitat acadèmica i impregnant la retòrica política i, fins i tot, hagi anat calant en l'àmbit privat: el diàleg, l'entesa i les negociacions amb les parts implicades són fórmules polítiques amb majors adeptes actualment que en dècades anteriors, si més no com a referents simbòlics i retòrics, i, en alguns casos, com a mecanismes reals de gestió dels conflictes i de presa de decisions.

Parlar de democràcia deliberativa, o en menor mesura de deliberació, ha esdevingut d'aquesta manera un lloc comú que, com a tal, encabeix un conjunt d'aspiracions i fonamentacions diferents i, sovint, divergents –des d'aquelles més elitistes, a les més extensives o participatives– tant en la seva formulació teòrica com, sobretot, en les propostes d'implementació. No tractarem la "deliberació" com a tal, concepte que ens duria a d'altres objectius que el que aquí es persegueix, sinó que fonamentalment ens centrarem en la "democràcia deliberativa", una perspectiva teòrica contemporània que col·loca la deliberació al centre del seu univers normatiu, analític i pràctic, i dins d'aquest marc, ens referim sobretot a l'enquesta deliberativa, un procés o mecanisme específic d'institucionalització de la deliberació[2].

[2] Descriurem en què consisteix aquest mecanisme al capítol set, prèviament a l'anàlisi dels seus resultats.

Els defensors de la democràcia deliberativa[3] tenen com a motivació central reactivar el debat entorn la justícia i la legitimitat política en un nou context democràtic i liberal, alhora que obrir espais per a l'aprofundiment de la pràctica democràtica davant d'alguns dels seus reptes actuals (Bohman 1996: 1-4; Norris 1999)[4]. Entre aquests reptes, i sense voler desenvolupar un llistat exhaustiu dels mateixos, destaquen: en primer lloc, la creixent pluralitat identitària que demana un reconeixement diferencial dels grups minoritaris i atenua el potencial representatiu institucional (Gargarella 2001: 325-326); en segon lloc, l'existència de múltiples nivells administratius i polítics que obren més espais de participació, però fan més complexes i dilatades les decisions i l'actuació política; en tercer i darrer lloc, el distanciament dels ciutadans respecte de les institucions democràtiques representatives, quelcom que obre de nou el debat entorn la legitimitat i governabilitat d'aquelles institucions[5].

---

[3] Sempre és difícil establir línies clares entre autors dins i fora de la perspectiva deliberativa. Principalment assumim aquí que en formen part els treballs que han desenvolupat, amb substancials diferències entre ells, Jürgen Habermas, Joseph M. Bessette, Seyla Benhabib, James Bohman, Joshua Cohen, John S. Dryzek, James S. Fishkin, Carlos Santiago Nino, Amy Gutmann i Dennise Thompson. A més d'aquests treballs ja clàssics podríem fer una llista extensíssima d'autors que treballen diferents aspectes de la deliberació, però aniran sortint de forma progressiva al llarg del text. El cas de John Ralws és una mica més complex donat que encara que ell s'hi autoclassifiqui (Rawls 1999: 139), molts autors l'han situat fora de la teoria deliberativa (Freeman 2000; Chambers 2003; Avritzer 2001: 50-55), principalment per la seva epistemologia individualista de la deliberació, perspectiva que comentarem a la part final de la secció 3.1.1.

[4] S'entén per aprofundiment democràtic el conjunt de processos i mecanismes que faciliten l'aproximació dels principis, institucions i resultats que configuren l'exercici democràtic al seu ideal normatiu, moviment que el distingeix de la democratització o procés de transició política d'un règim autoritari a un règim democràtic (O'Donell 1972; 1988; 1997). Tanmateix, alguns autors usen els dos termes indistintament. En el món occidental, segons Habermas (1992), hi ha hagut tres processos fonamentals d'aprofundiment democràtic. Al segle XIX, l'avanç més important es féu al garantir l'imperi de la llei i tota la corrua de drets liberals que pengen d'aquella garantia; la segona onada es donà amb el desenvolupament de la socialdemocràcia i el conjunt de drets socials associats; i, finalment, la democratització contemporània es fonamenta, segons l'autor, en l'autocomprensió procedimental de la democràcia constitucional a través de la deliberació, és a dir, en la possibilitat d'arribar a consensos i bones decisions a través del procés deliberatiu dins l'esfera pública, quelcom que porta a l'autodefinició del corpus públic, d'on sorgeix la sobirania que després s'exerceix des de l'esfera política. Per a Dahl la tercera transformació democràtica es tradueix en la reducció de la distància entre governants i demos, específicament transformant aquest demos en un minipopulus (Dahl 1989: 339-340), una massa crítica de ciutadans informada i activa que permeti una bona comprensió i articulació entre les pròpies preferències –*enlighted interest*– i el procediment democràtic –*enlighted understanding*– (Dahl 1989: 306-308), coneixement atansable a través de la deliberació.

[5] En aquest darrer sentit, Giddens (2000: 90) parlà de la "paradoxa de la democràcia" al relacionar inversament una creixent extensió de la mateixa amb l'interès ciutadà en la política i els afers públics.

En tot moment, el punt de partida de la deliberació per a l'aprofundiment democràtic són els sistemes democràtics liberals dels països occidentals, talment apunta Chambers (2003):

> It is given a more complex and richer interpretation in the deliberative model than in the aggregative model. Although theorists of deliberative democracy vary as to how critical they are of existing representative institutions, deliberative democracy is not usually thought of as an alternative to representative democracy. It is rather an expansion of representative democracy (Chambers 2003: 308).

Així, es proposa, més que no pas una substitució de les institucions polítiques vigents, una nova forma d'entendre els processos democràtics, quelcom que desembocaria en la reforma de les institucions per tal de donar major cabuda a la deliberació en la justificació pública de les decisions i en l'extensió simultània de la deliberació a d'altres esferes públiques.

En aquesta conjuntura, la democràcia deliberativa sorgeix com a model contraposat a la democràcia agregativa (Bessette 1994; Knight i Johnson 1994; Rosenberg 2004a; Chappell 2006). D'una banda, es defineix un model democràtic centrat en els processos comunicatius i la formació/generació d'una voluntat conjunta i individual indeterminada a priori, i de l'altra, un model democràtic centrat en el vot, essent les opcions polítiques col·lectives l'equació aritmètica de les preferències individualment predefinides[6]. Els dos models, òbviament deixant de banda els processos no democràtics, donen una resposta diferent a un punt de partida comú: la gestió del conflicte i del pluralisme. Darrera el deliberacionistes hi ha la creença en la possibilitat d'anar una mica més enllà de la simple agregació, de treballar per un objectiu comú, de superar els dilemes de l'arbitrarietat –o no justificació– de les decisions col·lectives en la que cau la democràcia quan s'usen mecanismes agregatius. Els agregacionistes, per la seva banda, parteixen de la creença contrària, és a dir, la convicció de la impossibilitat d'una entesa comuna en contextos de pluralisme, creença fonamentada sovint en l'existència d'una cultura política principalment adversària, tant en les institucions polítiques, com entre la pròpia ciutadania. Si bé aquest darrer model, segons els deliberacionistes, no resol bé el conflicte derivat de la pluralitat al no aportar elements suficients de legitimació de les decisions, tampoc la democràcia deliberativa resol el conflicte de forma plenament satisfactòria. De fet, la majoria de deliberacionistes admeten que hi

[6] Veurem en major detall les fonamentacions d'aquests dos models en relació a les preferències individuals a la secció 3.1.2 del capítol 3.

haurà situacions en què no s'arribarà a un acord, havent de tancar necessàriament els conflictes amb mecanismes agregatius postdeliberacionistes[7].

Els que defensen la democràcia deliberativa, tanmateix, es neguen a reconèixer la contrafactualitat de les seves propostes i recorren a les pràctiques locals i a les experiències de base l'èxit de moltes de les quals dóna solidesa a les seves aspiracions. Apunten que les pràctiques deliberatives obren la possibilitat d'una banda, de reduir la complexitat sociopolítica o, com a mínim, de facilitar la seva gestió mantenint la seva complexitat al establir mecanismes per a l'emergència de consensos col·lectius en àmbits de proximitat. D'altra banda, davant la pluralitat i irreductibilitat de concepcions morals del bé assenyalen la necessitat de justificació epistèmica o moral de les decisions i accions públiques com a fonament legitimador de les decisions polítiques. Rosenberg (2004) defensa aquest instrument de legitimació perquè els mecanismes electorals ja no aporten els efectes integradors de la comunitat com sí que ho havien estat en societats menys plurals. Així:

> While this solution [the acceptance of the winner and its binding decisions] may obtain when conditions are ideal, it is less workable in fragmented, complex societies where minority groups may have little hope of ever winning an election, where the use of executive power to force compliance from those who do not accept the law can be costly and is often ineffective, and where social trust is systematically undermined both by a multiculturalism that reinforces social cleavages and by an ethos of individualism that erodes all social ties and commitments (Rosenberg 2004: 1).

Les dues aspiracions, la construcció conjunta de les decisions col·lectives i la legitimació d'aquestes decisions, essent no sempre complementàries, desemboquen en respostes pràctiques d'implementació diferents que duen annexades herències de tendència més comunitarista, d'una banda, i de més liberal, de l'altra[8]. Tot i que el debat entre comunitarisme i liberalisme ja està superat, les dues tradicions han complementat les seves premisses amb idees

---

[7] Aquesta reducció es produeix fins i tot en els casos en què s'hagi de recórrer a mecanismes agregacionistes finals. Tanmateix, l'agregació postdeliberativa tindrà resultats diferents a la predeliberativa. En el primer cas, la deliberació tendirà a produir resultats més racionals i coherents al reduir el pluralisme i els desacords, com a mínim en aquells casos en què el desacord és producte dels malentesos, no de cosmovisions diferents.

[8] Es tendeix a classificar com a deliberacionistes de tradició liberal Rawls (1996, 1999), Gutmann i Thompson (1990, 1996), Cohen (1989, 1993, 1996, 2001) i Ackerman (1980, 1989). De la banda de les propostes comunitaristes s'ubiquen els treballs de Mansbridge (1983), Barber (1984), Sandel (1996) i Marion Young (2000), amb reserves donat que té una visió més pluralista que comunitarista.

sobre el discurs i la comunicació pública, quelcom que permet parlar d'una certa convergència de postures en la democràcia deliberativa (Talisse 2005: 85-86).

En definitiva, la democràcia deliberativa s'instituí sobre fonaments teòrics diferents com una teoria normativa inspiradora d'una nova manera de fer política en el marc de les democràcies representatives amb l'objectiu últim de l'aprofundiment democràtic. En paraules de Chambers: "Deliberative democratic theory is a normative theory that suggests ways in which we can enhance democracy and criticize institutions that do not live up to the normative standard" (2003: 308).

Tot i que com a proposta normativa era i és altament suggeridora, aviat sorgiren recances i crítiques tant des d'autors no deliberacionistes (Sanders 1997) com des de la pròpia pràctica deliberativa (Knight i Johnson 1994, 1997; Young 1999) al apuntar els pressupòsits voluntaristes i els costos en els que es basen les seves propostes –independentment dels mals dissenys procedimentals que puguin ser més o menys resolubles–. Entre els costos econòmics i polítics trobem: "wasted time, procrastination and indecision, stalling in the face of needed change, and unfair control of agendas are among its frequent casualties" (Shapiro 2002: 196). Alhora, en la línia del defensat per Mansbridge (1983), i més enllà dels costos directes i els elements voluntaristes, per molt que la democràcia deliberativa parteixi de principis ideals atraients, no és un perspectiva completa que pugui donar resposta a tots i cadascun dels conflictes de l'esfera pública i política, i per tant, és il·lusori pretendre la seva extensió generalitzada en els sistemes polítics liberals, on la cultura política dominant és principalment adversària i estructurada per donar supremacia a interessos individuals que s'acaben agregant més que no pas articulant. Tanmateix, juntament amb l'autora, creiem que aquests espais poden esdevenir cada vegada més necessaris.

Així doncs, un dels objectius de la nostra investigació serà preguntar-nos si la deliberació és possible en alguns espais i amb uns determinats actors, específicament entre la ciutadania en el nostre cas, context que per a alguns és l'idoni (Mansbridge 1983; Barber 1984; Avritzer 2001), mentre que per a d'altres es tracta precisament d'espais especialment susceptibles de manipulació i de pseudodeliberació (Sanders 1997; Przeworsky 2001). Però això ho analitzarem més endavant. Ara, de moment, ens centrarem en la gènesi d'aquesta perspectiva per poder entendre millor quins són els seus elements estructurals i com es desenvolupa en la pràctica política.

2. Context d'aparició de la perspectiva deliberativa

El debat contemporani sobre la democràcia deliberativa no s'inicià fins el 1980, quan Bessette utilitzà per primera vegada el concepte en un article en el què proposava una nova interpretació de la constitució dels Estats Units, una lectura en clau deliberativa que, segons l'autor, no solament feia més intel·ligible la constitució nord-americana sinó que a més reivindicava l'esperit deliberatiu i republicà dels pares fundadors. En confluència, aquesta data s'emmarca en un moment de reactivació del debat filosòfic-normatiu en el camp de la teoria política que tingué el seu punt d'inflexió en la publicació el 1971 del treball seminal de Rawls (Barry 1979: 11-23)[9]. Des dels primers anys de la dècada dels setanta, es començà a llegir amb una mirada renovada els autors clàssics, actualitzant les seves idees i reivindicant la seva "modernitat" per a la teoria política, mentre que a nivell social es vivia un fenomen creixent de mobilització social[10]. Ambdós processos convergiren en un nou plantejament dels problemes i conflictes dins la teoria política: l'esforç i l'interès teòric s'ha anat centrant des d'aleshores en l'estudi de l'esfera pública i en la revitalització d'aspectes normatius propis d'una filosofia política que en els darrers temps havia estat marginal. Així, s'ha acabat trencant la relativa homogeneïtat i preponderància dels enfocaments econòmics i tecnocràtics que relegaven la ciutadania a un rol passiu de conformitat periòdica i la política a una qüestió minoritària que s'havia de resoldre mitjançant procediments neutres. Dins d'aquest marc es començà a parlar d'aprofundiment democràtic, d'una concepció de la ciutadania molt més activa i plena, d'instaurar més procediments deliberatius i recuperar "la" política com a element ineludible de la pràctica democràtica.

---

[9] Per a una visió contrària que apunta que el debat normatiu en les ciències polítiques mai va patir un declivi vegeu Parekh (2001: 727-748).

[10] L'emergència d'aquestes mobilitzacions fou primer interpretada com un nou cicle de crisi periòdica de legitimitat de la democràcia, dins la tònica d'aplicació de les eines economètriques al camp de la política (Crozier at al. 1975). Actualment se centra l'atenció en els canvis en les pautes de recolzament i mobilització dels ciutadans, més que no pas en una interpretació cíclica de l'apatia política dels ciutadans. Norris (1999), per exemple, apunta a la sofisticació de la ciutadania en la seva capacitat crítica i de discerniment a l'hora d'atribuir responsabilitats als factors contextuals, funcionament de les diverses institucions, valors estructuradors de la democràcia, avaluació dels diferents líders polítics i socials, etc.

Per fonamentar la democràcia deliberativa i justificar la seva vigència i idoneïtat per a un nou pas per a l'aprofundiment democràtic, molts dels teòrics van rastrejar les arrels de la deliberació fins a les institucions de la Grècia clàssica dels segles V i IV aC, de la Roma republicana (Held 1991; Manin 1998) i fins i tot algunes institucions espartanes (Urbinati 2000). Podem llegir-hi un doble objectiu: d'una banda, es reconeixia "l'autenticitat" democràtica a partir la seva antiguitat. De l'altra, es rescataven conceptes i pràctiques rellevants que serviren d'inspiració per a la teoria deliberativa contemporània. Quines són aquests conceptes?

Del món clàssic es poden destacar dues pràctiques importants: en primer lloc, la possibilitat de la discussió normativa entorn la justícia, com a element central de la política, talment feien els ciutadans a l'àgora grega, recuperant així una perspectiva constructiva més que agregativa del procés polític. En aquest sentit, la deliberació, com a procediment reflexiu i decisori sobre els assumptes públics i morals, privilegiava l'ús de la retòrica i la raó enfront de criteris com la tradició i els costums, quelcom que per als grecs significava la intel·ligibilitat dels principis polítics i morals vertaders, principis constituents del bé comú. En segon lloc, també es recupera la idea d'una implicació ciutadana positiva, és a dir, de l'adquisició de la veritable condició de ciutadà a través de la implicació en l'esfera pública i els afers polítics (Manin 1998: 23-48). Des d'aquesta perspectiva, la participació política es concep no solament com una activitat *natural* i preuada per a la vida humana, sinó principalment com un element constitutiu de la humanitat, que distingeix el ciutadà dels animals gregaris: "homo est naturaliter politicus, id est, socialis" (Arendt 1993: 38).

La validesa d'aquestes idees clàssiques per a la democràcia deliberativa s'ha de matisar en la mesura que la plena ciutadania no era un estatut generalitzat, sinó el privilegi d'uns pocs[11], alhora que avui dia és impossible sostenir l'existència d'una veritat moral universal cognoscible. Però com apuntava Dewey, l'exercici de la plena llibertat individual a través de la participació en l'esfera pública és una finalitat compartida tant per la política clàssica com per la democràcia deliberativa,

[11] No només hi havia exclusions de l'status de ciutadania, reservats als homes autòctons majors de divuit anys, com és abastament conegut, sinó que fins i tot un element molt més proper a la nostra realitat, com les diferències econòmiques entre els propis ciutadans, acabaven tenint influència en una desigualtat de poder i de possibilitat d'assistència a les institucions gregues (Urbinati 2000: 762-764). És per això que Pericles aprovà l'atorgament d'una quota econòmica als ciutadans per poder desenvolupar les funcions públiques sense que aquesta dedicació repercutís en el negoci particular (Manin 1998: 30).

malgrat canviïn els mitjans i les condicions, a diferència de la concepció elitista o aristocràtica:

> Whereas the aristocratic ideal believes only a small group of every talented individuals are capable of ethically appropriate self-realization, such that the majority of the population has to be urged paternalistically by the elite to conduct a virtuous life, the democratic ideal is confident that every single member of society can (Honneth 1998: 769).

Si d'una banda els teòrics de la deliberació han recorregut a les pràctiques clàssiques gregues per justificar la perspectiva deliberativa i recuperar alguns dels seus ideals actualitzant-los a la contemporaneïtat, també s'han aproximat a la tradició republicana[12]. De la tradició republicana podríem destacar els experiments de les ciutats-repúbliques d'Itàlia dels segles XII i XIII, que conjuminaven institucions més democràtiques o populars (espais de poder per a les classes baixes, artesans i petits mercaders), amb institucions més aristocràtiques (dissenyades per a la participació de grans mercaders i nobles)[13]. Però més que en les pràctiques italianes, la democràcia deliberativa s'ha focalitzat en el republicanisme que s'acabà consolidant a Anglaterra i els Estats Units als segles XVII i XVIII, de tall més elitista, aristocràtic i representatiu. D'aquest es reivindica el prestigi de la funció pública i les virtuts cíviques dels governants i de la ciutadania com a elements fonamentals d'un bon govern. Més enllà d'això, la deliberació per al republicanisme anglosaxó, es reduïa a un mecanisme de racionalització i refinament de l'opinió pública que cristal·litzava en una legislació paternalista; per tant, era un procediment intrínsecament parlamentari, desenvolupat per les elits polítiques o "l'aristocràcia natural", per usar l'expressió de Hamilton, és a dir, un conjunt d'individus la superioritat dels quals es definia, en principi, en funció de les seves característiques cognitives i racionals. Així, amb elements de la Grècia clàssica i el republicanisme, s'acabà configurant i legitimant un corpus teòric original i que Bessette anomenà "democràcia deliberativa".

---

[12] De fet, hi ha qui apunta que la democràcia deliberativa no és res més que el republicanisme actualitzat (Ovejero 2002).

[13] D'aquestes repúbliques, alguns autors en destaquen els ideals de virtud cívica i participació, com a precedents de la democràcia deliberativa. Tanmateix, sostenir aquesta premissa ens sembla difícil, perquè tot i que la retòrica de les virtuts era comú a la Itàlia renaixentista, l'obsessió per la consecució de càrrecs púbics a les repúbliques, principats i ducats italians, era principalment una simple lluita de poders i faccionalismes tiànics més que una voluntat de servir al bé comú. Certament, encara que sembla molt forçat, podria llegir-se aquesta lluita pels càrrecs, com apunta Manin, de forma positiva com un interès genuí en la vida política i pública, una lluita pels honors, essent el càrrec públic un mode idealitzat d'expressió de certa idea d'excel·lència humana: els homes satisfarin la seva naturalesa d'animal polític ocupant un càrrec (Manin 1998: 71).

L'interès que va despertar l'article de Bessette hauria pogut ser poc més que anecdòtic; tanmateix, el nou concepte va ser recuperat per autors com Manin (1987) i Cohen (1989), amb un nou impuls importantíssim a partir del diàleg entre Rawls (1993) i Habermas (1996a), els quals s'autodefiniren com a demòcrates deliberatius. L'atracció i potencialitat del concepte esdevingué un focus d'atenció i d'exploració en el que convergiren diferents tradicions teòriques i que acabà copsant bona part dels debats filosòfics del món anglosaxó, principalment, al voltant de la dècada dels 90 del segle passat.

El que permet parlar, des de la reconceptualització de Bessette, d'una perspectiva pròpia i diferenciada d'altres propostes teòriques és la visió de la deliberació com a element fonamental i central en els processos polítics i socials, apuntant a la necessitat d'una perspectiva dialògica i retòrica de la política a nivell global. Fins aleshores, la deliberació havia format part de diverses tradicions polítiques, per exemple la liberal, com un element més o un procediment concret de funcionament organitzatiu i decisori, però mai n'havia estat un element central. En paraules de Sancho: "since Bessette's article, it is no longer a question of attaching importance to the idea of deliberation inside politics but a question of the deliberative democracy appearing as a model of democracy with its own identity" (2003: 1)[14].

En definitiva, la deliberació ja no es limitava als procediments político-decisoris, sinó que ampliava el seu focus d'interès englobant els processos de deliberació pública. La perspectiva deliberativa contemporània, per tant, a més d'estudiar les possibilitats i condicions per a una deliberació centrada en la presa de decisions, també recuperà l'element discursiu i argumentatiu, tant a petita com a gran escala, en diferents espais o arenes públiques i amb fórmules d'implementació distintes, des de la deliberació que pren lloc en les converses quotidianes, a la que es desenvolupa en fòrums a gran escala, a través de les noves tecnologies i els mitjans de comunicació, en el parlament i altres institucions representatives, etc.

---

[14] Tot i així, també hi ha postures contràries a veure la democràcia deliberativa com una perspectiva pròpia. Per exemple, Hardin (1999: 103-119) afirma que la deliberació no conté principis morals propis i representa tan sols un complement procedimental, ni tan sols el fonamental, de la democràcia representativa. En una tònica menys negativa Walzer (1999: 58-69) no anul·la el valor de la deliberació, però tampoc el de la resta de mecanismes com l'educació política, l'afirmació contestatària, la manifestació, la negociació, el vot, etc., que també són útils i necessaris per a la democràcia, quelcom amb el que fàcilment estarien d'acord la majoria, si no tots, els teòrics de la deliberació.

Aquesta dinàmica no és només una ampliació del focus d'atenció, sinó també un canvi de perspectiva important, passant d'una visió funcional i instrumental de la deliberació com a procés o eina per a una finalitat concreta, a una visió més estructural i constructiva com a procés en el qual es generen els arguments, les preferències, les decisions (Hirokawa i Poole 1986: 20-21) i fins i tot les identitats. Sota la primera mirada, les preguntes d'investigació s'orienten a determinar uns *inputs* exògens, des de les condicions externes del procés de deliberació a la metodologia específica que permetrà arribar a unes decisions concretes. En canvi, la segona perspectiva analitza en detall les dinàmiques de deliberació, els discursos que es despleguen i es van construint amb o contra els altres, en un procés en què el resultat final és indeterminat des de bon antuvi.

Posteriorment a aquesta primera fase de desenvolupament dels anys 80 i 90, l'interès per aquesta perspectiva, que en un principi obria camps inexplorats, ha anat seguit d'una davallada de l'optimisme en les potencialitats de la deliberació, dibuixada a través de les notes de cautela i d'escepticisme en les investigacions empíriques recents. La davallada de l'interès es deu, principalment, als costs que implica la seva implementació òptima (Rossi 1997; Shapiro 2002), i, en segon lloc, perquè encara que desitjable, la seva implementació és massa exigent i demana de condicions heroiques i utòpiques inabastables en la pràctica social i política actual (Sanders 1997). Malgrat el lleu declivi, la democràcia deliberativa segueix essent un àmbit rellevant d'investigació en la ciència política, especialment als Estats Units on s'han obert també nombrosos centres i fundacions per a l'estudi de la deliberació i la seva aplicació pràctica[15], i en menor mesura a Europa i concretament a Alemanya, on si bé no s'han obert centres dedicats a la promoció de la deliberació, es comencen a desenvolupar força estudis empírics dels seus postulats en diferents àmbits (Steenbergen at al. 2003, 2004).

A més, també s'ha donat una evolució en l'objecte d'estudi: si en un primer moment es tractava d'identificar les dimensions i denominadors comuns d'aquesta perspectiva i les seves fonamentacions i justificacions normatives, després l'interès s'ha anat desplaçant cap a les millors vies o fórmules d'implementació, decantant-se finalment cap a investigacions que, d'una banda, avaluen l'optimalitat dels processos deliberatius i, de l'altra, intenten demostrar empíricament els beneficis de la deliberació que es proposen des de la teoria, apropant-se en aquesta darrera

[15] Per exemple, el "Centre for Deliberative Democracy" de la Universitat d'Stanford, la "Kettering Foundation", les organitzacions "Public Agenda", "The Pew Charitable Trust", "Public Dialogue Consortium", etc.

línia a la micropolítica i als estudis de psicologia social, talment fem en aquesta investigació. Alhora, la democràcia deliberativa s'obre camí, més enllà de la teoria política, en altres àrees d'investigació com són el dret públic, les relacions internacionals, les polítiques públiques, la política identitària i el tractament de les minories (Chambers 2003: 307).

Més enllà de la seva evolució com a camp específic d'investigació de la ciència política, el concepte de "democràcia deliberativa" ha estat també qüestionat per les implicacions individualistes i excessivament racionalistes que evoca. Així, en el període de cristal·lització de la democràcia deliberativa com a corpus teòric, van intentar introduir-se altres termes per tal d'evitar les connotacions elitistes que podia tenir "deliberació". Com apunta Sanders (1997: 348-350) la deliberació té tints conservadors i antidemocràtics al remetre simbòlicament a una comunitat universal de quietud i harmonia, on no hi ha conflicte sinó consensos aconseguits deliberativament però amb una correlació de poders desigual que acaba afavorint *l'status quo*.

Hi van haver algunes propostes per eliminar el terme "deliberació" i usar-ne algun altre que recollís les principals aspiracions de la perspectiva sense induir a equívocs, com per exemple democràcia dialogal, testimonial, argumentativa, etc. Trobem, per exemple, la proposta de Dryzek (2000: V-VII), qui addueix que el terme deliberació fa referència a un procés de reflexió individual, caracteritzat per un raonament calmat i argumentat que remet a situacions d'argumentació especialitzada i tècnica, lluny del coneixement comú o bàsic de la ciutadania. En contrapartida, la seva "democràcia discursiva", argumenta Dryzek, recull en major mesura l'ideal dialògic, menys exigent tant en l'estratègia argumentativa vàlida intersubjectivament com en el nivell cognitiu requerit. El diàleg, apunta, remet a situacions, moments i llenguatges informals entre dues o més persones i, en aquest sentit, seria més proper a la fenomenologia social. Malgrat tot, l'autor acaba argumentant que deliberació i discurs s'usen indistintament en la majoria d'àmbits científics, quelcom que converteix en inútil qualsevol intent de distingir els dos conceptes.

La discussió entorn l'etimologia i l'imaginari atribuït al terme ha estat una de les vies per reflexionar al voltant de la possibilitat del ciutadà mig de deliberar. Per exemple, Sanders (1997: 348-358) assenyala que la deliberació en la teoria clàssica ha estat apel·lada tant per demòcrates com per antidemòcrates, però en ambdós casos desconfiant de la capacitat de les masses per deliberar, com pot apreciar-se en els treballs de Stuart Mill (1859; 1861), de Schumpeter (1942) i de

Dahl (1956), quelcom que li dóna una herència a la deliberació que no és tan fàcil d'oblidar o d'esquivar en les seves propostes contemporànies. Aquesta herència rau en el fort component elitista de la deliberació al requerir certes habilitats a la ciutadania que poden no ésser universals o en grau suficientment elevat, des de recursos deliberatius per articular el discurs, fins a l'autoritat epistemològica o capacitat per evocar coneixements en el propis arguments. Les conclusions a les quals arriba Sanders és la promptitud i avantguarda d'una perspectiva suggeridora però fora de les possibilitats d'un món creuat per les desigualtats.

Aquest atac incentivà un cos important de literatura entorn la deliberació *democràtica* i la seva potencialitat en la promoció de l'autonomia política, reivindicant que el passat liberal de la deliberació no tenia perquè constrenyir la democrativitat del terme en les societats contemporànies (Talisse 2005) i, per tant, acostant-se a la tradició del ciutadà republicà i, en alguns casos, a les propostes comunitaristes (Mansbridge 1983; Avritzer 2000, 2001; Fung i Wright 2001). Alhora, la democràcia deliberativa hagué de redefinir les condicions procedimentals i habilitats individuals necessàries per a la deliberació, així com ampliar el concepte de racionalitat amb noves formes argumentatives vàlides per a la deliberació per fer-la més assequible a un públic no tan sofisticat (Bohman 1996: 151-196; Dryzek 2000; Young 1997, 1999). Finalment, inclogué com a objecte d'estudi no només els requeriments formals i procedimentals de la deliberació, sinó també les dinàmiques deliberatives que poden condicionar els resultats del procediment per poder determinar els marcs i les condicions propícies per a un desenvolupament deliberatiu de qualitat (Gastil 1993, 2000b)[16]. Aquest esforç d'adaptació i ampliació teòrica ha vingut acompanyada d'una incipient contrastació i anàlisi empírica (Fishkin i Luskin 2003, 2005a, 2005b; Spörndli 2003; Lührs et al 2004; Trénel 2004; Nanz i Steffek 2004; etc.).

Abans de poder fer el salt a l'anàlisi empíric, és necessari tenir clar de què parlem. "Deliberació" és un concepte ric i polisèmic al qual, a més, se li han afegit dimensions noves a partir de la formulació de la democràcia deliberativa, quelcom que el converteix en un calaix de sastre, un paraigua de definicions plenes d'ambigüitats. En aquesta línia, sovint s'inclouen sota el terme deliberació elements

[16] En aquesta línia s'aproximaren als estudis de petits grups i de presa de decisions de llarga tradició en el camp de la psicologia social, com també als estudis de cas de les dinàmiques de participació local. Alhora, incorporaren els resultats de les investigacions sobre jurats ciutadans als Estats Units, o fins i tot, començaren a investigar les dinàmiques deliberatives a través d'Internet com una eina de democratització política.

com el testimoniatge, el debat, el discurs i d'altres formes d'expressió dubtosament dialògiques. Aquest fet obliga a definir molt bé què és o què no és deliberació, especificar els límits i els elements comuns indispensables que permeten identificar la deliberació democràtica per, més endavant, poder-la mesurar, operacionalitzar i analitzar.

3. El cos central de la deliberació

3.1. Dimensió analítica: el mínim comú denominador de la deliberació

L'apel·lació a la deliberació ha estat generalitzada a la teoria política des de la dècada dels noranta del segle XX, de manera que s'hi inscriuen autors que des d'una lògica més restrictiva del concepte no hi tindrien cabuda. Aquest fet, juntament amb les tradicions relativament diferents que sostenen moltes de les propostes d'implementació pràctica de la democràcia deliberativa, quelcom que explica part de la seva diversitat interna, han fet difícil especificar de forma clara i globalment acceptada què significa deliberació. Alhora, des del moment que la democràcia deliberativa s'enfronta a la tasca de la contrastació empírica, una definició conceptual més acurada es fa necessària per a una operacionalització factible.

Què tenen en comú les diferents propostes de la deliberació que permeti parlar de "democràcia deliberativa"? En general, es pot caracteritzar la democràcia deliberativa com un procediment d'intercanvi de raons o *posicions argumentades* per a la *construcció de preferències i/o decisions polítiques*. Aquí es recullen les dues premisses bàsiques compartides pels diferents teòrics de la deliberació: el primer lloc comú és el component argumentatiu de la política, un element que fonamentalment s'avança com l'única possibilitat per atorgar més legitimitat a les decisions polítiques en un marc de pluralitat i irreductibilitat de valors morals que impedeix una resolució tècnica als problemes socials. En segon lloc, es parteix de l'assumpció que els processos polítics són un element rellevant en la formació i transformació de les preferències individuals i col·lectives, és a dir, que les preferències són endògenes al procés polític. Aquests dos elements també es recullen en les dues de les definicions que posem com exemple:

> Democratic deliberation is normatively constrained communication that aims to change the content of, intensity of, or reasons for the preferences, beliefs, actions or interpretations of one's interlocutors with respect to matters of public concern (Neblo 2005).

> Generally speaking, we can say that deliberation is debate and discussion aimed at producing reasonable, well-informed opinions in which participants are willing to revise preferences in light of discussion, new information, and claims made by fellow participants (Chambers 2003: 309).

És a dir, es parteix d'un procediment comunicatiu regulat i orientat a la formació i transformació de les opinions dels participants respecte dels assumptes públics.

Les dues premisses apuntades, que repassarem en els següents apartats, defineixen allò que s'entén o que caracteritza la deliberació, sense oblidar que parlem de *democràcia* deliberativa, quelcom que implica necessàriament una deliberació *democràtica* o no elitista i, per tant, potencialment oberta a tothom i no solament a individus amb majors capacitats. Aquest requeriment de funcionament democràtic no és una premissa estructural de la deliberació, però institucionalitza la concepció deliberativa contemporània.

3.1.1. LA PREMISSA ARGUMENTATIVA

El verb deliberar, del llatí "libra" –balança–, té dues accepcions fonamentals: la primera fa referència al balanç respecte d'una decisió a prendre, és a dir, al procés en el qual es fa la ponderació de raons a favor i en contra d'un interès, opció o preferència determinada; la segona accepció remet a la pròpia presa de decisions, a la determinació d'un resultat o dictamen, després d'haver sospesat aquelles raons. És la primera accepció la que caracteritza específicament la democràcia deliberativa i la distingeix d'altres processos de presa de decisions no deliberatius. Es tracta, per tant, d'un procediment en el qual els actors s'impliquen en una argumentació raonada respecte de diferents alternatives amb el propòsit de resoldre un conflicte polític (Knight i Johnson 1994: 285), independentment de si s'arriba a un consens postdeliberatiu o no s'hi arriba. Aquesta idea s'emmarca en una visió de la democràcia més general i oberta, a saber, una concepció epistèmica de la democràcia[17] (Cohen 1986; Rawls 1996; Gutmann i Thompson 1996; Mendelberg 2002; Chappell 2006) segons la qual l'intercanvi de raons es fa per a la recerca de solucions *contingentment* correctes o acurades (Ryfe 2005: 57; Shapiro 2002: 196). En aquest sentit, allò correcte és allò vertader en aquell context, en aquell moment històric i per a aquell cas particular, allò que té legitimitat al ser reconegut com a vàlid pel conjunt dels agents participants en el procés. L'intercanvi

[17] Altres noms per definir el mateix seria concebre la deliberació com una teoria moral cognitiva (Landa 2005) o com un procés de racionalitat comunicativa (Habermas 1989; 1990; 1996).

de raons propiciaria la prevalència de "la força del millor argument"[18], usant un concepte habermasià, procés que acabaria culminant en un consens comunicatiu unànime o, com a mínim, més ampli que en el moment predeliberatiu[19].

La concepció deliberativa fonamentada en la comunicació intersubjectiva racional remet a un procés en el que es fa ús de la raó per conèixer, jutjar i demostrar unes premisses a la llum de les dades i les evidències disponibles i, sobretot, tenint en compte uns criteris o principis normatius vàlids intersubjectivament, alhora que s'incorporen les opinions dels altres i es desenvolupen estratègies de persuasió argumentativa per anar construint una opció col·lectiva legítima i/o individualment més estructurada i informada. És a dir:

> Proposals must be defended or criticized with reasons. The objective is to frame pressing problems, to identify attractive, feasible solutions to them, and to persuade rather than compel those who may be otherwise inclined to recognize their attractiveness and feasibility. Here the crucial point is that parties to deliberation rely only on what Habermas calls the "force of the better argument"; other forms of influence are explicitly excluded so that interlocutors are free to remain unconvinced so long as they withhold agreement with reasons (Knight and Johnson 1994: 286).

Redundant encara més en la idea, la deliberació és un procediment d'anàlisi fàctic i d'exploració cognitiva que pren la forma d'arguments o justificacions en el desenvolupament de l'acte comunicatiu i que s'aproxima, en aquest sentit, a l'epistemologia científica, on el coneixement empíric-analític s'orienta a l'objectivitat i la raonabilitat. Òbviament, en el cas de la deliberació s'hi afegeixen molts elements de valor i de preferències personals on les justificacions no només es fonamenten en les anàlisis lògico-racionals, sinó també en elements emocionals, experiencials i de justícia moral, etc. I és precisament per aquest darrer element que la deliberació té sentit independentment dels processos tècnics de decisió, donat que obre i canalitza la possibilitat de reflexió i comprensió de conflictes morals. En qualsevol cas, l'èmfasi se situa en la possibilitat i necessitat d'argumentar i sostenir les pròpies posicions o preferències.

---

[18] La possibilitat de trobar el *millor argument* es fonamenta bàsicament en la noció d'*illocutionary effects* o l'habilitat de ser comprensible o intel·ligible i guanyar l'acceptació de l'auditori, aconseguint un poder cognoscitiu major sobre la resta d'arguments (Pellizzioni 2001: 62).

[19] La recerca de la "veritat deliberativa" té com a fantasia última trobar un acord moral de consens en situacions de conflicte, admetent la improbabilitat de la fantasia i la necessitat de recórrer a decisions amb menor suport que el consens o a mecanismes agregatius postdeliberatius, tal i com hem comentat anteriorment.

La lectura epistèmica del procés deliberatiu ha estat criticada per ser hiper-racional, és a dir, per limitar innecessàriament les raons vàlides o formes d'argumentació legítimes en el procés deliberatiu a aquelles que són estrictament racionals o lògiques (Benhabib 1996: 67-94; Bohman 1996: 71-106; Dryzek 2000: 162-175). La deliberació reduïda a processos racionals és, per a Fish, la base *premoral* per aquells que identifiquen l'òptim moral amb la reflexió lògica i el debat, sense oblidar que el discurs racional té apel·lacions a la prudència, la calma, la tolerància, i altres elements que afavoreixen el *status quo* i exclouen altres formes d'argumentació igualment vàlides (Fish 1999: 88-102). Des d'aquesta posició s'argumenta que la racionalitat no és l'única via per a l'adquisició de coneixement i sovint tampoc la més apropiada: en què "In a world without gods or absolutes, attempting to *be* reflexive takes one no closer to a central source of illumination than attempting to *be* objective" (Lynch 2000: 47). De fet, apunten, el major repte als postulats deliberatius sobre la possibilitat de l'anàlisi racional sistemàtic i complet ve de la possibilitat del coneixement heurístic[20].

Com assenyala Ryfe (2005: 55), molta recerca empírica en la psicologia social ha identificat processos heurístics en tots i cadascun dels nivells de presa de decisions. Per exemple, l'ús de símbols, analogies, peces d'informació incompleta, i altres dreceres cognitives permeten la mobilització i activació de processos pararacionals i la consecució d'acords sovint irreflexius i inconscients, enlloc de consensos deliberatius plenament conscients, però igualment coherents des d'un punt de vista cognitiu. Aquestes recerques assenyalen la contrafactualitat o contranaturalitat de la deliberació: des del moment que es requereix un esforç major per atansar-se a quelcom al què podem arribar amb un esforç menor, la motivació per deliberar es redueix sobre manera. És més, al entrar en processos deliberatius els participants activen moltes emocions que poden dificultar el desplegament de la racionalitat donat que la deliberació és una realitat o un procés no rutinari al que no estan habituats i, com a tal, provoca una major sensació d'estrès, ansietat i frustració (Marcus at al. 2000: 52-58)[21]. La possibilitat de coneixement vàlid i no estrictament racional-científic obliga a reconèixer altres formes de comunicació que

[20] Molt resumidament, el coneixement heurístic és aquell atansat a través del pensament lateral o creatiu, és a dir, a través de processos no racionals o lògics (Jensen i Chilberg 1991: 62) que permeten descobrir solucions o judicis òptims amb una economia de recursos, tant en temps com en capacitats.

[21] Tanmateix, altres estudis en psicologia social també identifiquen alguns elements contextuals i/o estructurals que faciliten la motivació per a una deliberació acurada i un procés cognitiu sistemàtic i complet. Repassarem aquestes motivacions al capítol cinc.

poden no ser estrictament racionals i igualment vàlides, talment els rituals, les analogies, les històries personals, etc.; com apunten Mansbridge (1999) i Streich (2002), si es redefineix la deliberació com una conversa pública, no se n'exclouen altres formes de parla democràtica igualment fructíferes des d'un punt de vista de la racionalització de preferències polítiques plurals:

> I agree that deliberative democracy risks building barriers to dialogue with the norms of civility and mutual respect. However, if deliberation is redefined as one of many forms of political talk, then storytelling, emotional and passionate arguments, as well as calm discussion are admitted into a range of "everyday talk" (Mansbridge 1999: 223).

> Deliberative democracy theory needs not exclude contestation, rhetoric, and impassioned pleas, but can admit them as a part of the range of more commonly used forms of democratic talk (Streich 2002: 13).

L'ampliació de l'inventari d'estils acceptables per a la deliberació encara resulta més oportuna quan els públics als quals apel·la la deliberació són cada vegada menys homogenis, i per tant, són públics que no comparteixen *backgrounds* culturals i cognitius que podrien facilitar a priori la comunicació. Fonamentant-se sobretot en la inevitabilitat de la pluralitat i l'heterogeneïtat social, Bohman (1996: 239-242) qüestiona no solament l'exclusivitat, sinó la pròpia validesa d'estàndards racionals kantians més propis del coneixement científic i moral que del coneixement polític i pràctic[22]. Segons l'autor, els estàndards vàlids per al coneixement deliberatiu poden ser molt heterogenis, empírics i pràctics i és massa restrictiu limitar-los a una racionalitat objectiva i neutral que remet a un discurs entre especialistes. El que es considera raonable per a l'autor no s'ha de dotar de contingut, sinó simplement ha de remetre al reconeixement mutu de les llibertats deliberatives dels altres, al relativisme o l'obertura per a qüestionar-se el propi punt de vista i al requeriment o compromís amb el diàleg.

Així doncs la democràcia deliberativa ha anat expandint les condicions per al seu funcionament tant gràcies a les crítiques com als resultats de les anàlisis dels casos reals de processos deliberatius. En paraules de Chambers:

---

[22] La neutralitat kantiana s'associa a l'exercici de la raó imparcial i la capacitat de poder mirar-se els conflictes des de diferents punt de vista. Aquest exercici es basa en l'abstracció i la translació del problema cap a nivells superiors del llenguatge, per trobar bases comuns entre els dialogants i un punt nodal neutral de consens. Habermas (1996) confia en aquesta capacitat d'abstracció afegint allò que ell anomena "el coneixement intuïtiu pragmàtic universal", un coneixement que permet l'entesa i la comprensió entre persones a través dels implícits lingüístics que connecten interessos i perspectives similars, malgrat estan inserits en cultures diferents.

> This debate has led deliberative theorists to reformulate and specify aspects of the theory to make it both more concrete and better able to deal with pluralism. The criticisms voiced by diversity theory begin with a general misgiving with regard to the emphasis on agreement (…). Deliberative theory has moved away from a consensus-centered teleology –contestation and indeed the agonistic side of democracy now have their place– and it is more sensitive to pluralism (…). We see a definitive expansion of the sorts of things that could be considered arguments and reasons. This expansion is sometimes the result of deep theorizing about reason but is also the result of confrontations with real-world practices (Chambers 2003: 320-322).

El salt qualitatiu en la reformulació de la racionalitat deliberativa que es fa a partir d'aquestes crítiques a la hiper-racionalitat, es reflecteix en el canvi del concepte de racionalitat pel de raonabilitat o racionalitat pràctica (Estlund 1993; Bohman 1996: 23-70). Per exemple, Larmore (1996:168) caracteritza la persona raonable com aquella que apel·la tant com pot a la raó i l'argumentació en situacions de conflicte. Per a Rawls (1995: a 245-269), una persona raonable és aquella que té sentit de justícia i del bé, a més a més de suposar-se-li la capacitat racional o capacitat de pensament, de judici, d'inferència, d'avaluació, etc. En ambdós casos, s'està apel·lant a una obertura mental personal que possibiliti l'acord, encara que aquest finalment no sigui possible.

Però més enllà de l'actitud personal, la raonabilitat també engloba el conjunt de raons acceptables, aquelles susceptibles de ser acceptades per tothom, estiguin fonamentades en la racionalitat lògico-analítica o en qualsevol altre fonament discursiu que la resta d'actors accepti (Hirokawa i Scott 1986: 147-148). En aquest sentit, raonable seria sinònim de legítim i "pluralisme raonable" faria referència al conjunt de cosmovisions i/o raons que s'accepten intersubjectivament com a vàlides (Rawls 1995: 245-269; Cohen 1995: 270-291). En paraules de Cohen, els participants en un procés deliberatiu: "(...) aim to defend and criticize institutions and programs in terms of considerations that others have reason to accept, given the fact of reasonable pluralism and the assumption that those others are reasonable" (Cohen 1996: 100).

Per tant, els participants han d'apel·lar a consideracions racionalitzables (Neblo 2005) i raonables, raons comprensibles o intel·ligibles pels altres, en funció de l'audiència, del context cultural i del tema que s'estigui tractant. En última instància, però, únicament les raons verbalitzades, els argument, emocions, experiències racionlitzades, podran ser incorporades com a elements vàlids en la deliberació. Tanmateix, molts deliberacionistes apunten que els arguments estrictament racionals, sense ser els únics vàlids, segueixen essent preeminents,

donat que els rituals, les metàfores, les formes expressives, etc., no deixen de ser incomplets (Dryzek 2000: 162-175). En paraules de Habermas:

> The standard form explicitly calls attention to just those features that are *essentials* for the rational binding effect of using symbolic expressions with an orientation to reaching understanding. It is all the same whether these expressions take the shape of elliptically contracted, indirect or propositionally non-differentiated speech-acts –as is usual in the context-dependant practice of everyday life– or whether they take the shape of extra verbal, for instance bodily, expressive gestures. To be sure, only those expressions that can be expanded into explicit speech-acts come into consideration (Habermas 1982: 270).

Alhora, si bé les emocions no són la principal forma de desplegament de l'acte comunicatiu deliberatiu, no deixen de tenir un paper fonamentalment "auxiliar al valor epistémico del proceso de argumentación y decisión colectiva" (Nino 2003: 175-176), és a dir, de recolzament de la deliberació per motivar comportaments i actituds empàtiques i forçar la consideració dels punts de vista de determinats col·lectius. Gutmann i Thompson, a més, apunten a la utilitat de les emocions en les fases prèvies a la deliberació:

> Deliberation can be consistent with impassionate and immoderate speech. First, even extreme nondeliberative methods may be justified as necessary steps to deliberation (...). When reasonable perspectives are neglected, there is a strong argument from the premises of deliberative democracy itself to use any legal means necessary to get those views taken seriously. Second deliberation itself does not always have to take de form of reasoned argument of the kind that philosophers are inclined to favour (Gutmann and Thompson 1996: 135).

L'expandiment de la democràcia deliberativa cap a la raonabilitat ens porta immediatament a preguntar-nos quin és el límit d'aquest expandiment. Una primera llambregada l'hem vista amb la necessitat de racionalitzar o fer intel·ligibles i públiques les nostres raons a la resta d'interlocutors. A més, cal poder diferenciar la deliberació d'altres formes comunicatives centrades també en el discurs o la parla. Els conceptes de discussió, debat, deliberació, diàleg, retòrica, etc., són molt propers i en certa mesura coincidents. En canvi, la negociació, tot i emmarcar-se també dins un esquema de decisió racional, està en el pol oposat a la deliberació i configura l'antimodel dels processos deliberatius. Malgrat molts, si no la majoria dels autors deliberacionistes (Mansbridge 1983; Habermas 1996; Chappell 2006), admeten la utilitat i/o necessitat de processos de comunicació estratègica o instrumental en determinades situacions, la negociació com a forma d'acomodació interpersonal de les preferències individuals prèvies no és deliberació (Seibold i Meyers 1986: 139-140; Nino 2003: 176-178; Ulbert at al. 2004). La deliberació parteix de supòsits estructurals, motivacionals i conseqüencialistes antagònics a la

negociació, quelcom que veurem amb major detall en el següent apartat del treball. Centrem-nos ara als conceptes adjacents.

La deliberació pot incloure diàleg, discussió, debat i retòrica amb uns certs límits, encara que algunes vegades aquests termes s'usen indistintament. Quines són les diferències doncs entre aquests? En primer lloc, la deliberació té per objectiu l'aprofundiment en la comprensió d'un conflicte o tema d'interès públic. Així doncs, es distingeix d'altres formes comunicatives pels temes que aborda, a saber: les polítiques públiques, les accions de govern, els problemes d'acció i coordinació col·lectiva i els conflictes morals i culturals que tenen una solució política poc clara (Burkhalter at al. 2002: 400-401).

A més a més del contingut, la forma també és important i en aquest sentit podem distingir el discurs de la deliberació. En el primer cas es tracta d'un acte comunicatiu que, segons Bohman, remet a una forma argumentativa especialitzada i desenvolupada formalment (Bohman 1996: 23-70). Per a l'autor, el discurs només és deliberatiu quan és dialògic, és a dir, quan hi ha una contrapart que s'implica en la comunicació i l'argumentació. En qualsevol cas, la forma dialògica no requereix necessàriament un encontre físic, un cara-a-cara personal, sinó que es pot desenvolupar en moments i espais diferents requerint, això sí, un intercanvi de raons.

Paral·lelament, la deliberació també recupera elements de retòrica. Com apunta Mortara, actualment s'està tornant a la "concepción de la retórica como teoría del discurso persuasivo que tiene en la argumentación su eje" (1988: 57). La retòrica pot no ser deliberativa en tant en quant s'orienti estratègicament i única a la persuasió d'un públic passiu. Malgrat el nom, la deliberació aristotèlica té més de retòrica que de deliberació, tenint com a focus principal la persuasió del públic, a través de l'avançament d'opinions pròpies ja formades (Burkhalter at al. 2002: 408). Aquesta retòrica acaba prenent una estructura discursiva i monològica, en la que existeix un únic orador i una audiència receptora, mentre que la deliberació és dialògica i s'orienta a la comprensió i construcció conjunta de preferències (Alderton i Frey 1986: 157-159) en un marc específic i acceptat pels participants:

> Tanto hoy como entonces, [la retórica] puede también ser una garantía del libre intercambio de las ideas, del respeto hacia los otros, que no se quieren ver "constreñidos", sino persuadidos (e incluso convencidos) por la fuerza del razonamiento: lo contrario del autoritarismo, que no explica sus razones. En cualquier caso, es una acción. Lo mejor para todos es que sus reglas sean explícitas (Mortara 1988: 10-11).

La conversa o el diàleg també és una forma propera a la deliberació amb diferències de matís. La conversa és una forma dialògica que no té per objectiu resoldre un problema en concret o immediat, sinó que és abstracta en el sentit de no estar orientada a l'acció, és errant, ja que al no ser necessàriament conclusiva pot anar canviant sovint d'objecte, es desenvolupa en el temps d'oci entre amics, cercles en els que la tasca, o l'anàlisi sistemàtic del problema passa a un segon lloc en benefici de les tasques socials, relacionals i afectives que s'acompleixen en el grup.

Finalment, una altra de les nocions pròximes, però normalment poc acceptada pels deliberacionistes és la de debat, principalment perquè remet a una competició dual en la que, malgrat puguin existir normes de respecte i de justícia que regulin el procés, aquest es clou amb un guanyador i un perdedor (Shapiro 2002: 198; Muhlberger 2006). Al igual que en la discussió, en el debat es parteix d'una concepció de la política agonística, adversària, en la que la contrapart no té res a oferir i l'objectiu últim és la imposició del propi punt de vista, encara que sigui a través d'una forma argumentativa. L'ús indiscriminat del terme debat per a referir-nos a qualsevol procés d'abordatge d'un conflicte social, respon a una cultura de la crítica que només té com a referents de la resolució de conflictes aquesta oposició polaritzada entre posicions (Tannen 1999), talment no hi haguessin més punts de vista –una perspectiva polièdrica del conflicte– o s'assumís a priori la impossibilitat de resoldre el conflicte a través de la cooperació i la deliberació. Així ho expressa Tannen:

> What I question is the ubiquity, the knee-jerk nature, of approaching almost any issue, problem, or public person in an adversarial way. (…) What I question is using opposition to accomplish *every* goal, even those that do no require fighting but might also (or better) be accomplished by other means, such as exploring, expanding, discussing, investigating, and exchanging of ideas suggested by the word "dialogue". I am questioning the assumption that everything is a matter of polarized opposites, the proverbial "two sides to every question" that we think embodies open-mindedness and expansive thinking (Tannen 1999: 8).
>
> Approaching situations like warriors in a battle leads to the assumption that intellectual inquiry, too, is a game of attack, counterattack, and self-defence. In this spirit, critical thinking is synonymous with criticizing (...). Though criticism is one form of critical thinking –and the essential one– so are integrating ideas from disparate fields and examining the context out of which ideas grew. Opposition does not lead to the whole truth when we ask only "What's wrong with this?" and never "What can we use from this in building a new theory, a new understanding?" (Tannen 1999: 19).

Així, el debat és, segurament, el terme que més s'allunya de la deliberació de totes les formes comunicatives revisades fins ara. En definitiva, la deliberació

pren una forma característica i única, essent un compromís entre la dialèctica i la retòrica, un diàleg autèntic i no antagonista (Mifsud i Johnson 2000), concebuda com una forma específica de diàleg obert i sumatiu, més centrat en la gestió del procés i del conflicte, que no pas orientat al resultat. Alhora, la deliberació, tot i que com el diàleg pot emergir en qualsevol moment i lloc, pren una forma de comunicació més o menys formal (Bohman 1996: 23-70; Neblo 2005), és a dir, amb unes condicions de procediment específiques, talment el requeriment d'una informació equilibrada, el respecte, el tracte lliure i l'escolta entre els interlocutors i l'expressió argumentada de les preferències.

En aquest esquema la deliberació és també pública, és a dir, demana de justificacions o argumentacions explícites i intel·ligibles pels interlocutors, o el que altrament s'ha anomenat *accountability* (Gutmann i Thompson 1996: 105-127) i que implica als participants directes del procés[23]. Això implica que la deliberació, com a mínim, requereix d'un interlocutor amb voluntat cooperativa, és a dir, obert a l'escolta. La tasca és interactiva, no individual, es desenvolupa gràcies i conjuntament amb els altres interlocutors: "

> We can be individually *reflective* but not individually *deliberative*. True, individual acts can be said to be more or less deliberate, but that purposive idea fails to capture what commentators on politics generally have in mind when they refer to deliberation (Shapiro 2002:197).

Els teòrics de la democràcia deliberativa, per tant, distingeixen la deliberació de la reflexió individual, quelcom que per a molts situa la teoria de la justícia de Rawls i el seu *reflective equilibrium* –i no *deliberative equilibrium*– (Shapiro 2002: 197) fora de la perspectiva deliberativa. En aquest sentit l'estratègia epistèmica per a la recerca dels principis de justícia de Rawls no es fonamenta pas en la deliberació intersubjectiva, sinó a partir d'un procediment de reflexió i

[23] En aquest cas, l'adjectiu *pública* és sinònim d'*argumentada*. Evidentment, és també pública en versar sobre assumptes d'interès polític i públic, tal i com hem comentat anteriorment. És important tenir present aquesta distinció, entenent que no és necessari fer públics tots els moments deliberatius. És ben sabut que la publicitat pot menyscabar una autèntica col·laboració en la recerca de les bases comuns per a l'acord, talment demostra Bessette (1994: 222-227). És per això que les deliberacions sensibles o envoltades d'una gran polèmica o conflicte, se solen desenvolupar a porta tancada, malgrat després es facin públiques les resolucions i les raons que les sostenen (talment passa en els jurats populars). Això no significa, però, que el descobriment de les postures personals entre els deliberants no sigui indispensable, precisament en un procés deliberatiu n'és la característica principal, per a la consecució de decisions de consens i/o legítimes. Contràriament, en cap cas l'adjectiu fa referència a un públic passiu.

qüestionament estrictament personal i intern[24] a partir d'uns pressupòsits contrafactuals individuals, com són la "posició original" i el "vel de la ignorància", procés que s'assembla més a un càlcul de probabilitats que a una deliberació pública (Avritzer 2001: 50-55). Amb paraules de Manin:

> What Rawls calls deliberation is nothing but the calculations of the classic economic agent: he is provided with a coherent set of preferences (that is, A may not be preferred over B, while B is simultaneously preferred to A), a certain given constrains restrict his actions, and he chooses the optimal solution, taking these constraints into account (Manin 1987: 348).

En un altre moment, en parlar de Rousseau i Rawls, ho fa així:

> We find three elements of Rousseau's conception (the requirement for unanimity, the absence of deliberation, the predetermined will of individuals) in the work of John Rawls. One cannot avoid being struck by the close resemblance between the situation of Rousseau's citizen and that of individuals in the original position that we find in the work of Rawls. Rawls, as Rousseau, uses the term deliberation (...). There can be no arguments among individuals because by definition, they all have the same point of view (Manin 1987: 347-348).

En aquest segon paràgraf, a més de la manca de deliberació, Manin posa l'accent en les preferències preformades dels individus, característica que, com veurem tot seguit, no és un element definitori de la deliberació, sinó de la democràcia agregativa. Així doncs, quina és la concepció de les preferències individuals de la democràcia deliberativa?

3.1.2. LA GENERACIÓ ENDÒGENA DE PREFERÈNCIES

La conceptualització de la teoria democràtica deliberativa, de bon antuvi, es construeix en oposició a un model democràtic que, des d'una postura metaètica neutral o relativista, elimina de la política els conflictes morals i assumeix les preferències i els interessos dels ciutadans com a donats, immutables i, en aquest sentit, prepolítics. Des d'aquesta premissa parteixen, per exemple, teories com l'utilitarisme, l'elitisme, el pluralisme i el contractualisme (Nino 2003: 104-132), així com les teories econòmiques de la democràcia i les teories de l'elecció racional.

---

[24] Tanmateix, per a Goodin i Niemeyer (2003) és precisament la reflexió individual l'element que permet la transformació de les preferències i una deliberació externa amb garanties. Tot i així, altres argumenten que és, en canvi, l'element dialogal el més rellevant per a la transformació de les preferències, com veurem més endavant en aprofundir en els mecanismes col·lectius que afavoreixen la presa de decisions (vegeu apartat 5.2.2, del capítol cinc).

La democràcia deliberativa, per la seva banda, parteix de la presumpció que els interessos i les preferències personals es formen i transformen al llarg del procés polític tenint per definició uns resultats indeterminats i oberts a priori i, per tant, es defineix com a no conseqüencialista, quelcom que la distingeix de posicions més paternalistes o comunitaristes. Així doncs, és comú parlar de democràcia agregativa versus democràcia deliberativa o endògena (Cohen 1989; Bessette 1994; Knight i Johnson 1994; Rosenberg 2004: 3):

> Talk-centric democratic theory replaces voting-centric democratic theory. Voting-centric views see democracy as the arena in which fixed preferences and interests compete via fair mechanisms of aggregation. In contrast, deliberative democracy focuses on the communicative processes of opinion and will formation that precede voting. Accountability replaces consent as the conceptual core of legitimacy (Chambers 2003: 308).

El fonament de la distinció entre els mecanismes agregatius i deliberatius rau, d'una banda, en què l'agregació de preferències, en un context de pluralisme ètico-moral, és incapaç de generar decisions col·lectives legítimes per a les minories (Rosenberg 2004); en contrast, la legitimitat democràtica només pot sorgir d'un procés en el que es tinguin en compte les preferències morals plurals i que permeti la coordinació i acomodació d'aquestes, alhora que es reconeix que l'home, a més de ser un individu amb motivacions instrumentals i racionals en la recerca dels propis fins, també és un ésser social i moral que viu en col·lectivitat i requereix d'altres habilitats per a la interacció socio-política que no pas el simple càlcul agregatiu (Elster 2001: 13-33; Mackie 2003). D'altra banda, la perspectiva deliberativa es pregunta fins a quin punt els interessos dels individus són coherents i complerts en un estadi previ al seu desplegament o descobriment intersubjectiu. Assumir que és així, significaria acceptar que cada individu té preferències formades en tots i cadascun dels temes d'interès públic i que aquestes preferències, preses en global, són no contradictòries, tant a nivell transversal –és a dir, a través de temes similars–, com al llarg del decurs del temps. El primer dels elements l'hem comentat ja al començar el treball; centrem-nos ara en el segon element, les característiques de les preferències individuals predeliberatives.

La primera refutació empírica de la tesi sobre la coherència i la racionalitat de les preferències la trobem en el treball seminal de Converse (1964) sobre la naturalesa de les creences i valors dels ciutadans nord-americans, creences que l'autor anomenà *nonattitudes*. A partir de l'anàlisi d'enquestes realitzades entre els anys 50 i 60, Converse va demostrar que la majoria dels ciutadans no tenien un sistema complet de creences i les que tenien eren poc sòlides o poc coherents, és a dir, no responien a una pauta lògico-racional, alhora que trobà una manca general

de motivació o interès per comprendre els problemes públics no directament relacionats amb els seus interessos individuals. L'autor fonamentava la seva tesi a partir de l'anàlisi d'un conjunt de respostes a una mateixa enquesta oberta, respostes que, a més, es mostraven inestables al llarg del temps; els canvis observats en les afirmacions dels enquestats no responien, segons l'autor, a una explicació lògica, sinó que semblaven correspondre més aviat a pautes aleatòries en les respostes. Concloïa que la sofisticació política –la comprensió i integració de la informació política i la definició d'un sistema de creences pròpies i coherents– estava correlacionada amb alts nivells educatius i pautes de major politització i participació dels ciutadans en la política, essent tan sols una minoria minúscula dels ciutadans les que mostraven patrons de pensament i ideologia sofisticats.

El llarg debat que Converse inicià el tanca, des del nostre punt de vista, Zaller (Zaller 1992; Zaller i Feldman 1992), els treballs del qual dibuixen un escenari menys negatiu de les motivacions, interessos i capacitats dels ciutadans. Segons Zaller i Feldman (1992), existeixen molts assumptes públics sobre els quals els individus no tenen preferències formades i mostren una inestabilitat al llarg del temps difícil d'explicar, però també sostenen sovint preferències coherents sobre temes de rellevància social immediata. Els autors afirmen que allò que Converse catalogava com a respostes aleatòries, no són res més que respostes donades en un temps i moment concret segons la informació més rellevant o disponible per a l'individu en aquell context, donant com a resultat consideracions més o menys consistents i estables si s'analitzen contingentment. Finalment, segons els autors, part de la manca de coherència en les respostes es deu a l'existència d'excessiva informació, no sempre equilibrada i de qualitat, que dificulta la tasca d'integració, anàlisi i processament racional d'aquesta informació per arribar a sedimentar opinions personals sòlides. Posteriorment, Converse (2000) ha ratificat les seves primeres troballes, deslegitimant les investigacions que intenten donar una explicació racional a la poca sofisticació dels enquestats i la incoherència de les seves respostes. Malgrat tot, Converse matisa les seves primeres conclusions a la llum de les dades de Zaller, alhora que reconeix les noves oportunitats que pot obrir la deliberació en el camp de la transformació i racionalització de les preferències individuals.

Així doncs, d'una banda, les tesis de Converse i els estudis posteriors, desmitifiquen la visió d'un home omniracional, que tingui un conjunt de creences, valors i interessos sistemàtic i no contradictori (Kinder i Sears 1985; Luskin 1987; Delli Carpini i Keeter 1991, 1996; Price i Neijens 1998; Nie, Junn i Stehlik-Barry

1996). De l'altra, especialment els anàlisis de Zaller, assenyalen canvis en les preferències individuals que no sempre són aleatoris. Quines explicacions podem trobar a aquests canvis? Podem arribar a conèixer els processos cognitius de transformació de les preferències per afirmar que la reestructuració es deu a una major informació i sofisticació de la persona? Es corregeixen només els errors cognitius o hi ha una transformació més profunda en el sistema de creences personals? Aquestes són algunes de les preguntes que ens formulem més endavant. El que importa identificar aquí és que en un context de soroll informatiu, les ja de per sí limitacions racionals de l'home semblen agreujar-se al demanar-se-li majors capacitats de raonament sintètic i analític, alhora que les desigualtats en habilitats i capacitats personals i de motivació per interpretar i adaptar-se al context extern s'aguditzen. La deliberació dialògica sobre les pròpies preferències pot facilitar aquest procés de racionalització individual, alhora que reforçar el procés de capacitació reflexiva de la ciutadania, reduint les desigualtats polítiques entre els grups amb major i amb menor informació i sofisticació política. Resumint molt podem dir que "The public can best speak for itself when it can gather together in some way to hear the arguments on the various sides of an issue and then, after face-to-face discussion, come to a collective decision" (Fishkin 1995: 4).

És aquest procés específic de transformació genuïna de les preferències personals el que permet distingir entre dues formes de coordinació col·lectiva: entre deliberació i negociació. La deliberació es distingeix de la negociació en tant en quant intenta acomodar les preferències a través de l'argumentació de les seves bondats relatives, amb l'objectiu de persuadir els altres de la validesa d'unes preferències determinades. Per tant, es tracta d'una forma comunicativa en la que prima el raonament i la persuasió. En contrast, la negociació intenta maximitzar els beneficis de les parts en base a unes preferències prèvies exògenes al procés i uns recursos personals per fer-les valer.

Més detalladament, i seguint Ulbert et al. (2005), es poden distingir diferents dimensions que caracteritzen aquests dos procediments (taula 3.1.). En primer lloc, la deliberació és una forma comunicativa en la que les raons argüides estan justificades en base a dades i proves empíriques o, alternativament, en afirmacions normatives consistents i acceptables per la resta d'interlocutors. Es pot dir, així, que la deliberació es resol a través del poder argumentatiu, en el qual importen més els continguts i el "bon raonament" que l'agent que els avança. En canvi, la negociació fa demandes pragmàtiques fonamentades en raons creïbles pels altres però que responen fonamentalment a un interès particular. En aquest cas és l'orador o

l'interlocutor qui ha de ser creïble i té més o menys poder de negociació en funció dels recursos personals, materials, institucionals, etc., de que disposi.

Taula 3.1. L'argumentació i la negociació com a tipus ideals de comunicació

Característiques	Modes de comunicació	
	Argumentació	***Negociació***
Model lògic	Afirmació empírica i normativa amb arguments vàlids Basada en el "poder argumentatiu"	Demandes pragmàtiques amb arguments de credibilitat Basada en el "poder de negociació"
Procediment	Reflexiu	Seqüencial
Possible resultat observable	Consens raonat Canvi d'interessos/preferències	Compromís sense canvi de preferències/interessos
Estructura	Triàdica	Diàdica

Font: adaptat d'Ulbert et al. (2005).

La segona dimensió identificada és el desenvolupament de la comunicació o la forma que aquesta pren: els autors apunten que mentre que la deliberació es desplega reflexivament, sense un desenvolupament progressiu o determinat per fases, avançant i retrocedint en les dimensions del tema o la tasca central, la negociació té fases molt detallades i prèviament consensuades i ajustades en funció dels temps, els recursos dels actors, el context, etc. En tercer lloc, també identifiquen una estructura diferent per als dos modes comunicatius: mentre la deliberació pot donar lloc a un consens raonat més o menys ampli o un *outcome* legítim per a tots els interlocutors, prèvia transformació de les preferències personals, en el cas de la negociació no hi ha canvi de preferències i més que un consens s'accepta un compromís temporal, fruit o reflex de la correlació de forces. Finalment, l'estructura diàdica de la negociació defineix la presa en consideració dels interessos dels interlocutors implicats directament en el procés i, per tant, només es rendeix comptes cap als presents. La deliberació, en canvi, té una estructura triàdica des del moment que els interlocutors s'han de referir a alguna autoritat externa mútuament acceptada i moralment vàlida per valorar la "força del millor argument", essent normalment aquesta autoritat externa un estàndard moral legítim o just pels agents deliberants.

Tanmateix, i com és habitual, les distincions taxonòmiques teòriques no solen ser tan senzilles d'identificar a la pràctica: rarament trobarem processos estrictament deliberatius que no recorrin a estratègies negociadores en algun moment de la interacció grupal, i viceversa. En primer lloc, cal apuntar algunes consideracions entorn les motivacions que guien l'acte comunicatiu. Si bé en algun

moment la naturalesa de les orientacions i motivacions dels participants s'estipulen com a categoria distintiva entre deliberació i negociació, sobretot qui parteix de la teoria comunicativa habermasiana, les motivacions personals, en principi definitòries de processos de negociació, és un dels principals elements per entrar en un procés deliberatiu, alhora que és en la defensa d'aquests interessos d'una forma pública que els altres podran arribar a veure el problema des d'altres perspectives[25]. A més, la presència d'elements deliberatius en la negociació no solament és possible sinó que en molts casos serà també necessària, específicament quan es tracti de beneficis no divisibles o distribuïbles. Com apunta Nino (2003: 107-108), fer un càlcul agregatiu i estratègic de les preferències personals –aquelles que fan referència als gustos subjectius– pot ser relativament senzill i es podrien, fins i tot, trobar punts mitjos o d'equilibri entre els diferents desigs. Però hi ha d'altres preferències, les impersonals –aquelles que impliquen qüestions ètiques i morals, com permetre o no l'eutanàsia– que són mútuament excloents amb les d'un altre individu que se situï en la postura contrària. En aquests casos no es pot trobar una solució intermèdia i és menester decantar-se per una o altra opció d'aplicació a cada cas concret que necessàriament haurà de ser justificada amb arguments morals. D'altra banda, sobretot si es garanteix la institucionalització del procés democràtic de tal manera que les parts hagin de justificar les seves postures, la negociació pot esdevenir un procés obert i transparent amb incentius per argumentar en funció de l'interès públic, donat que aquests són els més convincents per a l'auditori. Encara que les motivacions reals d'un interlocutor siguin els seus propis interessos, la negociació pública estimula la justificació de les decisions amb arguments orientats al bé comú, aproximant-se així a procediments deliberatius i, d'aquesta manera, a l'aprofundiment en una argumentació vertadera o d'interessos més amplis per tal d'aconseguir suport majoritari entre l'auditori. Per tant, la negociació pura i la deliberació pura representen els pols o els extrems d'un continu on la majoria dels processos de comunicació política es troben situats en algun punt intermedi (Ulbert et al. 2005).

Tanmateix, els primers deliberacionistes, amb la mirada posada en la generació endògena de decisions col·lectives a través de la transformació de les preferències individuals, ha tendit a concebre aquestes darreres com necessitats de

[25] Alhora, són elements molt difícils de definir i observar empíricament, i, d'altra banda, una revisió aprofundida i autèntica de les preferències, també es pot donar entre negociadors orientats per motivacions instrumentals, ja sigui per retòrica demostrativa davant de tercers, ja sigui per intentar trencar situacions d'estancament, ja sigui per comprendre millor les conseqüències dels seus propis interessos.

segon ordre. Es demana així, que qualsevol argumentació en favor d'una solució o de crítica a una actuació d'altri, ha d'estar fonamentada en l'interès públic i el bé comú. El rebuig cap als interessos particulars és prou notori des del moment que es fa una distinció tan taxativa entre l'acció orientada a l'entesa i la construcció del bé comú, i l'acció estratègica orientada a la negociació i la consecució d'equilibris de poder, associant-se la primera a allò correcte i la segona a allò incorrecte[26]. Però a banda dels beneficis instrumentals dels interessos en la deliberació, quelcom que hem vist anteriorment, altres autors reivindiquen també el lloc adequat i el rol necessari que juguen els interessos privats en la deliberació. Máiz, reivindica l'interès, formulat adequadament, com el referent irreductible de l'autonomia personal (2001: 80-84). En aquesta línia, gràcies a l'adveniment de la modernitat s'ha pogut trencar la dinàmica prèvia d'atribució de necessitats i interessos en funció de les classes socials (Heller 1996: 84-98), relacionant-se l'autonomia i la llibertat personal amb la possibilitat d'autoatribució d'aquestes necessitats i interessos a nivell individual primer, i més tard col·lectivament, independentment del lloc que s'ocupi socialment.

Elster (2001: 129-159) aborda el tema des d'una altra perspectiva al reduir la demanda de virtut dels ciutadans que acompanya sovint la teoria deliberativa: no cal que els individus abandonin les preferències individuals per entrar en el procés de deliberació, ni que deixin de ser egoistes o particularistes, perquè la publicitat dels debats i la justificació de les decisions en aquest tindrà un efecte corregidor o domesticador dels punts de vista individuals, talment hem vist en la negociació pública. En el pitjor dels casos, ni que sigui per la hipocresia d'aparentar quelcom que es valora externament, les preferències es modificaran adoptant una aurèola d'orientació pública.

Els diferents interessos es poden articular, i no només agregar o oblidar temporal, com s'ha pressuposat de forma precipitada des dels models agregatius i deliberacionistes respectivament, per tal d'adequar les preferències a les necessitats individuals i col·lectives. Del que es tracta aleshores és de recuperar un concepte d'interès que es relacioni directament amb l'autonomia política del subjecte que integri no solament la necessitat de béns materials, sinó que també

[26] Des de Mansbridge (1983) a Habermas (1992), molts són els teòrics que s'han basat en aquesta divisió. Si bé la majoria d'ells admeten que la negociació i els interessos corporatius i privats són indissociables de la societat actual, ho admeten com una desviació de l'ideal comunicatiu. A mode il·lustratiu, Bowles i Gintes (Máiz 2001: 79) demanen que el concepte d'*interès* particular sigui exclòs d'una teoria democràtica per atemptar contra la potencialitat endògena i generativa de la política.

englobi valors específics dels ciutadans. El requisit, així, no és l'oblit o el suspens dels interessos en el transcurs d'una deliberació, sinó la seva explicitació, revisió i justificació pública entenent alhora que es poden formar i transformar en el decurs de la comunicació dialògica amb els altres.

En aquest apartat hem establert els límits conceptuals comuns de la deliberació, a saber, l'intercanvi d'idees, creences, opinions i experiències razonalitzables o sostingudes per raons que els altres interlocutors poden acceptar com a vàlides en un procediment dialògic i regulat per normes legítimes intersubjectivament, amb l'objectiu de formar o transformar el contingut, la intensitat o les raons de les preferències individuals i/o les col·lectives. Ens podríem preguntar ara per què es valora aquest procediment, és a dir, per què es pressuposa que la deliberació *per se* i les seves conseqüències, la transformació de les preferències individuals i col·lectives, són bones i quins elements es tenen per afirmar-ho.

3.2. Dimensió normativa de la deliberació

Havent revisat ja el què constitueix la deliberació, és important analitzar breument com es justifica aquesta, és a dir, amb quins arguments se sosté la seva validesa, principalment perquè en funció d'aquests sabrem què se'n pot esperar, quines expectatives obre. En primer lloc, la democràcia deliberativa pot justificar-se procedimentalment[27], és a dir, en la mesura que se satisfan uns requisits de procediment o formals intersubjectivament acceptats, requisits que regulen una pràctica discursiva per facilitar la coordinació i la cooperació social, els resultats seran acceptats com a legítims i el procediment en sí serà vist com a just.

Tanmateix, qualsevol estratègia per fonamentar la democràcia deliberativa en procediments ideals purs acaba no solament amb una indiferència relativista cap als resultats, sinó també en una defensa poc sòlida de la pròpia deliberació: no hi ha cap argument per defensar-la enfront d'altres procediments que puguin ser considerats igualment justs, com podria ser la selecció aleatòria. Així, és difícil

[27] Vegeu en detall les estratègies de fonamentació de la democràcia deliberativa, especialment la contraposició entre concepcions procedimentals i epistèmiques a Estlund (1997: 173-204).

sostenir que acceptarem qualsevol decisió per molt racional i ideal que hagi estat el procés, ja que això significaria admetre que el judici de les persones sobre allò que és correcte i just s'ha de sotmetre a un procediment, quelcom que no s'adiu massa amb la nostra concepció d'autonomia política i moral. En d'altres paraules, el procedimentalisme deliberatiu,

> parece conducir a un populismo moral ya que est[e] apoya la posición de que una solución respaldada por todos o por la mayoría es automáticamente correcta. Es obvio que la mayoría a veces apoya posiciones muy equivocadas (...). Además, nadie puede pedir que ese resultado sea revisado si ese resultado fuera el único presupuesto disponible de la verdad moral (Nino 2003: 165).

De fet, era comú en el món clàssic considerar el consens majoritari com una prova de veritat: si tothom estava d'acord en alguna cosa significa que aquesta cosa havia de ser certa, com a mínim això deia el sentit *comú*. El teorema de Condorcet actualitza i matisa aquesta intuïció concloent que amb l'increment de gent que recolzi una opinió o solució augmenta la probabilitat que aquesta sigui correcte, essent la majoria una forma imperfecte d'un consens total o vertader. En qualsevol cas, si bé l'opinió majoritària pot ser certa, tampoc hi ha res que demostri que aquesta sigui sempre correcta (Rawls 1971: 356), alhora que els resultats majoritaris poden ser moralment inacceptables si minen els drets de grups minoritaris (Benhabib 1996: 98).

Davant d'aquestes recances, els deliberacionistes, d'una banda, atorguen al procediment deliberatiu un valor deontològic, que el situa per sobre d'altres procediments neutres, i de l'altra, fan una lectura epistèmica d'aquell procediment. Així, en primer lloc, la deliberació no és només un procediment neutre, també és valuosa al institucionalitzar valors valuosos com el rebuig d'estàndards de validesa autoritaris per regir la vida política i moral, la valoració positiva de la capacitat d'autonomia racional, la valoració de la publicitat de les decisions, etc. (Cooke 2000: 954-955). Nino fa una reflexió similar al associar l'autonomia i la crítica racional a una visió liberal:

> El rol de la crítica está asociado con el liberalismo ya que esta característica del discurso moral de la modernidad refleja el valor de la autonomía moral. En efecto, la discusión moral está diseñada para solucionar conflictos y lograr cooperación a través del consenso. Ese consenso presupone la aceptación compartida y libre de principios para justificar acciones y actitudes. En otras palabras, quien participe en la práctica de la discusión moral necesariamente asume, ya se como un fin en sí mismo o como un medio para otro fin, el valor de actuar sobre la base de la libre adopción de principios morales, por ejemplo, una adopción no fundada en la autoridad o condicionada por amenazas o inclinaciones, sino sobre la base de razones, que son definidas en relación a la imparcialidad, racionalidad y conocimiento de los hechos relevantes (Nino 2003: 75).

En segon lloc, i des d'un punt de vista epistèmic, el valor de la democràcia deliberativa està en poder racionalitzar i moralitzar les preferències individuals i, en última instància, en la seva tendència a produir resultats moralment legítims respecte d'uns estàndards externs compartits o acceptats pel corpus polític[28]:

> It is distinctive of deliberative conceptions of politics that the content of justice or the common good is independent of actual political decisions and is what political participants ought to address and aim to achieve. (…) Where justice is an independent standard, political choices that attempt to meet the standard can be incorrect; deliberation about what the standard is and prescribes will involve judgments that can be true or false (Estlund 1993: 1476).

El criteri o estàndard extern, no és un principi metafísic immutable, sinó que neix del nostre marc de referència moral, el qual es construeix socialment i té sentit únicament en aquell context. Aquest estàndard servirà per valorar si l'elecció resultant del procés és o no correcte, s'aproxima més o menys a un determinat valor, com pot ser el d'igualtat, el de justícia distributiva o el que correspongui en cada moment. Els propis estàndards han de poder ser reconeguts intersubjectivament i validats en el procés en cadascuna de les intervencions que es desenvolupen:

> Epistemic democracy is not just epistemic in the sense that produces outcomes that meet independent standard. That would not be epistemological at all. It is epistemic in the sense that people come to know, more or less well, the independent standard and what meets it. This conception of epistemic democracy does not require that the facts in question be universal, necessary, timeless, or independent. It does require some account (Estlund 1993: 1467).

Cohen també apunta a la deliberació com un procés cognitiu de formació de judicis sobre el bé comú sotmès a un estàndard extern de correcció (Cohen 2000: 24-25). Dryzek, tot i apostar per la prioritat del procediment deliberatiu, confiant en la seva capacitat de transformació i moralització de les preferències, no admet que es pugui acceptar qualsevol producte del forn discursiu. Per a l'autor, aquest producte serà, en principi, epistèmicament i moralment superior, però en qualsevol cas cal garantir els drets fonamentals per altres vies per tal de poder rebutjar resultats que els vulnerin (Dryzek 2000: 166-175). Així doncs, fins i tot confiant en la millora epistèmica de les justificacions a través de la deliberació, és possible que aquesta millora no sempre es doni com a conseqüència natural, inevitable i

[28] Òbviament, la pretensió no és d'atansar-se a decisions morals universalment vàlides, encara que és una fantasia recurrent, tant de part de la democràcia deliberativa com també d'altres models democràtics, sinó èticament legítimes i per tant molt més restringides en l'àmbit de la seva validesa.

automàtica derivada del procés (Bohman 1996: 24-26) i, per tant, la necessitat d'un estàndard extern de validesa, com podria ser un corpus normatiu de drets sòlids, permet no dependre exclusivament de les inèrcies suposadament positives d'un procediment intencionalment just i neutral, però que a la pràctica pot ser distorsionat o manipulat.

En suma, la deliberació és vàlida en funció dels seus *outcomes*, des d'una òptica instrumental o conseqüencialista, al racionalitzar les preferències i atansar-se a les decisions col·lectives èticament vàlides, i, alhora, essent un procés just i ontològicament coherent amb la nostra tradició liberal-democràtica, és la forma més confiable i factible de dur a aquells resultats (Nino 2003: 154). Així, la democràcia deliberativa combina diferents estratègiques justificatives que la defineixen com un procés procedimental-epistèmic i ontològicament valuós. Es pot afirmar, en conseqüència, que la democràcia deliberativa és un procediment just que *tendeix* a donar uns bons resultats, formulació que resol la tensió entre procediment i substància. En altres paraules:

> Específicamente, el valor del proceso no puede ser menospreciado por los resultados alcanzados a través de él, dado que el valor del proceso yace en producir los resultados que son presumiblemente valiosos. De manera similar, el proceso democrático no es contingente y no nos vemos expuestos a tener que demostrar que esos buenos resultados podrían producirse mediante otros procedimientos. Se presume que los resultados son buenos sólo porque ellos han sido producidos a través de ese proceso. En consecuencia, la tensión entre el valor de este último y el de sus resultados simplemente se diluye debido a la conexión esencial existente entre los dos (Nino 2003: 190-191).

En aquest capítol hem analitzat el cor estructural de la deliberació, alhora que les consideracions per les quals la deliberació és una pràctica valuosa. Això ens permetrà entrar en el camp empíric sabent quins són els límits d'aquesta concepció democràtica i les seves aspiracions. Tanmateix, per facilitar aquest salt, cal primer saber en quina arena ens movem i quines implicacions pràctiques té la teoria per al nostre cas d'estudi, l'enquesta deliberativa de Còrdova.

4. La implementació i funcionament de la deliberació

En general, les premisses bàsiques sobre les que se sustenta la deliberació són reconegudes com a desitjables i, una vegada ampliades i matisades, gairebé no tenen adversaris en el camp de la teoria democràtica. Ara bé, com aquests postulats s'apliquen i quina és l'arena ideal pel seu desplegament és una altra qüestió. Els teòrics de la democràcia deliberativa parteixen de la necessitat d'una lectura més deliberacionista del conjunt del sistema polític, de la reforma de les institucions perquè incorporin elements deliberatius i de l'obertura de nous espais per al debat públic. Així, trobem propostes tant en l'àmbit de la reforma de les institucions parlamentàries, els partits polítics, com iniciatives en l'esfera pública. En aquest darrer àmbit es poden trobar propostes que parlen de la participació més o menys directa dels ciutadans, però en qualsevol cas la *democràcia* deliberativa contemporània rebutja l'elitisme que havia caracteritzat el republicanisme anglosaxó i la deliberació que aquest propugnava[29].

Tanmateix, la relació entre deliberació i democràcia no queda resolta senzillament amb l'eliminació de l'elitisme, sobretot si s'entén que una part rellevant de la teoria democràtica inclou la participació directa dels ciutadans en la vida pública mentre que una altra la rebutja directament i limita la deliberació a espais de representació formal. La tensió gira entorn la contraposició entre qualitat i quantitat, és a dir, entre intensitat i extensió democràtica; però alhora també entorn les possibilitats de desenvolupar processos deliberatius amb el ciutadà mig de carrer, principalment davant la manca de motivació general per a la discussió dels assumptes públics. L'enquesta deliberativa és una fórmula que intenta superar aquesta tensió, tal i com veurem més endavant; ara però, revisarem quines implicacions té aquesta tensió.

[29] L'eliminació de l'elitisme passa per rebutjar alguna de les següents premisses: que efectivament existeixen veritats o falsedats morals; que hi ha qui les pot conèixer millor que els altres; que tenim raons per confiar el poder als millors; i que existeix un mode o mecanisme per conèixer els més excel·lents. Com ha apuntat Ovejero (2002: 180-191), acceptar qualsevol de les premisses elitistes pot, fins i tot, posar en perill no solament la deliberació, sinó també la pròpia democràcia al violar-se la clàusula d'igualtat que fa valuós qualsevol intercanvi d'opinions entre ciutadans.

4.1. Participació versus deliberació

Una de les demandes més exigents de la legitimitat democràtica és la participació de tots i cadascun dels afectats per les decisions polítiques en alguna de les fases de definició i concreció d'aquestes. La impossibilitat de dur a la pràctica aquest ideal democràtic normatiu des del moment que els corpus polítics engloben milions de persones, ha fet sovint del vot majoritari el "millor" substitut a la participació directa dels ciutadans (Manin 1987; Wertheimer 1997; Waldron 2004). La insatisfacció envers aquest *modus operandi* en societats creixentment plurals engloba als advocats de l'aprofundiment democràtic, entre ells els que defensen la participació efectiva i directa dels ciutadans en l'esfera pública i els deliberacionistes.

Però deliberació no és participació. En aquest segon cas, essent l'objectiu essencial l'autogovern, cal que tots els que s'englobin en la comunitat o corpus polític participin en un procés públic de decisió política. L'objectiu procedimental, per tant, és la màxima extensió o quantitat d'individus involucrats a la que es pugui arribar en el procés polític. La deliberació, en canvi, té com a focus fonamental l'aprofundiment i la comprensió de les situacions a les que s'enfronta l'individu en l'esfera pública, quelcom que requereix d'una reflexió aprofundida, ja sigui individual o col·lectiva, i, en aquest darrer cas, d'un nombre de participants manejable. Com alguns estudis han posat de relleu (Gastil 1993), el bon funcionament de les discussions requereix d'una dimensió reduïda de membres presents per facilitar la contribució de tothom en el resultat final i rebaixar els efectes de la retòrica, la desigualtat i el poder intragrup. En conseqüència, l'extensió o augment del nombre de participants en un mateix espai i moment és inversament proporcional a l'aprofundiment reflexiu que es pot fer sobre el tema:

> Although participative and deliberative theory have some points of connexion, their focus of interest is different, as well as their implementation and political action proposals. While participation looks for the effective expression of preferences and identities of different social groups, deliberation is to a greater extent worried about the quality of public discussion, what often does not make the extensión and intensity of participation the ultimate goal of citizenship implication in the public sphere. Moreover, deliberation, promoting a peaceful discussion that is focused to coherence, could rectract some strength and potencial to the more dinymic and intense participatory moments (Hauptmann 2001).

Òbviament, la dimensió numèrica també és important per a la perspectiva deliberativa contemporània, però sempre en funció dependent de la qualitat del debat, quelcom que es concreta en diverses fórmules per intentar integrar en diferents graus la ciutadania, des de les vies més *participatives*, passant per les més *inclusives*[30] i finalment les que garanteixen la *possibilitat* de participació de tothom que ho desitgi i/o de tothom que estigui afectat per una mesura, enlloc de, necessàriament, la plena participació.

La proposta de l'enquesta deliberativa de Fishkin (1993; 1995) té la virtut de resoldre aquesta tensió d'una forma senzilla, malgrat els elevats costs de la seva logística no permeten que sigui una fórmula que es pugui usar molt sovint. D'una banda, garanteix la igualtat a través d'una igual possibilitat a participar en el procés. La selecció aleatòria entre els membres afectats de la comunitat o corpus polític atorga la mateixa probabilitat a ser seleccionat per al procés a tots i cadascun d'ells. D'altra banda, la deliberació es desenvolupa en grups petits per garantir la possibilitat de tots els participants d'intervenir en el debat i influir en el curs d'aquest. Finalment, també es busca una major extensió de la reflexió mitjançant l'enregistrament i difusió de l'esdeveniment a través dels mitjans de comunicació, normalment els televisius[31]. D'aquesta manera es garanteix el dret a la participació per diferents vies sense desvirtuar, alhora, el ver objectiu del procés, a saber, la deliberació aprofundida i de qualitat.

4.2. Individus versus col·lectius

La tensió entre qualitat i quantitat, entre deliberació i participació, té alhora un component pràctic que enfronta no ja els participacionistes i els deliberacionistes, sinó aquests darrers entre ells. Des d'un punt de vista pràctic es pot arribar a argüir que allò important és garantir el debat públic, és a dir, la justificació oberta, transparent i susceptible de contestació de les decisions polítiques. Aquest objectiu no demana, per tant, del debat col·lectiu o grupal dels

[30] La inclusió en la deliberació dels punts de vista representatius es respecta quan tots els interessos, opinions i perspectives afectades són presents en la deliberació (Young 1999). Per a l'autora, respectar aquest principi i fer-lo complir –per exemple mitjançant polítiques actives de representació de grups o punts de vista marginals– és molt més important avui dia que en èpoques passades en què la societat era més homogènia.

[31] Aquest element, a més de l'extensió del debat, té la virtut de fer-lo públic, quelcom que alimenta la motivació dels participants per a una deliberació acurada (Tiber et al. 2001). Veurem amb més concreció aquest element al capítol cinc.

individus, sinó del seu testimoniatge i reflexió personal, mentre que la càrrega de l'argumentació i la justificació recau en el polític i/o tècnic professional. Alhora, es defensa la impossibilitat d'una deliberació col·lectiva en les societats atomitzades i consumidores d'oci en les que l'individu té poques motivacions per participar en la vida pública, i s'acaba afavorint una deliberació mediada a través d'espais de comunicació en què els ciutadans són l'audiència de la deliberació que es desenvolupa entre "professionals". L'*output* és igual a l'increment de consciència crítica de l'individu, és a dir, surt del procés amb una major sofisticació i consciència política, que sumada a la de la resta de participants, desemboca en la creació informal d'una opinió pública sense voluntat general o identitat col·lectiva identificable, però que s'acaba cristal·litzant en un vot informat i racional (Manin 1987; Bessette 1994).

Es tracta d'una relació crítica i argumentativa entre l'esfera pública i l'esfera política. En aquesta relació dialèctica, el poder comunicatiu rau en l'esfera pública no institucionalitzada mentre que l'acció o el rol performatiu se situa únicament en l'esfera política (Habermas 1997). La divisió entre esfera pública i esfera política se supera mitjançant un doble pont: d'una banda, el sistema polític crea les condicions per garantir el discurs públic crític, i de l'altra, l'esfera pública desenvolupa el seu poder comunicatiu a través de la influència sobre les normes que elabora el sistema polític. La garantia d'aquesta influència és la necessària legitimitat de què s'ha de dotar el sistema polític per a l'exercici i execució governamental, legitimitat que només li pot conferir la ciutadania. A més, l'estricta divisió entre les dues esferes, encara que s'influenciïn mútuament, garanteix el rol de la crítica (Avritzer 2001), necessari per a la salut de qualsevol règim democràtic.

En canvi, altres deliberacionistes de tradició menys liberal, solen tenir preferència per la deliberació col·lectiva, és a dir, la reflexió conjunta dels ciutadans que es troben físicament en espais de proximitat, essent els agents de la deliberació tant les entitats i associacions de la societat civil, com les comunitats territorials i locals més o menys formals i establertes (Mansbridge 1983; Barber 1984; Young1999; Cohen 2000; Avritzer 2001)[32]. La deliberació col·lectiva és el procés que té lloc dins de "grups de tasca", és a dir, grups amb un objectiu específic i limitat, normalment orientat a l'acció (Jensen i Chilberg 1991: 4-5). Se sol argüir que si l'objectiu de la democràcia deliberativa és desenvolupar una cultura

[32] Aquestes propostes es diferencien de la tradició comunitarista en tant en quant no parteixen de la necessitat de descobrir un bé comú preexistent, sinó que tenen com a objectiu construir un consens postdeliberatiu.

deliberativa general, aquesta només és possible a través de la pròpia implicació dels individus. Normalment s'atribueix a la deliberació no solament una funció epistèmica de les decisions, sinó també un rol de formació identitària dels ciutadans i de transformació social del propi entorn.

No és difícil veure que les condicions i formes d'implementació d'aquestes dues perspectives difereixen força: a) d'una banda, tenim un model en el que els afectats i la resta d'interessats participen únicament com a testimonis d'un debat que es desenvolupa en una altra instància; i b) de l'altra, tenim el ciutadà organitzat en col·lectius i que participa directament. Com apunta Bohman (1996: 37), si bé la primera estratègia és més fàcilment assequible i més pràctica, tan sols la segona, amb la possibilitat d'una implicació directa dels ciutadans per poder condicionar i influir en el resultat final, aporta els incentius per contrarestar els costos de l'adquisició de la informació que demana la deliberació.

Si la diferència entres aquestes perspectives és pragmàtica, quelcom que significaria que es comparteixen objectius i pressupòsits bàsiques, les fórmules d'implementació no són incompatibles sinó complementàries i es pot arribar a concebre un sistema deliberatiu amb múltiples nivells. En aquest sistema (vegeu figura 4.1), la deliberació dins de l'esfera política (C) es justificaria públicament al conjunt dels ciutadans (D), els quals acabarien formant-se una opinió pròpia (A) i influenciant a través de diferents mecanismes més o menys directes (B), entre els que hi hauria també ponts i espais de col·laboració o de transformació social més directa des de la pròpia ciutadania (E). De fet, hi ha un cert consens entre els deliberacionistes en la dificultat de canviar les dinàmiques competitives de l'arena política per dinàmiques més deliberatives, pel que sovint el focus se centra en la possibilitat de deliberació en l'esfera pública. En aquest esquema el rol perfomatiu el segueix tenint el sistema polític, mentre que la ciutadania té un rol fonamentalment crític. Això no exclou que els ponts entre les dues esferes puguin anar més enllà, en algun moment, del recolzament i la crítica, és a dir, que es puguin donar espais de col·laboració i treball conjunt[33].

---

[33] Dins d'aquest esquema, l'enquesta deliberativa és un procés en el que els ciutadans són membres d'una comunitat territorial establerta, però no definits per cap vincle associatiu. Des d'aquest punt de vista s'intenta arribar a través d'una selecció aleatòria a individus que d'altra manera, és a dir, a través de processos de participació lliure i voluntària, no entrarien en el debat públic. La deliberació s'institucionalitza presencialment, encara que també s'estén, talment hem comentat amb anterioritat, a través dels mitjans de comunicació per intentar arribat a més persones.

En qualsevol cas, quan les diferències entre els deliberacionistes responen a qüestions pràctiques, és a dir, a les preferències dels llocs/espais idonis per a la deliberació, la seva refutació és únicament possible des de l'anàlisi empíric més que no pas teòric. Però de vegades les diferències són més profundes i separen també els que creuen en les impossibilitats d'una deliberació entre ciutadans, ja sigui per capacitats o motivacions per entrar en processos deliberatius. De fet, les capacitats per deliberar han estat un dels motius perquè els crítics de la democràcia deliberativa, crítics que neguen específicament la possibilitat de la seva extensió entre els ciutadans, argumentessin en contra de la seva utilitat i funcionalitat. Però enlloc s'ha explorat fins a quin punt la deliberació és una forma democràtica tan exigent amb la ciutadania, que d'implementar-se sense les condicions necessàries, pugui donar lloc a dinàmiques negatives –encenent conflictes–, involutives –reforçant prejudicis– i, sobretot, exclusives –excloent els menys capaços, és a dir, aquells que se suposa que no compten amb les habilitats necessàries com per poder sostenir un procés deliberatiu–. Si, efectivament, fos massa exigent, el rebuig a l'elitisme només seria retòrica teòrica sense cap vincle amb la fenomenologia deliberativa.

Figura 4.1. El sistema deliberatiu

Font: Adaptat de Neblo (2005).

Només podem respondre a aquesta pregunta si sabem quines són les habilitats mínimes necessàries que es requereixen i observar fins a quin punt es poden pressuposar per al conjunt dels ciutadans, o veure si les desigualtats tenen un impacte en el procés i resultat de la deliberació massa elevat com per fer de la deliberació un procediment poc factible en les condicions actuals de cultura política i d'apatia ciutadana (Sanders 1997; Fish 1999: 88-102; Bell 1999; Hardin 1999: 103-122). Respondre aquestes preguntes i dubtes ens portaria a abordar un altre treball molt més ampli, així que en aquest es tractaran els elements que més ens preocupen per al nostre objecte d'estudi, principalment, si les habilitats requerides són suficientment elevades com perquè no es pugui donar un debat coherent i de qualitat en espais on participen ciutadans, com l'enquesta deliberativa que analitzarem a la darrera part d'aquest estudi.

4.3. Capacitats deliberatives

La deliberació requereix d'unes mínimes habilitats cognitives i comunicatives que, òbviament, són majors i més exigents en els models deliberatius que en la majoria dels participatius. Si, com actualment tots els demòcrates, es rebutgen les premisses elitistes, necessàriament hem de concloure que tothom disposa de, com a mínim, les capacitats potencials per deliberar. Una altra cosa és que s'argüeixi que en ser processos més exigents en quant a les habilitats necessàries els individus tindran menys motivacions per implicar-se, i que, en conseqüència, no caldrà obrir espais per a la ciutadania quan ja existeixen professionals que poden deliberar. Aquesta, però, no és una discussió que haguem de desenvolupar aquí; sí que és important, en canvi, per analitzar més tard la qualitat del debat, conèixer fins a quin punt és exigent la deliberació i per a això cal especificar de quines habilitats i capacitats parlem i en quina mesura es cristal·litzen en els processos comunicatius entre ciutadans.

Si entenem la implementació de la deliberació com un sistema complex amb múltiples nivells, forçosament haurem de mirar en detall en quina esfera ens estem centrant i quins són els temes i actors implicats en cadascuna d'elles. Això ens permetrà establir diferents graus d'exigència argumentativa o deliberativa, quelcom que determinarà al seu torn les habilitats més rellevants sense necessitat que estiguin presents en el seu nivell òptim o el seu màxim en totes i cadascuna de les situacions. Per tant, podem pensar en una escala de menys a més presència

deliberativa o de menys a més qualitat en la deliberació, en tot cas establint el mínim a partir del qual puguem parlar de deliberació. Fishkin defensa també la possibilitat de pràctiques deliberatives incompletes:

> When arguments offered by some participants go unanswered by others, when information that would be required to understand the force of a claim is absent, or when some citizens are unwilling to weigh some of the arguments in the debate, then the process is less deliberative because it is incomplete in the manner specified. In practical contexts a great deal of incompleteness must be tolerated (Fishkin 1995: 41).

Què requereix la deliberació? Per a la deliberació, fins i tot incompleta, cal una mínima igualtat substantiva en la capacitat deliberativa (Cohen 1995; Bohman 1996: 107-149; Knight i Johnson 1997), és a dir la possibilitat d'exercir amb una igual capacitat la llibertat i l'autonomia personal participant i influint en el resultat[34]. Si bé les diferències en les capacitats deliberatives són importants per a qualsevol model democràtic, són especialment rellevants per a la democràcia deliberativa, ja que l'argumentació i el raonament són precisament els eixos estructurals de la deliberació. Però quines són aquestes habilitats necessàries o adequades per a la deliberació? Podem fer una triple distinció: en primer lloc, són necessàries habilitats cognitives, entre les que trobem les capacitats per raonar, analitzar i sistematitzar la informació, i que s'usen per determinar la qualitat de la informació disponible i per treure'n conclusions. Per a Jensen i Chilberg (1991: 58-72) aquestes capacitats es tradueixen fonamentalment en actes de reconeixement de la informació creïble, en el desenvolupament d'un raonament lògic basat en aquesta informació i en la refutació de les fal·làcies argumentatives d'altri. Un segon corpus d'habilitats tenen a veure amb la competència comunicativa o habilitat verbal (Burkhalter et al. 2002:

---

[34] No ens referim en cap moment a la igualtat d'accés, per bé que alguns autors apunten a la prèvia necessitat d'atendre a aquesta font de desigualtats abans d'obrir processos deliberatius. Sanders (1997) argumenta, per exemple, que la deliberació és una proposta que si bé desitjable, és encara massa prematura davant d'altres necessitats més urgents, específicament la necessitat de reduir les desigualtats que traspassen tots els espais de deliberació: d'altra manera, apunta l'autor, l'únic que s'està fent és perpetuant i aprofundint les injustícies socials. Segons Sanders, no cal esforçar-se tant en l'extensió de les capacitats deliberatives (la retòrica, l'argumentació racional, l'escolta, etc.) com en corregir les dinàmiques negatives de la deliberació perquè no es reprodueixin les jerarquies socials externes al grup deliberant. Resumidament, creiem que la democràcia deliberativa no ha aportat arguments ni teoritzacions originals en el debat de les desigualtats d'accés a les arenes públiques, sinó que el seu potencial se situa una vegada superades aquestes desigualtats mínimes d'accés i d'influència. En el nostre cas, a més, assumim que l'enquesta deliberativa té mecanismes per garantir la igualtat d'accés a tots els participants, de manera que ens centrem aquí en les desigualtats estrictament deliberatives. Tanmateix, revisarem les condicions més generals del procés deliberatiu que no estan tan relacionades amb les capacitats deliberatives al començament del capítol sis, alhora que comprovarem fins a quin punt són presents a l'enquesta deliberativa de Còrdova a l'anàlisi del capítol vuit.

416-417), és a dir, amb la capacitat de transmissió eficaç dels propis punts de vista o arguments. Finalment, trobem les habilitats socials, com la maduresa emocional, la capacitat d'empatia (Burkhalter et al. 2002: 416-417), el respecte i totes aquelles actituds interpersonals necessàries per a la gestió efectiva de l'acte comunicatiu i del conflicte que es pugui generar en aquest.

El problema amb les capacitats deliberatives és que es necessita un mínim –superar el que Bohman (1996: 110-111) ha anomenat pobresa deliberativa– perquè la deliberació sigui efectiva, si bé també és cert que el propi exercici o pràctica d'aquestes habilitats facilita l'adquisició i ampliació de les mateixes, així com també l'adquisició d'hàbits deliberatius i l'augment del sentiment d'eficàcia política (Burkhalter et al. 2002: 413). En aquest sentit, el procés pedagògic i d'habilitació individual es desenvolupa gràcies al propi procés deliberatiu.

Alhora, les capacitats mínimes requerides estan relacionades amb la forma argumentativa que es desenvolupa en una arena deliberativa concreta, donat que les desigualtats comunicatives no es poden mesurar amb la mateixa vara per al conjunt dels espais deliberatius, ja siguin espais formals o espais més informals i quotidians. En cadascun d'aquests, el grau d'exigència argumentativa serà necessàriament diferent.

En aquest sentit, l'esfera política, al igual que els espais més formals de l'esfera pública, són força particulars ja que hi operen fonamentalment professionals i/o tècnics i experts. Això significa que se'ls suposa, a més del coneixement específic, unes certes capacitats mínimes, entre elles les deliberatives –de raonament, avaluació, crítica, justificació, comunicació, etc.–, que permet parlar d'una certa igualtat entre els individus d'aquesta esfera. Precisament perquè se suposen unes capacitats bàsiques generals per a l'exercici professional de l'activitat política i/o tècnica, la forma que pren la deliberació és sofisticada i, paral·lelament, el llindar de pobresa política d'aquesta esfera serà dels més elevats. Que la deliberació sigui sofisticada significa que incorpora molts elements formals i complexes. Així, serà habitual trobar formes argumentatives i avaluatives complertes, és a dir, que estiguin estructurades i constituïdes amb tots i cadascun dels elements d'una argumentació: premisses, valoracions i conclusions presentades de forma manifesta (García 2005a: 7-8), essent les habilitats avançades amb més freqüència les lògico-analítiques i les competències comunicatives, orientades a l'argumentació, l'avaluació i la persuasió de l'auditori. Finalment, en aquesta esfera se sol recórrer a criteris específics d'avaluació, en aquest cas tres: criteris de principi o morals, criteris de possibilitat i criteris d'utilitat o

pragmàtics (García 2005b: 35-37). Tanmateix, seran els primers, els criteris morals, els que tindran una major transcendència en l'esfera política, per bé que en menor mesura en d'altres espais més formals, donada la seva naturalesa representativa del corpus polític que es correspon amb l'obligació de tenir una perspectiva general per intentar afavorir el bé comú. Si bé podem dir que el grau d'exigència argumentativa és força elevat, donada una mínima igualtat d'status i capacitat entre els deliberants, a mesura que aquests espais es van obrint a l'escrutini públic, per exemple a través dels mitjans de comunicació, els missatges se simplifiquen i sovint la deliberació deixa lloc a l'escenificació d'enfrontaments més emocionals que racionals per adaptar-se a un públic ampli i divers[35].

En moure'ns cap a esferes menys formals on els actors ja no són professionals de la política o experts en determinats temes, no es difícil imaginar que tant el coneixement com les habilitats comunicatives i deliberatives es trobaran repartides de forma molt diferent i desigual entre els participants. La forma que pren la deliberació, en conseqüència, pot arribar a ser molt poc sofisticada i, paral·lelament, el llindar de pobresa política d'aquesta esfera serà força més baix que en arenes formals, tot i que probablement més elevat que en d'altres formes participatives que no potencien la deliberació. Un grau d'exigència argumentativa baix significa que no serà habitual trobar formes argumentatives i avaluatives complertes, és a dir, faltaran alguns dels elements essencials de l'argumentació –ja siguin les premisses, les valoracions, les conclusions o les inferències entre premisses i conclusions– i sovint les argumentacions avançades prendran la forma d'exemples i experiències personals, més que no pas de raonaments abstractes. Alhora, les habilitats avançades amb més freqüència seran principalment les socials –com l'empatia, la solidaritat, etc.–, requerides en tot espai de proximitat per a una gestió del procés eficaç. Tot i que les habilitats lògico-analítiques poden ser importants, serà més habitual que es recorri a arguments d'autoritat[36], així com d'altres formes argumentatives com les analogies, les experiències personals, etc. Tot i així, també seran molt més persuasives les raons de possibilitat i utilitat

[35] La conveniència d'obrir tots i cadascun dels espais de deliberació a l'escrutini públic té detractors i defensors (vegeu Bessette 1994: 212-246); tanmateix, l'efecte de l'ull públic sobre la política no es pot pressuposar constant, sinó que depèn de la cultura política i la concepció de la deliberació i el consens en aquesta.

[36] Els arguments d'autoritat cognitiva (no necessàriament relacionats amb l'autoritat de poder) són els que tenen una estructura més simple i al·leguen o es remeten al que altres diuen, per conveniència o necessitat (García 2005c: 29-36). En aquest cas, la manca d'informació rellevant o de certes habilitats comunicatives fa habitual la recurrència a aquesta forma argumentativa, que pot ser vàlida i correcte sempre i quan es tracti d'una autoritat cognitiva pertinent o competent.

adduïdes, més que no pas de moralitat, raons aquestes últimes que se solen desenvolupar amb l'experiència i la pràctica deliberativa i que requereixen d'una major abstracció. Tanmateix, tot i que el grau d'exigència argumentativa sol ser molt menor i l'elaboració del discurs no tan sofisticada com les esferes més formals, no significa que l'argumentació no hagi de tenir una fonamentació mínimament correcte, que variarà en grau depenent de l'auditori o dels altres deliberants i de l'arena específica en la qual es desenvolupi la deliberació.

És aquí on s'incorpora la possibilitat d'altres formes comunicatives més flexibles i creatives, talment hem vist amb anterioritat, a l'apartat 3.1.1. Si considerem aquestes formes de comunicació com a deliberació, sempre i quan compleixin els mínims especificats en el capítol anterior, podem concloure no solament que el repertori comunicatiu s'amplia, sinó que això duu aparellat una major inclusió d'individus amb els seus estils propis. És a dir, la inclusió serà major al reduir els requeriments formals de la deliberació. Així doncs, en la mesura que es compleixen unes condicions mínimes d'argumentació, és a dir, s'aportin raons –encara que siguin incompletes– al llarg de la deliberació, procurant anar més enllà de l'opinió personal (Nino 2003: 171-176), podem encara definir el procés com a deliberatiu. Alhora, superat un llindar bàsic de pobresa política, la pròpia pràctica deliberativa potencia el desenvolupament de la sofisticació i les habilitats deliberatives dels ciutadans, quelcom que acaba redundant positivament en el bon funcionament i la legitimitat dels processos deliberatius, tancant una mena de cercle virtuós que s'alimenta a sí mateix (Burkhalter et al. 2002: 411-417). Finalment, podem entendre també que el llindar de pobresa política sembla cada vegada menys inabastable pel conjunt de la societat, davant dades que afirmen que cada vegada la ciutadania té més capacitats per entendre i interrogar el context político-social en el qual està inserit (Norris 1999), gràcies en part a la universalització de l'educació bàsica i la facilitat per al consum de cultura i informació. En definitiva, només si fem una lectura restrictiva de les condicions i habilitats de la deliberació, tal com fan Sanders (1997) i Fish (1999: 88-102) i no ampliem les formes comunicatives vàlides, podem criticar la deliberació per ser massa excloent i elitista. Una altra cosa, més enllà de la capacitació individual, es considerar que manquen les motivacions prèvies per entrar en un procés deliberatiu. Revisarem aquesta i altres pressumpcions de la deliberació a través de la revisió empírica en el proper capítol.

Part II. El procés i els resultats de la deliberació: revisió empírica, conceptualització i hipòtesis

Una vegada situats dins les fronteres del què és la deliberació, i havent vist les nombroses dimensions de debat que obre aquesta perspectiva, en aquesta part del treball cal fer un pas més en la concreció d'aquelles múltiples dimensions, anant de la teoria a l'empiria. Els dos capítols d'aquesta part, el primer centrat en una perspectiva més teòrica i de revisió empírica i el segon de tall més metodològic, són força diferents, donat que s'enfoquen a les anàlisis que es desenvoluparan a la tercera part, anàlisis basades en metodologies i tipus de dades també diferents[37]. Malgrat tot, els dos capítols es complementen i reforcen mútuament, alhora que es necessiten per al propòsit que es persegueix en el treball, com veurem tot seguit.

Per començar, revisarem en el capítol cinc els estudis, resultats i conclusions que s'han desenvolupat fins avui dia en el camp de la deliberació, però també entorn les dinàmiques comunicatives en petits grups que puguin ser rellevants per al nostre cas d'estudi. Veurem, a la llum d'altres investigacions, quins elements són necessaris per a un bon procés deliberatiu, alhora que també què fa possible la transformació de les preferències, quins resultats en podem esperar i, en darrer lloc, com podem avaluar-ne la seva bondat. Tot plegat ens permetrà definir amb major precisió i concreció les hipòtesis que ens plantegem, tant en relació al procés com als resultats.

Per la seva banda, el capítol sis gira entorn la qualitat del procés, específicament defineix les dimensions del procés deliberatiu, alhora que proposa uns indicadors determinats per a l'avaluació sistemàtica del mateix. Si bé l'objectiu central de la tesi és l'anàlisi de la transformació de les preferències, aquesta anàlisi de la qualitat del procés és necessària i alhora complementària. És a dir, d'una banda, ens donarà més elements per confirmar o refutar les assumpcions deliberatives, vinculant amb major fermesa el procés amb els resultats. Al finalitzar,

[37] L'estudi sobre els resultats o les preferències individuals es fa a partir de les enquestes prèvia i posterior que els participants al fòrum deliberatiu respongueren de forma individual. Des d'una altra perspectiva i metodologia es realitza l'estudi sobre el procés, a través de l'observació directa de dos dels grups de debat que tingueren lloc durant la celebració de l'enquesta deliberativa a Còrdova. La qualitat d'aquests es construeix a partir de l'anàlisi de tots i cadascun dels actes de parla o discursos individuals –essent doncs cadascuna de les intervencions personals les unitats últimes d'anàlisi– en base als criteris que establirem en aquesta part.

podrem sostenir la formulació següent: que una *bona* deliberació tendeix a dur a uns *bons* resultats. Fins al moment, els estudis sobre els resultats de la deliberació només permetien apuntar que la deliberació de vegades tendeix a uns bons resultats. Des d'una altra òptica, les anàlisis sobre els processos es limitaven a distingir entre deliberacions millors i pitjors sense analitzar el seu impacte en les preferències. Així, l'estudi que aquí es desenvolupa permetrà construir el vincle que manca entre procediment i resultats.

A aquest element estructural fonamental s'hi afegeix el fet que es tracta d'un estudi de la qualitat d'un procediment deliberatiu entre ciutadans, quelcom que encara no s'ha realitzat mai mitjançant indicadors, és a dir, de forma sistemàtica i quantitativa. Des d'aquest punt de vista, l'anàlisi de la qualitat del procés és també propositiva, original i valuosa, principalment per refutar les assumpcions de la impossibilitat d'una deliberació acurada entre individus no especialitzats, amb manca de motivació i/o de capacitats suficients per deliberar.

En definitiva, l'estratègia a seguir per completar amb èxit la tasca d'aquesta part demana definir què entenem per qualitat, tant en relació al procés com per a l'avaluació de les preferències finals. Així, per a cadascun dels capítols d'aquesta, el cinc i el sis, es trobarà, la revisió de la literatura empírica que ens permetrà definir hipòtesis realistes que guiaran les anàlisis posteriors. En segon lloc, les conceptualitzacions del procés es concretaran o operacionalitzaran en uns quants criteris i indicadors de qualitat.

5. Les preferències resultants del procés deliberatiu: revisió de la literatura empírica

En aquest capítol es desxifra què és un *bon* resultat –una *bona* preferència individual en el nostre cas– a la llum dels processos i les raons que fonamenten la creença en la tendència de la deliberació per a produir-los. Llargament s'ha pressuposat que una deliberació apropiada, és a dir, que compleixi un seguit de condicions –per exemple, que sigui igualitària i empàtica, lliure de coaccions, centrada en el raonament, etc.,– tendeix a produir un conjunt ampli de resultats positius per a la democràcia. Com hem vist en la introducció, el llistat de beneficis és llarg; en suma, apuntàvem com el procés deliberatiu tendeix a estructurar les preferències individuals, a fomentar la tolerància i l'acceptació cap a l'altre ampliant els propis punts de vista, a fer més racionals, informades i justes les decisions col·lectives sota condicions d'informació costosa i racionalitat limitada i, finalment, a crear ciutadania compromesa amb la democràcia.

A nivell estrictament individual, que és el que analitzarem més endavant, s'afirma que la transformació de les preferències es dóna tant a nivell racional com a nivell moral i cívic[38]; és a dir, les preferències seran, després de sotmetre's a l'escrutini i la justificació intersubjectiva, més coherents i incorporaran altres interessos més enllà dels propis, alhora que integraran també una actitud més positiva vers el sistema polític, adquirint els participants una major consciència del seu rol com a ciutadans. En qualsevol cas, es parteix del fet que les preferències individuals són quelcom valuós en la política, que mereixen ser respectades i que, a la llum de les seves deficiències o incoherències, un procés deliberatiu pot ser altament positiu per a formar-les, estructurar-les o completar-les (Fishkin 1991, 1995).

Però quins són els processos o mecanismes pels quals podem esperar aquesta transformació de preferències? Per què és la deliberació la via per a aquesta transformació? Per a aquest punt s'analitzen i identifiquen els mecanismes

[38] Aquí adoptem les "preferències" en un sentit ampli. En un sentit estricte, "preferència" remet a una elecció real o imaginària entre alternatives que es poden ordenar segons criteris d'atracció i rebuig personal. En el nostres cas és important veure com canvien les preferències en el sentit més estricte, però també com es modifiquen altres tipus d'actituds polítiques, opinions i satisfaccions del ciutadà amb el context polític que l'envolta i amb sí mateix. En aquest sentit "preferència" inclou tant els valors, com les opinions i les actituds expressades, ja siguin cognitives, afectives o valoratives. Anirem distingint entre els diferents tipus de preferències a mesura que analitzem els canvis en les mateixes.

deliberatius específics pels quals es podria produir aquesta transformació. Això és el que analitzarem tot seguit. Posteriorment, es contrasten les hipòtesis de la bondat dels resultats i dels mecanismes que la faciliten. Amb aquest propòsit es revisen les investigacions empíriques existents, ja sigui en el camp de la deliberació –on en trobem poques– o en d'altres camps d'investigació que també tenen com a focus central la comunicació intragrupal i la transformació de preferències individuals. Això ens permetrà finalment, establir amb major propietat les hipòtesis que ens guiaran en els propers capítols.

5.1. Els mecanismes deliberatius explicatius de la transformació de preferències personals

L'objectiu d'aquesta secció és veure sintèticament els procediments que poden fer possible aquest transformació a la llum de les conceptualitzacions d'altres autors. Des de la teoria deliberativa es defineixen diferents mecanismes que expliciten com es produeix un canvi en les preferències individuals i col·lectives. Tot i que en el nostre cas la finalitat principal és determinar els mecanismes de transformació individual de les preferències, la discussió entorn les decisions col·lectives aporta informació i aclareix molts punts rellevants per a la nostra anàlisi. Per exemple, la deliberació s'avança en un principi com a procediment per produir decisions col·lectives més coherents i legítimes, però precisament perquè transforma les preferències personals en una direcció determinada.

Aquesta darrera conclusió es fonamenta en què els procediments tradicionals d'agregació de preferències donen com a resultat no solament resultats inestables en el temps, sinó també incoherents, essent aquests producte o bé de la irracionalitat del públic o bé d'unes preferències incompletes. Tanmateix són dos problemes diferents dir, d'una banda, que les preferències són incoherents i irracionals o incompletes, i, de l'altra, que diferents mecanismes tendeixen a donar diferents resultats. Respecte d'aquest segon problema, Arrow demostrà ja el 1951 que no existia cap mecanismes democràtic de presa de decisions capaç de traduir inequívocament i de forma consistent les preferències individuals en una única voluntat general o funció social agregada, quelcom que recollí sota el seu teorema d'impossibilitat. Davant d'aquest fet àmpliament acceptat[39], des d'algunes postures

[39] Altres teòrics han apuntat que les condicions d'Arrow són excessivament exigents i innecessàries (Sen 1970). Entre les condicions innecessàries per a la deliberació és la

s'ha tendit a justificar la impossibilitat de procediments democràtics per conèixer la voluntat general o de la majoria, concloent la necessitat de minimitzar els procediments al màxim i garantir la seva neutralitat buidant-los de telos i de contingut. Aquesta tesi, també anomenada tesi de l'irracionalisme democràtic (Mackie 2003), ha acabat conduint a noves propostes de *laissez-faire* en la política. Però abordant-lo des d'un altre angle, el problema de l'aparent arbitrarietat dels mecanismes d'agregació es redueix molt, apunten els deliberacionistes, si podem arribar a saber l'estructura d'opinions del cos deliberatiu per determinar quin mecanisme aplicar en cada moment (Miller 1992)[40].

Una altra avantatge del procés deliberatiu dialògic en la presa de decisions col·lectives radica en la possibilitat de la provisió d'informació privada o descobriment de les preferències dels altres interlocutors prèviament al mecanisme d'emergència clàssic, la votació. La deliberació, a més de permetre el desplegament dels interessos dels altres, facilita també informació sobre la seva intensitat, quelcom que no proveeix el vot. Això, d'una banda, permet una revisió crítica de les nostres preferències. En segon lloc, permet fer visible l'estructura de preferències del cos deliberant essent possible l'establiment o disseny d'un mecanisme final o postdeliberatiu d'agregació de preferències adequat, en la línia del proposat per Mackie (2003) i apuntat anteriorment. Finalment, el desplegament dels interessos privats posa de manifest les dimensions d'acord i de conflicte entre els agents deliberants, quelcom que permet identificar i definir criteris comuns d'avaluació de les preferències. Això derivaria, en el millor dels casos, en un ordenament de les alternatives en funció d'una única dimensió o criteri. Aquesta

---

independència de les alternatives irrellevants, altrament dita condició de les preferències exògenes i estables. Aquesta condició estableix que la introducció de noves alternatives no pot modificar les preferències dels individus, quelcom que precisament contradiu les premisses de la deliberació, procés que busca la transformació de les preferències al llarg del procés i l'acomodació d'aquestes amb possibles terceres opcions. Johnson (2001) addueix que si determinéssim les condicions de possibilitat de la deliberació, probablement també podríem elaborar un "teorema d'impossibilitat" propi. L'autor creu que amb el relaxament de les condicions d'Arrow n'hi ha suficient per poder usar sense incoherències els mecanismes d'agregació de vots, sense necessitat de defensar plantejaments que són molt exigents amb les persones, com és el deliberatiu. Tal i com hem defensat a la secció 4.3, la deliberació pot ser un mecanisme molt exigent amb les persones, però sovint s'ha tendit a sobredimensionar la habilitats necessàries per a una bona deliberació fent-la aparentment inaccessible al corpus majoritari de la ciutadania.

[40] En aquest sentit Mackie (2003) explora les aplicacions de diferents mecanismes de vot en diferents situacions i eleccions per trobar una acurada i justa agregació de preferències en *cada context*, donat que no existeix *un* mecanisme *sempre* superior als altres. Majoritàriament analitza els mecanismes de Borda, vot per majoria, Condorcet, Young-Kemedy i Hare.

estructuració de les preferències seria unimodal –és a dir, amb una distribució d'una única moda–, quelcom que permetria una "relació complerta" entre les preferències o la possibilitat de comparació entre totes i cadascuna de les alternatives, és a dir, la seva commensurabilitat i avaluació sistemàtica en funció de criteris compartits, reduint la possibilitat de resultats incoherents i inestables a nivell col·lectiu[41].

La possibilitat de vot estratègic i manipulador en un procés deliberatiu no s'elimina simplement amb el descobriment d'informació privada, i en conseqüència, la deliberació pot tenir aparellades també conseqüències negatives. Tanmateix, aquest és un element que comparteix amb la majoria, si no tots, els processos democràtics, però a diferència de molts d'aquells fa més explícits i transparents els procediments. En paraules de Fishkin:

> The mere fact that citizens are provided an occasion to think does not guarantee the correctness, either moral or political, of their conclusion (…). Yet the opportunity for real deliberation is no sufficient for political and moral correctness, it is surely necessary for a viable form of democracy. Without it, we have mere unreflective preferences open to collective manipulation and pseudo-legitimation (Fishkin 1991: 90).

A més, la sobrecàrrega d'informació pot anar en el sentit contrari a una estructuració racional de les preferències individuals, és a dir, augmentant la confusió dels deliberants, si no es gestiona o integra suficientment bé o amb suficient temps la informació disponible. Tanmateix, s'apunta que la deliberació és positiva quan una simple votació no pot garantir la revisió minuciosa i la presència d'informació diversa (Fearon 2001: 68-70).

Per tant, la deliberació obre la *possibilitat* d'arribar a decisions correctes però no duu a la inevitabilitat d'aquestes, i en alguns casos desemboca també en decisions incorrectes i ineficients (Burleson et al. 1984: 571; Hirokawa i Scheerhorn 1986: 69-77; Gouran 1986: 93-111), gràcies a dinàmiques parcials o negatives o de poca qualitat del debat, que donen lloc a preferències molt més extremes i opinions fonamentades en premisses falses (Sunstein 2000; Hansen 2002). Per tot això, el procés deliberatiu, desenvolupat sota certes condicions mínimes que garanteixin la seva qualitat, té un status epistemològic dèbil, és a dir, els resultats del procés

[41] Això, al seu torn, reduiria les possibilitats de manipulació de les votacions postdeliberatives i faria menys probable l'aparició de majories cícliques en les decisions col·lectives. Les majories cícliques és una de les conegudes paradoxes de Condorcet, segons la qual no hi ha cap opció vencedora d'entre tres alternatives diferents. Això és possible quan es comparen les alternatives de dos en dos i no hi ha transitivitat entre elles: en aquest cas, l'opció A és preferida a B, l'opció B preferida a C i l'opció C preferida a A.

tendeixen a ser correctes tant des del punt de vista racional, com legítims des del punt de vista moral.

Així, es fa èmfasi en el disseny idoni del procés deliberatiu. Si bé es parteix de la conclusió de Converse (2000) i altres (Aschen 1975; Zaller i Feldman 1992) que apunten a opinions no sempre coherents i la possibilitat de respostes aleatòries en les enquestes d'opinió, s'assumeix que això es pot reduir i transformar en gran mesura. En aquesta línia, a més de la millora en les tècniques de recollida i anàlisi de l'opinió pública[42], s'han intentat dissenyar mètodes més complexes d'educació cívica i de deliberació[43], pressuposant que certs dissenys procedimentals contribuirien a l'emergència de les "autèntiques" preferències i/o a fer-les més complertes, eliminant, si no tots, la majoria d'elements aparentment irracionals de les respostes. Des d'aquesta lògica, la transformació de les preferències no es llegiria com una demostració de la incoherència i inestabilitat de les opinions individuals, sinó com una formació autèntica o sòlida d'aquestes. Així, s'introdueixen específicament fases deliberatives en els mecanismes de participació i/o decisió amb l'objectiu de facilitar uns resultats agregats més coherents (Fearon 2001; Miller 1992) o unes preferències individuals més estructurades. En paraules de Fishkin:

> We do not know to what degree deliberative opinion polls would contribute to thoughtful, self-reflective opinion formation. However, it would seem likely that many of these nonattitudes or pseudo-opinions would be replaced by views that are better rationalized and supported and perhaps more consistent with other elements of the respondents' belief systems (Fishkin 1991: 83).

Ja hem vist alguns arguments que sostenen aquesta tendència per a les preferències col·lectives. En veurem ara els principals per a les preferències individuals. En primer lloc, les preferències es completen i corregeixen en base a la nova informació disponible en un procés deliberatiu (Lascher 1996; Landa 2005). Des d'aquest punt de vista, la nova informació aportada en el procés, ja sigui pels experts o per ciutadans que coneguin en profunditat el tema o també la derivada del desplegament de les opinions privades, ajuda a revisar les pròpies preferències,

---

[42] Per exemple a través d'una millora en el disseny dels qüestionaris, afegint preguntes de control, introduint respostes tipus com "no sap", o incloent mesures d'intensitat i filtres en les diferents respostes, ajudant, tot plegat, a afinar o filtrar l'opinió pública "d'impureses" i a definir allò considerat com una bona recerca empírica.

[43] Per exemple, trobem les enquestes d'opinió pública informades, les cel·les de planificació, els jurats ciutadans o, fins avui dia la forma més sofisticada, les enquestes deliberatives, que integren la deliberació com a procediment central per a la formació i transformació de preferències.

alhora que sospesar les alternatives i formar-se'n de noves en base a elements no considerats fins aleshores. La provisió d'informació, a més, ajudaria a fer les preferències personals més coherents internament, al facilitar la comprensió de les diferents dimensions d'aquestes, la millor forma per realitzar-les o dur-les a terme, la seva viabilitat i les conseqüències que se'n derivarien, etc.[44]

En aquest punt és oportú fer algun matís: en primer lloc, és possible que després de la deliberació no s'observi cap transformació de preferències, malgrat la provisió d'informació. Pot ser el cas d'individus que sostenen opinions de forma intuïtiva o poc sòlida i que la informació les acabi de reforçar, cas en què les preferències finals serien més estables i estructurades, encara que el canvi observat fos mínim o nul. De fet, rarament s'observaran canvis radicals de preferències i en altres casos ens trobarem davant de formació d'opinions que no existien de forma prèvia i que la deliberació ajudarà a formar, com comprovarem més endavant revisant els estudis que s'han fet. Com apunta Bradburn (1998):

> If their [respondent's] opinion had been formed over some time with types of experiences somewhat along the lines of those in the deliberative process, they may well not change their opinion but reaffirm what they have already committed themselves to. Thus, for well-formed opinions we would not expect much attitude change to be manifested in the second survey.
>
> For topics about which there is little information or discussion, such as new topics on the public political agenda, or for people who do not have pre-formed opinions, the situation is quite different. At the time of the first interview, when confronted with a question about which they have no opinion, respondents will bring to mind whatever considerations are triggered off in their minds by the introduction to the survey, the sponsor, the wording of the question, as well as the questions that have come before. In the short time they take to answer the question, the dominant considerations will be those that are easily accessible cognitively. These will vary widely from person to person and may be heavily affected by media coverage of the topic since that is apt to be the source of any information they might have. As research has shown, this is the type of situation in which attitudes are unstable and to which the label "non-attitudes" might properly be applied (Bradburn 1998).

El segon matís a apuntar és que la correcció d'informació errònia o el sosteniment de preferències més sòlides amb nova informació no requereix necessàriament desenvolupar-se a través d'un procediment deliberatiu, sinó senzillament un format que garanteixi l'adquisició d'informació per part dels individus. Així, un procés deliberatiu pot corregir informació esbiaixada i proveir-ne

[44] Aquesta revisió que l'individu fa de les pròpies preferències és independent de la motivació i benefici que l'empeny; pot tractar-se d'una motivació estrictament instrumental, en el sentit de voler comprendre i racionalitzar les preferències exclusivament en el propi benefici, o d'una motivació pública, en la direcció que la deliberació promet, és a dir, ajudant a ampliar els propis interessos amb consideracions sobre els interessos dels altres.

de nova, però no és l'únic procediment en facilitar aquesta correcció. Per tant, l'avantatge relativa de la deliberació respecte altres mecanismes s'ha de fonamentar en altres raons. La principal n'és la forma en què es desenvolupa aquesta, a saber, una forma dialògica, element rellevant tant per a la democràcia deliberativa com en d'altres teories comunicatives. El requeriment dialògic demana justificar les opcions o alternatives particulars amb raons que siguin convincents per als altres en la mesura que es volen aconseguir partidaris o convèncer els altres per a la pròpia causa. Així, s'acaben eliminant aquelles raons que són penables per la moral pública[45]. Això estimularia la justificació de les decisions amb arguments instrumentals de possibilitat o viabilitat o arguments orientats al bé comú, malgrat a nivell individual prevalguin altres consideracions, tal i com hem comentat ja a l'apartat 3.1.2. Fins i tot en el supòsit d'individus moguts exclusivament per interessos egoistes en la deliberació pública, hi haurà raons estratègiques per tenyir els propis interessos amb valors que des de la moral pública es consideren bons i justos, quelcom que no es dóna quan el vot és exclusivament privat i no cal argumentar els propis punts de vista. Per a Elster (2001: 129-159), la "força civilitzadora de la hipocresia" és tan intensa que fins i tot pot tenir l'efecte de transformar efectivament les preferències individuals perquè aquestes incorporin els interessos dels altres, com si a còpia de repetir arguments en defensa del bé comú, juntament amb la necessitat de semblar coherent als ulls dels altres, hom acabés integrant i acceptant aquells punts de vista.

Des d'un altre argumentari, si bé és comú per a la teoria que analitza la presa de decisions en petits grups, defensar que la provisió d'informació i la reflexió individual com a elements indispensables per a la racionalització i moralització dels resultats finals de la deliberació, apunten que és precisament la interacció i la relació i intercanvi d'idees i no pas la provisió d'informació *per se*, les que duen a una transformació significativa tant de les decisions agregades com de les preferències personals postdeliberatives (Burleson et al. 1984: 569-571). Aquest efecte és especialment rellevant per a tasques de relativa complexitat que

[45] Això flexibilitzaria alhora la limitació de la condició d'Arrow de domini no restringit o l'acceptació universal de preferències. Aquesta condició defineix formalment la llibertat d'expressió de preferències, quelcom que permet la incorporació en el procediment deliberatiu d'opcions clarament injustes o antidemocràtiques, il·lògiques, inviables, etc. El diàleg entre les diferents opcions universalment acceptades a priori, permetrà reduir-ne el nombre i deixar aquelles més viables i justes, reducció causada no per manipulacions externes o per "dictadures morals", sinó per la pròpia dinàmica de modificació espontània de les mateixes (Miller 1992) o com a mínim una reducció de l'univers d'alternatives entre les que finalment s'haurà de votar.

necessiten de l'aproximació progressiva a la resolució del conflicte o, com dèiem anteriorment, quan no es pot garantir una revisió individual minuciosa de la informació.

El que, en general, i amb diverses formulacions, s'apunta com a element diferencial entre les reflexions individuals i les deliberacions grupals és l'efecte sinèrgic que es dóna en aquestes últimes. L'efecte sinèrgic es produeix quan l'esforç, habilitats i coneixements del conjunt dels agents permet superar situacions irresolubles de forma individual, augmentant la productivitat tant del potencial del membre més capaç, com de la suma d'esforços de tots els membres. En termes senzills, el resultat final és molt més que la suma de les contribucions individuals (Burleson et al. 1984: 560). L'efecte sinèrgic, també anomenat *assembly effect* o *principle of non-summativity* (Burleson et al. 1984), s'arrela en la convicció que els processos comunicatius no són tan sols un medi o canal per a la consecució d'un resultat, sinó que també és un entorn constitutiu de les opinions finals al fomentar la creació de realitats i interpretacions socials endògenes al procés.

Des d'aquest punt de vista, el grup permet corregir els biaixos negatius derivats de la limitació racional i cognitiva individual, aportant majors recursos a la deliberació per triar les opcions més bones per als agents implicats en situacions d'incertesa, complexitat i pluralitat (Dryzek 2000: 115-139). Com apunta Rawls: "The benefits from discussion lie in the fact that even representative legislators are limited in knowledge and the ability to reason. No one of them knows everything the others know, or can make all the same inferences that they can draw in concert" (Rawls 1971: 359). També Nino parla de la contribució sumativa de les habilitats individuals per a les tasques comuns: "La discusión con otros contribuye más a menudo a detectar errores fácticos y lógicos porque, en definitiva, la observancia fáctica y el uso de reglas de inferencia son productos de facultades que todos tienen, y no es común que la mayoría de la gente cometa el mismo error" (Nino 2003: 175).

Si bé el grup està millor proveït en quant a capacitats i habilitats conjuntes per a l'abordatge de situacions complexes amb una informació plural, incentiva alhora una acurada revisió i anàlisi d'aquesta. Per tant, no es tracta només d'un avantatge instrumental sinó també motivacional. Des del moment en què ens enfrontem amb un altres, amb qui presumiblement podem divergir, hem de poder justificar les nostres preferències amb arguments sòlids que l'altre pugui entendre. En la mesura que incrementa el nombre de participants, la pluralitat augmenta i encara fa més necessària una acurada fonamentació dels propis interessos. És des

d'aquesta lògica que s'ha defensat sovint els beneficis democràtics de la minoria i l'existència d'una pluralitat de concepcions polítiques: el diàleg incentiva buscar raons vàlides, alhora que relativitza la contundència i universalitat de les pròpies perspectives (Young 1997; 1999; Rawls 1993; Luskin i Fishkin 2003)[46].

Revisant tot l'anterior, la deliberació sembla la panacea dels processos democràtics de formació de les preferències individuals i col·lectives en comparació a d'altres processos deliberatius. Essent aquestes afirmacions suggeridores, també s'han mostrat excessivament optimistes, provocant un cos cada vegada major de literatura empírica que, en el millor dels casos, apunta a les precaucions en els dissenys deliberatius i els resultats que se'n poden esperar, i, en els pitjors, relega el mecanisme deliberatiu a un lloc marginal, per la seva impossibilitat implementativa en els contextos de la política real o la contradicció d'algunes de les seves hipòtesis. Tot i que aquest corpus empíric no és en cap cas conclusiu, pot aportar-nos llum i notes de precaució davant les promeses de la democràcia deliberativa alhora de definir de forma més precisa les nostres hipòtesis.

5.2. La recerca sobre les dinàmiques deliberatives i els seus resultats

En aquest apartat es revisaran un conjunt d'experiències empíriques centrades en la transformació de les preferències i la influència de diferents variables en aquella transformació i que són rellevants per al nostre estudi de cas. Tot i que algunes d'elles toquen temes diferents i mesclats, aquí, per claredat expositiva, es presenten primer aquelles que estudien la influència del context. Després es revisa la literatura existent entorn els processos de comunicació intragrup que tenen influència sobre les preferències, talment la polarització de grups, l'efecte de les minories, els factors motivacionals, etc. Finalment, s'estudia l'impacte específic de la deliberació sobre els resultats a través d'estudis previs entre els que veurem també les enquestes deliberatives realitzades fins avui dia.

[46] Veurem les contrastacions empíriques d'aquesta tesis a la secció de les dinàmiques entre minories i majories a l'apartat 5.2.2.

5.2.1. CARACTERÍSTIQUES DEL CONTEXT

Un dels estudis de cas més primerencs i més representatius per a la democràcia deliberativa és el desenvolupat per Mansbridge (1983) sobre les reunions ciutadanes o *town meeting* de New England. La seva principal aportació radica en la impossibilitat o la inconveniència d'estendre la deliberació a totes les arenes polítiques, per a tots els temes i en tots els moments. Per a l'autora, la deliberació com a forma comunicativa finalitzada en decisions de consens és desitjable sobre altres formes democràtiques, però també conclou que es desenvolupa més efectivament en contextos en què els participants comparteixen interessos comuns, relacions d'amistat o lligams socials de proximitat i quan hi ha solucions òptimes o correctes identificables. Per a la resta de situacions, apunta, és més aconsellable formes democràtiques agregatives on la presa de decisions es faci per majoria. Precisament, les condicions que assenyala Mansbridge no són les que ens trobem en una enquesta deliberativa, un marc més formal de deliberació en què els individus no solament no es coneixen sinó en el que tampoc es busca una decisió final, pel que les seves conclusions són poc aplicables en el nostre cas, per molt que aporten tocs d'atenció a les dinàmiques socials de la deliberació.

D'altra banda, Walsh (2003) analitza en major detall l'efecte dels lligams previs entre els individus com a variable destacada de l'estudi de Mansbridge i ho posa en relació a la polarització de les opinions[47]. L'autora analitza en el seu estudi converses informals sobre política en espais d'oci, com les cafeteries. Conclou que els beneficis de la comunicació depenen en gran mesura del context: d'una banda, si la conversa sobre política es desenvolupa en un grup que comparteix identitat o llaços de proximitat i/o amistat, acaba reforçant una major sensació de pertinença a aquell col·lectiu o comunitat. De l'altra, però, la conversa en aquests contextos pot enfortir la identitat del grup en detriment d'altres individus o col·lectius externs. No és difícil imaginar, que l'increment d'homogeneïtat anirà acompanyat al seu torn d'un increment de la parcialitat i la consolidació de preferències polítiques poc qüestionades pels altres membres del grup. En definitiva, semblen reforçar-se els elements socials i menyscabar-se la tasca pròpiament deliberativa. Però això és lògic si tenim en compte els grups sobre els quals es fa l'estudi, grups informals, la principal funció dels quals és el suport social i les relacions personals, no pas la deliberació.

---

[47] Analitzarem més endavant tots els estudis empírics desenvolupats entorn la polarització.

Mendelberg i Oleske (2000) han arribat a algunes conclusions similars a les de Mansbridge; principalment apunten a la insatisfacció dels participants en el procés deliberatiu quan el context no és l'idoni, és a dir, quan el conflicte és massa evident entre postures oposades i no existeixen interessos comuns bàsics que puguin fer d'amalgama i garantir el respecte mutu i la sensació d'estar en un procediment just. És a dir, es posa de manifest la necessitat de gestionar bé el conflicte i el propi procés, alhora que l'acceptació prèvia del propi procediment pels participants en el mateix és una condició *si ne qua non* d'un procediment efectiu.

Un altre corpus de literatura força més allunyat, la que investiga sobre les dinàmiques de grup en psicologia social, se centra precisament en els grups de tasca per veure la relació entre el procés i els resultats. En aquest marc trobem una de les perspectives més influents, la perspectiva funcionalista de la presa de decisions, desenvolupada per Hirokawa i Gouran (1983, 1986) i Hirokawa (1980, 1982), la principal premissa de la qual estipula que la interacció del grup té un efecte positiu en la decisió final, és a dir, desemboca en una decisió de qualitat o apropiada[48]. És el desenvolupament per fases d'una deliberació, el que permet complir un seguit de funcions com el descobriment de nova informació, la correcció d'errors informatius i cognitius i l'obertura d'oportunitats per a la persuasió i, finalment, assolir un bon resultat final. Hirokawa i Gouran (1983) estableixen quatre fases fonamentals[49]:

---

[48] En el nostre cas, l'objectiu de la deliberació no és la presa d'una decisió col·lectiva o resolució d'un conflicte entre parts diferents, però en la mesura que aquests estudis analitzen la qualitat del procés són rellevants per a nosaltres, tot i que són estudis poc idonis en estar fonamentats en marcs experimentals de laboratori. Per tant, les seves conclusions s'han d'agafar amb una doble precaució.

[49] També es poden trobar altres propostes més detallades en quant a les fases necessàries, però, van en la mateixa línia i parteixen la major part de vegades de la proposta d'Hirokawa i Gouran. Per exemple, per posar-ne una de les més completes, Janis (1982: 478) n'estipula les següents: a) discutir en deteniment un marge ampli d'alternatives de plans d'acció; b) prendre en consideració una quantitat suficient d'objectes que han de ser desenvolupats així com els valors implicats en l'acció; c) sospesar curosament tot allò que es descobreix sobre costos i inconveniències, riscs que poden venir de les conseqüències negatives, així com les conseqüències positives de cada una de les alternatives; d) buscar intensament nova informació rellevant per a l'avaluació posterior de les alternatives; e) prendre conscientment en consideració qualsevol informació o judici expert, fins i tot quan aquesta informació o judici no recolzi el curs de l'acció inicialment adoptat; f) reexaminar les conseqüències positives i negatives de totes les alternatives conegudes, incloent-hi aquelles considerades originalment com a no acceptables, abans de prendre una decisió final; g) i, finalment, fer recomanacions detallades o prendre provisions per implementar i executar el pla d'acció elegit amb especial atenció als plans de contingència que poguessin ser requerits d'acord amb coneixement dels riscos que possiblement s'esdevinguin.

1. Anàlisi del problema des d'un punt de vista realista, determinant-ne la naturalesa i les possibles causes.
2. Determinació d'objectius i criteris que serviran per a la seva anàlisi sistemàtica, fent de les opinions polítiques unes avaluacions sòlides.
3. Identificació de les alternatives per a resoldre el problema.
4. Avaluació d'aquelles alternatives en funció de costos i beneficis, característiques positives i negatives, intentant donar pes a les dues cares de la moneda per tal de no alimentar biaixos en cap direcció i poder prioritzar-les.

Per als autors, totes i cadascuna d'aquestes fases és essencial per a l'eficàcia del procés. Les errades en qualsevol d'aquestes fases pot dur a una decisió no solament menys òptima, sinó fins i tot perjudicial o negativa. Fonamentant-se en la limitada habilitat individual per processar informació en contextos de complexitat, la deliberació del grup es planteja com un procés de reducció i processament d'aquella informació. El grup permet superar la limitació racional individual i, a través de la comunicació i interacció verbal, completar les funcions necessàries per a una bona decisió final. Des d'aquesta perspectiva, la no consecució d'un objectiu es deu únicament a pèrdues o errors de procés[50].

Tot i que a priori la determinació de fases tan clares sembli encotillar un procés deliberatiu, tenir-les presents, encara que es desenvolupin de forma no consecutiva, ajudaria a una revisió sistemàtica de la informació i les alternatives. En aquest sentit Mendelbeg (2002: 174-177) fa una bona revisió dels errors i mancances del procés derivades d'una provisió deficient o esbiaixada de la informació. En primer lloc, revisa les nombroses recerques que demostren que els grups tendeixen a discutir informació que tots comparteixen de forma repetida, en gran mesura per probabilitat estadística –quan més persones tinguin unes peces d'informació determinada, més possibilitats hi haurà que les treguin a discussió–: "Consequently, group decisions tend to be biased toward shared information at the

[50] Els estudis que Hirokawa va desenvolupar posteriorment, demostraven que la perspectiva funcionalista explicava gran part de les interaccions del grup i que totes i cadascuna de les fases o funcions de la comunicació teoritzades, encara que amb pesos relatius i amb una certa multicolinearitat o superposició entre les funcions, tenia una importància cabdal a l'hora d'explicar la qualitat de les decisions finals del grup (Wittenbaum et al. 1999). Tanmateix, tal i com apunta el propi Hirokawa, tot i que la perspectiva funcionalista és bona en molts casos, no funciona en el 100% de les situacions.

expense of the information that each member is uniquely positioned to bring to decision, even when the unshared information points to a much better alternative" (Mendelberg 2002: 175). La relativa homogeneïtat de la informació no permetria la identificació de dissonàncies cognitives que motivessin una acurada avaluació de les diferències i, els processos de racionalització acabarien reforçant les preferències preexistents.

Una de les possibles explicacions apuntades per l'anàlisi empíric es deu a la major credibilitat i autoritat de les persones que avancen arguments que tendeixen a corroborar les preferències prèvies (Wittenbaum et al. 1999). La tesi és que les persones veuen com informació més acurada i rellevant i, paral·lelament, veuen l'argüidor com a més competent, quan aporten informació coneguda, i solen contrargumentar de forma gairebé automàtica les informacions que disconfirmen aquestes opinions (Taber i Lodge 2000). En aquest sentit, no s'analitza amb la mateixa profunditat i atenció ni totes les alternatives, ni tota la informació disponible. Tanmateix, com apunten Steenbergen et al. (2004), quan més informació acumulada o evidències vagin en contra del que hom creu, més difícil serà alhora que la majoria persisteixi en el seu enrocament absolut. A més, no hem de perdre de vista que molts individus no tenen posicions fermes o formades respecte de molts assumptes públics, o no han arribat a considerar amb profunditat les implicacions de cadascuna d'elles. Això facilita que la influència de la informació que disconfirma les posicions sigui major que l'apuntada per Taber i Lodge (2000). En qualsevol cas, serà necessari que la deliberació integri una informació plural i diversa:

> In terms of institutional design, the most natural response is to ensure that members of deliberating groups, whether small or large, will not isolate themselves from competing views a point with implications for multimember courts, open primaries, freedom of association, and the architecture of Internet. Here, then, is a plea for ensuring that deliberation occurs within a large and heterogeneous public sphere, and for guarding against a situation in which a like-minded people are walling themselves off from alternative perspectives (Sunstein 2002: 186).

Pel que fa a les característiques del context físic de la deliberació, hi ha diferents elements analitzats en estudis previs i que s'han de tenir en compte per al nostre context analític. En primer lloc, la mida dels grups ha estat una de les condicions més analitzades, tot i que sense arribar a conclusions definitives, donada la dificultat d'aïllar aquest factor d'altres condicionants i la poca consistència dels resultats empírics en relació a la mida exacta que ha de tenir el corpus deliberant. Les primeres contrastacions anaren en la lògica de comprovar que amb

l'increment dels membres d'un grup es reduïa la seva eficàcia respecte la tasca a desenvolupar, alhora que també baixava la participació mitjana dels membres, reduccions fonamentalment degudes a problemes de coordinació entre els individus (Bass i Norton 1951; Bass 1980). Contràriament, l'increment d'individus introduïa major heterogeneïtat i la necessitat d'aportar major nombre d'inputs, idees i justificacions per recolzar les postures pròpies (Hare 1952), incrementant la qualitat de les decisions finals (Cummings 1974: 469). Els problemes de coordinació i la introducció de nous elements a sospesar en els grups grans podria dur, a l'extrem, a la generació d'un major conflicte. Aquesta hipòtesi, però, ha estat refutada al trobar que els grups petits poden generar major conflicte que els grans (Bales i Borgatta 1955; Hackman i Vidmar 1970), donat que tothom té oportunitats d'exposar les seves opinions discordants i cada individu té més incentius per a la participació al tenir la possibilitat d'una major influència en la deliberació (Easterbook at al. 1993). En definitiva, s'argumenta que la mida dels grups ha de ser suficientment operativa o petita com per no generar pèrdues de coordinació o tenir excessius problemes de gestió del conflicte o, alternativament, disposar de mecanismes de coordinació i de facilitació de la comunicació suficients. A més, la mida dels grups ha de ser suficientment gran com per poder agregar les habilitats i capacitats diferenciades que acabaran tenint un impacte positiu sobre la decisió o les preferències finals i integrar un pluralisme de punts de vista com perquè no es creïn dinàmiques de confirmació acrítica de les opinions prèvies[51].

Un altre dels elements estudiats és la influència de l'espai en la comunicació interpersonal. En aquest sentit, és gairebé ja dogma científic l'efecte que Steinzor (1950) va trobar en les seves investigacions i que pronosticaven una major tendència a comunicar-se amb les persones enfrontades espaialment, és a dir, les que se situen davant d'un mateix, que no pas comunicar-se amb les que són immediatament adjacents. Aquest efecte es reduïa amb la intervenció de líders o moderadors externs, els quals no solament equilibraven les intervencions (Hearn 1957), sinó que esdevenien un centre d'autoritat que dominava l'espai. Amb aquestes conclusions s'ha arribat a prescriure que, per a una major qualitat del debat i de les decisions i les preferències finals es poden dissenyar dinàmiques de grup de manera que facilitin diàlegs més respectuosos i fructífers (Cummings 1974: 474), essent els espais circulars els més idonis per a no tenir individus enfrontats físicament i hi hagi un status d'igualtat entre els membres.

[51] En la literatura no hi ha acord a l'hora de prescriure la mida exacta que han de tenir els grups, però en la majoria de casos estaríem parlant de grups d'entre 4 i 12 membres.

Un altre dels elements abastament analitzats ha estat la presència de moderadors i/o de líders més o menys reconeguts pels membres del grup, malgrat la seva influència en el procés i els resultats de la tasca del grup és ambigua i altament contingent o dependent del context. Se sol distingir entre l'autoritat, és a dir la persona o posició amb un poder formal assignat, del lideratge, coincident o no amb l'autoritat, que remet al poder real que s'exerceix sobre el grup (Fisher 1986: 198-199; Gastil 1998: 957)[52]. En principi, el líder desenvolupa un seguit de funcions desitjables per al transcurs de la dinàmica del grup i de la tasca, és a dir, totes aquelles funcions que ajuden al grup a aconseguir els seus objectius. Entre aquestes funcions trobaríem la distribució de responsabilitats i promoció de la participació dels membres, la facilitació de la deliberació o la reflexió entorn la tasca al focalitzar la discussió i garantir l'observació de les normes del procés, etc. El conjunt de funcions que pot desenvolupar un líder és amplíssim i depèn tant de les característiques de la tasca, dimensió substantiva, com del grup, dimensió social, requerint d'estils diferents segons el context (Fisher 1986: 201-207, Eastbrook at al. 1993: 24-25). S'han arribat a proposar diferents estils de lideratge, des de l'autocràtic –més orientat a dirigir i a vendre les seves pròpies idees–, al democràtic –facilitant la participació dels membres– o el *laissez-faire* –qui delega les seves funcions en altres membres del grup– (Jensen i Chilberg 1991: 290-302). El que s'acaba confirmant en els diferents estudis és la inoperància del líder assignat o autoritat formal si aquest no està acceptat intersubjectivament entre els membres del grup i, per tant, els diferents estils són efectius en relació a la seva acceptació pels membres, a la maduresa d'aquests i a la tasca a la que s'enfronten, deixant de banda aproximacions de tipus funcional i admetent una perspectiva més complexa, contingent o situacional, en la que es veu el líder com un medi per gestionar la complexitat de l'entorn i de la tasca, informació, context, etc. En paraules de Fisher: "The quality of the leader is that of a medium; the symptom of a good medium is adaptative behavior" (1986: 207). Així doncs, la presència d'un moderador que desenvolupi bé les seves funcions, com succeeix en una enquesta deliberativa, és una altra condició per al desenvolupament d'un bon procés.

Finalment, el tema a tractar en la deliberació i la seva influència també ha estat analitzat abastament. En aquesta camp, són importants els estudis sobre la rellevància del tema que conclouen que la notorietat social del mateix pot tenir un

[52] En absència de moderadors, també s'ha analitzat l'emergència de líders "naturals" en el grup en funció de l'espai que ocupen a la sala (Bass i Klubeck 1952; Strodtbeck i Hook 1961; Howells i Becker 1962), element que no revisarem en aquest treball.

efecte inhibidor en el canvi postdeliberatiu, donat que és molt possible que els participants mostrin ja pautes d'estructuració i d'informació de les seves preferències sobre el tema majors que si el tema tingués poca ressonància social, cas en el que haurien tingut menys oportunitats per formar-se una opinió. De fet, en els casos en què es tracten temes de rellevància pública, les enquestes deliberatives tendeixen a reflectir pocs canvis postdeliberatius en les preferències individuals (Farrar et al. 2003). Per tant, serà important veure com afecta el tema elegit en el nostre cas.

Gastil (1992; 1993) analitza altres obstacles que es poden donar en el desenvolupament de la deliberació en petits grups, és a dir, quines són les variables que poden dur a una bona decisió i quines no. Entre aquests obstacles, l'autor identifica: a) la llargada de les reunions; b) una implicació desigual dels membres en la deliberació i en el treball col·lectiu; c) clixés i miniconsensos construïts fora dels espais formals de deliberació, alhora que discussions enfrontades, –quelcom que al seu torn crea subgrups dins del grup–; d) estils de comunicació diferents que poden dificultar no solament la comprensió mútua, sinó també la consideració dels altres arguments com a vàlids si no s'estructuren segons l'estil predominant del grup; e) les diferents habilitats de comunicació dels membres, sobretot en un moment inicial, requerint de la formació o socialització del nou individu en la cultura del grup; i f) conflictes interpersonals que no s'afronten i acaben erosionant el respecte cap els punts de vista de l'altre i cap a la forma deliberativa com a mecanisme adequat de resolució de conflictes. En definitiva, l'estudi de Gastil apunta a la possibilitat d'una bona deliberació sempre i quan es tinguin en compte o s'intentin adreçar un conjunt d'obstacles que són comuns en els grups de presa de decisions. Alhora, la seva investigació és especialment rellevant per a aquells grups que tenen una història construïda prèvia que facilita la cristal·lització d'hàbits, rols, tipus de relacions, formes de comunicació específica, etc., que tenen una influència en el desplegament de la deliberació sovint més important que els elements més directament relacionats amb la tasca. Aquests elements relacionals són els que revisarem en la propera secció.

5.2.2. ELS PROCESSOS DE COMUNICACIÓ I DE RELACIÓ

Si bé els elements relacionals són importants sobretot en grups de certa durada i permanència, també tenen influència en els grups *ad hoc*. De fet, des d'una perspectiva molt més constructiva, el coneixement no només s'articula gràcies al desplegament de les fases, sinó que es construeix a mesura que el grup interacciona. En aquest procés, probablement, els objectius s'aniran reconfigurant o canviant a mesura que s'examinin les alternatives o, en primer lloc, s'exploraran les conseqüències abans de tenir una idea clara sobre la naturalesa del problema o poder-lo arribar a definir. El progrés, més que lineal, es mostra pendular i en espiral, anant i tornant cap als mateixos temes una i altra vegada, quelcom que permet augmentar la seva complexitat i riquesa final. Aquí repassarem algunes de les dinàmiques de grup més conegudes que tenen un efecte en la qualitat dels resultats finals i sobre les preferències.

- *La influència del grup i dels individus en les decisions i les preferències*

En general, en psicologia social, i en l'estudi en petits grups en particular, se sol distingir entre processos diferents que es donen en el grup. El primer dels mecanismes és la *comparació social* o la *dependència normativa* de l'individu respecte dels altres membres del grup. La comparació social descriu la motivació dels individus de ser percebuts favorablement i acceptats pels altres membres, és a dir, per mantenir la reputació percebuda intersubjectivament en un grup social. Així, al saber què pensen els altres membres del grup, ajusten les seves preferències per acomodar-s'hi[53]. Que efectivament és produeixin processos de comparació social en els grups és quelcom que no va a favor de les hipòtesis deliberatives, que descriuen únicament processos de racionalització. La comparació social no és negativa per a la deliberació si la majoria ostenta la millor opció, però sí que ho és en cas contrari. En qualsevol cas, la variació de les preferències no es deu a un procés cognitiu, sinó a una acomodació social, quelcom lluny dels ideals deliberatius.

---

[53] El problema serà quin dels individus s'arrisca primer a exposar públicament davant la resta de membres del grup la seva posició, quelcom que previsiblement es farà de forma temptativa i prudent al no saber encara les preferències dels altres. Aquesta dinàmica, definida per Smith i Berg (1987: 60) com *disclosure paradox*, remet a la dificultat de revelar les pròpies posicions quan la resta encara no ho ha fet. La intervenció del primer, si confirmada per un segon, serà la que probablement provocarà una reacció en cascada de la resta de participants, augmentant la pressió sobre els "dissidents".

El segon dels mecanismes que opera en el grup és la *influència informativa*, que remet a la dependència d'un subjecte respecte la informació que aporten els altres membres del grup; és a dir, la influència informativa descriu la major confiança en la quantitat o la qualitat de la informació proveïda pels altres participants que en la que hom tingui, que pot ser escassa, intuïtiva (Van Avermaet 1990: 342-344; Sunstein 2000: 82-83) o simplement sostinguda amb menys fermesa. En aquest punt, la persuasió d'uns individus sobre uns altres és resultat del desplegament informatiu i argumental entre els individus.

La viabilitat de la democràcia deliberativa rau en la possibilitat que el mecanisme de dependència informativa tingui un major impacte que la dependència normativa. Vinokur i Burnstein (1978) han demostrat que unes bones condicions de procediment permeten un major impacte del procés de persuasió dels arguments en la transformació de les preferències que els processos de comparació social o acomodació. Així, la influència informativa o persuasiva té un major impacte quan hi ha possibilitats i espais per a l'argumentació. A més, tot i que hi ha grapats d'experiments que intenten demostrar la importància relativa d'un procediment sobre l'altre, en general, i a partir de la revisió de diferents estudis rellevants, es pot concloure que la influència informativa es produeix més freqüentment i amb majors efectes/canvis que la influència normativa (Kaplan i Miller 1987: 306), malgrat els dos processos expliquen part de les dinàmiques grupals i la transformació de preferències, alhora que la seva importància relativa depèn del context i del tema que es tracti, quelcom que col·loca el disseny dels processos deliberatius en primer pla.

Aquí ens interessa sobretot veure quins són els mecanismes que permeten una influència informativa. Ja hem vist anteriorment que el primer mecanisme és la provisió d'informació i la conseqüent correcció d'errors. Però a més, es donen un conjunt de processos de persuasió, segons els quals, l'opinió final de l'individu és una funció resultant dels arguments convincents presentats en el grup (Sunstein 2002: 179). Una comunicació convincent o persuasiva és aquella que defensa una posició i les raons per sostenir-la, sobretot quan són contraactitudinals o contrafactuals, en el sentit de defensar opinions i preferències que normalment o de forma majoritària serien rebutjades pels altres i acaba influint la resta d'interlocutors.

El model de comunicació persuasiva acceptat i usat àmpliament és el que identifica fonamentalment dos processos relacionats i seqüencials (McGuire 1969): el procés de recepció o atenció de la informació i comunicació que s'està oferint i el procés d'acceptació d'aquesta nova informació. S'han desenvolupat diversos

experiments per definir quines variables podrien influenciar en el procés de persuasió. Un dels elements que s'han testat ha estat les capacitats relatives dels participants, arribant a la conclusió que la major capacitat cognitiva de l'oient, sovint relacionada amb un major nivell educatiu, té un efecte positiu sobre la recepció i comprensió dels arguments (Eagly i Warren 1976); és a dir, s'integra i comprèn amb major agilitat i rapidesa tant la complexitat del problema, com les seves conseqüències derivades. En canvi, l'elevat nivell cognitiu, té un efecte negatiu sobre l'acceptació dels arguments dels altres (Eagly i Warren 1976); és a dir, s'és menys susceptible d'acceptar com a vàlides les raons d'altres individus que no concorden amb les pròpies, probablement perquè es parteix de postures força estructurades o sòlides (Druckman i Nelson 2003: 732). D'altra banda, s'observa un efecte similar o de resistència al canvi en aquelles persones que, independentment de les capacitats cognitives i el nivell educatiu, sostenen opinions polars o extremes (Druckman i Nelson 2003: 732). Quan major grau de polarització predeliberativa existeixi, el debat es desenvoluparà amb menor qualitat –donat que hi haurà menys disponibilitat a problematitzar els propis punts de vista–, però també hi haurà menys transformacions de les preferències a nivell individual.

Un altre element que explica gran part de l'acceptació de la dinàmica comunicativa i obre la possibilitat a la persuasió, és la motivació i implicació personal en el tema. En aquest sentit, tenir una relació directa i personal amb el tema, haver viscut experiències pròpies, o estar interessat per algun motiu en particular, predisposa l'individu molt més positivament cap al procés deliberatiu. Per exemple, l'expertisitat de l'argüidor sobre la matèria, fa que aquest tingui una major motivació en el procés deliberatiu. Així, la motivació, té un efecte positiu tant en la recepció com en l'acceptació dels nous arguments (Petty et al. 1981).

Encara que sembla obvi remarcar-ho, també s'ha comprovat que la solidesa dels arguments, és a dir, quan més fonamentats estiguin i més dades aportin, té una influència major en la resta de participants que els arguments poc sòlids (Petty et al. 1981). Hi ha dos elements més que fan que els arguments siguin més o menys convincents: la seva novetat enfront els arguments ja aportats i la quantitat o nombre total d'aquests (Seibold i Meyers 1986: 137-138; Jensen i Chilberg 1991: 356-357). Mentre que la novetat pot ser un element que reforci les expectatives deliberatives al forçar la deliberació des de nous punts de vista, la quantitat dels arguments és un element no associat amb la qualitat i des d'aquest punt de vista redueix les expectatives d'una transformació de qualitat de les preferències individuals. Els estudis de Kameda at al. (1997) són il·lustratius: els autors van

identificar les persones que tenien una "centralitat cognitiva" és a dir, les que iniciaven més arguments que la resta d'interlocutors, confirmant la seva major influència independentment de la qualitat de les seves justificacions.

Altres estudis sobre la persuasió apunten que els arguments, fins i tot si estan sòlidament justificats, tenen poc impacte en la resta de participants quan el que s'està tractant són problemes centrats en valors, i, contràriament, un major impacte en les qüestions on el conflicte versa majoritàriament sobre fets o esdeveniments "objectius" (Laughlin i Earley 1982; Wood at al. 1994). Cal esperar doncs que les preferències també varïïn en graus diferents quan incorporen valors o no n'incorporen.

- *La polarització grupal, minories i majories*

La primera i més important dinàmica a destacar és el que es coneix com a polarització grupal. Entorn aquesta qüestió es reuneix un volum important estudis derivats dels treballs d'Ash (1951, 1956) encaminats a explorar la pressió que el grup exerceix sobre els individus, sobretot quan hi ha un grau d'homogeneïtat alta[54]. Els individus en posició minoritària, segons els experiments d'Ash, tendeixen a acomodar-se o a conformar-se a l'opinió majoritària, provocant un efecte en cascada d'acomodació del gruix, sinó tots, els participants en l'experiment[55]. La conformació és un canvi en els judicis individuals en la direcció expressada pels judicis de la majoria del grup, independentment de que l'opció sostinguda per la majoria sigui la correcta o no, o fins i tot flagrantment incorrecta.

Els estudis d'Ash no incloïen deliberació entre els participants, sinó només respostes individuals després d'haver escoltat els altres sense intercanviar raons. Cabria esperar que la deliberació reduís els errors cognitius i les malinterpretacions de la informació proveïda per altres. Tanmateix, la literatura entorn la polarització que sí que inclou deliberació o comunicació grupal, aporta dades que confirmen la

[54] Aquest fenomen també s'ha estudiat fora dels grups constituïts sota el prisma de la teoria comunicativa i es coneix amb el nom d'espiral del silenci (Noelle-Neumann 1995). Segona la teoria, és menys probable que els individus donin la seva opinió si perceben que són part de la minoria de l'opinió pública, per por a la repressió o l'aïllament, i per tant, les opcions de la minoria deixen de ser visibles en entrar en una espiral del silenci que acaba reforçant l'*status quo* de la majoria.

[55] Aquest fenomen no s'ha de confondre amb altres dinàmiques polítiques comuns que remeten fonamentalment a la divisió de l'espai ideològic en dos punts de vista o grups d'opinió enfrontats.

teoria d'Ash[56]. En contra del que la lògica i els psicòlegs socials clàssics pressuposaven, a saber, que el diàleg entre les parts tendiria al consens o compromís sobre una alternativa intermèdia incentivant la moderació del grup, els experiments desenvolupats des de la dècada dels 60 fins avui dia han demostrat que el debat orientat al consens accentua les opcions sostingudes pel promig del grup cap als extrems: si en conjunt, el grup tendeix a recolzar opcions conservadores d'actuació, la majoria postdeliberativa s'incrementa en aquesta direcció, i inversament succeeix quan l'opció majoritària és partidària de les opcions de risc (Myers 1982).

La polarització, per tant, pot entendre's com la tendència dels membres d'un grup a moure's cap a un punt més extrem en la direcció apuntada per les preferències predeliberatives majoritàries. Noti's que la polarització remet a dos processos sovint concomitants i relacionats però diferenciables, a saber, d'una banda, la tendència del grup cap a les alternatives més extremes en la direcció indicada per la mitjana predeliberativa. És a dir, el canvi de la decisió col·lectiva cap a una posició de major risc. En segon lloc, la tendència de les preferències individuals postdeliberatives també a moure's cap a posicions convergents més extremes en la direcció indicada per la mitjana predeliberativa[57]. En altres paraules: "The effect of deliberation is both to decrease variance among group members, as individual differences diminish, and also produce convergence on a relatively more extreme point among predeliberation judgments" (Sunstein 2002: 176, nota 2).

Les característiques grupals que faciliten aquesta polarització és la relativa homogeneïtat dels grups, és a dir, que tinguin un inventari limitat d'arguments al qual recórrer i, per tant, no estiguin sotmesos a l'exposició de punts de vista diferents, talment hem vist en apartats anteriors del capítol. En aquest sentit, la diversitat o heterogeneïtat argumentativa i de punts de vista al llarg de la discussió està associada amb la qualitat de les decisions i les opinions postdeliberatives, donat que requereix de l'anàlisi sistemàtic i la reflexió sobre tots i cadascun dels posicionaments, quelcom que fa menys probable errors cognitius (Hirokawa i Scheerhorn 1986; Gouran i Hirokawa 1986) i la possibilitat de resistir les pressions

[56] Moltes d'aquestes investigacions s'han fet experimentalment (vegeu per exemple, Myers 1982), però també trobem anàlisis que confirmen la polarització en els estudis sobre jurats populars (Schkade i Sunstein 2000; Sunstein 2000: 103-104).

[57] Al llarg de l'apartat parlarem indistintament d'un o altre fenomen, entenent que estan relacionats i que els mecanismes de reforç i de correcció funcionen per als dos processos. Cal no perdre de vista, però, que el nostre focus principal és la transformació individual de les preferències.

cap a la conformació d'una postura de consens majoritària (Gouran1986; Janis 1982). En aquesta línia, l'exposició a diferents punts de vista en un grup heterogeni permet estar més alerta respecte la racionalitat de les diferents postures i la viabilitat de les alternatives (Druckman i Nelson 2003: 730). Contràriament, els grups homogenis tendeixen a la polarització de les postures tant a nivell individual com col·lectiu (Sunstein 2000, 2002; Druckman i Nelson 2003: 730). El punt crític es dóna quan hi ha un excés de punts de vista, quelcom que dificulta la gestió de la informació i la racionalització i avaluació de la mateixa (Lascher 1996: 509); alhora, quan més diversitat d'opinions hi hagi, més probabilitat de conflicte intragrupal, i més dificultat per gestionar el procés deliberatiu de forma productiva i efectiva si no s'evita que el conflicte cognitiu i d'opinions derivi en un conflicte interpersonal perniciós per al propi procés (Jensen i Chilberg 1991:149-176).

D'altra banda, és més probable que es donin dinàmiques de polarització quan es parteixin ja de posicions extremistes o polars (Drukman i Nelson 2003: 730). Aquestes característiques, la homogeneïtat i les opinions extremes inicials dels participants, podrien facilitar el que s'ha anomenat *enclave deliberation*, és a dir, aquella deliberació:

> among like-minded people who talk or even life, much of the time, in isolated enclaves (...). Enclave deliberation is, simultaneously, a potential danger to social stability, a source of social fragmentation or even violence, and a safeguard against social injustice and unreasonableness (Sunstein 2002: 117).

Un exemple extrem de la polarització dels grups o conformació amb la majoria és el que Janis (1972) ha anomenat *groupthink* o pensament grupal, dinàmica que facilita la tendència a la unanimitat o el consens amb falles greus en la consideració de les causes, alternatives i conseqüències de les decisions. En aquest sentit, l'objectiu original del grup, a saber, la presa de la decisió òptima, és substituït per l'objectiu del manteniment de la unitat o la cohesió del grup en detriment de la qualitat (Evans i Jarvis 1980; Steenbergen at al. 2004). Les condicions que reforcen aquest procés, que Janis estipula a partir de l'anàlisi de decisions militars i polítiques clarament deficients, és un grup homogeni aïllat i altament cohesionat en el qual els membres comparteixen part dels seus *backgrounds*, privat d'informació alternativa rellevant –quelcom que l'indueix a una manca de consideració de les alternatives–, sense un procediment metodològic clar, amb un lideratge parcial i la pressió per a una resolució ràpida en un conflicte moralment compromès. Les conseqüències són previsibles: una sobreestimació de

les capacitats del grup, una mentalitat tancada i invulnerable a les evidències externes i pressió a la unanimitat. En altres paraules:

> Estas condiciones previas crean un escenario en el que las discusiones del grupo se caracterizan por la ilusión de invulnerabilidad y los intentos de racionalizar entre todos las acciones que son congruentes con la opción asumida mientras se ignora o descalifican las informaciones discordantes. Estos procesos se dan tanto en el plano intraindividual (autocensura) como en el interindividual (presiones a la conformidad) (Van Avermaet 1990: 360).

Finalment, Smith-Lovin i Brody (1989) demostren que les persones de major status, característica que combina el poder i les capacitats que posseeix un individu, tenen una major influència donat que, "are asked their opinions more often, talk more, receive more positive comments, are chosen as leader more frequently, are more likely to influence the groups' decisions, and in general dominate the conversation" (Smith-Lovin i Brody 1989: 424). És a dir, els membres de major status, no solament inicien més sovint la comunicació, sinó que a més les seves idees són més influents, degut a la falta de confiança en les pròpies habilitats dels individus de baix status (Sunstein 2004: 112), erigint-se sovint com els líders naturals dels grups. Altres evidències en aquesta línia són els efectes del gènere en la deliberació. Smith-Lovin i Brody (1989) confirmen estudis previs al concloure, a partir de les seves anàlisis, que els homes interrompen el curs de la deliberació en major proporció que les dones, alhora que les seves interrupcions es dirigeixen més sovint cap a les dones que els homes. Contràriament, les dones tenen menys èxit en la interrupció dels altres i poden, alhora, concloure amb menys percentatge d'èxit les seves intervencions. En realitat hi ha relativament pocs estudis centrats en l'anàlisi de les diferències de gènere i la seva influència en les dinàmiques deliberatives. Però mentre algunes evidències han demostrat aquesta diferència (Tannen 1991), altres les han disconfirmat (Mabry 1985), quelcom que apunta a la complexitat de l'efecte de gènere en la comunicació (Eastbrook et al. 1993: 29-31).

L'efecte de conformació i de pressió social que duu a la polarització grupal es dóna sobretot en individus aïllats en contra de la posició d'una majoria. L'efecte és menor quan existeix més d'una persona, una minoria, que es resisteix a la pressió de la majoria. Com apuntava Mill ja el 1860, la minoria, fins i tot en el cas que no tingui raó, obliga la majoria a buscar raons més sòlides per a les seves preferències. La influència de la minoria no es deu únicament a la bona voluntat de la majoria per escoltar els menys avantatjats i a mecanismes d'empatia i disposicions democràtiques a la igualtat; és la minoria que, per ella mateixa, té un poder discursiu que exerceix una influència comunicativa genuïna. Els estudis de

Moscovici (Moscovici i Zavalloni 1969; Moscovici i Personnaz 1980; Moscovici 1980) foren especialment reveladors en aquest sentit: les minories tenien una oportunitat i un poder únic per influir en la majoria. De bones a primeres:

> Las minorías no tienen mucho a su favor: son numéricamente inferiores; no tienen con frecuencia control normativo sobre la mayoría; al principio suelen ser más ridiculizadas que tomadas en serio; son percibidas como "poco de fiar" y "más bien raras". Dicho en otras palabras, las minorías no parecen tener acceso a los sistemas de control, informativos y normativos, que son implícita y explícitamente accesibles a la mayoría (Van Avermaet 1990: 349).

Però Moscovici apuntà que una persistència de la minoria en una postura, i per tant, fent-se sentir i notar, pot iniciar processos de validació i consideració acurada dels diferents fets i arguments. En aquest sentit, l'estil conductual de la minoria és fonamental, donat que perquè tingui influència la minoria ha de mostrar una postura consistent tant diacrònica, al llarg del procés de debat, com sincrònica, entre tots i cadascun dels membres de la minoria[58]. Aquesta conducta de la minoria en un context inhòspit, sol provocar que la majoria atribueixi als individus de la minoria característiques diferencials, essent percebuda, normalment, com més segura i confiada (Van Avermaet 1990: 351). Això facilitaria que la majoria es prengués seriosament les perspectives de la minoria. Fins i tot en el supòsit que no s'arribés a canviar la tendència del vot o les perspectives majoritàries, tal i com apunta Mendelberg (2002: 162), la minoria tindria la virtut de provocar que la majoria considerés nous punts de vista, nova informació rellevant, i una acurada valoració de les alternatives (Kelley 1973; Nemeth 1986):

> The minority in effect presents a "conflict of perceptions" and prompts the other side to try to reconcile its perception of reality with the minority's perception. This kind of thinking eventually leads people to understand a perspective different from their own, prompting private conversion (Mendelberg 2002: 162).

La pintura, malauradament, és una mica més complexa. En primer lloc, que la minoria influenciï la majoria depèn, en gran mesura, del propi funcionament del grup i les normes acceptades col·lectivament: si la norma és l'acceptació de les decisions per consens, la pressió de la minoria a subsumir-se en la majoria serà molt gran, mentre que si es valora la innovació i no hi ha la pressió d'una decisió

---

[58] Evidentment, la força de la convicció i la seguretat de la minoria també determinarà el major o menor impacte sobre la majoria. Si la majoria es mostra tan confiada i segura com la minoria, com a mínim des de bon començament, l'impacte de la minoria es minimitza fins gairebé desaparèixer (Van Avermaet 1990: 352). Alhora, també serà rellevant la mida relativa de la minoria respecte la majoria (Latané i Wolf 1981).

unànime, és més probable que la minoria persisteixi en els seus punts de vista (Moscovici 1980, 1985)[59].

En segon lloc, la consistència de la minoria és condició necessària però no suficient; també és important com la minoria és vista o percebuda per la resta de participants. La tendència general a l'estigmatització de les minories, incentiva que els membres de la majoria, abans de canviar de perspectiva o considerar si les minories tenen raó, busquin explicacions alternatives al seu comportament, entre les que hi caben el dogmatisme i la inflexibilitat de la minoria (Van Avermaet 1990: 351-352). Aquestes impressions han estat demostrades per Mugny i Papastamou (1982) qui conclouen que una minoria consistent però amb actituds dogmàtiques, extremistes i rígides té menor influència que una minoria oberta al diàleg o amb un estil més flexible.

En tercer i darrer lloc, la influència de la minoria sobre la resta de participants s'observa com a indirecta i privada. Això significa que la validació de les tesis de la minoria es fa en primera instància en privat per no enfrontar-se a la majoria (Moscovici 1980, 1985), quelcom que redueix la motivació a una deliberació acurada. Així, les conformacions a la majoria que es fan públicament, tenen poc impacte o un impacte limitat o efímer en la vessant privada, tornant a ostentar –un cop lluny de la influència de la majoria– els punts de vista originals o que se sustentaven en un principi. En canvi, la influència de la minoria té sobretot impacte en la vessant privada dels individus, és a dir, la conversió d'altres punts de vista minoritaris es farà de forma latent donat que la pressió de la majoria impedeix que aquesta conversió es manifesti públicament (Wood at al. 1994): "Así pues, en términos relativos, las minorías provocarán conversión (sin sumisión) y las mayorías sumisión (sin conversión)" (Van Avermaet 1990: 354). En aquest sentit, alguns estudis han trobat menor tendència als errors quan es pregunta al subjecte de forma privada (Aronson 1995: 23-24). Ash (1995: 17) també va confirmar aquesta dualitat entre allò expressat públicament i allò que internament se sosté a través d'entrevistes privades als subjectes dels seus experiments que havien cedit a la pressió del grup, és a dir, observant una dissonància substantiva important.

---

[59] Hi ha tot un cos d'estudis relacionat amb la influència de la regla de presa de decisions, principalment majoria versus consens o unanimitat, tant en el procés com en els resultats, però en el nostre cas no s'usa cap d'elles, pel que, malgrat ser estudis interessants no els revisarem aquí. Es pot consultar, per exemple, Nemeth (1977), Kaplan i Miller (1987), Kerr at al. (1976), Foss (1981), Hastie at al. (1983), Thompson at al. (1988), Falk (1961; 1982), etc.

- *La importància dels factors emocionals i motivacionals*

Una altra línia d'investigació ha estat identificar les motivacions necessàries per a una bona deliberació. La possibilitat de recórrer a procediments cognitius heurístics relativitza la importància en les fases apuntades pel funcionalisme i apunta a la contrafactualitat d'un pensament racional que no se sol donar a la pràctica. Des d'aquest punt de vista, la possibilitat de judicis elaborats en base a símbols, analogies, peces d'informació incompleta i altres dreceres cognitives, no incentiva una reflexió acurada. Els individus, sense les motivacions adequades, rebutgen implicar-se en procediments analítics que els posen en situacions de no control i d'estrès. És per això que l'anàlisi empírica de la deliberació està decantant-se cap a la integració de les motivacions i les emocions en les assumpcions deliberatives, o com a mínim tenir-les en compte en el disseny i gestió d'un procés.

S'han pogut identificar algunes motivacions personals que faciliten la consideració acurada d'una situació. En primer lloc, la responsabilitat associada a una decisió pública que després s'haurà d'aplicar, motiva als participants a una deliberació més aprofundida i objectiva, especialment si s'ha de justificar públicament la resolució. Aquest seria el cas, per exemple, dels judicis populars, casos en què les conseqüències de la decisió dels deliberants són directes i clares. És per això que molts teòrics apunten a la necessitat de lligar els espais deliberatius amb les decisions polítiques (Levine et al. 2005; Fung 2000). En segon lloc, altres anàlisis s'han orientat precisament a demostrar que la publicitat o la presència d'un públic extern als deliberants té un efecte positiu sobre la profunditat del debat (Taber et al. 2001), encara que d'altres matisen aquest efecte universal (Bessette 1994). En darrer lloc, la diversitat, tal i com hem comentat més amunt, també té un efecte positiu en la provisió d'arguments sòlids i la crítica objectiva i sistemàtica dels propis punts de vista i dels altres. Totes aquestes motivacions faciliten que els participants s'enrolin en processos comunicatius reflexius, motivacions que, com Levine et al. (2005) conclouen després d'analitzar un conjunt nombrós d'experiències deliberatives als Estats Units, no són tan inexistents com diuen els crítics:

> First, people are willing to discuss public issues and can sustain serious, in-depth conversations about technical and/or highly divisive matters. In informal lawn parties, official school councils and public hearings, and many of the public venues discussed in this book, tens of millions of Americans—and probably hundreds of millions around the globe—deliberate with one another and with government officials about public policies and problems.

> To be sure, the desire to deliberate is not universal. Many discussions involve only the most motivated citizens who volunteer to participate. Many also tend to attract individuals who are better-off in terms of income, education, and status. Even when participants are randomly selected, some decline the invitation. Even when an event is mandatory, as in the case of jury service in the United States, deliberators are at least somewhat self-selected. Nevertheless, the appetite for deliberation is widespread and cuts across lines of class, occupation, gender, nationality, and culture (Levine et al. 2005: 272).

Entre les motivacions també s'han d'incloure un conjunt d'emocions que poden arribar a afectar les dinàmiques de grup. Fins i tot en un grup de tasca, és a dir, un grup orientat a un objectiu, a priori menys subjecte a influències normatives que els grups socials, els elements emocionals poden sostenir o dificultar el procés. En primer lloc, poden existir emocions beneficioses que alimentin la motivació personal i la necessitat d'implicació en els processos participatius en general i en els deliberatius en particular. Entre aquestes, per exemple, tal i com apunten Steenbergen et al. (2004), trobem l'empatia, beneficiosa per a la deliberació al incentivar la motivació a la comprensió de la postura de l'altre. Alhora, facilita la integració dels punts de vista dels altres en la consideració de les pròpies alternatives i preferències. A més, les emocions poden ajudar a crear una sensació d'objectiu comú o compartit que ajudi a focalitzar-se en la tasca (Jensen i Chilberg 1991: 149-176; Thompson i Hogget 2001: 357-362). També, una cultura democràtica del grup pot incentivar una censura positiva respecte dels arguments legítims que un pot usar. Seguint Nino:

> Las emociones contribuyen al proceso de argumentación a través de las sanciones informales de asignación de culpa y aislamiento social que recae sobre aquellos que cometen errores evidentes o faltas, que redundan en su propia conveniencia, en el proceso de argumentación (...). Por supuesto, el deseo de evitar el castigo social es una poderosa razón para cumplir con las reglas de la argumentación y tratar de parecer lo más imparcial posible (Nino 2003: 176).

Finalment, la deliberació pot crear una sensació d'ansietat al promoure una disrupció de les rutines habituals de cognició (Marcus at al. 2000), és a dir, l'ansietat que neix de l'abandonament d'hàbits o costums, és a dir, l'individu se situa en un context desconegut, quelcom que fa que presti atenció i es fixi en major mesura en les informacions disponibles per triar la millor alternativa possible. Contràriament, els comportaments i actituds dels individus que venen definits per variables estructurals com la ideologia, duen a la presa de decisions de forma gairebé automàtica, amb el mínim d'esforç i la mínima informació. A través de l'experiència, afirmen els autors, aquests comportaments i preferències es van fixant. Però hi ha ocasions en què allò conegut desapareix, o es donen situacions no habituals que provoquen ansietat en l'individu i que, indueixen a una valoració acurada i

reflexionada de la situació. Així doncs, fins i tot una emoció aparentment perniciosa, com podria ser l'ansietat, pot tenir un efecte positiu en la deliberació.

La vessant negativa de les emocions també té un gruix d'evidències importants. La cultura emocional d'un grup pot crear desigualtats comunicatives al privilegiar o privar certes formes de comunicació, amb la conseqüent davallada qualitativa del debat, no solament al tractar desigualment els participants, sinó també al aprofitar en menor mesura les potencialitats i la pluralitat disponible (Thompson i Hogget 2001: 356). A més, certes emocions poden dur, no solament a la impossibilitat d'una comunicació constructiva, sinó fins i tot a la destrucció del propi grup. Emocions com la por, l'enfado, el ressentiment, l'odi o els prejudicis, tanquen les portes a la possibilitat de la deliberació, emocions que són molt habituals en situacions de conflicte, situacions en què molts deliberacionistes apunten la deliberació com a mecanisme idoni de gestió.

5.2.3. L'IMPACTE DE LA DELIBERACIÓ EN ELS RESULTATS I ELS PARTICIPANTS

- *L'element dialògic presencial*

Hem comentat ja que la deliberació es caracteritza per un intercanvi de raons en forma dialògica. Alguns estudis han investigat l'efecte de l'intercanvi de raons i la qualitat del resultat. Sobretot s'han fet moltes simulacions de joc amb diferents estructures d'interessos i conflictes per saber en quines situacions augmenta la cooperació en detriment de la competició. Tots els estudis apunten a que aquesta cooperació augmenta quan es redueix el conflicte entre l'interès individual i l'interès del conjunt, quan cooperar no comporta directament arriscar-se al pitjor dels resultats possibles i quan és preferible no abandonar la cooperació encara que els altres ho facin (Grzelak 1990: 289-290). Per tant, depèn molt de l'estructura d'estratègies i d'interdependència que existeixi entre els membres del grup i les alternatives d'acció possibles.

Més important per a la deliberació és que, com apunta Mendelberg (2002: 155), "no circumstance increases cooperation in social dilemma experiments more dramatically than face-to-face deliberation". Així, quan més comunicació, major cooperació, sobretot si la comunicació és sincera (Deutsch 1958, Swingle i Santi 1972). En el meta-anàlisis de cent experiments, Sally (1995) trobà que la

comunicació cara-a-cara incrementava la cooperació entre un 40 i un 45% en casos de dilema social[60]. Segons Mendelberg (2002: 155) l'augment de la cooperació en processos de comunicació cara-a-cara també pot deure's a la creació d'un interès comú de grup, reduint la diferència entre els interessos individuals i els generals, tal i com assenyalaren Bouas i Komorita (1996) o bé gràcies al desenvolupament d'un sentit d'identitat grupal més que no pas a un procés de deliberació o d'intercanvi de raons genuí (Mendelberg 2002: 156). També s'han trobat processos d'aprenentatge en els que els participants adquireixen pautes de comportament cooperatives (Doise i Mugny 1984; Grzelak 1990: 289-290). Finalment, en experiments de deliberació intergrupal s'ha confirmat la hipòtesi de la convergència d'interessos entre els grups cap a consensos postdeliberatius més amplis, quelcom que es produeix en relació directa amb l'augment de comunicació (Gaertner at al. 1999). Aquest resultat es dóna tant pel simple intercanvi d'informació sobre les preferències prefixades dels altres individus, com sobre una discussió oberta i sense interessos predeterminats amb una transformació genuïna de les preferències.

A banda dels experiments presentats, també hi ha algunes anàlisis sobre casos reals de deliberació i el seu impacte en els resultats. Per exemple, Gastil (2000) revisa diverses experiències deliberatives des dels anys 80 fins a l'actualitat en diferents estats americans, concloent que en moltes d'elles s'aconsegueix arribar a decisions legítimes i fins i tot consolidar-les al llarg del temps donant lloc a pràctiques estables i cíviques i de connexió entre la societat civil i el sistema polític. Un cas emblemàtic és el centenar de fòrums de barri organitzats entre 1980 i 1990 a Oregon per discutir sobre el sistema públic sanitari, experiència que no solament aportà tot un conjunt de mesures públiques que s'anaren implementant, sinó que a més contribuí a la creació d'una comissió permanent amb una estructura similar als fòrums ciutadans per donar continuïtat al procés i les decisions preses, alhora que fluïdesa de contacte entre la ciutadania i les autoritats.

[60] El que es coneix com a dilemes socials és una altra de les paradoxes analitzades en les dinàmiques de grup. Ens trobem davant d'un dilema social quan, al enfrontar-nos a la resolució d'un conflicte, és més racional des del punt de vista individual seguir els propis interessos que apostar per allò que seria òptim per al conjunt dels membres; mentre que si tots els individus opten, racionalment, per no contribuir al bé públic, el resultat final acaba essent pitjor per al propi individu. És a dir, a l'individu li resulta millor no col·laborar en el bé públic mentre els altres ho facin.

Les anàlisis quantitatives dels impactes en casos reals també aporten evidències encoratjadores, encara que poc conclusives i matisables, dels impactes positius en els participants. En general, la participació en els fòrums deliberatius pot comportar canvis a diferents nivells (Delli Carpini 1997; 2004: 330-331; Gastil 2000a: 118-119; Melville at al. 2005: 48-51): els canvis a nivell individual, inclouen un major interès en el tema tractat i dels assumptes públics en general, alhora que s'amplien les perspectives incloent no solament les perspectives dels altres, sinó també un vague interès públic. A més, augmenta la sensació d'autoeficàcia, alhora que s'aprenen noves habilitats de treball grupal i de raonament. Finalment, incrementa la confiança en els altres participants i també les probabilitats de participar en altres formes d'implicació cívica. En una revisió dels resultats de vint anys d'aplicació dels "National Issue Forums"[61], Melville at al. (2005) afirmen que els impactes es veuen sobretot a llarg termini, comprovant que en la majoria de casos, si bé la deliberació no canvia radicalment les preferències, sí que les altera. En les seves pròpies paraules:

> Rather than abandoning their self-interest in favor of some perceived public interest, what typically happens is a more subtle change. Participants in forums build on one another's stories and create a shared narrative, or what Ryfe calls commonsense. (…) Positions do not necessary change; rather, they expand in the course of deliberation. (…) What does change is people's perception of those whom they disagree (Melville at al. 2005: 46-47).

A nivell comunitari, si els espais deliberatius i l'acte de debat es repeteix en el temps, pot crear un hàbit cívic reflexiu i deliberatiu contribuint a crear cultura democràtica. Tanmateix, aquests canvis són més pronunciats quan els grups són heterogenis, quan mantenen una naturalesa no partidista o no vinculada a cap força política en concret i quan tenen un vincle amb la decisió política que els participants poden percebre (Melville at al. 2005: 52-53).

L'estudi desenvolupat entre desembre de 2005 i octubre de 2006 dels "National Issue Forums" que tractaven els reptes de la democràcia és especialment revelador sobre els canvis que es produeixen en els participants. Doble et al. (2006) parteixen de l'anàlisi que els propis participants fan de la democràcia i del rol de la ciutadania en ella –en més de 45 fòrums al llarg dels Estats Units i més de 934 participants–, pintant un quadre de desafecció i alienació respecte la política i les

[61] Els NIF –National Issue Forums– són mecanismes de deliberació implementats per primera vegada a finals dels anys 70, tot i que formalment van ser constituïts el 1981 per David Matthew. Els fòrums ciutadans consisteixen en deliberacions regulades per un moderador de grups petits, fins a 12 persones, amb l'objectiu de tractar un tema d'interès públic.

institucions democràtiques, sentint-se sense poder per esmenar la situació i considerant-se simples espectadors de la vida pública. Més important que les causes que els participants atribueixen a aquesta situació –pèrdues de l'espai públic, preponderància dels drets sobre les responsabilitats, distorsió dels mitjans de comunicació, interessos econòmics dels polítics, etc.– és veure'n els resultats de la deliberació en els participants, força més modestos que altres experiències similars que tracten temes més específics o tècnics i no tan relacionats amb valors. En aquest cas, els autors identifiquen força participants que després de la deliberació poden arribar a completar el trencaclosques de la seva visió de la política amb més informació i nous punts de vista, arribant a comprendre les relacions entre les diferents institucions i les seves pràctiques democràtiques, reconeixent pensaments similars en els altres ciutadans i incrementant el respecte cap a aquests. Tanmateix, apunten que aquests canvis rarament porten una transformació de l'actitud o una visió positiva de la democràcia, essent també força participants els que marxen dels diàlegs o dels fòrums amb la mateixa sensació de cinisme o incredulitat amb la que s'havien incorporat a la deliberació.

Altres experiències similars que donen a la deliberació un rol preponderant són els jurats ciutadans, les conferències de consens, les cèl·lules de planificació, els grups focals i els cercles d'estudi[62]. Fent una revisió de la història dels diferents mecanismes des que es posaren per primera vegada en funcionament i els seus impactes al llarg d'aquest temps, diferents autors apunten a la multidimensionalitat dels efectes que s'observen, des d'impactes directes sobre els participants i les seves preferències a efectes indirectes sobre el discurs públic. Entre els efectes sobre els participants trobem la major satisfacció d'aquests, una major autoconfiança i consciència política i un major coneixement sobre el tema (Font 1996; Dienel i Harms 2000: 190-203; Blanco 2003; Hendriks 2005: 91; Font i Blanco 2007); o una transformació en el comportament i les actituds dels individus, així

[62] Tots aquests mecanismes són processos participatius altament estructurats per facilitar la deliberació i l'intercanvi d'opinions entre els participants. Solen comptar amb un grup sense ànim de lucre o una organització externa, que lidera el procés, seleccionant els participants, normalment, de forma aleatòria per fer una mostra representativa de la població i discutir en un temps prolongat algun assumpte d'interès públic en base a una informació àmplia i equilibrada i amb moderadors independents que ordenin el procés. També les administracions locals solen apuntar-se a alguna d'aquestes iniciatives. Hi ha petites variacions metodològiques i especificitats de cadascun dels mecanismes, per exemple en relació a la selecció dels participants, la presència de polítics i tècnics en les diferents fases del procés, la mida dels grups deliberants i el resultat que se'n treu (resultats agregats, informes de recomanacions per als polítics o plans d'acció local amb cogestió dels ciutadans), etc.

com en habilitats crítiques i argumentatives (Font 1996; Dienel i Harms 2000: 190-203; Blanco 2003; Scully i McCoy 2005: 208; Font i Blanco 2007). Els impactes del procés sobre els resultats finals són molt més complexes: en primer lloc sí que, a nivell comunitari, es donen sinèrgies positives entre els ciutadans i les xarxes d'entitats (Dienel i Harms 2000: 174-189; Hendriks 2005: 91; Scully i McCoy 2005: 208), però d'altra banda, l'efectiva implantació de les recomanacions dels diferents mecanismes depèn en gran mesura del context polític, la urgència de les decisions, la competència amb altres recomanacions per als polítics, com es gestiona el conflicte, etc. En general, si les experiències es fan a nivell local, l'impacte sobre els tècnics i polítics responsables és molt més directe i normalment possible, sobretot si les recomanacions són viables (Hendriks 2005: 93). Tanmateix, com apunta l'autora, fins i tot en el cas que els polítics no prenguin en consideració les opinions de la ciutadania, es dóna una transformació en la perspectiva que els polítics tenen d'aquesta.

Però també s'han observat alguns elements negatius (Font 1996; Blanco 2003; Hendriks 2005: 94-98; Melville at al. 2005: 52-53; Crosby i Netherart 2005: 116-117; Lukensmeyer at al. 2005: 162; Font i Blanco 2007): en primer lloc, les manipulacions dels processos pels grups d'interès o polítics per capturar el lideratge del procés o usar la participació com a coartada de decisions ja preses, quelcom que redunda en una major frustració dels participants; alhora, alguns d'aquests mecanismes s'han mostrat inadequats per tenir estructures massa rígides o pautades i no adaptables a contextos informals; en tercer lloc, de vegades la realització d'algun procés d'aquests ha provocat el ressentiment de les organitzacions i associacions que tradicionalment havien fet de representats de la societat civil, sobretot des del moment que els participants de la majoria d'aquests mecanismes se seleccionen aleatòriament per incloure ciutadans no associats, i per tant deixen fora els representants habituals o tradicionals de la ciutadania com són les entitats[63]; i, finalment, la poca continuïtat o poca repetició de moltes d'aquestes experiències o mecanismes malgrat els beneficis que se'n deriven (Mendelberg i Oleske 2000), sobretot per l'alt cost organitzatiu en relació als temes tractats, temes en certa mesura molt acotats i sovint insignificants.

[63] El debat entorn si haurien o no ser els representats legítims o no és una qüestió que ens duria lluny de l'objectiu. En qualsevol cas, és un dels possibles efectes que pot tenir la posada en marxa d'aquest tipus de mecanismes i com a tal, s'ha de tenir en compte.

Una altra de les hipòtesis de la deliberació que s'ha testat en algunes experiències i anàlisis és l'increment d'implicació o *civic engagement* en la vida pública dels participants en un procés deliberatiu. El factor educatiu ha estat llargament reivindicat per la teoria de la participació política (Pateman 1970; Mansbridge 1999) com a element clau i diferenciador respecte de models democràtics representatius. A més, ha estat contrastat per força estudis previs (Gastil, Deess i Weiser 2002; Fishkin i Luskin 2003; Luskin et al. 1998; Fishkin i Luskin 2002; Fishkin i Luskin 2005a; Fishkin i Luskin 2005b). A més, l'efecte educatiu sembla no limitar-se als participants. Per exemple, Hendriks (2005: 91), al analitzar diferents processos deliberatius locals, apunta que no solament incrementa la participació pública després de l'experiència, sinó que també hi ha un impacte sobre les persones adjacents als deliberants directes –família, amics, etc.– (Schwinn at al. 2005: 235; Doble i Richardson 1991). En un estudi més quantitatiu i detallat, Gastil at al. (2002: 593) estableixen una relació causal entre haver estat membre alguna vegada d'algun jurat popular i l'increment de participació política, específicament l'increment en la probabilitat de votar. Però el seu estudi encara afina més al concloure que la major probabilitat de vot es dóna en aquelles ocasions en què el jurat va poder finalitzar la deliberació amb un veredicte i que, per tant, havia funcionat bé (Gastil at al. 2002: 592). D'altra banda, Wuthnow (1994) especifica l'increment participatiu separant categories i concloent que els participants en grups de discussió petits incrementen la possibilitat d'ajudar a més membres fora del grup, participen en activitats voluntàries per a la comunitat, donen més diners a associacions i altres activitats polítiques.

Però també trobem experiències que no troben cap vinculació entre participar en un fòrum deliberatiu i la participació política o cívica ciutadana posterior (Berry at al. 1993). Com apunta algun estudi (Gastil 2004), l'efecte educatiu que es deriva de la deliberació pot ser menor del que els teòrics solen assumir. L'autor comprova que, tot i que la deliberació en el marc del fòrums temàtics nacionals o jurats ciutadans permet un cert creixement de les xarxes de conversa política –i per tant de participació i interès per la política–, també disminueix el sentiment d'eficàcia cap al grup i la seva capacitat per a la presa de decisions. Alhora, l'aprenentatge està molt relacionat amb l'estructura i forma del debat, és a dir, és altament contingent.

En un altre ordre de coses, hi ha estudis, pocs encara, que intenten contrastar les hipòtesis de la deliberació en l'esfera internacional. En aquesta esfera, Ulbert at al. (2002) analitzen les negociacions i deliberacions multilaterals, presentant-les com els casos més durs per a la pràctica deliberativa, donat que l'objectiu d'aquestes trobades rarament s'encamina a la construcció d'una base comú de coneixement i d'acció, sinó principalment a la maximització dels interessos de cadascuna de les parts del conflicte. Amb aquest pressupòsit, tanmateix, els autors identifiquen estratègies deliberatives –principalment proveir de raons els propis posicionaments– en totes i cadascuna de les fases del procés de negociació internacional, essent difícil trobar estratègies pures deliberatives o de negociació. En aquest sentit, la implicació en un diàleg seriós, segons els autors, no requereix l'heroica assumpció que les parts busquin la veritat, sinó que una bona deliberació no està renyida amb motivacions egoistes o instrumentals. Finalment, Ulbert at al. (2004) apunten que la manca d'un món de vida comú o d'un marc de referències culturals, lingüístiques, polítiques, etc., no és un impediment per a un bon desenvolupament deliberatiu i que l'existència de contextos institucionals acordats entre les parts, com les normes de procediment o de decisió, és un element positiu per al desplegament de la deliberació.

- *La deliberació on-line versus la presencial*

Un altre dels camps explorats ha estat la idoneïtat o practicitat dels espais presencials de deliberació. Específicament, les noves tecnologies i en especial Internet, han obert noves possibilitats a la participació i també a la deliberació *on-line*. En un primer moment s'havia arribat a avançar les relatives avantatges de la deliberació on-line respecte de la presencial. De bon antuvi es va assumir que la deliberació on-line, a més de ser menys costosa –tant per a l'organització com pels costs dels participants– permetia una major participació al no estar constrenyida, la comunicació, a límits de temps i distància, quelcom que permetia una major inclusió de punts de vista (Coleman i Gøtze 2001). Alhora, es pressuposava que la deliberació a través d'Internet no solament podia ser menys difícil i exigent que la deliberació presencial, sinó que a més s'incrementava l'heterogeneïtat i la igualtat en la participació, facilitades per l'espai d'anonimat cibernètic (Witschge 2002). El caràcter asincrònic de la comunicació permetria, també, la racionalització dels debats emocionalment encesos, al disposar d'espais de reflexió individuals previs a la reacció a les intervencions dels altres (Westholm 2003).

En el millor dels casos els estudis de la deliberació *on-line* apunten a beneficis que són paral·lels als de la presencial. Per exemple, Westholm (2003) analitza un espai de deliberació finançat per la UE i desenvolupat de forma pilot a Horn-Lehe (Alemanya), on participaren un percentatge molt alt de la població. L'alta qualitat que Westholm troba es deu, segons el propi autor, a una bona moderació i la resolució dels dubtes per part dels experts, a més de la limitació temporal de l'experiència (cinc setmanes). Dahlberg (2001) per la seva banda, analitzant la deliberació promoguda per l'organització "Minnesota E-Democracy", apunta que la deliberació estimula la reflexivitat, encoratja "l'escolta" respectuosa, una participació més o menys igualitària i un intercanvi honest i obert entre els participants. Finalment, Beierle (2002) assenyala la majoritària satisfacció dels participants en el procés i el desenvolupament d'un diàleg respectuós i ric en el que dues terceres parts dels participants reconeixen haver après.

D'igual forma, els estudis troben dificultats paral·leles a la deliberació presencial, apuntant alhora a les mateixes variables clau per a una bona deliberació, com la presència de moderadors que facilitin el debat i promoguin la reflexió substantiva (Coleman i Gøtze 2001; Trénel 2005), o l'heterogeneïtat de punts de vista presents en el debat. Per exemple, Stanley (2002) i Sunstein (2002), tot i que identifiquen interaccions dialògiques en els seus estudis, apunten que aquestes es donen en menor mesura del que la teoria comunicativa postula, sobretot per la presència de debats d'opinió més que no pas de deliberació. Encara menys optimista és la recerca d'Schneider (1997) qui analitza el discurs *on-line* sobre l'avortament, concloent que malgrat hi ha reciprocitat en les intervencions i diversitat en els punts de vista, la qualitat del debat no sempre és l'adequada i hi ha una manca evident d'igualtat en la participació.

No sembla, com apunta Witschge (2002), que es doni una major igualtat en espais d'anonimat que a nivell presencial, alhora que tampoc es crea o es facilita la presència de més punts de vista, és a dir, no s'incrementa l'heterogeneïtat. És més, com apunta Sunstein (2001: 49; 2002: 185-186), els espais *on-line* corren major perill de crear dinàmiques de polarització al facilitar esferes de connexió entre *like-minded people* o persones que comparteixen punts de vista similars si no s'incentiva la presència d'arguments plurals, ja que les minories, en aquest cas, són comprovar la radicalització de certs punts de vista i la manca general de fonamentació o justificació de les opinions. Fins i tot en els pocs casos en què existeix una argumentació darrera les opinions expressades, aquestes estan fonamentades en el "sentit comú" del grup, o en l'autoritat de fonts terceres com la

televisió o els diaris, trobant-se a faltar una exploració sistemàtica i racionalment motivada de les opinions i preferències de la resta de membres.

En altres investigacions es recolza també la desigualtat de la participació a Intenet, apuntant a una major intervenció dels "experts" i certa exclusió d'altres punts de vista (Beierle 2002), exclusió que els fa directament invisibles, alhora que una dificultat evident pel conjunt dels participants per mantenir-se al dia respecte el volum d'informació proveïda. A més, en moltes de les experiències, els organtizadors estaven més preocupats per la conducció eficient dels fòrums que pels continguts substantius i les aportacions dels participants, quelcom que reduïa la qualitat del debat i focalitzava la deliberació en tòpics metaprocedimentals com l'ordre d'intervencions, les normes i l'estructura del diàleg, etc. (Jankowski i Van Os 2002).

En general, encara que els resultats dels estudis empírics encara no són concloents, la deliberació *on-line* s'enfronta a limitacions similars a la presencial, com la manca d'heterogeneïtat i de deliberació acurada en espais autogestionats, amb algunes avantatges relatives, especialment el menor cost. Però també amb algunes desavantatges apuntades per Gastil (2000), essent menys idònia que la deliberació presencial per a tasques o problemes complexos que demanen judicis qualitatius. Els grups cara-a-cara, diu l'autor, solen ser més eficients, cohesius i donar millors respostes a aquests tipus de problemes.

- *Les enquestes deliberatives*

En darrer lloc, queda revisar les aportacions específiques d'altres experiències d'enquestes deliberatives. La majoria d'aquests estudis corroboren gran part de les hipòtesis deliberatives (Fishkin i Luskin 2002, 2003, 2005a, 2005b; Luskin et al. 1998): en general, es demostra que les preferències postdeliberatives difereixen substancialment de les predeliberatives mostrant un patró de preferències més coherent i sofisticat, però alhora es dóna un transformació en els propis participants, que esdevenen més informats i interessats en l'assumpte tractat. No solament això, sinó que la transformació en les preferències està relacionat amb el guany d'informació, independentment del perfil o les característiques sociodemogràfiques dels participants, en contra del que preveuen moltes teories de l'impacte diferencial de la informació.

Altes estudis també s'han preguntat fins a quin punt els canvis o les transformacions són permanents. Un canvi de preferències és un procés discontinu i normalment prolongat en el temps. És en aquest procés discontinu i poc uniforme al que ens aboquem puntualment per poder fer algunes observacions, mentre que el procés de canvi continua a posteriori de les deliberacions i de les observacions. Per tant, el temps entre observació i observació pot ser molt rellevant per explicar part dels resultats[64]. Això té especial rellevància en tant en quant s'intenta mesurar el resultat de les deliberacions, donat que no solament estarem mesurant resultats temporals, sinó que si els estem analitzant immediatament després de finalitzar les deliberacions, probablement obtindrem un efecte sobredimensionat d'uns canvis que tendeixen a atenuar-se amb el pas del temps.

Una de les possibles raons d'aquestes atenuacions és que el canvi de preferències degudes a la deliberació no sigui real, en el sentit de no produir una transformació autèntica de valors o de creences, sinó solament ser reflex d'un canvi efímer introduït per la influència d'altres participants durant la deliberació, influència que posteriorment deixa de tenir un impacte. Davis et al. (1989: 1011) diferencien els canvis de naturalesa efímera d'aquells que són permanents; els primers són canvis que es donen a curt termini, però que al estar fonamentats en argumentacions poc sòlides o informacions parcials, es revisen a posteriori modificant-se en concordança amb la informació més recent, fins i tot després de la deliberació; els canvis permanents, per la seva banda, són aquells fonamentats en una transformació cognitiva complerta. Tanmateix, alguns estudis (Fishkin 1991; 1995, Fishkin i Luskin 2005a) demostren que en la majoria de casos no estem davant d'un reajustament de les preferències en base a una revisió i actualització de la informació, sinó d'una transformació estructural i profunda[65]. Els autors posen de manifest que si bé en general els canvis de preferències no són tan espectaculars a llarg termini com ho són immediatament després de la celebració de les deliberacions, les transformacions es donen i mantenen en la mateixa

[64] En el nostre cas, la deliberació s'emmarca en una estructura predeterminada en la que hi ha un moment final o de tancament; és el moment en què els participants responen una segona enquesta. Si el temps marcat per l'organització per al desenvolupament dels debats i les conferències és suficient per produir aquest canvi, és quelcom incert. A priori, essent el tema de la nostra enquesta força concís, i dedicant-hi dos dies sencers a informar i debatre sobre el mateix, sembla que el temps sigui suficient. Caldrà veure quin grau de transformació o canvi se'n deriva del procés.

[65] Els autors contrasten els resultats de l'enquesta deliberativa en tres moments diferents: t1) prèviament al desenvolupament dels fòrums deliberatius; t2) just després de la celebració dels fòrums; i t3) uns mesos després del fòrum (d'un a sis mesos segons l'experiència que analitzen).

direcció. Acaben concloent que tot i que en alguns casos hi ha un retrocés cap a les posicions originals, aquest és menor que la transformació de preferències deguda a la deliberació; així, en general s'observa un efecte net i genuí significatiu a llarg termini, malgrat es doni un debilitament de les preferències adquirides en el transcurs del procés[66].

Altres estudis han mostrat canvis agregats en les preferències i opinions dels individus més modestos o fins i tot minúsculs (Gastil 1994). Contràriament, l'autor fa una metanàlisi dels mateixos casos que li permet dir que una major sofisticació o estructuració coherent de les preferències a nivell individual. El canvi, en aquests estudis es pot relacionar sobretot amb la informació i la deliberació *per se*, essent difícil diferenciar l'efecte de cadascuna d'aquestes variables.

Sunstein (2002: 193-195) per la seva banda estudia les dinàmiques de polarització. Al analitzar algunes dades d'enquestes deliberatives acaba concloent que els resultats mostren en alguns casos una major tendència a reforçar l'opció majoritària predeliberativa, quelcom que confirmaria les hipòtesis de la polarització, mentre que en d'altres casos s'observa l'efecte contrari. Tampoc podem arribar a saber, amb aquesta anàlisi general, si la polarització es deu a efectes de conformació amb la majoria o a processos de racionalització o opinió; en el primer dels casos estaríem davant d'influències socials poc encoratjadors per a la deliberació, mentre que en el segon cas, la polarització duria a millors resultats –més informats, estructurats i coherents–. En qualsevol cas, no sempre es dóna una homogeneïtzació de les opinions, resultats que es podrien esperar dels processos de conformació de les opinions, sinó que les dades mostren tant un increment en la variança de les opinions com un decreixement de la mateixa. Com apunta el mateix Sunstein, el propi disseny de les enquestes deliberatives, en especial la presència de facilitadors, l'absència d'una presa de decisions col·lectiva, l'heterogeneïtat derivada de la selecció aleatòria i la provisió d'informació i arguments externs –la dels experts, polítics i demés parts–, fan les enquestes deliberatives menys propenses a dinàmiques de grup polaritzadores.

---

[66] En principi, després d'un debilitament en els mesos posteriors caldria esperar la sedimentació definitiva de la informació i elements que retenen els participants, quelcom que permetria parlar de transformacions estables a llarg termini –sempre i quan no hi haguessin canvis cognitius rellevants respecte la matèria en qüestió–. Tanmateix, encara a dia d'avui no existeix cap estudi en aquesta línia i, per tant, es tracta sols d'una hipòtesi especulativa.

En canvi, l'anàlisi de Denver i Hands (1995) no confirma cap de les hipòtesis deliberatives, apuntant des de la manca de representativitat en la deliberació –quelcom que limita la universalització de les conclusions o resultats de la deliberació–, fins a un decreixement del coneixement i de la coherència entre les opinions i actituds prèvies a l'experiència i les posteriors a la mateixa. Els autors també apunten que en els casos en què hi van haver transformacions coherents de les preferències entre els participants, també es van donar entre els no participants del grup de control. Els sorprenents resultats poden deure's en part a les condicions de l'experiència, donat que hi ha molts elements que podrien no fer comparables els resultats de la seva anàlisis amb la de les enquestes deliberatives: la més important, la manca de comunicació entre els participants. Aquests rebien informació prèvia a la participació en un programa de televisió, però una vegada en el plató, només es dedicaven a preguntar als experts i candidats polítics sobre diferents temes, però sense haver-hi un intercanvi d'opinions i raons –és a dir, sense deliberació– entre els participants. Això podria indicar, a falta d'una major contrastació de les dades, que efectivament la informació *per se*, que poden adquirir tant els participants com els no participants, pot explicar part del canvi, però el canvi més gran es deu precisament a la deliberació.

En un altre ordre de coses, hi ha un altre problema en l'observació de les preferències: a no ser que disposem d'un sistema d'expressió de preferències secret i individual com és l'enquesta deliberativa, les pressions de la resta de participants o la cultura grupal i les opcions majoritàries del grup poden induir a creure que hi ha més consens del realment existent i, de retruc, incentivar els membres discordants a conformar-se amb l'opinió general. A més, les males interpretacions de la resta d'interlocutors poden induir a reaccions i canvis en les pròpies preferències que no responen a una lògica racional. L'observació de la transformació de les preferències dels agents participants pot quedar tenyida d'errors interpretatius, mala fe dels interlocutors, incomprensions, desestructuracions en l'opinió, etc. Tal i com apunten Davis et al. (1989), l'expressió o el canvi d'una preferència pot ser:

> (a) insincere (a strategic calculation that is itself designed to influence events); (b) sincere but highly unstable (based on little or inaccurate information, confused reasoning, etc.); (c) sincere and highly stable (a consequence of a well-developed cognitive structure, powerful motive, etc.); (d) an accident, due to misunderstood instructions or the like. At present, we have no means of distinguishing among the various possibilities, but must keep in mind that there is a certain conceptual ambiguity associated with the public expression of preferences (and perhaps private positions as well) (Davis et al. 1989: 1011).

El que importa veure és que l'expressió pública de certes preferències pot tenir motivacions diverses i sovint és difícil determinar si el canvi de postures ha estat per motius estratègics o de transformació de les estructures cognitives i morals provocades per la pròpia deliberació. És per això que, independentment de l'acció que motiva la transformació de les preferències, el que la deliberació apunta és que un bon procediment –un procediment que compleixi uns certs requisits de funcionament–, tendirà a transformar les preferències en un cert sentit substantiu positiu. Si aquest fos el cas, estaríem davant del que Dahl (1989) anomena *enlighted understanding* o possibilitat d'incrementar el coneixement personal i descobrir els interessos vertaders, les seves alternatives i costos d'oportunitat:

> In order to express his or her preferences accurately, each citizen ought to have adequate and equal opportunity for discovering and validating (within the time permitted by the need for a decision) the choice on the matter to be decided that would best serve the citizen's interests (Dahl 1989: 112).

5.3. Conseqüències i implicacions per als processos deliberatius: hipòtesis i mesures

Com hem vist, els resultats i les conclusions a les que arriben els diferents estudis empírics són mixtes: d'una banda, sota certes condicions, sembla que la deliberació pot produir bons resultats substantius, alhora que ciutadans més sofisticats, tolerants i participatius. Però aquests resultats poden no ser automàtics i, en general, donar-se rares vegades en pràctiques espontànies de deliberació. A això se li ha de sumar els alts costs que té la institucionalització o implementació dels procediments adequats, no solament per l'organització que demana, sinó també per contrarestar les barreres psicològiques, cognitives i desigualtats socials que fan que els individus no estiguin motivats per a una deliberació sistemàtica, acurada i aprofundida.

Així les coses, només queda reduir les expectatives de les hipòtesis, adaptant-les a la realitat de la naturalesa de les persones i els grups socials, desviant-se d'objectius consensuals i advocant per una pluralitat tant en els participants com en les raons esgrimides per a la deliberació i, en darrer lloc, acceptant la possibilitat i utilitat de deliberacions incompletes amb nivells d'exigència argumentativa menor.

El primer element rellevant és que la qualitat de la deliberació i el seu impacte en la transformació de les preferències és altament dependent del context, és a dir, varien en funció del tipus de tema, el disseny i la mida dels grups (Bass 1951; Hare 1952; Bales i Borgatta 1955; Hackman i Vidmar 1970; Cummings 1974: 469 i 474; Bass 1980), la informació aportada (Wittenbaum et al. 1999; Taber i Lodge 2000; Mendelberg 2002; Steenbergen et al. 2004), de l'estructura d'opinió prèvia dels membres participants (Miller 1992; Mackie 2003), de les connexions amb els sistema representatiu i les decisions polítiques (Fung 2000; Levine et al. 2005), de les normes i les fases que regulen la deliberació (Hirokawa i Gouran 1983; 1986), de la presència de moderadors (Fisher 1986: 201-207; Eastbrook et al. 1993: 24-25), de les pressions externes o grau de conflicte del propi tema en la societat (Mendelberg i Oleske 2000), etc. Tot aquest conjunt de circumstàncies poden, en millor des casos, facilitar uns impactes positius i, en el pitjor dels casos, sota condicions menys ideals, dur a impactes contraproduents. Així, l'atenció als dissenys institucionals es torna imprescindible.

> Good deliberation is not self-generating. The instances of poorly organized public participation that fall below the threshold of proper "deliberation"—for example, most public hearings and meetings in which participants gather to listen to the content of others' policy choices—far outnumber well organized deliberative encounters in which participants hear contesting reasons for diverse options and discuss them. To achieve high-quality deliberation, someone must organize a discursive process, choose a topic, recruit the participants, prepare background materials or invite speakers, provide facilitators, and raise the funds that are necessary to do these things. In practice, a small group of self-selected leaders must actually organize any process, making choices about methods and agendas (Levine et al. 2005: 274-275).

En primer lloc, el disseny deliberatiu ha de ser l'adequat, talment es pressuposa a l'enquesta deliberativa al regular el procés mitjançant fases, fent atenció als espais, a la mida del grup, a la informació i proveint moderadors per a la gestió del procés. Així:

- H1. El procés deliberatiu, organitzat en el marc d'una enquesta deliberativa, complirà unes determinades condicions que faran que la deliberació sigui de qualitat.

Caldrà veure en detall com en el nostre cas d'estudi, s'implementen cadascun dels elements contextuals apuntats en els paràgrafs anteriors. Especialment rellevant és l'atenció a la representativitat dels participants, no tant per universalitzar les conclusions al conjunt de la població de referència, sinó sobretot perquè, en relació a la qualitat, la representativitat és una primera

aproximació a la diversitat dels participants i, com hem vist, la diversitat és una condició indispensable per a una deliberació sòlida i aprofundida que s'allunyi de les pautes de polarització (Janis 1972; Sunstein 2002). D'altra banda, també serà important veure fins a quin punt la informació distribuïda i aportada en els fòrums era suficient i plural com per garantir la diversitat informativa. En qualsevol cas, l'observació de les condicions estructurals no és garantia absoluta d'un bon procediment. Per això, caldrà analitzar també el desenvolupament de la pròpia deliberació a través d'indicadors que definirem en el proper capítol.

Respecte dels resultats, quins són els que podem obtenir d'una bona deliberació? Quins són els criteris o les mesures per saber si el resultat obtingut és de qualitat?[67] En primer lloc, la teoria deliberativa prediu un canvi significatiu en les preferències, actituds i valors dels participants (Fishkin 1991; 1995). Tanmateix, hem vist algunes evidències en contra d'aquesta transformació (Denver i Hands 1995), alhora que quan existeix un canvi, també s'observa un cert retorn o recés a les postures originals passat un temps de la realització de l'enquesta deliberativa, talment apunten algunes experiències revisades (Fishkin i Luskin 2005a; 2005b). Per tant,

- H2a. Les preferències postdeliberatives agregades tendiran a ser significativament diferents a les predeliberatives.
- H2b. Les preferències postdeliberatives, passat un cert temps des de la realització dels fòrums deliberatius, patiran un cert retrocés cap a les posicions originals, però conservaran part del canvi.

Sovint s'han suposat efectes pedagògics gairebé automàtics del procés sobre els participants, efectes relacionats específicament amb la visió que el propi participant té d'ell mateix com a ciutadà, de la seva autoeficàcia i comprensió de la política, interès pels temes públics i el suport/recolzament general d'aquest al seu sistema polític i democràtic (Pateman 1970; Parry et al. 1992: 172-179; Gastil 2004; Melville et al. 2005: 48-51; Hendriks 2005: 91). Tanmateix, la revisió de la literatura empírica porta a considerar que aquesta canvis són majors en qüestions

[67] En aquest estudi, ens estem centrant en les preferències i opinions individuals. Des de la perspectiva de la presa de decisions grupals, els criteris de qualitat s'apliquen al resultat finalment escollit, quan aquest existeix. Per exemple, s'apliquen criteris d'eficiència i eficàcia –criteris per tant d'optimalitat–, de viabilitat, de flexibilitat i adaptabilitat, etc. (Innes 1999: 650-654).

informatives que en aquelles relacionades amb valors o actituds personals (Laughlin i Earley 1982; Wood et al. 1994):

- H3. S'observaran menys canvis en les actituds polítiques i valors que no pas en preferències de caràcter més informatiu.

En conseqüència, i estirant una mica la hipòtesis anterior, podem apuntar, respecte de les actituds polítiques, un major canvi en l'interès per temes públics que no pas en actituds que demanen d'una transformació de valors més aprofundida. Així podem dir que:

- H4. D'entre les actituds polítiques, canviarà en major mesura l'interès per la política o la capacitat de comprensió d'aquesta, que actituds més profundes com el sentiment d'eficàcia política.

Podem distingir, d'altra banda, entre els canvis de matís i les transformacions d'opinió complertes (Fishkin i Luskin 2005a): en el primer cas es dóna una relativització de les opinions mentre que en el segon cas es canvia totalment de punt de vista passant a defensar el contrari del que se sostenia. De manera que, lògicament, hi haurà més canvi en el primer que en el segon cas. Apunten Fishkin i Luskin (2005a) que seran aquestes segones, les transformacions completes, les que ens indicaran els canvis més genuïns i no tan sotmesos a possibles moviments aleatoris dels responents. Tanmateix, si bé això és cert, no implica necessàriament que s'hagin de rebutjar els canvis menors; de fet els canvis de matís poden indicar una major comprensió del tema, és a dir, que poden respondre a una major fonamentació amb informació i justificacions del que hom creia prèviament de forma intuïtiva i poc sòlida. Alhora, poden ser reflex d'una moderació de les postures respecte del tema en qüestió, o d'una lleu tendència a la polarització, segons es mogui en l'escala de les preferències, moviments que no s'han de menystenir. En qualsevol cas:

- H5. S'observaran més canvis de matís que transformacions completes de les preferències.

Per contrastar aquesta hipòtesi haurem de fixar-nos específicament en la intensitat i direcció dels canvis agregats, però també dels canvis individuals. Relatiu a aquests darrers, serà també important mirar amb precaució les diferències de perfil dels participants. Com hem apuntat en els apartats precedents, els estudis de Fishkin i Luskin (2005a; 2005b) conclouen que els canvis són generals per a tots els grups sociodemogràfics:

- H6. La deliberació tindrà un impacte similar, i per tant s'observaran pautes semblants de canvi, en tots els perfils sociodemogràfics, és a dir, independentment de l'edat i el sexe.

En canvi, altres investigacions ens mostraven l'efecte diferencial que pot tenir el nivell cognitiu de l'individu, mesurat sovint a partir del seu nivell educatiu. Així, la major capacitat cognitiva de l'oient fa possible una major integració de la informació en l'acte comunicatiu però alhora són persones més resistents al canvi (Eagly i Warren 1976; Druckman i Nelson 2003). Això possiblement és degut a que parteixen d'opinions més formades i, alhora, més sòlides o estructurades; per tant, seran les persones amb més dubtes o opinions menys formades en els estadis previs les que mostraran més canvis postdeliberatius (Gastil i Dillard 1999; Barabas 2004: 690). En conseqüència:

- H7a. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb menor nivell educatiu.
- H7b. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb opinions menys formades.

Però a més d'aquestes característiques personals també hem apuntat a un parell d'elements més que semblen tenir un major o menor pes en la persuasió dels arguments independentment de la qualitat d'aquests. La primera és la motivació personal en el tema, que és una de les variables explicatives del canvi (Petty et al. 1981), però també sostenir opinions prèvies molt extremes o polars, element que va en detriment del canvi (Druckman i Nelson 2003: 732). Podem esperar doncs que:

- H7c. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb major motivació en el tema.

- H7d. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones que mostren actituds més moderades o menys polars en l'enquesta predeliberativa.

Però més enllà de la magnitud i direcció que pren el canvi per al conjunt de participants, també ens podem preguntar pel contingut d'aquest canvi. La teoria deliberativa prediu que el procés deliberatiu moralitza les preferències (Habermas 1996; Cohen 2000; Dryzek 2000: 166-175), tal i com hem revisat en la primera part d'aquest treball. Específicament, la deliberació permetria la comprensió dels punts de vista dels altres, facilitant, en el millor dels casos, la integració d'aquells interessos en la pròpia consideració de les preferències. En aquest sentit:

- H8. Les preferències postdeliberatives seran més àmplies en quant als seus interessos, és a dir, incorporaran una perspectiva pública versus una perspectiva centrada en els interessos privats predeliberatius.

Per a l'avaluació de la bondat de les decisions col·lectives postdeliberatives i els arguments que les sostenen, s'han usat diferents mesures, des del principi de la diferència de Rawls o principis relativament més redistributius (Spörndli 2003: 12), a la incorporació de terceres alternatives que integrin més d'un interès (Lascher 1996: 509; Nanz i Steffek 2004). El problema que ens afecta aquí no és tant amb l'avaluació d'una decisió col·lectiva sinó en la mesura individual, és a dir, com es mesura la moralització de les preferències personals. Una solució és la introducció de variables específiques per a l'avaluació de l'expandiment de les perspectives[68]. Malauradament, nosaltres no disposem d'aquestes dades. Haurem doncs d'analitzar des d'un punt de vista més qualitatiu la direcció substantiva del canvi.

La deliberació, a més de l'efecte moral sobre les preferències, també les racionalitza: es pressuposa que aquestes preferències postdeliberatives reflectiran la informació que rebin en el transcurs de les sessions de debat, quelcom que els permetrà ser més sòlides o coherents després de l'experiència. Aquesta hipòtesi s'ha testat en algunes experiències prèvies (Fishkin i Luskin 2000; 2003; 2005a;

[68] En aquesta línia, Fishkin i Luskin (2003) van introduir una escala d'interès personal versus interès nacional. Els autors l'anomenen indicador de *sociotropisme* i el complementen amb uns indicadors d'empatia que operacionalitzen en funció de la simpatia o tolerància cap a les necessitats dels altres i l'avaluació de l'actitud del govern cap als grups menys afavorits.

2005b), apuntant en alguns casos a una lleu agregació o integració de la informació a les preferències postdeliberatives i a una estructuració o coherència major d'aquestes. En conseqüència:

- H9. Les preferències postdeliberatives seran més informades que les predeliberatives.
- H10. Les preferències postdeliberatives seran més coherents i estructurades que les predeliberatives.

La primera de les hipòtesis fa referència al grau d'aprenentatge que els participants integren o bé gràcies a la informació rebuda en els fòrums generals de l'enquesta deliberativa o bé en el transcurs dels debats en petits grups. Els canvis es produeixen en gran mesura perquè s'incentiva l'adquisició de coneixement i l'ús d'aquest coneixement per a la determinació de les pròpies preferències després d'una reflexió sobre fins i medis. Per tant, la transformació de les preferències personals serà positiva si després de la deliberació incrementa el coneixement respecte del tema. Però també es pot produir una actualització de la informació disponible a nivell individual sense que canviïn les opinions, per exemple quan la nova informació reforci els coneixements o les creences prèvies (Barabas 2004: 689; Landa 2005). En tot cas, com apunten Fishkin i Luskin en diversos estudis (2002; 2005a; 2005b), la deliberació permet integrar la informació factual en el propi raonament.

Altres estudis han inclòs mesures més complexes que els aprenentatges factuals, com per exemple el grau de coneixement i comprensió de la realitat que es discuteix. En aquesta línia, per exemple, trobem mesures de sofisticació dels participants (Luskin 1987; Gastil i Dillard 1999). En primer lloc, però, les distincions entre "informació" i "bona informació" o entre "comprensió" i "sofisticació" tenen una alta correlació (Fishkin i Luskin 2005b), quelcom que permet la seva simplificació. D'altra banda, no estem mesurant en aquest cas la sofisticació dels individus, quelcom que ens obligaria a tenir molts més elements en compte, sinó la direcció de la transformació de les preferències individuals. En aquest sentit, encara que es podria esperar una correlació entre sofisticació política i aprenentatge, no té perquè donar-se.

Però en canvi, podem suposar que l'impacte o l'aprenentatge serà major quan hi hagi un desconeixement o informació incerta respecte l'assumpte que es tracta, situació més propera a la formació genuïna de preferències que a una

transformació de les mateixes. Així doncs, es mesuraran els guanys d'informació (l'aproximació a la correcció de les dades) per a aquells ítems o preguntes específicament relacionades amb el coneixement factual sobre fets o dades que envolten el tema sotmès a discussió, alhora que també es mesuraran en relació a la reducció de la incertesa.

La segona de les hipòtesis, l'estructuració de les preferències, pot ser mesurada de diferents formes. Una d'elles és la unimodalitat o *singlepeakness*. En aquesta línia, la deliberació facilitaria l'estructuració de les preferències a partir d'un alineament sistemàtic en base a alguna(es) dimensions específiques (Miller 1992; Dryzek i List 1999; Luskin et al. 2000; List et al. 2006). Un ordenament de preferències és unimodal quan existeix una dimensió a partir de la qual prioritzar les preferències individuals de menys a més valor de tal manera que només existeixi un pic o valor màxim, quelcom que no significa que el resultat agregat tendeixi a la unanimitat o al consens (List et al. 2000; Dryzek i List: 2003a: 13-14).

Tanmateix en les nostres dades no tenim cap mesura que ens permeti identificar un ordenament de preferències, de manera que recorrerem a una altra mesura força usada en estudis de sofisticació política. Es tracta de la consistència interna que Luskin defineix com la correspondència entre les respostes a preguntes similars o correlacionades: "everyone who takes position A_i on issue A takes position B_j on issue B and vice versa" (Luskin 1987: 865) i la no consistència com la impredictibilitat o la independència estadística.

A més de l'observació dels canvis i davant del repte introduït per les investigacions en psicologia social i presa de decisions en petits grups, hem de parar atenció als mecanismes de consens i polarització que s'esdevenen en tot acte comunicatiu. D'una banda la teoria deliberativa pronostica un major consens agregat i/o col·lectiu postdeliberatiu més o menys complet i ampli (Habermas 1996: 138-9; 371; Sunstein 1999: 123-150; Cohen 1996: 100; Knight i Johnson 1994: 285; Gutmann i Thompson 1996: 82; Bohman 1996: 33-34; Dryzek 2000: 174-175; Spörndli 2003: 3), com una aproximació imperfecta a la correcció de les opinions (Dahl 1989: 141-143; Page i Shapiro 1992: 17-23; Habermas 1996; Estlund 1997) i a la seva objectivitat (Seibold i Meyers 1986: 141). Tanmateix podria ser que la deliberació fes més visible el desacord existent i obrís noves fonts de conflicte entre perspectives. Així, és possible que es doni una certa convergència, però en un grau menor o parcial que el consens unànime o altament majoritari:

- H11. El resultat agregat postdeliberatiu serà de major magnitud o suport majoritari, que el predeliberatiu.

Això es pot mesurar principalment a través del grau de variació de les desviacions típiques de les respostes individuals agregades a falta de decisions col·lectives sobre les que mesurar el grau de suport. Per tant, cal esperar que les desviacions típiques siguin menors després de la deliberació que abans de començar els fòrums de debat.

D'altra banda, la polarització caracteritza una forma de consens que pot ser negativa i que descriu el moviment dels membres d'un grup deliberant cap a postures més extremes en la direcció indicada per les tendències majoritàries predeliberatives dels membres (Sunstein 2000, 2002; Myers 1975). Així, les decisions col·lectives tendiran a ser més extremes en la direcció indicada per la mitjana de les opcions deliberatives, però també les postures individuals patiran una transformació similar.

Tot i que aquesta hipòtesi ha estat comprovada i corroborada en molts àmbits diferents (Brown 1986), el cert és que aquests estudis de polarització són força diferents de les enquestes deliberatives que estem analitzant. Només recordar com Sunstein (2002: 193-195) apuntava a les institucions, el context social i la naturalesa del procés i dels participants com elements crucials per minimitzar l'efecte de la polarització. En aquest sentit, la pluralitat de la informació i dels participants, la presència de moderadors i la resolució d'una enquesta a nivell individual –sense forçar la necessitat d'una decisió de consens–, disminueixen força la possibilitat de polarització[69]. Per tant:

- H12. Les dinàmiques majoritàries dels grups deliberants seran de moderació, en detriment de dinàmiques de polarització o extremització de les opinions.

[69] Òbviament, això dependrà del tema tractat, d'una banda, i del grau de consens previ a la deliberació, de l'altra. Probablement, si els temes tenen posicions clares o identificables bipolars, és molt probable que la deliberació o bé incrementi el conflicte o bé incrementi la diversitat interna arribant a configurar diferents opinions d'aquelles bipolars inicials.

Si mesurem la polarització com l'augment de la distància respecte el punt mig d'una escala, necessàriament haurem de distingir entre els moviments que es fan en la direcció de la majoria, o bé aquells que es fan en la direcció de la minoria, essent els primers allò que s'anomena pròpiament, mentre que el segon exemple respon a la influència de les minories en el grup. En aquest cas, tot i que les majories són més fortes que les minories, aquestes darreres també explicaran part de les pautes de canvi en els grups. Per tant:

- H13. La polarització o influència de la majoria explicarà una part dels canvis grupals, però tot i que en menor mesura, la influència de la minoria també serà rellevant.

Només recordar aquí que la polarització, si es deu a una transformació genuïna i racional de les preferències no té perquè ser negativa. En aquest cas, podrem analitzar si hi ha ítems o variables que substantivament sigui més susceptibles de polarització que altres.

En un altre ordre de coses, per estudiar les causes de la polarització en l'enquesta deliberativa, en cas de donar-se, i veient que la principal causa apuntades pels estudis empírics és la homogeneïtat intragup, analitzarem els perfils dels membre dels diferents grups que participaren en el debat[70]. La diversitat o heterogeneïtat argumentativa i de punts de vista al llarg de la discussió està associada amb la qualitat de les decisions i les opinions postdeliberatives, donat que requereix de l'anàlisi sistemàtic i la reflexió sobre tots i cadascun dels posicionaments, quelcom que fa menys probable errors cognitius (Hirokawa i Scheerhorn 1986; Gouran i Hirokawa 1986) i la possibilitat de resistir les pressions cap a la conformació d'una postura de consens majoritària (Gouran1986; Janis 1982). Talment hem apuntat, l'exposició a diferents punts de vista en un grup heterogeni permet estar més alerta respecte la racionalitat de les diferents postures i la viabilitat de les diferents alternatives (Druckman i Nelson 2003: 730). Contràriament, els grups homogenis tendeixen a polaritzar les postures, és a dir, els individus tendeixen a decantar-se cap a la direcció que se sosté de forma

[70] En aquest cas estem pressuposant que la diversitat sociodemogràfica és equivalent a la diversitat de punts de vista o d'arguments (Lührs et al. 2004), quelcom que no sempre és cert al 100%. Tanmateix, en el nostre cas no tenim forma de conèixer l'heterogeneïtat argumentativa, de manera que els perfils sociodemogràfics són una bona aproximació a aquesta. Hi ha qui també analitza els diferents estils comunicatius (Jensen i Chilberg 1991: 161-162; Schneider 1997: 73-74; Rosenberg 2005b).

majoritària al llarg de la discussió (Sunstein 2000, 2002; Druckman i Nelson 2003: 730). El punt crític es dóna quan hi ha un excés de punts de vista, quelcom que dificulta la gestió de la informació i la racionalització i avaluació de la mateixa (Lascher 1996: 509); alhora, quan més diversitat d'opinions hi hagi, més probabilitat de conflicte intragrupal, i més dificultat per gestionar el procés deliberatiu de forma productiva i efectiva si no s'evita que el conflicte cognitiu i d'opinions derivi en un conflicte interpersonal denigrant per al propi procés (Jensen i Chilberg 1991:149-176).

Una vegada apuntades doncs les hipòtesis i les possibles mesures de les mateixes, tant per al procés com per a les preferències individuals, només cal entrar ja en l'anàlisi.

6. El procés deliberatiu

En aquest capítol, es defineix un procés deliberatiu en funció dels diferents elements que l'identifiquen, principalment perquè per a l'avaluació de la qualitat dels processos deliberatius és important poder distingir aquests processos d'altres que no es poden anomenar com a tal. Com apunta Lascher:

> [...] unless decision-making processes that are relatively more deliberative can be distinguished from those that are less so, it will be impossible tot judge with any precision what deliberation contributes to public policy (…). I assume that whether or not deliberation results in desirable consequences is an empirical question. I do not mean to question the notion of whether, for example, better decisions would result if legislators could reduce cognitive errors; I take that as a given (Lascher 1996: 503).

Aquí, després d'un breu apunt sobres les condicions prèvies necessàries al procés deliberatiu, s'especifiquen les dimensions característiques o definitòries del propi procés. D'una banda es descriu i conceptualitza la dimensió argumentativa –dimensió estructural de la deliberació– que, com el nom indica, recull tots els intercanvis raonats entre els membres participants. En segon lloc, s'especifica la dimensió relacional, dimensió que és definitòria de la deliberació presencial o cara-a-cara. Finalment, s'apunta i defineix la dimensió democràtica, element estructural de la deliberació contemporània. Havent-les caracteritzat es proposaran, després d'una revisió de la literatura existent i de les propostes d'operacionalització dels criteris de qualitat deliberativa a d'altres esferes polítiques i públiques, una sèrie d'indicadors per al nostre context deliberatiu, el debat entre ciutadans en espais de proximitat i concretament en una enquesta deliberativa. Aquests indicadors, per la naturalesa del marc deliberatiu, necessàriament hauran de ser senzills i acotats. L'objectiu últim d'aquest capítol és acabar amb un conjunt d'eines que ens permetin avaluar el nivell deliberatiu al llarg dels fòrums que tingueren lloc per a l'enquesta deliberativa a Còrdova.

6.1. Les condicions prèvies del procés

Malgrat l'interès d'aquesta part és l'especificació de les característiques del procés per determinar-ne la qualitat del mateix, és fàcil pensar que les condicions prèvies del debat, tant de l'estructuració del procés com de les condicions o perfils dels membres del corpus deliberant, influenciaran en aquella qualitat. Així doncs, abans d'entrar en les característiques específicament del procés, ens referirem breument a les condicions prèvies que fan possible el seu desenvolupament.

Poques són les condicions per al bon funcionament de la democràcia deliberativa que no siguin alhora condicions per al bon funcionament de la democràcia en general. Sense caure en una mimesi de les condicions descrites per Almond i Verba per a l'estabilitat democràtica, molts teòrics s'han dedicat a desglossar-les en llistats més o menys complerts per aplicar-les al camp deliberatiu (per exemple, Habermas 1988; Gutmann i Thompson 1996; Cohen 1991; Gambetta 2001; etc.). En línies generals, les condicions sempre fan referència a un certa idea d'igualtat social i econòmica, unes pautes culturals que determinin com a valuosa la pràctica deliberativa i unes habilitats per a l'exercici de l'autonomia personal[71].

Malgrat és important llistar els mínims per al bon funcionament de la deliberació, cal apuntar alguns matisos: el primer matís fa referència a la necessària temporalitat de les condicions contextuals per a la institucionalització de la democràcia deliberativa; el contingut d'aquelles condicions generals –per exemple, què implica la igualtat i quina cultura mínima i homogeneïtat cultural es necessita–, és contingent. Així, els llistats que els propis teòrics s'entesten a definir, no podran ésser mai complerts, ni tancats, i la seva simple contemplació no ha de portar necessàriament a la realització satisfactòria del procés deliberatiu. Com apunta Bohman (1996: 31), cap procediment, fins i tot el més ideal, pot incorporar les condicions d'èxit de la seva aplicació.

Un segon matís té a veure amb la tensió irreductible entre la necessària definició de les condicions externes i contextuals perquè s'esdevinguin efectivament espais deliberatius, i el perill que l'excessiva definició d'aquestes condicions acabi per sí mateixa configurant una idea perfeccionista d'allò que es considera bo. En aquest darrer cas, la deliberació sobre el telos social i polític perdria el seu sentit, donat que ja vindria predeterminat com a condició de procediment: per exemple, no es podria discutir sobre la

[71] Vegeu també Gambetta (1999), pels elements necessaris d'una cultura política dialogant enlloc d'una rivalitat discursiva, i Bell (1999), per a les condicions culturals divergents entre els EUA i l'Àsia, per a una pràctica deliberativa complerta.

igualtat si aquesta fos un condicionant definit prèviament per poder discutir. Així, "Legitimacy involves a balance between the deliberative ideal in which the rules themselves must be redeemable in discourse and the need to ensure that the rules are not up for grabs every single time" (Parkinson 2003: 182).

El tercer matís neix del context de possibilitat de la deliberació. Sembla que unes condicions tan estrictes només puguin desenvolupar espais deliberatius "en el context d'una cultura política liberal amb els corresponents patrons de socialització" (Habermas 1996: 366) i nivell educatiu. Si en línies generals això és cert, i per tant no es qüestiona la idoneïtat de certs espais perquè es desenvolupi la democràcia deliberativa, cal dir que molts estudis empírics, principalment entorn l'emergència d'experiències participatives al Brasil, sí que relativitzen l'exclusivitat de la cultura liberal com a condició *si ne qua non* de la deliberació (Baiocchi 2003). A més, seguint a Pellizzioni, l'apel·lació a la impossibilitat o existència d'aquestes condicions és un crítica dèbil des del moment que es pot objectar que la teoria deliberativa representa tan sols un ideal regulatiu (Pellizzioni 2001: 69), alhora que és un ideal que, malgrat tot, se centra principalment en les democràcies occidentals, és a dir, no pretén la seva universalitat.

El darrer matís parteix del reconeixement d'un canvi en les pautes de recolzament i mobilització dels ciutadans. Norris (1999), tal i com hem comentat en acabar el capítol quatre, descartant que l'apatia social actual sigui símptoma d'una crisi general de legitimitat de la democràcia, apunta al fet que la ciutadania cada vegada és més crítica vers el seu context político-social, però no en el seu global, sinó que sap discriminar entre factors contextuals, el funcionament de les diverses institucions, els valors estructuradors de la democràcia, l'avaluació dels diferents líders polítics i socials, etc. En aquest sentit sabria discernir entre els valors de fons que encara recolza i la seva realització pràctica que critica. Aquest és un element especialment interessant per a la democràcia deliberativa, ja que és un indicador d'una preparació i capacitat crítica entre la població cada vegada major, encara que no necessàriament d'un major activisme. Així, les condicions per a la deliberació estan més o menys presents en les nostres democràcies, tot i que la deliberació que té lloc avui dia està lluny d'un funcionament ideal en els diferents canals i espais o arenes polítiques. Precisament la dificultat de la deliberació no està en la inexistència de les condicions socials i polítiques, sinó en qui promou la deliberació i si es concep o no com una pràctica valuosa i útil.

Més enllà de les condicions especificades, també ens podem fixar en les condicions procedimentals que poden facilitar el transcurs d'una bona deliberació, talment la igualtat en l'accés, l'estructura d'opinió i capacitats del corpus deliberant, etc. L'enquesta deliberativa és un procediment dissenyat específicament per garantir un nivell

adequat d'aquests elements: d'una banda, obre la possibilitat de participar en el procés a tots i cadascun dels implicats, és a dir, respecta el requeriment d'igualtat d'accés o de participació que considerem valuós en el nostre context. La igualtat també es respecta en la pròpia estructura dels debats, aportant informació necessària per igualar els coneixements dels participants, organitzant els debats en petits grups moderats per persones externes per tal de garantir la participació de tots amb unes mínimes condicions, etc. Aquest darrer element també modera les diferències en les habilitats comunicatives al ser un mecanisme per equilibrar les intervencions i ajudar a la seva interpretació[72]. Si bé aquestes són les condicions prèvies per a un procediment de qualitat, que és allò que defineix precisament la qualitat del propi procés?

6.2. Característiques del procés deliberatiu

De bon antuvi hauríem de poder reconèixer que en la pràctica deliberativa trobarem indefectiblement gradacions de major o menor compliment dels principis deliberatius, és a dir, de major a menor presència de les característiques que defineixen un procediment deliberatiu, o en d'altres paraules, processos més o menys deliberatius, de major o menor qualitat. No es tracta així de discernir entre processos que són deliberatius d'aquells que no ho són, tot i que en algun punt de l'eix s'ha d'establir aquesta línia fronterera, sinó sobretot poder distingir entre qualitats deliberatives diferents, situant-nos en el grau mínim en una absència total de deliberació i en el grau màxim en un punt d'una qualitat deliberativa excel·lent.

Per a aquest propòsit cal poder identificar i definir els criteris constitutius dels processos deliberatius, específicament els processos de deliberació presencial que es duen a terme en una enquesta deliberativa. La primera dificultat radica en els continus solapaments entre criteris i noms respecte les característiques de la deliberació que fan referència a continguts similars. La tasca se simplifica a mesura que s'eleva el debat a un terreny més abstracte, identificant les dimensions generals per definir i qualificar els processos deliberatius. A partir d'aquestes, podrem concretar els indicadors apropiats que ens permetin avaluar de forma sistemàtica i acurada la qualitat del debat.

El procés deliberatiu es desagrega en un primer nivell en dos components, a saber, la forma i el contingut que despleguen els participants. Tal i com hem definit a la

[72] Analitzarem amb major detall aquestes condicions en el cas de l'enquesta deliberativa a Còrdova en el capítol vuit.

primera part del treball, aquesta forma és argumentativa, és a dir, es tracta d'un intercanvi de raons intersubjectiu racionalment motivat, alhora que el contingut, que necessàriament versa sobre qüestions d'interès públic, es defineix i construeix en el transcurs del debat. El que aquí ens ocupa, la qualitat del debat, s'analitza sobretot a través de l'observació de la forma en què aquest es desplega, en certa mesura independentment del contingut temàtic i, per tant, adoptem un punt de vista estrictament procedimental en aquesta part de l'anàlisi[73]. S'assumeix, així, que es pot dur a terme un procés deliberatiu de qualitat que versi sobre qualsevol tema d'interès col·lectiu[74]. Tanmateix, també mirarem de forma complementària i descriptiva els temes que més es toquen i discuteixen al llarg del debat per tal de posar-los en relació als canvis temàtics que esperem observar en les preferències individuals postdeliberatives.

Així doncs, analitzarem el procés a través de la forma en el que aquest es desplega i, específicament, la seva forma argumentativa, és a dir, al debat racionalment motivat que es desenvolupa intersubjectivament i democràtica, el diàleg entre més d'una persona entre les que es donen condicions de llibertat i igualtat suficient com per poder participar en el debat i influenciar en el seu curs. Se'n desprenen doncs, tres dimensions rellevants[75]:

---

[73] Altres estudis previs han introduït alguns indicadors de la qualitat del contingut: per exemple Graham i Witschge (2005) i Trénel (2004: 29-33) identifiquen el tipus d'arguments que s'avancen i que es consideren legítims en la deliberació. Tanmateix, aquests indicadors es refereixen a la forma en què es desplega la pròpia deliberació i, talment hem argumentat en la primera part del treball, són acceptables qualsevol tipus de raons mentre es racionalitzin o s'aportin com a fonaments de la pròpia posició, pel que destriar-les no té sentit, com a mínim a nivell analític, encara que tindria la seva utilitat descriptiva. Un altre criteri identifica els arguments que apel·len al bé comú de la resta, quelcom que se suposa que la deliberació incentiva al facilitar l'ampliació de la perspectiva dels individus fent-los més orientats a la cosa pública. Independentment de les nombroses i discutides propostes de codificació que s'han avançat (Spörndli 2003: 10-11; Nanz i Steffek 2004: 15-19; Winkler i Kozeluh 2005), el fet és que aquestes codificacions estan pensades per a contextos més formals, majoritàriament parlamentaris, en els que les intervencions són llargues i estan orientades a la presa d'una decisió o el posicionament mitjançant el vot. En el nostre cas, les intervencions són més o menys espontànies, i no tenen com a objectiu últim una decisió, sinó la reflexió entorn moltes dimensions del tema, pel que en moltes d'aquestes no té sentit parlar de bé públic o no. Únicament podrem veure, des d'un punt de vista més qualitatiu, i sobretot quan analitzem els resultats, si es dóna una transformació de les preferències personals en aquesta línia.

[74] Tot i així, com hem vist anteriorment, la temàtica i l'interès que aquesta desperta en els participants és un dels factors motivacionals que ajuden a explicar un bon desenvolupament deliberatiu.

[75] Els pocs estudis empírics que s'han fet per analitzar els processos deliberatius parteixen de distincions similars pel que fa a les dimensions. Alguns estudis afegeixen una quarta, la procedimental o metacomunicativa, que recull totes les especificacions que garanteixen el desenvolupament òptim del procés (Gouran i Hirokawa 1983; Poole 1989; Jensen i Chilberg 1991; Innes 1999; Trénel 2004) al incorporar elements d'organització de la tasca –especificació dels objectius, forma d'interacció, establiment de criteris, etc.–. Nosaltres no la inclourem per un doble motiu: en primer lloc, l'enquesta deliberativa és un dels mecanismes més estructurats que hi ha,

- la dimensió argumentativa, que es desenvolupa a través de diferents formes de raonament,
- la dimensió relacional o interactiva, que inclou els elements fonamentals de la interacció que faciliten la deliberació i s'orienten a la comprensió mútua,
- la dimensió democràtica, que inclou el principi d'igualtat deliberativa.

Definirem ara cadascuna d'aquestes dimensions i especificarem per a cadascuna d'elles els indicadors necessaris per avaluar la qualitat del procés.

6.2.1. DIMENSIÓ ARGUMENTATIVA

La dimensió argumentativa delimita aquells arguments que són acceptables i que no ho són en el marc deliberatiu i quina forma prenen o com es desenvolupen en aquest marc. Els arguments tenen una forma específica i diferenciable, és a dir, precisen d'una estructura inferencial i/o argumentativa adient per produir un debat de qualitat que sigui distintiu de les tertúlies entre amics, de les converses, debats, etc.[76]; però alhora suficientment àmplia com per no deixar fora formes argumentatives vàlides en esferes no formals de la deliberació. Quina és doncs aquesta estructura comunicativa? La deliberació pren una forma justificativa, però també avaluativa distintiva (García 2005b); si la primera s'orienta a la identificació de fets o premisses que, a través d'una estructura lògica de raonament, desemboquen en unes conclusions, la segona s'orienta a la valoració, en funció de criteris determinats, de les premisses usades en l'argumentació, de les alternatives per a l'acció, etc. En qualsevol cas, el desplegament comunicatiu es fa en base a un format estàndard o general reconegut intersubjectivament com argument o valoració vàlida en aquell context. En aquesta forma estàndard es parteix d'unes premisses bàsiques, que juntament amb unes altres premisses o fets, duen a unes conclusions determinades.

---

de manera que existeixen de forma prèvia molts elements logístics i d'organització del debat que ja venen donats. En segon lloc, per a cada grup de discussió, existeix un moderador que concentra el rol de regulació procedimental, tant sobre els elements més logístics, com respecte a la regulació relacional entre els membres del grup i l'ordenament substantiu dels arguments que es van desplegant, resumint els punts de vista fonamentals, centrant el debat, etc., quelcom que allibera la resta de participants de fer aquestes tasques en el transcurs del debat. De totes maneres, des d'un punt de vista més descriptiu, sí que ens referirem al tipus de tasca que desenvolupen els moderadors en els grups que analitzarem.

[76] Vegeu secció 3.1.1. per a les distincions entre les diferents formes comunicatives i dialògiques.

Tot i que la fórmula general d'argumentació és senzilla, difícilment en veurem una tan clarament especificada o dependrà en molts casos, de l'exigència formal amb la qual es desenvolupi un debat. Així, serà més habitual veure formes complertes d'arguments en arenes científiques o arenes polítiques formals, tal i com hem vist a la secció 4.2. A més, a mesura que el debat es desenvolupa i els assistents es coneixen entre ells, la forma complerta es relaxa i es donen més elements per descomptat, es fan més llicències argumentatives, etc.

En general, independentment que el nivell argumentatiu sigui més o menys elevat, les argumentacions s'han de desenvolupar en base a unes inferències adequades entre les raons adduïdes o premisses vàlides en aquell context i les conclusions, és a dir establint unes relacions de dependència entre raons i conclusions vertaderes o lògiques per a l'interlocutor i que siguin intel·ligibles per a la resta de participants. Hi ha tres formes d'inferència generals: la inductiva –fonamentada principalment en l'experiència personal i l'observació a partir de la qual podem extreure'n conclusions–, la deductiva –en general usada per a l'aplicació de lleis i principis a casos particulars– i la hipotètica –quan tenim informacions fragmentàries i s'avancen explicacions o hipòtesis plausibles per a les nostres conclusions– (García 2005a: 20-22).

Qualsevol d'aquests tipus d'intervenció pot derivar en formes errònies d'argumentació i tenir una influència negativa tant en el propi procés com en els resultats. Entre aquestes formes comunicatives errònies trobem bàsicament fal·làcies per falses generalitzacions, aplicacions indegudes de normes i analogies, tesis irrellevants, usos indeguts o insuficients de causes, argumentacions casuístiques, etc.[77] Teòricament, el marc deliberatiu facilita la identificació de molts d'aquests errors i incentiva la revisió aprofundida i conscient dels arguments i punts de vista que s'avancen en el debat. Si s'eviten aquestes errors, les postures dels interlocutors seran raonables, legítimes i vertaderes en funció del seu coneixement, *background* i realitat personal (Larmore 1996: 173), malgrat puguin sostenir punts de vista controvertits.

A més de l'estructura argumentativa, podem determinar quines són les raons vàlides per a un procés deliberatiu. Ja hem dit que les formes vàlides són nombroses, àmplies i definibles contingentment, però seran vàlides només en la mesura que s'intentin racionalitzar. Per tant, no són raons vàlides les que no aspiren a una forma argumentativa o valorativa com la definida anteriorment, és a dir, que pretenguin desenvolupar un punt

[77] Les tipologies més àmplies de fal·làcies es poden trobar a Jensen i Chilberg (1991: 68-69) i a García (2005d).

de vista personal raonable a partir de premisses, inferències i conclusions. En paraules de Nino, no són raons vàlides:

- la mera expresión de deseos o la descripción de intereses. Si simplemente digo "eso es lo que quiero" para respaldar una determinada solución a un conflicto, me arriesgo a una respuesta inmediata del tipo "¿y qué?";
- la mera descripción de hechos, como una tradición o una costumbre, que una autoridad humana ha establecido, o una divinidad ha ordenado (por ejemplo, "en este condominio nosotros siempre hemos procedido de esta forma"); (…) este tipo de descripción podría servir sólo como una premisa intermedia en un proceso de argumentación, ya que la autoridad de una tradición o de un legislador puede siempre ser puesta en cuestión;
- la expresión de proposiciones normativas que no son generales (Nino 2003: 171-176).

6.2.2. DIMENSIÓ RELACIONAL

L'argumentació no es fa en el buit, sinó que té un *component interactiu o dialògic*[78]*,* és a dir, que integra com a mínim dos agents deliberants que bescanvien raons. Aquest donar i rebre compleix tres objectius: d'una banda, incentiva l'expressió externa de les nostres necessitats, interessos i valors, així com el sosteniment obert dels arguments que tenim per recolzar determinades opcions relacionades amb aquells valors. És a través de l'argumentació que els interessos i les raons individuals es fan transparents als ulls dels altres revelant informació que d'altra forma romandria en la privacitat. En segon lloc, la interacció implica que l'expressió pública dels nostres posicionaments es modula en un format adequat al públic o als altres agents deliberants, és a dir, que s'articulen de forma que siguin intel·ligibles. L'estructuració dels propis punts de vista de forma intel·ligible, significa que orientem els nostres arguments cap a un públic al qual pretenem persuadir de la bondat d'aquests arguments (Bessette 1994: 46-54)[79]. En tercer lloc, l'exposició pública i intel·ligible de les raons privades té com a contrapart que els altres responguin a aquesta exposició, és a dir, que s'esdevingui pròpiament un intercanvi de raons i no un creuament de monòlegs que no s'influencien

[78] La forma interactiva de la deliberació només és pertinent per a esferes dialògiques, és a dir, on la deliberació pren un format de diàleg entre dos o varis participants ens espais de proximitat i cara-a-cara; en aquest cas, doncs, s'exclouen altres formes deliberatives com la que es construeix en el format orador-públic, o la que contempla principalment la deliberació interna o reflexiva.

[79] La persuasió o influència no és quelcom rebutjable des del punt de vista de la democràcia deliberativa, a diferència de la manipulació (Mansbridge 1999: 211-242), que es fonamenta en la confusió i l'estratègia fraudulenta enlloc de "la força del millor argument", i que impulsa l'altre a prendre postures que per sí sol, en condicions ideals, no prendria. La persuasió o la influència, en canvia, neix d'un estímul extern, però requereix d'una "il·luminació" interna, un *adonar-se de*, gràcies a allò apuntat per l'altre contertulià.

per a res[80]. Aquests elements sovint es resumeixen sota el concepte de reciprocitat (Gutmann i Thompson 1996), característica que Festenstein (2002: 13-16) justifica en base a la responsabilitat de considerar les relacions socials com a valuoses.

La dimensió relacional o interactiva inclou un altre element important: el respecte cap als altres com a agents morals participants en el debat i cap als arguments presentats per aquests, ja que partim del pressupòsit que les seves demandes són legítimes i els seus arguments raonables. Aquest element engloba tots aquells actes intersubjectius que acaben redundant en la conformació d'un bon clima de debat o discurs civilitzat i que afecten la deliberació i la qualitat del procés (Innes 1998: 648-649)[81], per exemple, l'escolta activa, les expressions de solidaritat, la mostra de suport cap a una persona o un argument, etc. (Jensen i Chilberg 1991: 85-86). La dimensió relacional en un entorn grupal engloba, per tant, l'acceptació de l'altre, és a dir, el respecte mutu o el reconeixement intersubjectiu de les persones com a entitats morals inalienables. El respecte cap a l'altre, a més, ho és tant cap a la persona com cap als punts de vista que aquesta ostenta, tant si hi estem d'acord com si no, amb el corresponent dret que els nostres punts de vista siguin al seu torn respectats. Així, del respecte mutu se'n deriva el dret de ser escoltat i comprès, i, paral·lelament, la responsabilitat de fer intel·ligibles els nostres arguments i de contestar les crítiques dels altres[82].

6.2.3. DIMENSIÓ DEMOCRÀTICA

La tercera dimensió pretén capturar els elements democràtics de la deliberació, principalment els que tenen a veure amb la igualtat i la llibertat. No es tracta de característiques constitutives de la deliberació, però sí de la "deliberació democràtica". En

---

[80] Per a Bohman (1996: 1-5) és important la voluntat de respondre i argumentar els propis posicionaments, però sobretot cal estar disposat a canviar el punt de vista quan no es poden contrargumentar aquelles objeccions. Altres autors (Bessette 1994: 46-54; Festenstein 2002: 13-16), parlen d'aquest darrer matís com a *openmindedness* o obertura mental, com a condició prèvia per a la transformació de les preferències.

[81] En aquest estudi l'anàlisi es fa sobre grups d'individus que no es coneixien prèviament i que han de complir una tasca concreta o objectiu prèviament especificat, situació molt diferent de la que es troben els grups socials que tenen per finalitat última la provisió de suport emocional i de sentit de la identitat als seus membres (Jensen i Chilberg 1991: 4-5). Tanmateix, tot i tractar-se en el nostre cas de grups orientats a una tasca específica, els elements relacionals afecten el desenvolupament de la pròpia tasca, facilitant-la o impedint-la.

[82] Com veiem, la reciprocitat i el respecte estan íntimament lligats i tot i que pot ser que siguin conceptes redundants i per a alguns innecessaris (Macedo 1999), capturen elements diferents de la qualitat del debat.

primer lloc, la igualtat pot referir-se tant a elements estructurals com a la igualtat discursiva, venint definida la primera per l'obertura de l'espai a tot tipus de participants, quelcom que es dóna en el nostre cas gràcies al disseny de l'enquesta deliberativa i que, per tant, no inclourem en l'anàlisi. La igualtat discursiva, en segon lloc, fa referència a la possibilitat que tots i cadascun dels participants puguin exercir la seva veu en el procés o que es considerin estrictament els seus punts de vista al llarg del mateix. Per tant, en un primer nivell, la igualtat és el dret o la oportunitat de parlar, la possibilitat efectiva d'iniciar un tema de debat en el moment que hom estimi oportú. Aquest dret ha de ser reconegut intersubjectivament (Cohen 1996: 102-108), és a dir, que hom ha de reconèixer, com a paral·lel al propi dret de parlar, la responsabilitat d'escoltar els altres. Alhora, com també apunta Bohman (1996: 1-5), ha d'existir la voluntat de donar a tots els partits igual veu i tractament, ja sigui entre els propis participants en el debat, ja sigui forçat o facilitat per una regulació externa, com la que imposa la presència d'un moderador. Finalment, per a alguns autors, el dret a participar hauria d'anar acompanyat de la responsabilitat o el deure d'intervenir en el transcurs del debat quan hom pot portar quelcom útil per al desenvolupament del mateix (Gastil 1993), però aquesta, essent una norma de conducta èticament valuosa, és difícilment observable i exigible.

Pel que fa a l'altre element de la dimensió democràtica, la llibertat, també podem distingir-ne l'element estructural de l'element deliberatiu. De nou, no entrarem en la llibertat estructural o externa, que defineix la possibilitat de reunir-se sense la intrusió i/o coacció de poders externs. En canvi, la llibertat interna o deliberativa (Habermas 1989; 1996: 287-315; Graham i Witschge 2003) es refereix a la inexistència de constrenyiments interns en l'individu per a què aquest es pugui expressar de forma efectiva, o, altrament, a la capacitat de desenvolupar habilitats comunicatives i deliberatives en el procés de debat i fer-se entendre. Tanmateix, aquestes capacitats o habilitats, que ja hem definit en la primera part d'aquest treball, no és quelcom que es pugui observar a simple vista, sinó a través de l'exposició dels punts de vista dels propis argüidors, i per tant, cristal·litzades en el desenvolupament dels arguments o la participació efectiva o igualtat deliberativa.

6.3. Operacionalització de la qualitat del debat

Havent especificat les dimensions del procediment deliberatiu, veurem ara com es poden operacionalitzar per tal de mesurar-les, donat que la relació entre els principis normatius i la pràctica no sempre és directa i clara i depèn en gran mesura de l'àmbit concret que estem analitzant. En aquest sentit, existeixen algunes propostes pioneres en la literatura germànica per a la recerca empírica entorn la deliberació, i en concret, entorn

la qualitat de la democràcia deliberativa en els àmbits parlamentaris (Lascher 1996; Steenbergen et al. 2001 i 2003; Spörndli 2004; Bächtiger et al. 2005; etc.), l'arena virtual o la deliberació *on-line* (Muhlberger 2000; Trénel 2004), les negociacions multilaterals (Ulbert et al. 2004) i les negociacions a nivell internacional (Nanz i Steffek 2004). Aquests estudis estableixen la qualitat del debat en funció de les condicions teòriques llistades pels autors de la democràcia deliberativa –especialment aquells derivades de les concepcions de Habermas (1992: 370-372) i Cohen (1989: 22-25)–. Aquestes condicions s'han anat adaptant i reformulant de forma lleugerament diferent per a cadascun dels contextos mencionats (parlament, fòrums internàutics, arena internacional, etc.), concretant-se en una operacionalització de la qualitat deliberativa amb matisos que varien en funció d'aquells contextos, quelcom que dificulta la comparació entre els resultats obtinguts en les diferents anàlisis però les fan més fiables. Malgrat tot, les dimensions a partir de les quals es defineixen els indicadors i criteris generals per a l'avaluació qualitativa s'assemblen força en la majoria de propostes, donat que les condicions per a un procés de qualitat tendeixen a convergir en unes quantes aspiracions comuns (Trénel 2004: 2; Gastil i Levine 2005: 273).

Els indicadors com a mesura de la qualitat del discurs, o de qualsevol altre concepte teòric, són certament limitats, donat que no recullen tota la riquesa de les dinàmiques socials que es donen en un procés deliberatiu. Tanmateix, la informació indexada permet una avaluació relativament objectiva i completa, especificant mesures que puguin ser aplicables en diferents contextos i intel·ligibles per a tothom que vulgui analitzar les dinàmiques deliberatives. Els indicadors han de tenir, així, una mínima validesa, és a dir, que reflecteixin només allò que es vol analitzar i tot allò que es vol analitzar. En aquest darrer sentit els indicadors han de copsar els elements rellevants de la qualitat del discurs, elements que s'han definit ja en les línies anteriors; a més, es parteix d'indicadors que han estat usats i contrastats en estudis previs i, per tant, gaudeixen d'una certa fiabilitat. Tanmateix, tots els estudis previs els han aplicat en contextos i esferes de deliberació molt diferents de la que s'analitza aquí, i per tant, cal refedinir-los i simplificar-los perquè puguin ser aplicables al nostre conjunt de dades. Aquesta adaptació, tot i que limita la comparabilitat entre espais deliberatius diferents, i per tant no seran indicadors universalment aplicables, permet una anàlisi més acurada i un punt de partida per a estudis en arenes o contextos similars.

Alhora, establim el mínim d'indicadors per a què ens donin la màxima informació, eliminant aquelles mesures que tot i ser interessants aporten informació redundant o innecessària, és a dir, buscant la simplicitat sempre que sigui possible. En aquest sentit, essent el nostre marc d'estudi una deliberació que pren lloc entre ciutadans, tindrà un

nivell de sofisticació relativament baix, i per tant serà necessari limitar al mínim els indicadors a estudiar. És per això que usem gairebé un únic indicador per dimensió, malgrat els estudis dels que partim n'utilitzen varis per dimensió[83].

La codificació o mesura dels indicadors ha de ser factible, és a dir, s'ha de poder observar directament en el desenvolupament de la discussió, prioritzant mesures "automàtiques" sobre les que requereixen de la interpretació del codificador. Així, tot i que la deliberació es fonamenta sovint en la intenció i la voluntat dels participants per tal que es desenvolupi de forma òptima, només podrem avaluar aquesta intenció i voluntat a través de l'observació del comportament dels propis participants en el debat[84].

Les unitats d'anàlisi a les quals s'apliquen els indicadors són cadascuna de les intervencions que fan les diferents persones que participen en un espai deliberatiu en concret. Alguns autors, per exemple Spörndli (2003), construeixen a posteriori un indicador agregat o índex de qualitat del conjunt del debat que li permet, d'una banda, comparar debats entre sí a través d'aquests índex i, de l'altra, analitzar altres variables que puguin tenir influència en aquella qualitat. En el nostre cas, la intenció és descriure i analitzar la qualitat del debat dels grups de l'enquesta deliberativa a Còrdova d'una forma sistemàtica. Tanmateix, només comptem amb les transcripcions de dos dels divuit grups de discussió que varen tenir lloc a Còrdova, de manera que no podem aspirar a una comparativa, sobretot quan els dos grups tenen un perfil similar, amb condicions estructurals i d'organització idèntiques[85]. Ens limitarem doncs a operacionalitzar les intervencions dels participants en funció d'uns criteris que definirem tot seguit.

Tal i com hem especificat anteriorment, les dimensions de la deliberació són l'*argumentativa,* la *relacional* o *interactiva* i la *democràtica*. Veiem com podem cristal·litzar aquestes dimensions en criteris adients. En la taula 6.1, es poden veure les propostes que alguns autors han aplicat en els seus estudis empírics. A mesura que anem operacionalitzant les dimensions que usarem en la nostra anàlisi, anirem comentant algunes d'aquestes propostes que són rellevants per al nostre estudi de cas.

---

[83] El pretest de la primera proposta de codificació va apuntar a una excessiva complexitat del sistema d'indicadors, de manera que es va anar simplificant fins trobar els indicadors òptims i necessaris.

[84] Tot i així, la codificació de les dades brutes és molt complexa i subjecte a un cert marge d'interpretació i per això part de la pròpia codificació ha estat realitzada per persones alienes a la investigació, per garantir aquest distanciament respecte de les dades brutes.

[85] Vegeu l'apartat 9.7. del capítol nou, per a l'estudi dels diferents perfils dels grups participants.

Taula 6.1. Dimensions i criteris de la deliberació definits per estudis previs (argumentativa, relacional i democràtica)

	Dimensió argumentativa	Dimensió relacional		Dimensió democràtica	
		Reciprocitat	Respecte	Igualtat delib.	Heterogeneïtat
Jensen i Chilberg (1991)	Argumentació/ avaluació		Creació de bon clima		
Lascher (1996)	Debat meticulós	Interacció, resposta		Participació	Varietat perspectives
Gerhards (1997)	Nivell de racionalitat Justificació	Reciprocitat justificativa	Respecte mutu		
Schneider (1997)	Qualitat	Reciprocitat		Igualtat participativa	Diversitat opinions
Innes (1999)	Discurs crític		Discurs educat	Representati-vitat	
Muhlberger (2000)	Discussió de raons	Discussió	Sinceritat	Igualtat participativa	Desigualtat deliberativa
Dahlberg (2001a)	Intercanvi crític i reflexivitat		Sinceritat Comprensió mútua	Igualtat i inclusió discursiva	
Hagemann (2002)	Racionalitat	Reciprocitat		Grau de monopolització	
Spörndli (2003)	Nivells i contingut de justificacions		Respecte	Igualtat de veus	
Graham i Witschge (2003)	Debat crític-racional i reflexivitat	Reciprocitat			
Westholm (2003)	Qualitat dels missatges		Qualitat de la discussió		
Lührs et al. (2004)		Interacció		Intensitat de la participació	Heterogeneïtat
Trénel (2004)	Racionalitat	Interacció	Respecte	Igualtat de veus	
Nanz i Steffek (2004)	Justificació			Accés Transparència	Inclusió opinions
Winkler i Kozeluh (2005)	Racionalitat	Interacció			

Font: adaptat de Trénel (2004: 5) i ampliat.

6.3.1. DIMENSIÓ ARGUMENTATIVA

Les característiques associades a la dimensió argumentativa, el que altres anomenen senzillament racionalitat[86], són nombroses i varien d'autor en autor, cosa que indica que l'operacionalització d'aquest criteri no és una tasca senzilla. A la taula 6.2 es pot veure quina és la proposta d'indicadors de la dimensió argumental que desenvolupen diferents autors en els seus estudis empírics.

Taula 6.2. Dimensions de la racionalitat deliberativa en estudis empírics previs

	Focalització	Forma justificacions	Propòsit intervencions
Jensen i Chilberg (1991)		Inferències adequades	Aclariments, raons, avaluacions, etc.
Lascher (1996)		Afirmacions justificades	Informació, argumentació i crítica
Gerhards (1997)		Justificacions Nivells argumentatius	
Schneider (1997)	Relacionat amb el tema		
Muhlberger (2000)		Raons intel·ligibles	
Dahlberg (2001a)	Centrat en el tema	Afirmacions justificades	Informació i crítica recíproca
Hagemann (2002)		Argumentacions (opinions i suggeriments)	Argumentacions, informació i preguntes
Spörndli (2003)		Diferents nivells de justificació	
Graham i Witschge (2003)	Irrellevància	Raons justificades	Informació, afirmació, crítica, refutació, etc.
Westholm (2003)			Opinió, proposta, resposta queixa, etc.
Nanz i Steffek (2004)		Argumentacions	
Trénel (2004)	Rellevància	Nivell de justificació	Opinió, crítica, afirmació, inf., testimoniatge, etc.
Winkler i Kozeluh (2005)		Argumentació	Inf., opinió, interacció, experiència, etc.

Font: elaboració pròpia.

La primera de les columnes de la taula recull les operacionalitzacions de la "focalització"; aquest és un indicador fonamentalment descriptiu que distingeix a nivell molt bàsic entre les intervencions irrellevants i les relacionades directament amb el tema que s'està debatent (Trénel 2004: 9) o alternativament amb les intervencions directament anteriors (Graham i Witschge 2003). Si bé quan analitzem debats que se situen en els extrems respecte d'aquest criteri, és a dir, quan ens aproximem al 100% d'intervencions

[86] Per evitar confusions amb el concepte de racionalitat, usem el d'argumentació que incorpora, a més dels arguments racionals, el conjunt d'arguments raonables, és a dir, acceptables en un context determinat (vegeu capítol 3).

irrellevants o rellevants, aquest criteri ens pot donar una idea de la qualitat del discurs, és clarament insuficient per determinar-ne la qualitat en les franges intermèdies. A més, la presència d'un percentatge important d'intervencions irrellevants a nivell temàtic, no necessàriament és un mal indicador, sobretot si tenim en compte que aquestes intervencions poden complir una funció relacional indispensable per al bon funcionament del debat posterior, des de trencar el gel, a incentivar confiança i empatia entre els participants, a rebaixar tensions, etc.

És estrany, així, que Schneider (1997) l'usi com a indicador exclusiu de la qualitat racional del debat, a través de la construcció d'un índex de densitat[87] quan en realitat hi ha indicadors més apropiats i menys pobres per recollir aquesta dimensió de la deliberació. En última instància, la presència de moderadors actius o una estructura de debat formal, com succeeix en aquest cas, facilita que el debat se centri en el tema a tractar i, en conseqüència, es redueixi el nombre d'intervencions irrellevants, pel que aquest criteri deixa de ser discriminatori de la qualitat del debat.

- *Justificació*

L'element clau de qualitat de la dimensió argumental és la justificació de les pròpies afirmacions: qualsevol afirmació que es fa al llarg d'un debat hauria de tenir, com a mínim, una raó que la sustenta. Una justificació complerta és aquella que incorpora una conclusió, una raó per aquella conclusió i un lligam entre conclusió i raó, estigui, aquest lligam, explicitat o no. De fet, gairebé tots els estudis empírics previs que aquí estem revisant, incorporen de forma més o menys explícita una variable de justificació (Jensen i Chilberg 1991: 65-69; Gerhards 1997; Lascher 1996; Muhlberger 2000; Dahlberg 2001; Hagemann 2002; Spörndli 2003: 10; Graham i Witschge 2003; Trénel 2004; Winkler i Kozeluh 2005). Tanmateix, hi ha moltes formes de mesurar aquesta variable: per exemple Spörndli (2003) i Trénel (2004) intenten capturar el nivell de les justificacions. Per a aquests autors és important distingir no solament entre les opinions no justificades, sinó també entre aquelles amb major o menor grau de sofisticació en la seva fonamentació. Així, per exemple, diferencien les afirmacions si aquestes no contenen una inferència lògica entre premissa i conclusió (justificació inferior). També diferencien les

[87] Schneider (1997) mesura l'índex de densitat calculant la proporció de missatges rellevants o relacionats amb el tema, respecte la proporció de missatges totals d'un grup de discussió. Aquesta és una mesura senzilla i fàcil d'usar en el marc deliberatiu que analitza l'autor, la deliberació *on-line*, tot i que la forma en què ho fa és més discutible. Parteix de la recerca d'un llistat de paraules clau que haurien d'aparèixer al llarg dels missatges individuals. Si aquestes no apareixen a través d'una recerca informàtica automàtica, classifica els missatges com a "fora de tema".

afirmacions que tenen una estructura simple però complerta, –tant Spörndli com Trénel anomenen "justificació qualificada", aquella que compta amb premissa, inferència i conclusió–, d'aquelles "justificacions sofisticades" que, o bé tenen més d'una possible conclusió (Spörndli 2003) o bé aporten més d'un argument per a una sola conclusió (Trénel 2004). Winkler i Kozeluh (2005) proposen una mesura semblant a la de Trénel per copsar la sofisticació dels arguments a través del que anomenen "arguments equilibrats", és a dir, fins a quin punt l'argüidor intenta introduir més d'un argument en el seu raonament.

Tanmateix, si es vol capturar el grau de sofisticació de les intervencions, cal que tinguem en compte un parell de matisos. En primer lloc, quan més diferenciem entre nivells argumentatius, més exigents estarem definint els criteris per a una deliberació de qualitat, quelcom que ens apropa perillosament a les formulacions elitistes de la deliberació. En segon lloc, no totes les arenes deliberatives requeriran de la mateixa exigència argumentativa[88]; així, les argumentacions que podrem trobar en una trobada científica o fins i tot en un parlament, segurament hauran d'estar fonamentades de forma sofisticada, mentre que el debat que s'estableix a nivell ciutadà, precisament per no comptar amb experts i/o informació suficient sobre determinats assumptes, però sobretot per la dificultat de fer intel·ligibles les seves preferències, és a dir, expressar-se coherentment i amb fluïdesa, gràcia i lògica. En conseqüència, veurem intervencions no estructurades que es fonamentaran en argumentacions més senzilles i sovint referint-se a autoritats externes, més que no pas a fets i dades objectives[89]. Així doncs, ens interessa principalment si es fa un esforç per a l'abstracció argumentativa. Sí que introduirem alguna mesura de sofisticació, però adaptant-la al nostre context, com veurem més endavant.

Una segona forma d'avaluar la qualitat de les justificacions es fonamenta no en la identificació de raons en l'argumentació, sinó en la detecció d'errors en les inferències entre premisses i conclusions de l'argumentació (Jensen i Chilberg 1991: 65-69; García 2005d). El propòsit és identificar les inferències errònies o fal·lècies, donat que quan menys errors d'aquest tipus hi hagi, més racional i de qualitat serà el debat. Tanmateix, fer-ho així no solament dificulta molt l'anàlisi, sinó que situa l'exigència argumentativa a un nivell molt elevat.

---

[88] Vegeu apartat 4.1.3. del capítol 4.

[89] És per aquest darrer element, que tampoc ens sembla oportuna la variable proposada per Winkler i Kozeluh (2005: 105), la qual intenta captar l'ús d'informació objectiva en el transcurs del debat.

Gerhards (1997) proposa una tercera mesura que intenta relacionar els nivells d'argumentació en funció del contingut. Així, estableix un primer nivell que incorpora l'argumentació sobre valors establerts o generals o definició d'aquests valors; un segon nivell determinaria l'establiment d'excepcions a aquells valors més generals en funció dels valors més comuns o socialment acceptats; el tercer nivell de discussió intentaria establir una jerarquització de valors en conflicte; i, finalment, en el darrer nivell trobem les formes argumentatives que intenten acomodar o articular un compromís entre valors conflictius. Des del nostre punt de vista, aquestes distincions són clares a nivell teòric, però a nivell analític seran difícils d'identificar, sobretot si no ens trobem en una discussió que versi fonamentalment en drets i valors, talment com Gerhards fa a l'hora de codificar els missatges en funció de la seva relació amb els drets dels fetus i de les mares que volen avortar. En aquest cas, a més, tot i que la gradació seria interessant per veure la progressió de la deliberació, els diferents nivells intenten copsar la convergència cap a un consens genuí postdeliberatiu. Nosaltres, però, no avaluem el consens en sí, sinó el canvi de preferències individuals.

Amb tot l'exposat, la codificació ha de permetre identificar quan els participants aporten raons i quan no n'aporten per a les seves afirmacions (Graham i Witschge 2003: 181; Winkler i Kozeluh 2005: 105). En aquest darrer cas ens trobarem davant d'opinions o afirmacions no justificades, o també davant d'informació que aporta el participant sense una conclusió o inferència afegida. Tot i que és d'esperar que la sofisticació dels arguments sigui força reduïda, és important poder distingir entre arguments més o menys complets i abstractes[90], és a dir, que parteixen d'un punt de vista més deductiu, i d'altra banda arguments més inductius o fonamentats en experiències pròpies o viscudes directament[91]. Segurament aquesta forma serà la més habitual entre ciutadans. Així, podrem distingir entre les formes argumentatives següents[92]:

---

[90] Podem considerar complets tots els arguments que tenen l'estructura especificada a la secció 6.2.1. Tanmateix, en un debat informal entre ciutadans també es considera complet un argument que, basant-se en una afirmació anterior, aporta només arguments o contraarguments i conclusions pròpies, elidint les premisses prèvies.

[91] En aquest cas estaríem a prop d'una fal·làcia de generalització en què, del cas particular, se'n deriva una llei general no certa. Aquí es consideraran com a arguments si aquest cas és acceptat com a vàlid per la resta d'interlocutors.

[92] En la nostra codificació estem barrejant dues variables que alguns d'estudis previs analitzen per separat, les intervencions justificades, d'una banda, i el propòsit dels missatges de l'altra, per exemple opinions, crítiques, contracrítiques, etc. (Jensen i Chilberg 1991: 77-88; Westhol 2003; Graham i Witschge 2003: 181-184; Trénel 2004; Winkler i Kozeluh 2005: 104). Tanmateix ens sembla detallar massa les categories quan, en realitat, es recull informació redundant.

(0) = Opinions

(1) = Informació

(2) = Argumentació particular

(3) = Argumentació abstracte

Amb el codi (0) identificarem totes aquelles opinions expressades pels participants. Allò considerat com a opinió és a la pràctica més complicat del que sembla: Trénel (2004: 12-13) inclou sota l'etiqueta d'opinió totes aquelles argumentacions fonamentades en percepcions personals, judicis propis, valoracions, crítiques, etc. Per a Winkler i Kozeluh (2005: 104), l'opinió és tota aquella afirmació desenvolupada en primera persona –i per tant que inclou necessàriament un pronom personal–. Tanmateix, hi ha moltes opinions que no s'expressen formalment amb pronoms personals i que es fonamenten igualment en percepcions individuals, alhora que trobarem argumentacions que comencen precisament amb pronoms personals i en canvi aporten argumentacions sòlides. Per tant, remetre'ns únicament a aquest criteri, tot i que automàtic i senzill, és massa arriscat perquè pot discriminar molts arguments talment fossin opinions, i en última instància, depèn massa dels estils de parla dels participants. En definitiva, són opinió totes aquelles afirmacions que no estiguin argumentades, és a dir, que no aportin raons per a recolzar-les, per molt personals o individuals que siguin. També inclourem com a opinió els desigs personals no justificats (Westholm 2003).

Amb el segon codi (1) es codifiquen totes aquelles intervencions que tenen per objectiu proveir d'informació extra sobre el que s'està debatent, aportant dades o fets –per tant, ja no és opinió– però sense aportar raons personals, ni extreure'n una conclusió –per tant, no és argumentació–. Els aclariments o demandes d'informació explícita també es codifiquen sota aquesta categoria. També hem classificat com a informació tot allò referent als hàbits i costums que un individu explicita sobre ell mateix, però sense derivar-ne cap opinió o conclusió argumentada, entenent que és informació per a la resta de deliberants. Se n'exclouen les preguntes amb intenció retòrica, però que no busquen necessàriament més informació (Trénel 2004: 10-11), donat que l'argüidor no n'espera una resposta i la gran majoria de vegades, si no totes, continua amb la seva intervenció.

Finalment, amb els codis (2) i (3), identificarem totes aquelles afirmacions raonades, és a dir, que incloguin algun o altre fonament o justificació. El codi (2) o argumentació particular, recull aquelles argumentacions que es fan en funció d'una experiència pròpia o d'un cas particular del qual se n'ha sentit a parlar, derivant-se a partir d'aquest únic cas una conclusió o preferència. Així, s'assimilen a les formes inductives de raonament en les que es va de la casuística al punt de vista general. El codi (3) recull aquelles argumentacions més abstractes, que tenen principalment una forma deductiva,

tot i que puguin usar casos o exemples particulars, així com metàfores o altres recursos estilístics, per il·lustrar l'argumentació.

- *Nivell d'acord*

Essent un dels valors de la deliberació l'intercanvi de raons de qualitat entre participants, podem assumir que es donarà una bona deliberació i un enriquiment mutu quan existeixi una certa diversitat argumentativa[93]. Aquesta es pot veure indirectament a través del grau d'acord o desacord. Normalment, aquest indicador també s'usa per captar el nivell de consens de la deliberació i la tendència convergent dels resultats[94]. Hi ha diferents opcions per a la seva operacionalització: per exemple, Trénel (2004) distingeix entre els arguments que fan una crítica explícita a l'argument inicial, d'aquells que fan un suport explícit i, en tercer lloc, d'aquells que discrepen o donen suport però fent referència a un fet o una raó diferent a l'aportada per l'orador inicial. En aquest darrer cas s'estarien ignorant les raons aportades per l'altre deliberant. Simplificant aquesta proposta, Winkler i Kozeluh (2005) proposen els codis següents, codis que usarem nosaltres en l'anàlisi:

(0) = Inici
(1) = Acord
(2) = Desacord

Amb el codi (0) identificarem aquelles intervencions que es posicionen o prenen postura sobre un tema en concret, mentre que el codi (1) i el codi (2) recolliran respectivament l'acord i desacord respecte d'aquell tema inicial. Per tant, l'acord o desacord no és en relació a un tema específic, sinó en relació a la intervenció inicial que fa un dels participant en el debat.

[93] Com hem vist anteriorment en les hipòtesis a la secció 5.3 del capítol cinc, la diversitat argumentativa és un element central per a una bona deliberació.

[94] També hem vist en el capítol cinc com la deliberació tendeix a fomentar la convergència de les opinions dels deliberants cap a opcions comuns.

6.3.2. DIMENSIÓ RELACIONAL

Com hem vist, la dimensió relacional incorpora dos elements principals: la reciprocitat i el respecte[95]. Hi ha qui introdueix un tercer element derivat dels postulats habermasians de l'acció comunicativa, la sinceritat. Per exemple, Muhlberger (2000) defineix la sinceritat com un conjunt d'actituds personals que diferencien la deliberació del simple debat o la negociació. Entre aquestes actituds hi ha la voluntat de passar temps deliberant sobre assumptes polítics, la voluntat d'escoltar les raons dels altres i de donar raons per a les nostres opinions, el desig de canviar de punt de vista cap a perspectives més sòlides, el desig de trobar una articulació bona a través del raonament, etc. L'autor integra sota aquest principi, tot un conjunt d'actituds subjectives que no podem observar a simple vista, sinó com quelcom latent que s'expressa a través del comportament. Com el propi Habermas argumenta (1989: 493-502), la sinceritat només es pot avaluar a través d'un comportament coherent entre allò que es diu al llarg de la deliberació –les intervencions fetes per l'argüidor– i el comportament que aquest té alhora de posar en pràctica el que diu. En el nostre cas la sinceritat només podria ésser comprovada a través de la contrastació entre els arguments exposats i l'enquesta postdeliberativa, però essent les enquestes anònimes, ens és impossible aquesta contrastació.

Mirem la proposta de Dahlberg (2001a). L'autor, defineix la sinceritat de la forma següent: "Each participant must take a sincere effort to make all information –including their true intentions, interests, needs, and desires– as relevant to the particular problem under consideration" (Dahlberg 2001a: 3). Les dificultats encara s'agreugen més en aquest darrer cas, donat que la codificació que proposa l'autor és analitzar la sinceritat en referència a la identitat que hom usa en l'espai *on-line* i a les fonts d'informació a les que es recorre o que s'aporten[96], quelcom que si a priori és més senzill de codificar, difícilment es pot sostenir la relació amb el concepte de sinceritat que proposa el propi autor. En aquest sentit és un mal indicador per capturar la sinceritat. Així doncs, ens centrem en elements directament observables, a saber, la reciprocitat i el respecte mutu.

---

[95] Vegeu la taula 6.1.

[96] En la seva anàlisi dels fòrums d'internet de Minnesota, Dalhberg analitza l'ús de pseudònims versus l'ús d'identitats vertaderes i l'ús vertader d'informació, que contrasta a partir de les contraargumentacions de la resta de participants, coneixedors també de la realitat sociopolítica i local de Minnesota. Pel que fa a la sinceritat dels interessos i necessitats, es limita a dir que el fòrum té com a norma l'enviament de missatges sincers i que, malgrat es pugui no complir alguna vegada, aquesta regulació fa que el fòrum de Minnesota sigui millor que altres fòrums sense regulació.

- *Reciprocitat*

La reciprocitat és el primer element important de la dimensió relacional de la deliberació, donat que la deliberació és un procediment que inclou la discussió intersubjectiva, és a dir, recull el component dialògic de la comunicació i no una simple seqüència de monòlegs entrecreuats, quelcom que permet el qüestionament real dels punts de vista propis, alhora que la recepció d'influències positives d'altres, talment el desplegament d'informació privada de la resta de contertulians. És d'esperar, si ens trobem en una deliberació, que la majoria de les intervencions s'articulin al llarg de la mateixa, és a dir, es relacionin o es responguin les unes a les altres.

Mostra de la importància d'aquest criteri són les nombroses operacionalitzacions proposades en els estudis que estem revisant. Així, malgrat les diferents nomenclatures usades –interacció (Lascher 1996: 509; Lührs et al. 2004; Trénel 2004: 26; Winkler i Kozeluh 2005: 38, 104-105), reciprocitat (Gerhards 1997: 19-20; Schneider 1997: 74; Hagemann 2002; Graham i Witschge 2003) o discussió (Muhlberger 2000)–, totes elles fan referència a les argumentacions articulades com a respostes a intervencions prèvies. Una forma senzilla per operacionalitzar aquest criteri seria recollir d'una banda les intervencions inicials, és a dir, les que obren una línia argumental nova o no relacionada amb les intervencions anteriors, ja siguin avançades pel propi moderador o per un altre participant, i de l'altra, les intervencions que són resposta a aquella inicial (Graham i Witschge 2003; Winkler i Kozeluh 2005)[97]:

(0) = Inicial (comença o inicia una dimensió del debat nova)
(1) = Resposta (respon a un argument anteriorment presentat)

D'altres operacionalitzacions més complexes intenten introduir indicadors que mesurin les relacions entre els arguments i els contraarguments o entre les opinions i les contraopinions, com per exemple la "interactivitat subjectiva" de Trénel (2004:27-28). Però tenint ja un indicador que distingeix entre els arguments, les opinions i la informació, sembla excessiu especificar en el nostre cas tantes categories.

[97] Aquesta formulació recull la forma que pren l'articulació comunicativa, mentre que el nivell d'acord apuntat anteriorment recull el contingut d'aquesta articulació.

- *Respecte mutu*

El respecte mutu ha estat incorporat en alguns estudis previs de la qualitat deliberativa amb propostes d'operacionalització lleugerament diferents. Per exemple Dahlberg (2001a) remarca la necessitat d'intentar entendre la perspectiva dels altres a través de l'escolta; és el que ell anomena "ideal role taking". Però de nou, com el seu concepte de sinceritat, està intentant capturar un element que no és directament observable. Del respecte mutu es poden distingir el respecte cap a la persona amb la qual estem parlant, el respecte cap a les seves demandes i el respecte cap als arguments que exposa. El respecte personal deriva del principi d'empatia establert per Habermas (1989) per a una acció comunicativa orientada a la comprensió i al consens. Gerhards (1997: 19) estableix una escala per capturar aquest ideal en la qual identifica el grau de respecte de les expressions i assignacions d'atributs d'un deliberant a un altre. Bächtiger et al. (2000:13) no inclouen cap mesura de respecte cap a les persones, principalment perquè, apunten ells, analitzen debats parlamentaris en què les expressions més comuns són fórmules de correcció o *politeness* que deriven de normes parlamentàries formalment establertes. Alternativament, proposen una triple indicador per captar les dimensions del respecte en l'àmbit parlamentari. En primer lloc, defineixen el respecte cap als grups als quals el parlamentari representa, essent aquesta mesura, segons els autors, molt més significativa que el respecte personal en un òrgan representatiu. Complementàriament, estableixen una escala similar per al respecte cap a les demandes que exposen els parlamentaris. I, finalment, inclouen una tercera variable que mesura el grau de respecte i d'incorporació de les crítiques dels altres en la pròpia argumentació.

Per al nostre context, de bones a primeres, els propis Bachtiger et al. (2000: 13) –reconeixen que els seus indicadors són adequats per al context representatiu; per tant, ho seran en menor mesura per a les deliberacions entre ciutadans no orientades a defensar uns interessos determinats. Tanmateix, com apunten també els autors, igualment sembla difícil a la pràctica poder distingir entre les fórmules de respecte a les persones d'aquelles dirigides als seus punts de vista. En la gran majoria de casos aquestes fórmules seran generals, és a dir, sense que els propis participants en el procés distingeixin o discriminin l'objecte de les seves agressions o falta de respecte. Considerem que si s'expressen missatges d'invalidació cap a una persona, automàticament estem desviant l'atenció de l'argument principal, li llevem força i li restem importància; en conseqüència, també quedarà afectat l'argument d'aquesta persona, que serà vist per la resta com a menys creïble. O bé els missatges d'invalidació cap a la persona van acompanyats de la validació del seu argument, quelcom que no sembla massa probable, o bé els efectes de la degradació d'una dimensió –la persona– es traslladen fàcilment cap a una altra

dimensió –els seus arguments–. Això fa que a la pràctica sigui força complicat arribar a discernir entre les diferents dimensions del respecte.

Però fins i tot en el cas que poguéssim distingir entre aquestes diferents dimensions del respecte, el que interessa en aquest cas és mesurar, principalment, si es donen mostres evidents d'invalidació o de manca de respecte que tensen el debat i afecten negativament la dinàmica de la deliberació, sense que sigui tan rellevant l'objecte específic de les crítiques –tant si és la persona en concret que tenim davant, com si és el grup al que representa aquesta persona, com si es tracta de les seves demandes o de les seves crítiques–. La validació, per la seva banda, hauria de facilitar el desenvolupament de la tasca i la gestió de les relacions grupals.

Simplificant la proposta de Trénel (2004: 20-21), qui avança dues variables per avaluar el respecte –d'una banda, la presència de missatges degradants i, de l'altra, la presència de missatges de valoració explícita[98]–, ens interessa sobretot identificar la presència de missatges degradants, és a dir, l'agressivitat manifesta o explícita a través de les intervencions, agressivitat que es pot donar fins i tot quan existeix un moderador, com és el nostres cas. D'altra banda, també identificarem els missatges de validació explícita. La codificació seria la que segueix:

(0) = Invalidació (intervencions d'invalidació explícits o d'agressivitat cap a altres persones i/o arguments, demandes, etc.)

(1) = Neutre (cap intervenció d'invalidació o de validació explícita)

(2) = Validació (intervenció o missatge de validació explícita cap a altres persones i/o arguments, demandes, etc.)

Les "intervencions d'invalidació" neguen la validesa o credibilitat de la persona i del que pretén dir[99]. No incloem els missatges que degradin o invalidin persones i arguments externs al corpus deliberatiu que s'està avaluant. Això serà més probable i més problemàtic en la mesura que el corpus deliberatiu no sigui representatiu, o no integri

[98] Trénel (2004) distingeix també entre els missatges dirigits als oponents dels missatges orientats als membres que pensen com a nosaltres. No incorporarem aquesta variable en la nostra codificació donat que la divisió entre grups no és tan clara entre ciutadans no associats, alhora que el desenvolupament de l'enquesta deliberativa al llarg dels tres dies no és prou llarga com per consolidar de forma clara subgrups de pensament homogenis entre els participants que no es coneixen prèviament.

[99] De fet, la homogeneïtat dels grups pot estar directament relacionada amb la polarització cap als extrems de postures inicials si no hi ha una revisió crítica i reflexiva, acompanyada d'una consideració –encara que sigui neutral– del punt de vista d'altres, talment hem vist en el capítol anterior. En el nostre cas, els grups s'han creat aleatòriament, de manera que cabria espera certa homogeneïtat interna. Veurem els possibles efectes d'aquesta homogeneïtat / heterogeneïtat a l'apartat 9.7 del capítol nou.

persones pròximes als punts de vista que s'estan degradant, donat que no hi haurà forma de contrargumentar aquests atacs. I si bé les invalidacions cap a tercers poden no influenciar negativament la dinàmica deliberativa interna del grup, donat que ningú rebrà com atacs personals els missatges d'invalidació i pot crear un sentiment de "nosaltres" versus "ells", necessàriament afectaran la qualitat dels resultats al no integrar-se de forma crítica i constructiva perspectives que podrien ser rellevants per al tema que es tracta. Entre els missatges d'invalidació trobem, des de la negació de salutacions personals, a la crítica d'allò que els altres fan, la interrupció mitjançant respostes irrellevants, impersonals –sense tenir en compte els sentiments dels altres en el tema– i ambigües –per exemple, no volent aportar informació necessària o important que hom té– (Jensen i Chilberg 1991: 156-157), etc. Són també intervencions d'invalidació les bromes[100], les humiliacions i les amenaces, al igual que tractar l'altre d'irracional o deshonest (Trénel 2004: 20-21) o fins i tot no donar credibilitat al que creu l'altre.

A l'extrem contrari tindríem els missatges de validació. Els signes de respecte poden referir-se tant a les persones presents en el debat, com als arguments i demandes que aquestes fan. Les "intervencions de validació" confirmen tant la idea com la credibilitat del deliberant, i poden ser molt diverses: trobem des del reconeixement dels sentiments i actuacions dels altres (Jensen i Chilberg 1991: 156-157), a la valoració del que diuen, fins al tracte personal de l'altre com a actor racional i creïble (Trénel 2004: 22-23).

Una mateixa intervenció por ser alhora de validació i d'invalidació cap a grups o persones de referència diferents, per exemple, recolzant les postures de persones que defensen el mateix que nosaltres i degradant els oponents, quelcom que codificaríem com invalidació. D'altra banda, les intervencions respectuoses serveixen sovint per introduir crítiques d'una forma suau: en la mesura que la crítica està fonamentada i no existeix degradació o agressivitat, la intervenció no s'hauria de codificar com "invalidació". Cabria esperar que la majoria d'intervencions fossin neutres, malgrat es puguin donar mostres majors de validació a mesura que avança el debat i, per tant, a mesura que s'estableixen vincles de relació personal entre els participants.

Hi ha qui també codifica els elements emocionals de les intervencions. Per exemple Trénel (2004: 30-33) identifica, d'una banda, l'expressió d'emocions negatives i, afegeix una altra variable per a les emocions positives. També Winkler i Kozeluh (2005:

[100] Entenem que Trénel (2004) es refereix a les bromes pesades o de mal gust que impliquen directament un dels deliberants com objecte d'aquella broma. En altres circumstàncies i sota altres formes, les bromes són un recurs valuosíssim i necessari per destesar l'ambient.

39-40, 107) codifiquen els missatges segons la presència de tons emocionals i tons irònics. Però introduir aquests elements ens sembla afinar massa en l'anàlisi, quan l'important és distingir si hi ha o no hi ha agressivitat que pugui intervenir de forma directa en el bon desenvolupament de la deliberació.

6.3.3. DIMENSIÓ DEMOCRÀTICA

- *Llibertat deliberativa*

Com hem comentat anteriorment, la llibertat deliberativa, el que Habermas (1996: 287-315) anomena "llibertat interna" o "llibertat per avançar arguments en el debat sense limitacions internes", no és quelcom que es pugui observar a simple vista sinó a través del desplegament dels propis arguments. La percepció de si l'individu es comunica bé o té les habilitats necessàries per a fer-ho no deixa de ser una percepció subjectiva, o bé de l'analista o bé dels participants respecte les seves pròpies limitacions i eficàcia comunicativa. Però a més, aquesta no és una mesura que es pugui aplicar a totes i cadascuna de les intervencions, que en definitiva són les unitats d'anàlisi del procés, sinó que són característiques individuals dels participants. Així que no introduirem cap indicador per a aquesta mesura.

- *Igualtat deliberativa*

La igualtat discursiva al llarg del debat es concreta en el dret a parlar i intervenir, independentment de que s'exerciti aquest dret, donat que no es demana necessàriament que els participants facin contribucions a la deliberació, sinó que puguin fer-les. Però com es mesura un dret si no és a través d'una aproximació més o menys escadussera com és el seu exercici? Així, la igualtat discursiva es pot analitzar a diferents nivells: en primer lloc, es pot mesurar la vera possibilitat de que hom pugui participar a nivell individual, és a dir, que tots i cadascun dels participants tinguin la possibilitat de desenvolupar el seu argument si així ho desitgen i l'exerceixen. Complementàriament es pot analitzar el grau de monopolització o distribució de la participació entre els participants a un nivell agregat[101].

[101] Tot i que aquest indicador és interessant d'avaluar, té com a unitat d'anàlisi el conjunt del debat, per tant, ens centrarem sobretot en el primer indicador i aquest segon només l'inclourem a mode de complement.

A nivell de discurs individual, l'indicador de Bächtiger et al. (2000) sembla una bona mesura en tant en quant posa l'accent en un desenvolupament "normal" del discurs: tothom pot intervenir en el debat sense que se'l privi d'aquest dret en el moment o intent d'exercir-lo. Així, d'una banda, codifiquen les intervencions que es veuen interrompudes per altres i, de l'altra, una participació sense interrupcions o finalitzada amb èxit, quelcom que significa que el nucli argumental –raons i conclusions– s'ha pogut desenvolupar i completar.

(0) = Interrupció (l'orador es veu interromput per algun altre participant)

(1) = No interrupció (l'orador pot desenvolupar un argument complert)

Els autors inclouen la necessitat que l'orador expliciti la impossibilitat d'acabar el seu discurs, perquè al analitzar una arena formal, com el parlament, on els torns de paraules i el temps que s'usen estan pautats, la no interrupció és el patró habitual, mentre que només són interrupcions aquelles que impedeixen explícitament el funcionament habitual del parlament[102]. En un procés dialògic entre ciutadans com és el que es dóna a l'enquesta deliberativa, però, en el que la deliberació està molt menys pautada, la codificació de les interrupcions serà més complexa. Aquí no considerarem interrupcions les que no tallen i finalitzen la intervenció del que parla; és a dir, si l'orador, després de qualsevol falca d'altres participants –per confirmar o deslegitimar l'orador[103]– continua amb el que estava dient i finalitza la seva contribució, ho codificaríem com a "no interrupció". En canvi, malgrat puguin acabar amb la intervenció, si es veu interromput per falques substantives que requereixen ser tingudes en compte en l'anàlisi, la intervenció inicial serà codificada com "interrupció". D'igual manera que en els parlaments, no es compten com a interrupcions aquelles que són procedimentals i que realitza l'organització o els moderadors del debat, ja que l'objectiu de les mateixes és garantir el bon funcionament i la participació igualitària dels assistents.

Com hem comentat, de forma complementària es pot mesurar el grau de monopolització o la igualtat en les contribucions en el conjunt del debat[104], entenent que

---

[102] En aquest cas, no serien interrupcions les notes d'avís i els marcatges de finalització del temps disponible de l'orador per part del president de la cambra, la funció del qual, precisament, és ordenar el debat i garantir una participació igualitària.

[103] Aquestes falques, igual que els gestos i els senyals físics, no seran codificades. Tan sols codifiquem les intervencions mínimament complertes que intentin fer una contribució sòlida al debat o que tinguin un nucli substantiu o de significat mínim.

[104] En referència a aquest indicador, hi ha diferents propostes de mesura més o menys complexes, des de l'índex de Gini proposat per Schneider (1997: 80-82), al coeficient d'entropia (Schneider 1997: 83; Hagemann 2002: 7-11), a les dinàmiques entre grups més actius i grups menys actius

amb una menor monopolització, no solament s'estaran donant majors nivells d'igualtat entre els membres del grup, sinó que a més hi haurà més diversitat d'opinions, redundant en una major qualitat final dels resultats i les opinions personals o de grup. Un grau de monopolització alt indica que un baix nombre de participants són responsables d'un alt nombre de missatges o de contribucions. En qualsevol cas, aquest indicador mesura la participació a través de l'equitat en l'ús de la paraula. Idealment el cent per cent dels participants haurien de contribuir en el debat per garantir la igualtat participativa i la diversitat d'opinions. Tanmateix, la no participació no sempre significa desigualtat –sempre i quan algú ja se senti representat pels arguments que hagin articulat altres membres del debat–: una distribució desigual de les intervencions només significa que l'ús del dret a parlar no és equitatiu. Només en alguns casos, una situació no equitativa és també desigual. En última instància el que preocupa és que tothom que vulgui pugui intervenir i tenir una influència igual en el resultat final, quelcom difícil de garantir si no existeix una fórmula de vot que permeti la igual consideració de punts de vista en el moment decisiu (Dahl 1989: 84-86), talment es podria considerar en les enquestes deliberatives, les quals es tanquen amb una enquesta individual sobre el tema que s'ha estat tractant al llarg de les sessions.

Com es pot veure a la taula 6.1, alguns autors introdueixen com a complement de la igualtat deliberativa, l'heterogeneïtat o pluralisme dels punts de vista. Nosaltres hem optat per no introduir aquest element en l'anàlisi, donat que en els diferents grups de l'enquesta deliberativa es van introduir arguments que no responien només als membres del grup, com veurem en el capítol set i vuit. Així, analitzarem l'heterogeneïtat, sinó des d'un punt de vista més qualitatiu, sense usar un indicador determinat.

Podem veure el conjunt dels indicadors proposats per a l'avaluació de la deliberació entre ciutadans a la taula 6.3. Una vegada especificats aquests indicadors del procés que usarem per codificar les intervencions de les transcripcions dels fòrums deliberatius, ens centrarem ara en l'anàlisi d'aquests, amb uns apunts metodològics previs per emmarcar l'experiència.

(Hagemann 2002: 7-11), o la concentració estadística de quartils de les contribucions dels participants (Lühr et al. 2004: 11; Trénel 2004).

6.3. Resum dels indicadors de qualitat del debat

DIMENSIÓ ARGUMENTATIVA		
Justificació	(0) = Opinions (1) = Informació (2) = Argumentació particular (3) = Argumentació abstracte	(0) opinions no argumentades fonamentades en percepcions personals (1) intervencions que tenen per objectiu proveir informació, aclarir o explicar fets, hàbits i costums personals en relació al tema (2) argumentacions en funció d'una experiència pròpia o d'un cas particular del qual se n'ha sentit a parlar, derivant-se a partir d'aquest únic cas una conclusió o preferència (3) argumentacions abstractes que tenen principalment una forma deductiva
Nivell d'acord	(0) = Inici (1) = Acord (2) = Desacord	(0) intervencions que prenen postura sobre un tema en concret (1) acord sobre aquell tema inicial (2) desacord respecte d'aquell tema inicial
DIMENSIÓ RELACIONAL		
Reciprocitat	(0) = Inicial (1) = Resposta	(0) comença o inicia una dimensió del debat nova (1) respon a un argument anteriorment presentat
Respecte mutu	(0) = Invalidació (1) = Neutre (2) = Validació	(0) intervencions d'invalidació explícits o d'agressivitat cap a altres persones i/o arguments, demandes, etc. (1) cap intervenció d'invalidació o de validació explícita (2) intervenció o missatge de validació explícita cap a altres persones i/o arguments, demandes, etc.
DIMENSIÓ DEMOCRÀTICA		
Igualtat	(0) = Interrupció (1) = No interrupció	(0) l'orador es veu interromput per algun altre participant (1) l'orador pot desenvolupar un argument complert

PART III. ANÀLISI DE LA QUALITAT DEL PROCÉS I DELS RESULTATS DE LA DELIBERACIÓ

En els capítols i les seccions anteriors hem fet un salt important de la teoria a la conceptualització de la deliberació, especificant d'una banda les hipòtesis i, de l'altra, definint i operacionalitzant la qualitat del debat a través de mesures i indicadors que ens guiaran en l'anàlisi que ve a continuació. Aquesta tercera part recull les anàlisis tant del procés, a través de l'observació dels debats del fòrum deliberatiu, com de la transformació de les preferències en funció dels criteris i hipòtesis apuntades en els capítols precedents.

De forma prèvia a les anàlisis s'ha inclòs un capítol breu, el set, en el qual s'especifiquen alguns elements metodològics que emmarquen l'estudi. En aquest capítol es defineixen les característiques d'una enquesta deliberativa, no només a nivell de disseny i desenvolupament, sinó també a nivell metodològic, és a dir com a eina quasiexperimental per a l'estudi sistemàtic de la transformació de les preferències. En aquest sentit, és un dels mecanismes més propers als dissenys experimentals que existeix en ciències socials. També revisarem de forma més descriptiva com es va desenvolupar l'enquesta deliberativa a Còrdova, per veure'n les seves especificitats tant en el seu desenvolupament, com en la temàtica que va tractar.

Entrarem després en el capítol vuit, centrat en l'anàlisi de la qualitat del procés, anàlisi que farem a través de diferents dades: d'una banda, contrastarem fins a quin punt les condicions ideals d'un procés foren presents a Còrdova, és a dir, veurem si les condicions per a una deliberació aprofundida i de qualitat es van donar en aquest cas. Alhora, analitzarem la qualitat del debat a partir de la impressió dels moderadors. Finalment, i aquest és el cor del capítol, farem una anàlisi del debat en base als indicadors de la deliberació que hem establert prèviament. Combinarem per tant les anàlisis més qualitatives amb una darrera part més quantitativa.

Arribarem així al capítol culminant de la investigació: l'anàlisi de les preferències postdeliberatives. En aquest cas revisarem si s'han esdevingut canvis en les preferències individuals, la seva direcció i intensitat a través de les enquestes que els participants al fòrum van respondre una vegada acabats aquests. És per tant una anàlisi més quantitativa que ens ajudarà a veure tendències generals dels canvis en una multiplicitat de nivells.

7. Apunts metodològics

Essent l'estudi de cas l'enquesta deliberativa, un procediment específic amb una història pròpia que comença a ser llarga, aquí definirem de què es tracta aquest mecanisme i quins han estat els seus orígens. Posteriorment, s'identifiquen les virtuts que té l'enquesta deliberativa com a mètode quasiexperimental, quelcom que ens permetrà sostenir amb un grau de validesa i solidesa important les nostres conclusions, sobretot pel que fa a les conclusions del capítol nou, capítol on es recull la transformació de les preferències. En tercer lloc, en aquest capítol veurem com es va dissenyar l'enquesta deliberativa a Còrdova i les seves característiques específiques, així com, finalment, una breu introducció al tema que aquesta tracta, l'oci nocturn juvenil.

7.1. Què és una enquesta deliberativa?

L'enquesta deliberativa va ser proposada per primera vegada per James Fishkin, director del "Center for Deliberative Democracy" de la Universitat d'Standford[105], el 1988, i aplicada per primera vegada a Gran Bretanya el 1994. Des d'aleshores, s'han desenvolupat al voltant d'una cinquantena d'experiències en aquesta mateixa línia arreu del món, principalment als Estats Units, a Gran Bretanya i a Austràlia, essent l'enquesta deliberativa a Còrdova pionera a l'estat espanyol[106].

L'enquesta deliberativa sorgí com un dels instruments que podien donar resposta al difícil equilibri entre la participació, com a via per instaurar la igualtat i l'autogovern polític, i la deliberació, com a via per garantir la qualitat de les decisions públiques i les opinions dels ciutadans, entenent que ambdós objectius podien ser incompatibles

[105] Prèviament, Fishkin havia dirigit un centre similar, Center for Deliberative Polling, a la Universtitat de Texas. La filosofia del centre és la promoció i implementació, alhora que la publicació de resultats, de les enquestes deliberatives dutes a terme a nivell internacional. A més d'altres recursos, el centre funciona principalment gràcies a les taxes que es paguen per a l'aplicació de l'enquesta deliberativa o Deliberative Polling®, que és marca registrada.

[106] Entre les experiències més important i amb més ressò, hi ha principalment les que s'han desenvolupat als Estats Units, essent les dues més importants a nivell nacional la d'Austin (gener de 1996) i la de Philadelphia (gener de 2003), però havent-se desenvolupat també a nivell estatal diverses experiències. Fora d'Estats Units, trobem quatre enquestes deliberatives a Gran Bretanya (sobre el crim el 1994, sobre Europa el 1995, sobre la monarquia el 1995, sobre l'elecció general el 1995); dos a Austràlia (sobre les modificacions constitucionals a l'octubre de 1999 i sobre la reconciliació aborigen el febrer de 2001); una a Dinamarca sobre l'euro, l'agost del 2000; una a la ciutat de Wenling, Xina, sobre temes de planificació el 2005; i finalment, una a Grècia per escollir el candidat del partit PASOK a Marousi l'octubre de 2006.

(Fishkin 1991: 58-64), tal i com hem vist a la primera part del treball[107]. D'altra banda, Fishkin (1991: 101) apuntava que els individus no tenien suficients incentius racionals ni motivació en els assumptes públics com per assegurar l'adquisició de la mínima informació necessària per sostenir opinions sòlides, informades i coherents. L'enquesta deliberativa, per tant, es definí per donar una resposta pràctica a la ignorància racional, alhora que institucionalitzava el principi d'igualtat al assegurar la possibilitat de participació de tots els ciutadans a través de la selecció de mostres aleatòria, i obria la possibilitat de desenvolupar un debat i una interacció en profunditat sobre temes de l'agenda política a aquesta mostra seleccionada de la ciutadania. Què és, però, exactament una enquesta deliberativa? En què consisteix i en què es diferencia d'una enquesta normal?

Una enquesta deliberativa és una forma específica d'enquesta d'opinió que incorpora fòrums de discussió sobre un tema en concret en els que participen individus triats aleatòriament. La intenció final és obtenir una opinió pública representativa respecte de la població de referència, essent aquesta opinió reflexionada i informada, i alhora aconseguir un major interès i implicació dels participants en el fòrum en la vida pública de la seva ciutat o del seu país com a ciutadans. El format de l'enquesta deliberativa permet, no solament recollir opinions agregades, representatives i informades, sinó també obtenir dades significatives de les transformacions d'opinió que es donen a nivell individual. De fet, aquestes transformacions s'han donat de forma força sistemàtica i persistent al llarg de les experiències dutes a terme fins avui dia[108].

L'enquesta deliberativa es desenvolupa, a diferència de l'enquesta tradicional estructurada en una sola fase, en diversos passos, típicament en tres: enquesta, deliberació i reenquesta[109]. Així, en primer lloc, es fa una primera enquesta, normalment nominal i presencial, a partir d'una mostra representativa de la població de referència. En segon lloc, es convida als enquestats a la participació en uns fòrums deliberatius en els que debaten cara-a-cara amb la resta de participants durant un temps limitat (sol ser una trobada d'entre dos i tres dies), combinant aquests debats grupals amb sessions plenàries informatives en què hi ha experts en la matèria. Finalment, els participants tornen a respondre l'enquesta individualment, aquesta vegada de forma autoadministrada.

---

[107] Vegeu secció 4.1.

[108] Vegeu l'"Executive Summary (1994-2002)", elaborat per l'equip tècnic del "Center for Deliberative Polling". Consultable a: http://cdd.stanford.edu/polls/docs/summary/#results.

[109] Sovint es fa una tercera enquesta passat un cert temps de la celebració dels fòrums, com també s'ha fet en el nostre cas d'estudi, com veurem més endavant.

Al seu torn, la deliberació es desenvolupa en base a:

a) informació escrita i/o preparada pels organitzadors, informació que intenta donar un punt de vista general, ampli i divers sobre el tema i alhora mostrar les diferents postures existents en relació a aquest (la informació s'envia amb antelació als participants abans de la celebració del fòrum);

b) les presentacions o intervencions dels experts i polítics que amplien la informació escrita i que també expliquen les seves diferents posicions respecte del tema;

c) i la deliberació que pren lloc entre els propis participants, estructurada en petits grups de discussió, d'aproximadament 10 participants, facilitats per un moderador extern que ajuda a estructurar el debat i identificar els punts claus d'aquest.

En general, la deliberació es desenvolupa de forma prèvia a les intervencions dels experts, seguint una metodologia orientada a *l'acció* (Fishkin 1995: 171), a partir de la qual s'establirà l'agenda o priorització de les problemàtiques, així com la proposta d'alternatives de gestió i la definició de preguntes i requeriments d'aclariments per als experts. Tanmateix, de vegades, quan el tema és més acotat o hi ha poc temps per a les deliberacions, tot i que aquesta fórmula té un major perill d'excessiva direcció i estructuració de l'experiència, el debat s'organitza després de la intervenció dels experts, i, per tant, l'objectiu és que els participants *absorbeixin* la informació rellevant i la deliberació s'orienti a l'aclariment de dubtes, la valoració de les alternatives i la contestació i problematització dels valors en conflicte. A més que els dos models o perspectives d'aproximació no difereixen massa, molt sovint se solen combinar fases amb una o altra orientació, de manera que s'obté un híbrid amb els avantatges dels dos models[110].

D'altra banda, els debats se solen fer extensius al conjunt de la població, en connexió directa o després de forma diferida i editada, principalment a través de la televisió, però també mitjançant altres vies com els xats i fòrums virtuals. L'efecte de la difusió televisada dels debats, més que pretendre interessar el públic extern, és motivar

[110] De fet, a Còrdova, com veurem en parlar del disseny de l'enquesta deliberativa en aquesta ciutat, se seguí un model mixt, començant per una taula d'experts i després dues sessions de treball una de les quals versava sobre la informació disponible i la segona s'orientava a la definició de dubtes, aclariments i comentaris dels propis participants a la resta de participants i als propis experts, dubtes que es resolien en una darrera sessió plenària amb els experts.

els propis participants a revisar de forma minuciosa, sistemàtica i responsable allò que s'està tractant (Taber et al. 2001).

Les diferències entre una enquesta tradicional i una enquesta deliberativa són vàries, però la primera i principal radica en la dimensió cognitiva. En general, les respostes a les enquestes tradicionals o bé són un reflex d'una opinió prèvia que es recorda en el moment de l'enquesta, o bé són un compendi d'informació, valors, prejudicis, tòpics i fets rellevants del context que l'enquestat usa per construir una opinió *ad hoc* (Bradburn 1998). Normalment les enquestes tradicionals, telefòniques o presencials, intenten copsar l'opinió de l'enquestat en un moment precís per a qüestions predefinides i tancades per a les quals hi ha un conjunt de respostes acotades. El resultat habitual és trobar-se amb un públic amb poc coneixement, poca sofisticació i consistència en les seves creences i opinions (Fishkin 1991: 82-83), és a dir, el que comunament s'ha anomenat *non-actituds* o *pseudo-opinions* (Converse 1964)[111]. Des d'aquest punt de vista, les respostes individuals estan en funció d'elements recents i visibles per a l'individu en el moment de respondre l'enquesta, és a dir, sol tractar-se d'una barreja d'idees i consideracions parcials més o menys consistents i inestables. Per acabar-ho d'arrodonir, l'excessiva informació, no sempre de qualitat i sovint amb dades contradictòries sobre els mateixos temes, fa difícil que un individu sol pugui integrar aquella informació necessària per a un raonament individual i la construcció d'opinió personal (Bradburn 1998).

La metodologia de l'enquesta deliberativa s'orienta a resoldre alguns problemes estructurals que poden fer més senzilla la lectura de les opinions "vertaderes" dels individus, alhora que ajuda a formar-les i estructurar-les. D'una banda, s'assumeix que les preferències dels individus no sempre són prou sòlides i reflexionades, però de l'altre, es reconeix que l'individu té les capacitats i, emmarcat en un context concret, tindrà la voluntat d'invertir l'esforç necessari com per a revisar-les. Així, l'enquesta deliberativa intenta superar la manca de motivació per a la participació i l'adopció d'informació rellevant[112]: fins i tot en el cas que els participants no tinguessin opinions formades sobre determinats temes, el disseny del procés els dóna una oportunitat perquè aquelles es desenvolupin de forma consistent i racionalment motivada.

---

[111] Vegeu secció 3.1.2.

[112] La motivació per participar en una enquesta deliberativa es promou, d'una banda, pels incentius econòmics per assistir als debats presencials; de l'altra, pel fet de discutir en petits grups, que fa que les opinions individuals tinguin més pes en la deliberació grupal; finalment, en la mesura que la població objectiu està circumscrita en un territori limitat, amb un menor cost de participació, i el tema tingui rellevància, la motivació serà major. Tanmateix, aquests darrers elements no són generals a totes les enquestes deliberatives ni distintius d'aquestes.

El disseny incorpora una doble metodologia que permet mesurar aquest desenvolupament o canvi, i que té els avantatges respectius dels dos mètodes, el de l'enquesta, que permet recollir molta informació quantitativa d'un nombre important d'individus, i els grups de participació i discussió intensiva, que permet recollir informació qualitativa del debat en els grups. Els membres d'aquests grups han estat seleccionats aleatòriament i no de forma voluntària com solen ser la majoria de grups de participació ciutadana, precisament en un intent d'incorporar individus que normalment no estan presents en l'esfera pública. El debat que pren lloc en els fòrums deliberatius sol estar estructurat per facilitar la consideració sistemàtica de tots els punts de vista, però no suficient com per encotillar les intervencions dels participants i dirigir excessivament el diàleg. Es fa especial èmfasi, doncs, en fomentar el diàleg en base a línies o guies molt generals, i així obrir un espai a la informació i consideració de les preferències personals; l'enquesta postdeliberativa reflecteix aquest procés.

En resum, l'enquesta deliberativa incorpora tres tipus d'informació (IESA 2007): en primer lloc descriptiva d'una situació en un moment determinat, com en qualsevol altra enquesta. En segon lloc, obtenim informació del que la gent triaria en el cas d'estar plenament informada i d'haver-hi reflexionat; per tant, des d'un punt de vista normatiu, i comparant els resultats de la segona amb els de la primera enquesta, podem valorar la importància de la informació i la reflexió, alhora que els impactes en la implicació ciutadana en els assumptes d'interès públic. Finalment, també hi ha una dimensió prescriptiva, donat que permet aprendre a estructurar debats per potenciar al màxim l'aprenentatge i la informació.

Una altra diferència important entre les enquestes tradicionals i la deliberativa rau en la mostra representativa[113]. Tot i que en els dos formats d'enquesta es tria aleatòriament una mostra d'individus per tal de maximitzar les probabilitats que la mostra sigui un microcosmos del conjunt de la població de referència, les mostres de les enquestes tradicionals giren al voltant del miler d'enquestats, mentre que en l'enquesta deliberativa la mostra dels que acaben participant sol ser d'entre 200-400 individus del miler d'enquestats a la primera volta, és a dir, sol haver-hi una taxa de rebuig a la participació al voltant del 70%. Tot i així, el nombre total de participants en les

[113] L'objectiu de la representativitat és reunir un microcosmos que sigui mirall de la població en general, per analitzar què succeeix amb les seves preferències, opinions i decisions quan se sotmeten a un procés deliberatiu. Essent impossible la reunió física del conjunt de la població d'un corpus polític en un espai concret en un moment determinat, una mostra representativa com a alternativa dóna informació refinada del què pensaria la població si hagués tingut l'oportunitat d'haver reflexionat i debatut en profunditat sobre el tema tractat, malgrat després d'aquesta els participants deixin de ser representatius del conjunt de la població.

deliberacions constitueixen mostres suficientment grans com per desenvolupar una anàlisi en profunditat i completa i, alhora, suficientment reduïdes com per poder organitzar debats amb un mínim de practicitat. La mostra de l'enquesta deliberativa deixarà de ser representativa del conjunt de la població un cop hagin passat pel procés deliberatiu. En aquest sentit, si l'enquesta tradicional reflecteix –a mode descriptiu– les opinions aproximades que *tenen* el conjunt de la població, l'enquesta deliberativa prescriu les opinions que el conjunt de la població *tindria* si haguessin tingut l'oportunitat de deliberar (Fishkin 1991: 4, 173). Per tant, es captura l'opinió d'una societat hipotètica o ideal en la que el conjunt de la ciutadania estaria perfectament motivada, informada respecte l'assumpte avaluat i havent deliberat sobre el mateix (Fishkin 1995: 171). Òbviament, per tenir aquesta informació només caldria fer els fòrums deliberatius seguits d'una enquesta, podent-se estalviar la primera enquesta; però precisament aquest darrer element permet valorar fins a quin punt la deliberació és important o quin és el grau d'aprenentatge entre el conjunt de la població i la submostra que ha participat en la deliberació.

En termes sociodemogràfics, i observant el conjunt de les experiències que s'han dut a terme, precisament perquè l'assistència als fòrums deliberatius és voluntària, el perfil dels participants sol diferir del perfil dels enquestats a la primera volta, però menys del que cabria esperar, possiblement degut als incentius econòmics per a la participació i a la rellevància de la majoria de temes escollits. Tot i així, malgrat haver-hi diferències modestes, són estadísticament significatives en algunes –poques– de les mesures sociodemogràfiques (Fishkin i Luskin 2005a: 290). Quan les diferències són presents, tendeixen a anar en la línia de ser participants relativament més grans, millor educats, més interessats en política i econòmicament més modestos que la resta d'enquestats que no han participat en les deliberacions (Luskin et al. 1999; Fishkin i Luskin 2005a: 290, Fishkin i Luskin 2005b; Denver et al. 1995).

7.2. La metodologia quasiexperimental de l'enquesta deliberativa

Per poder establir aquest vincle entre el debat i les seves conseqüències, val la pena tenir present que estem realitzant un estudi formulatiu (Selltiz et al. 1971) o *top-down*, establint, a partir de la literatura teòrica i empírica existent, una sèrie d'hipòtesis a testar, tenint aquest test unes característiques específiques que l'aproximen als mètodes experimentals usats, per exemple, en el camp de la psicologia social. Aquesta és una de les característiques més interessants de l'enquesta deliberativa i que donen una solidesa a les seves dades que rarament es poden obtenir en altres estudis en el camp de les

ciències socials. Tot i això, no podem dir que ens trobem davant d'un estudi experimental en el seu sentit pur, sinó més aviat d'un disseny *quasi*experimental.

Els dissenys experimentals pretenen atribuir una relació de causa i efecte estudiant un grup d'individus, animals o observacions sotmeses a certes condicions o tractaments. Els dissenys poden ser més senzills o més complexos –per exemple en funció del nombre de grups sotmesos a l'experiment, la possibilitat de fer pretest i/o postest, etc.–, però fonamentalment compten amb un grup d'estudi i un de control, els membres dels quals són seleccionats aleatòriament per evitar diferències significatives entre els subjectes dels dos tipus de grups que acabin tenint influència sobre la variable a estudiar. L'objectiu fonamental és aconseguir suficient validesa interna de l'experiment, és a dir, poder arribar a sostenir que les variacions observades es deuen únicament a les causades per l'experiment, com per demostrar una relació causal entre les variables incorporades a l'estudi. Alhora, normalment, també solen ser experiments vàlids externament, és a dir, les seves conclusions poden generalitzar-se i aplicar-se a d'altres grups de subjectes o a la població de referència.

Els dissenys quasiexperimentals, per la seva banda, nasqueren amb la intenció de sistematitzar i posar rigor en el treball empíric de les ciències socials i donar validesa a estudis que, sense respondre a dissenys estrictament experimentals, ja sigui per impossibilitat fàctica o ètica, podien aportar igualment coneixements valuosos (Campbell i Stanley 2001: 10-14). En aquests casos, si es tenen en compte unes certes condicions i s'avaluen els resultats amb precaucions, reconeixent a més la necessària temporalitat de les conclusions, es poden fer dissenys d'investigació augmentant la qualitat i superant la simple observació anecdòtica. L'objectiu, per tant, és establir determinades condicions per garantir un procés de comparació acurat, de registre de les diferències sistemàtic i de contrast rellevant, elements fonamentals per a la comprovació i l'adquisició de coneixement vàlid (Campbell i Stanley 2001: 19).

De la mateixa manera que en els dissenys experimentals, també hi cap la possibilitat de diversos dissenys quasiexperimentals en funció de les condicions que puguin ser aplicades al disseny i les que no, quelcom que tindrà repercussions en la validesa tant interna com externa de les conclusions que se n'extreuen. En general, però, es distingeixen dels preexperimentals, com per exemple els estudis de cas, perquè realitzen observacions en temps diferents, t1 i t2 per exemple, portant a terme l'experiment en l'interstici de les dues, o vàries, observacions. Alhora, es compta amb més d'un grup sotmès a l'experiment pel que es poden contrastar els resultats obtinguts i així poder generalitzar amb més solidesa les conclusions a les quals s'arriba.

En el cas de les enquestes deliberatives es parteix d'una mostra aleatòria, que des d'aquest punt de vista és representativa de la població de referència[114]. Aquesta mostra és el grup de tractament al qual es realitza una observació i registre previ, l'enquesta de la primera onada, i un test o enquesta posterior que es realitza després de sotmetre els individus a "l'experiment", en aquest cas la participació i deliberació en els fòrums. Tanmateix, en els fòrums deliberatius només participen, dels subjectes enquestats, aquells que voluntàriament accedeixen a fer-ho, de manera que la mostra de subjectes que participen no es pot suposar representativa ni del conjunt de la població, ni dels sotmesos a l'enquesta prèvia, malgrat s'usin diferents estratègies per minimitzar aquest efecte. Normalment, en d'altres experiències prèvies d'enquestes deliberatives, els índex de participació en referència als enquestats de la primera volta sol rondar al voltant del 20-30%. Aquesta dada queda molt per sota del percentatge de resposta d'altres enquestes tradicionals, percentatge que sol ascendir al 60-70%, tot i que proporció similar a les enquestes de panel, que tenen una pèrdua molt alta de resposta per autoselecció i inaccessibilitat. En aquest darrer cas, els percentatges de resposta solen estar al voltant del 30% (Fishkin i Luskin 2005b). En qualsevol cas, els dissenys experimentals no necessiten tenir en compte cap taxa de resposta per a la validesa interna de la investigació, sinó el possible biaix que es pugui derivar d'aquesta, és a dir, les diferències entre els grups sotmesos a l'experiment.

En el disseny de l'enquesta deliberativa, a més, hi ha varis grups que participen en la deliberació, grups que, d'altra banda, estan aleatòriament distribuïts, de manera que siguin equivalents entre ells i, per tant, comparables, garantint-se una certa homogeneïtat intergrupalment i una certa heterogeneïtat intragrupalment. Idealment, també es dissenya un grup de control els membres del qual no deliberen i que responen el qüestionari final, per tal de comprovar a través de la contrastació de les seves respostes amb les de la resta de participants, que els canvis i les formacions d'opinió realment resulten del procés deliberatiu i no només del context informatiu que s'està vivint en el moment de realitzar els fòrums deliberatius, o degut a d'altres variables o factors no prevists. Els grups de control usats en les enquestes deliberatives, al seu torn, també solen ser quasiexperimentals. Un grup de control vertader se separaria aleatòriament dels participants al fòrum deliberatiu, mentre que el grup de control de l'enquesta deliberativa normalment sol ser autoselectiu, és a dir, s'usa com a grup de control les persones que no han participat en els fòrums deliberatius i se'ls torna a enquestar un cop realitzats

[114] És representativa amb els matisos que introdueixen el percentatge de no contactats o no localitzats i el percentatge de rebuig, essent els responents lleugerament diferents a la resta. Aquest element és compartit per la resta d'enquestes no deliberatives.

aquests[115]. Independentment del grup de control, si les condicions per a l'experiment són prou bones, es poden extreure conclusions rellevants dels canvis en els participants, a més que, en el nostre cas, és un experiment que se suma a d'altres realitzats prèviament, pel que les seves conclusions, si parcials, seran sumatòries, esperem, a les que s'han arribat fins ara.

Serà important, per al cas que ens ocupa, saber fins a quin punt les transformacions de les preferències dels individus es deuen a la pròpia deliberació, pel que Campbell i Stanley (2001: 16-18) suggereixen tenir en compte alguns elements complementaris. D'una banda, caldrà tenir en compte la història, és a dir, els esdeveniments esdevinguts entre la primera i la segona observació que poden haver modificat els resultats. En el nostre cas, existí una certa contaminació mediàtica prèvia a la realització de l'enquesta deliberativa, donat que la Junta d'Andalusia estava debatent una llei antibotelló, aprovació que va tenir lloc després de la celebració del fòrum deliberatiu però que creà un llarg debat previ al mateix i també previ a la realització de la primera enquesta. En aquest sentit el debat mediàtic influí en totes les fases del procés pel que es pot assumir un efecte constant. La celebració del fòrum deliberatiu, alhora, fou l'excusa perquè en els dies previs alguns grups municipals fessin posicionaments públics sobre el botelló a través dels mitjans de comunicació. Tanmateix, des de la pròpia organització del fòrum deliberatiu, es van recollir i enviar als participants aquests posicionaments i el del conjunt dels grups municipals, incorporant-los com una informació rellevant a tenir en compte per part dels propis participants, de manera que l'impacte de la informació fos homogeni a tots ells i reduir així diferències significatives produïdes per aquest posicionament. En aquest cas, l'efecte es pot pressuposar homogeni entre tots els participants al fòrum, però no pas per als participants en la primera onada o t1. El que serà difícil de destriar, a més, serà l'efecte distintiu entre la informació rebuda i integrada individualment i els canvis causats per la pròpia deliberació.

En segon lloc, el fet de realitzar la primera enquesta ja produeix en sí una influència que en certa mesura afecta a les dades recollides a la segona enquesta ja que la persona pot recordar coses que ha contestat prèviament, sobretot si entre la primera i la segona enquesta passa poc temps. A la llum d'aquest efecte, en principi inhibidor del canvi, qualsevol transformació de preferències és positiva, ja es tracti d'una formació com d'una transformació de les mateixes.

---

[115] En l'enquesta deliberativa realitzada a Còrdova no es van poder dissenyar grups de control experimental: únicament, en el moment de realitzar la tercera onada d'enquestes, es va poder fer una reenquesta a alguns dels que no van participar en el fòrum.

Finalment, també és important destacar en tota enquesta deliberativa un altre element que pot afectar la validesa de les conclusions: el canvi en la instrumentació o la recollida de dades. Normalment, la primera enquesta sol ser presencial, pel que la presència de l'enquestador, fins i tot en el cas d'un professional que dugui l'enquesta de la forma més neutral possible, pot arribar a modificar el comportament del propi enquestat, especialment en aquelles preguntes més compromeses o per la dificultat de reconèixer que no se sap quelcom. Aquest efecte desapareix en la segona enquesta, normalment, com és també el nostre cas, autoadministrada; en aquest cas, desapareix la cohibició, però l'enquesta se sol fer més llarga i pesada, i sovint confusa, especialment pels individus amb menys estudis. La tercera enquesta, d'existir, sol ser molt més reduïda i telefònica.

7.3. L'enquesta deliberativa a Còrdova

L'enquesta deliberativa sobre oci juvenil nocturn es va desenvolupar a Còrdova el segon semestre de 2006, organitzada per l'Institut d'Estudis Socials Avançats d'Andalusia (IESA/CSIC) i el Centre d'Investigacions Sociològiques de Madrid (CIS), amb el suport de l'Ajuntament de Còrdova. L'interès de la consulta a Còrdova sobre oci juvenil i, especialment, sobre el botelló, radicava en l'actualitat del tema en el context de Còrdova, present als mitjans de comunicació i, paral·lelament, objecte de debat en el parlament d'Andalusia per regular el fenomen mitjançant una llei. Tot i la seva presència mediàtica, no havia derivat encara en una alta conflictivitat social. De fet, aquest tema i els conflictes derivats encara no eren molt patents entre els ciutadans: en l'enquesta feta als ciutadans de Còrdova al setembre de 2006 només el 3,6% esmentava de forma espontània el botelló com un dels tres problemes principals de la ciutat, essent l'atur, amb un 39% dels enquestats que l'esmentaven, el problema més identificat.

Per tot això, per la seva actualitat i relativament encara baixa conflictivitat, l'IESA i el CIS van considerar que podia ser un tema d'interès per a la ciutadania, per posar sobre la taula les diferents dimensions del fenomen i que poguessin dialogar les parts involucrades, però alhora, si se'n podia extreure una opinió més qualificada, podria servir d'eina per millorar la gestió d'aquest fenomen i dels espais públics, donat que encara no hi havia pautes clares de com fer-ho i cada CCAA i municipi feia el que creia oportú. L'Ajuntament de Còrdova, fins al moment, apostava per la gestió i regulació dels espais on se celebraven botellons i el debat se centrava, sobretot, en la necessitat o adequació de finançar amb diners públics aquests espais d'oci. En canvi, la postura de la Junta d'Andalusia, que va aprovar una llei després de la celebració del fòrum deliberatiu, era

una mica més restrictiva, limitant la celebració del botelló a llocs molt específics i prohibint-ne la resta.

La forma escollida per dur a terme la consulta fou una enquesta deliberativa. Com tota enquesta deliberativa, constà de tres fases: l'enquesta predeliberativa –realitzada a una mostra representativa de la població–, el fòrum deliberatiu i l'enquesta postdeliberativa als participants en el fòrum. A més, es va fer una tercera onada d'enquesta realitzada quatre mesos després de la realització del fòrum al conjunt de participants del fòrum i a una submostra dels que no participaren.

L'enquesta predeliberativa es va realitzar a Còrdova capital entre el 15 de setembre i el 6 d'octubre de 2006, completant-ne 1.210 entrevistes personals –en el domicili dels entrevistats– a individus de nacionalitat espanyola d'ambdós sexes i majors de 18 anys[116]. En aquesta primera entrevista personal es convidava als enquestats, després d'explicar la importància de l'experiència, al fòrum deliberatiu, que tingué lloc el 17 i 18 de novembre de 2006 al Palau de Congressos de Còrdova[117].

Qui va participar finalment a Còrdova? Tal i com es pot veure a la taula següent, els participants en el fòrum deliberatiu són també, a grans trets, similars als que van contestar la primera enquesta[118]. Les diferències significatives de perfil sociodemogràfic es donen en l'edat, la situació familiar i el perfil associacionista; per a la resta de variables no hi ha diferències significatives. En aquest sentit, els participants al fòrum són una mica més joves, tenen fills en menor proporció[119] i pertanyen a organitzacions i associacions

---

[116] El procediment de mostreig fou polietàpic, estratificant primer per conglomerats amb selecció d'unitats primàries de mostreig (seccions censals) amb probabilitat proporcional a la seva mida. Les últimes unitats, els individus, es van seleccionar per rutes aleatòries i quotes d'edat i sexe, que tot i no garantir l'equiprobabilitat, s'aproximen força al resultat obtingut a partir d'una aleatorietat simple. L'error de la mostra, per a un nivell de confiança del 95,5% (dues cues), és de +/-2,87% en el supòsit de mostreig aleatori simple. Tant el disseny de les mostres i les rutes com la realització de l'enquesta va ser realitzada per l'equip IESA-CIS.

[117] Per tal de potenciar al màxim la participació es van seguir les següents estratègies: se'ls anunciava que se'ls convidava a refrigeris, a l'esmorzar i al dinar al llarg del fòrum; també se'ls informava que se'ls donaria cinquanta euros; se'ls comunicava que la televisió seria present; uns quants dies abans del fòrum es feren trucades de reforç per recordar-los l'esdeveniment, sobretot a aquells sectors que no mostraven tant d'interès, als indecisos i als grups subrepresentats en les confirmacions que s'anaven rebent, per tal que els participants no diferissin excessivament dels enquestats en la primera fase de l'estudi.

[118] Per a aquesta part comparativa, ens remetem a descriure les anàlisis realitzades pel CIS i l'IESA de l'enquesta deliberativa realitzada a Còrdova. A l'annex E es pot veure una taula amb les mitjanes de les variables sociodemogràfiques de la primera i la segona enquesta amb les seves diferències significatives.

[119] Lògicament, en ser més joves, tindran menys fills, però alhora, els individus amb fills i, per tant, amb més responsabilitats familiars, tenen menys facilitats per participar durant dos dies en un fòrum deliberatiu.

en major mesura. És especialment rellevant destacar la presència de joves en aquest fòrum, tant perquè són un grup generalment absent en aquest tipus de mecanismes, com perquè la seva presència, pel tema tractat, era especialment rellevant.

Taula 7.1. Perfils sociodemogràfics dels entrevistats i participants al fòrum deliberatiu

Variables	Categories	T1	T2
Sexe	Homes	46,2%	47,8%
	Dones	53,8%	52,2%
Edat	18-29 anys	21,8%	30,9%
	30-44 anys	29,5%	22,8%
	45-59 anys	23,0%	25,7%
	60 i més	25,5%	20,6%
	No contesta	0,1%	0,0%
	Mitjana (anys)	45,6%	43,0%
Tenen fills	Menors de 15 anys	28,4%	22,1%
	Entre 16 i 25 anys	20,1%	21,3%
	Majors de 25 anys	32,5%	28,7%
	No té fills	30,7%	41,2%
	No contesta	0,8%	0,7%
Participació en associacions	Partits polítics	2,3%	2,9%
	Sindicats	5,9%	5,9%
	Associació veïnal	5,7%	8,1%
	ONG	4,9%	8,8%
	Altres associacions	11,4%	19,1%
	No pertany a cap	73,8%	64,0%
	No contesta	1,3%	0,7%
Nombre casos		1210	136

Font: IESA/CIS, Enquesta Deliberativa 2006.

T1: enquesta predeliberativa; T2: enquesta posterior als fòrums deliberatius.

Però pot haver-hi diferències no només en els perfils sociodemogràfics, sinó també en funció d'altres variables que hagin influït en l'autoselecció dels individus per participar en els fòrums. Per determinar quines variables difereixen, i prenent com a punt de partida la primera enquesta, s'ha realitzat una anàlisi de segmentació en funció d'haver participat o no en el fòrum deliberatiu, essent aquesta la variable dependent, i com a variables independents les preguntes de la primera enquesta[120]. Després de l'anàlisi, es comprova que en el fòrum deliberatiu estan infrarepresentats els individus que diuen no fer botelló, i que tampoc fan altres activitats culturals –només un 7,55% de les persones responents a la primera enquesta d'aquest perfil participen en el fòrum–, mentre

[120] La ponderació dels casos l'ha realitzada l'equip organitzador, CIS-IESA usant l'algoritme CHAID. L'algoritme CHAID del programa Answer Tree organitza els individus en grups de població, de forma jeràrquica mitjançant els valors de l'estadístic χ^2, segons les majors diferències de les variables independents en funció dels valors de la variable dependent (la participació en el fòrum deliberatiu).

que estan sobrerepresentats els individus que fan botelló i els individus que consideren que són les famílies les que més poden fer per solucionar o afrontar els problemes derivats del botelló –participen en el fòrum un 41,27% dels enquestats d'aquest perfil–. Com es podia preveure en un principi, han assistit al fòrum els que tenien un major interès en la matèria[121].

Pel que fa a la segona fase, el fòrum deliberatiu, es va desenvolupar al llarg d'un dia i mig, combinant sessions informatives plenàries amb sessions de debat en grups. L'objectiu últim era proporcionar espais d'informació i diàleg entre els participants perquè poguessin intercanviar arguments en base a la informació rebuda entorn les diferents dimensions de l'oci nocturn juvenil i les percepcions que tenien al voltant d'aquest fenomen. Així doncs, el fòrum s'estructurà en funció d'aquesta doble lògica: informativa i deliberativa.

Pel que fa a la informació, es va convidar sis experts en la temàtica amb major i menor suport personal cap al botelló, i que, alhora, aportaven punts de vista i anàlisis de dimensions específiques del fenomen. Per exemple, les ponències del primer dia anaven des d'un caràcter més general d'anàlisi del problema, a dimensions més concretes com la salut i l'alcoholisme, les alternatives al botelló i les opcions de regulació i gestió possibles i/o realitzades en altres ciutats. D'altra banda, el segon dia de ponències reuní els actors implicats en el tema: des dels veïns dels barris on se celebraven aquestes reunions nocturnes de joves, als propis joves que practicaven el botelló, que podrien tenir interessos, drets i necessitats en algun punt incompatibles.

Els participants en el fòrum deliberatiu, a més d'assistir a les ponències i rebre un resum escrit de les mateixes, disposaven també d'un breu informe amb el posicionament respecte del tema que algunes institucions polítiques havien fet arribar a l'organització: el dels tres partits del ple de l'Ajuntament (IU, PSOE i PP), el de la Junta d'Andalusia i el del Ministeri de Sanitat. Finalment, es va adjuntar a la informació enviada per correu als participants dades estadístiques sobre les pràctiques i raons d'assistència als botellons, els principals problemes creats i les possibilitats de regulació, informació proveïda tant

[121] Aquestes anàlisis són útils per a ponderar la mostra en el moment de fer les comparacions entre els participants al dòrum i els no participants, per fer extrapolables els resultats al conjunt de la població de Còrdova. Tanmateix, aquest no és el nostre objectiu: les comparacions o anàlisis de la transformació de preferències es fan només per al conjunt d'individus que responen a la primera i la segona enquesta, és a dir, els dos grups de participants o les dues mostres són exactament iguals.

per enquestes prèvies desenvolupades per l'IESA com per d'altres estudis recollits a través de l'Observatori Espanyol sobre Drogues (OED)[122].

Pel que fa a la dinàmica deliberativa, es van combinar les sessions plenàries amb sessions de treball en grups petits (vegeu taula 7.2). De les sessions plenàries, dues se centraven en les xerrades dels ponents, mentre que a la tercera i última sessió tots els ponents resolien dubtes dels participants. Els grups petits, per la seva banda, estaven moderats per una persona preparada per l'equip organitzador, l'objectiu de la qual era facilitar el debat i concretar i recollir les principals aportacions dels participants. Es van fer 18 grups d'entre sis i nou participants cadascun. Els assistents van ser distribuïts aleatòriament en els grups. A les sales on hi havia més d'un grup de treball, també hi havia un dinamitzador general de la sala per agilitzar les qüestions organitzatives i explicar el funcionament dels debats. Dos d'aquests grups van ser enregistrats íntegrament, mentre que els altres només es van enregistrar parcialment per fer l'edició dels programes de TV que es van emetre a posteriori.

Hi va haver dues sessions llargues de discussió en petits grups, la primera de les quals s'orientava a la detecció d'arguments a favor i en contra del botelló i de les seves dues alternatives de gestió: el botellòdrom i la prohibició, quelcom que anava recollint el moderador del grup. A la segona sessió de treball es donava als participants del grup el llistat dels arguments discutits i recollits pels moderadors en el conjunt dels grups per facilitar al màxim la diversitat de punts de vista que es debatien dins de cada grup. L'objectiu d'aquesta segona sessió no era prendre decisions, ni resoldre les contradiccions, sinó discutir sobre els diversos arguments apuntats i preparar preguntes per als ponents en la sessió plenària final en relació a dubtes, debilitats d'alguns arguments, noves preguntes arran de les discussions, etc. D'una forma més detallada, l'organització de les sessions d'informació i deliberació es pot veure a la taula 7.2.

Després del fòrum deliberatiu, es va demanar als participants que omplissin una enquesta similar a la primera. Aquesta vegada es tractava d'un qüestionari autoadministrat, i en algun cas assistit, i molt més curt i senzill que l'enquesta presencial que se'ls havia fet setmanes abans mitjançant entrevista personal, afegint-s'hi preguntes referents al funcionament del fòrum deliberatiu[123]. En total es van recollir 136 qüestionaris. Si considerem que hi va haver 136 participants al fòrum, la taxa de rebuig a

---

[122] Tota aquesta documentació, des del resum de les ponències als diferents posicionaments institucionals, es pot trobar a l'annex A (CD adjunt).

[123] En aquests casos, l'organització de l'enquesta deliberativa oferia l'assistència d'un enquestador, assistència que es va usar en una minoria molt reduïda de situacions.

participar en el procés ascendeix al 88,76% dels que contestaren la primera enquesta, quelcom que fa que l'índex de participació sigui només del 11,24%, una proporció baixíssima respecte la mitjana de les enquestes deliberatives realitzades prèviament per Fishkin i el seu equip de treball (Fishkin i Luskin 2002)[124].

Taula 7.2. Programa del Fòrum Deliberatiu

Divendres 17 de Novembre	
18:00	Inscripció dels participants
18:30	Presentació institucional de l'esdeveniment
19:00	**Primera Sessió** • *El botelló des del punt de vista de qui el practica*. Jorge Ruiz Ruiz (IESA/CSIC) • *El botelló, un nou problema?* Teresa Laespada (Institut Deusto de Drogodependències) • *Alternatives al botelló: les diferents opcions de gestió*. Artemio Baigorri (Universitat d'Extremadura)
Dissabte 18 de Novembre	
9:30	Grups de treball: detecció d'arguments a favor i en contra respecte el botelló, el botellòdrom i la prohibició
11:30	Pausa cafè
12:00	**Segona Sessió** • *La perspectiva dels joves*. Antonio Cruz Torres (Consell de la Joventut de Còrdova) • *La perspectiva dels veïns*. José Luis Gómez Arroyo (Federació d'Associacions de Veïns Al-Zahara) i Luis Beltrán (President de l'Associació de Veïns Nueva Ciudad Jardín) • *Repercussions socio-sanitàries del botelló*. Rafael Gómez Galán (Universitat d'Extremadura)
14:00	Dinar
16:00	Grups de treball: repàs dels arguments generals i preparació de dubtes
17:30	**Tercera Sessió**
	• Ronda de preguntes a experts i aclariments
19:00	Segon qüestionari i tancament

Finalment, la reenquesta que es va fer quatre mesos després de la celebració dels fòrums deliberatius encara era més reduïda que les dues anteriors en quant a la llargada. Es va fer telefònicament amb un univers de partida igual a tots els enquestats en el t1, per tant, tant a participants com a no participants al fòrum. D'aquests darrers es va fer una submostra amb característiques semblants als participants al fòrum, de manera que

[124] Tot i així hi ha enquestes que s'aproximen a les nostres dades, com per exemple la realitzada a New Conneticut sobre l'aeroport local el 2002, en la que es van enquestar 1032 persones i van participar en els debats 133. En qualsevol cas, com hem apuntat una mica més amunt, aquest índex només serà important en tant en quant els perfils dels participants estiguin molt esbiaixats respecte els de la primera enquesta, per tal de poder comparar les dues enquestes i els canvis que s'hi produeixen, però no per contrastar els canvis que pateixen els propis participants.

funcionessin com a grup de control. En total, per aquesta via es van aconseguir 136 enquestes. A més, es van aconseguir 106 enquestes del conjunt de participants al fòrum[125]. Així, per al t3, es disposa d'un total de 252 enquestes.

7.4. Introducció al tema: l'oci juvenil nocturn a Còrdova

El tema que es va tractar a l'enquesta deliberativa a Còrdova anava de les qüestions més generals sobre l'oci nocturn juvenil, a l'expressió d'un fenomen concret com és el botelló. Aquest, definit pels sociòlegs com "una reunión masiva de jóvenes –de 16 a 24 años principalmente– en espacios abiertos de libre acceso para combinar y beber la bebida adquirida previamente en comercios, escuchar música y hablar" (Baigorri i Fernández 2004: 95), és un fenomen que tot i existir ja de temps ençà, ha agafat rellevància mediàtica des de fa uns deu anys, cap a la meitat de la dècada dels noranta. Hi ha qui identifica el "naixement" del fenomen, específicament amb el primer ús de la paraula "botelló" el 1995 a la ciutat de Càceres[126], però de fet, era i és un fenomen global a Espanya i fins i tot internacional, ja que a Anglaterra els joves es reunien ja als anys 90 per beure als parcs i a França, a Itàlia i als Estats Units és també un fenomen estès, sobretot en llocs de climatologia suau, però no únicament en aquestes àrees. Tot i que l'expressió actual dels botellons té components nous relacionats amb les pràctiques de consum contemporànies, no es tracta d'un fenomen tan novedós, sinó que pot ser l'hereva dels coneguts "guateques" o les "litrones", alhora que els problemes derivats d'aquestes i altres pràctiques massives solen ser comuns i compartits.

La ràpida expansió del fenomen i la incapacitat d'oferir una solució vàlida, va portar a una creixent conflictivitat i a un debat social centrat específicament en el conflicte d'interessos entre els propis joves practicants del botelló i la resta de ciutadans, especialment veïns, que havien de patir trobades massives gairebé diàries amb les conseqüents baralles, sorolls, brutícia, etc. Així, d'una banda, es defensava el dret dels veïns a descansar i gaudir en tranquil·litat dels espais públics, mentre que de l'altre, els joves reclamaven espais propis per a divertir-se i gestionar el seu oci. Alhora, l'alarma

[125] Per als no assistents al fòrum deliberatiu es va usar un procediment de mostreig aleatori sobre el llistat de contacte de tots els enquestats en el t1, aplicant quotes de sexe, edat i record de vot en les últimes eleccions municipals per tal de fer una mostra similar a la dels assistents. Per als assistents es va intentar contactar amb tots i cadascun d'ells. El marge d'error de la mostra (per a poblacions finites) és del + 4,57% per a la mostra de participants i del + 8,01% para a la de no participants (nivell de confiança del 95%).

[126] L'única dada que avala aquesta tesi és un article de "El País" del 26 de febrer de 1995, que es refereix a "este curioso fenómeno llamado botellón" (Baigorri i Fernández 2004: 97).

social vingué del fet de la presència cada vegada en major proporció de menors d'edat que podien consumir alcohol i altres substàncies amb impunitat i amb certa tolerància dels centres comercials que subministraven aquestes begudes.

A finals dels anys 90 i principis del 2000 començaren a publicar-se un conjunt d'estudis per analitzar els perfils de les persones que assistien als botellons, estudiar-ne les causes, les problemàtiques derivades i les possibles vies d'acció i gestió. Pel que fa als perfils dels participants, només una minoria de joves, contra el que se sol percebre en les ciutats on es practica el botelló, acudeixen de forma fixa a aquestes trobades, essent un 27,9% els que declaren haver-ho fet ocasionalment, enfront dels 21,8% que declaren fer-ho de forma diària i amb un 18,4% que diuen no haver-hi anat mai. Solen ser joves, més nois que noies, amb un nivell educatiu alt, la immensa majoria dels quals viuen amb els seus pares, que són de classe mitja (Baigorri i Fernández 2004: 125-126)[127], pel que es pot deduir que en depenen econòmicament i que no disposen d'un espai propi per a l'oci.

De causes se n'han apuntat vàries i molt diverses, però sí que n'hi ha una que s'ha descartat gairebé de bon antuvi: la creença que es tracta d'individus anti-sistema o anti-normes, tant pel perfil de persones que van als botellons, com per les causes i motivacions que els propis joves apunten. Tant sociòlegs com psicòlegs clínics i psiquiatres apunten a la necessitat de trobada dels joves que viuen en una societat fonamentalment individualista en la que fins i tot la comunicació dins les pròpies famílies és escassa (Pallarés 2002). El botelló, a més, tindria una funció expressiva, creadora de comunitat, però sobretot d'autoidentificació dels joves dins d'un grup de referència, en definitiva, esdevenint una pràctica ritualista rellevant per als joves (Pallarés 2002). De fet, com apunta Baigorri i Fernández (2004: 123-124) molt joves parlen del botelló com d'espais creats per ells mateixos, autogestionats, en els que poden ser plenament lliures i del que en sortiran quan "siguin grans" o visquin en parella, és a dir, que hi ha un reconeixement explícit de ser una activitat que pertany a un moment concret de la trajectòria vital.

Una altra raó apuntada pels propis joves, que és en realitat la primera de les que solen manifestar de manera espontània, és la manca de capacitat econòmica per assumir el cost de les begudes alcohòliques en els espais institucionalitzats per a la venda legal i consum d'alcohol com poden ser els bars o les discoteques. Independentment del debat entorn la necessitat de considerar l'alcohol com una droga més, altres psicòlegs apunten

[127] Les dades són d'un estudi desenvolupat a la CCAA d'Extremadura; altres estudis en altres CCAA d'Espanya aporten dades similars.

a la necessitat dels joves d'expandir-se i esplaiar-se ràpidament i de forma barata, quan alhora es té poc temps per a fer-ho, és a dir, els temps d'oci estan concentrats en els caps de setmana donat que les jornades laborals i escolars cada vegada són més llargues (Pallarés 2002). Però alhora, com apunten els sociòlegs, vivim en una cultura en què l'alcohol està associat a la festa, mentre que les famílies es desentenen d'una educació que també ha de passar per socialitzar els joves en l'alcohol d'una forma apropiada i en el consum responsable (Laespada 2006), donat que els joves molt sovint només fan que reproduir les pautes de consum i comportament dels adults i, específicament, dels familiars propers.

Així doncs, les causes són múltiples i la gestió de les mateixes requereix també d'un enfocament multidisciplinar sobretot orientat a resoldre el problema d'ordre públic –vandalisme, encaix d'interessos en conflicte–, i també el deteriorament de la sanitat pública –consum acumulat de drogues, accidents de trànsit, violència, conductes socials de risc, alcoholisme en menors, etc.–. Els grups implicats són diversos, des dels propis adolescents, a les famílies, als facultatius i sanitaris, als professionals de l'educació, als empresaris de l'alcohol i els encarregats de bars, pubs i discoteques, a les grans superfícies, als mitjans de comunicació i, finalment, els cossos de seguretat. Es tracta, per tant, d'un fenomen més complex del que a priori podria semblar.

Les formes de gestió que han tingut les diferents comunitats autònomes entorn el problema van des de la prohibició, a la regulació dels espais de trobada i la promoció d'alternatives[128]. Tant la prohibició com la regulació estan donant resultats ambivalents; mentre que en el primer cas s'incrementa la presència policial, però alhora s'activen constantment focus de botellons nous, en el segon cas, en què es regularitzen botellòdroms i es doten d'infraestructures, equipaments i serveis –transport públic gratuït, serveis sanitaris i de seguretat, etc.–, s'ha iniciat un nou debat entorn la necessitat de destinar recursos públics a aquestes activitats. Menys conegudes i amb resultats també desiguals, són les mesures orientades a promoure l'oci alternatiu i les campanyes de divulgació i conscienciació del consum excessiu d'alcohol[129]. Però en definitiva, en els darrers anys, l'alarma social ha disminuït molt, i en alguns casos fins i tot ha desaparegut

[128] La venda i el consum de begudes alcohòliques al carrer, exceptuant de les festes locals, està prohibida a nou CCAA, entre elles a Canàries, Cantàbria, Castella i Lleó, Extremadura, Madrid i València, mentre que Andalusia, Aragó i Múrcia han optat per la regulació. Més enllà de les normatives autonòmiques, cada ajuntament intenta adaptar-la a la seva realitat, amb major o menor compliment de la llei i amb major o menor connivència de les forces de seguretat.

[129] Entre elles, la promoció de begudes no alcohòliques amb premis simbòlics com entrades per al cinema o el teatre per als que no consumeixen alcohol en el botelló, com s'ha vingut fent a Còrdova des de gairebé l'inici.

la problemàtica amb els veïns en els casos en què s'han trobat alternatives d'espais que convencessin els propis joves.

Una vegada hem ubicat l'enquesta deliberativa a Còrdova i el tema que s'hi va tractar, analitzarem ara com es va desenvolupar la deliberació i, posteriorment, quins resultats es van obtenir.

8. Anàlisi de la qualitat del procés deliberatiu

L'enquesta deliberativa, tal i com hem vist al capítol set, és un procediment estandaritzat que, com a tal, i essent el seu objectiu principal facilitar la deliberació, parteix d'un disseny idoni per a tal tasca. Malgrat tot, com hem vist anteriorment, la presència o garantia de les condicions estructurals de la deliberació, no duen automàticament ni necessàriament a una bona deliberació. En aquest capítol, per tant, analitzarem la qualitat del debat des de diferents perspectives: d'una banda, analitzarem fins a quin punt les condicions estructurals de l'enquesta que es va dissenyar a Còrdova eren les adequades per al desenvolupament d'una bona deliberació. En segon lloc, analitzarem la qualitat del debat en funció d'una breu enquesta que es va passar als moderadors dels diferents grups deliberants. Finalment, la tercera part se centrarà en l'anàlisi de dos grups de discussió enregistrats íntegrament i dels quals se n'ha fet la transcripció en funció dels indicadors i elements que hem apuntat en el capítol sis. Tot plegat ens permetrà confirmar, o no, la H1: "El procés deliberatiu, organitzat en el marc d'una enquesta deliberativa, complirà unes determinades condicions que faran que la deliberació sigui de qualitat".

8.1. Les condicions o el marc del procés deliberatiu

Hem revisat a grans treta en el capítol anterior com es va dissenyar l'enquesta deliberativa a Còrdova, tanmateix, aquí mirarem des de l'òptica de les condicions necessàries d'un bon procés, quines són aquestes, a saber, de forma concisa: la publicitat, la diversitat, la informació de qualitat, la mida dels grups i l'espai de discussió, la presència de moderadors, els mecanismes d'expressió de veu finals, etc.

La primera de les condicions necessàries per deliberar és la voluntat o la motivació dels individus per aprofundir en un procediment d'avaluació i de qüestionament, no ja de les opinions i valoracions dels altres, sinó també de les pròpies, quelcom normalment contrafactual. El simple fet d'acudir al debat és ja un indicador d'aquesta voluntat, que, alhora, és més estesa entre els ciutadans del que pensaríem a priori (Levine et al. 2005); però hi ha altres elements apuntats des dels estudis empírics[130], que faciliten que la voluntat es tradueixi en una vera deliberació i no es quedi senzillament en

[130] Vegeu l'apartat 5.2.2.

un acte de presència. Aquests elements són el vincle del procés amb una decisió pública amb implicacions reals, la importància del tema per als participants, la publicitat del debat i la diversitat del punts de vista presents en aquest.

En primer lloc, que la deliberació clogui en una decisió d'aplicació directa, sigui quina sigui l'esfera d'aquesta aplicació –des de la pròpia comunitat, al dictamen de culpabilitat o innocència d'un tribunal popular sobre un pres–, dota d'una importància tal la decisió que el propi procés de deliberació pren automàticament transcendència alimentant una major voluntat d'anar fins al fons dels assumptes. Així, la deliberació per la deliberació, sense un objectiu clar i important, difícilment serà de qualitat o, com a mínim, no incorporarà les motivacions necessàries per dotar d'importància el procés. Certament, l'enquesta deliberativa en general, al igual que la de Còrdova, no es clou amb una decisió d'implementació immediata, malgrat alguns creguin que les seves decisions haurien de ser més vinculants per les característiques de qualitat i representativitat que l'enquesta deliberativa incorpora (Fishkin 1995). En el millor dels casos es fan informes que es passen als polítics sense una garantia de ser tingudes en compte.

L'enquesta deliberativa a Còrdova, a diferència de les realitzades a molts estats i ciutats dels Estats Units i Europa patrocinades per fundacions i corporacions privades, partia de la complicitat del govern municipal de la ciutat, malgrat tota l'organització depenia dels centres d'investigació del CIS i l'IESA-CSIC. El suport i l'interès del govern municipal es feren explícits en la presentació institucional de l'enquesta el primer dia dels fòrums deliberatius, quelcom que dotà d'importància als debats, com a mínim a un nivell bàsic.

Aquesta rellevància es pot veure, per exemple, en un dels grups analitzats, el grup set, en el que una bona part del debat se centrà en la importància de fer una enquesta com aquesta i la responsabilitat dels ciutadans versus els polítics d'intentar donar solucions a problemes que afecten a tots. N'és un exemple el següent fragment de les transcripcions[131]:

> P7: yo creo este es un tema en el que estaríamos un mes debatiendo y no llegaríamos a un acuerdo, vamos no solucionaríamos nada; esto es cosa de los políticos, que para eso son políticos, creo yo; son políticos porque ellos quieren; que nadie les ha puesto una pistola para que lo sean. Yo creo que esto lo arreglan los políticos, prohibiendo… o cómo se llame.
>
> P6: yo creo que es un problema social; creo que lo tenemos todos.
>
> P7: hombre, sí, pero los políticos son los que hacen y deshacen.
>
> P6: bien, pero… la sociedad está para resolver el problema del botellón… con todos sus argumentos a favor y todos sus argumentos en contra. Yo creo que es un problema social, de

[131] Totes les transcripcions que citarem en aquest capítol es poden trobar a l'annex B (CD adjunt).

todo el mundo, de toda la sociedad realmente, cuando se habla de vecinos, pues… todos somos vecinos. Pues eso es lo que estamos intentando, para eso estamos aquí. (…) A un político ¿qué le diríamos nosotros que somos los vecinos?, ¿qué le dirías tú para que te resolviera el problema?.

P7: pues, yo que sé, a lo mejor prohibirlo no es la palabra, no es el modo, otra cosa. Eso de la prohibición ya se sabe: podría estar prohibido saltarse un semáforo en rojo y se lo salta todo el que quiere, está prohibido matar y todo el que quiere mata; o sea, que lo solucionamos con una norma que a unos les gustaría y a otros no. Pero yo creo que son los políticos los que lo tienen que arreglar; nosotros, yo creo que estaríamos aquí un mes debatiendo.

P6: los políticos, yo creo, que [tardarían]… más o menos igual.

P7: pero si un políticos dice por aquí, tenemos que ir por aquí, nos guste o no.

P6: bueno nosotros elegimos al político que queremos que nos dirija.

P7: bueno, pues por eso; si ese político dice por aquí, a los cuatro años siguientes lo votaremos o no lo votaremos, y el otro político dirá otra cosa.

P6: sí, pero yo creo que nosotros mismos que somos los ciudadanos, los vecinos, tanto los que hablamos que nos molesta el botellón como los que estamos en el botellón –porque yo soy vecino, y mi vecino se quejará de mi y yo pues de él, siempre es así– debemos ayudar a los políticos, para eso estamos aquí, para hacer una encuesta, para ver lo que pensamos.

P7: (…) y al hacer la encuesta yo pongo que esto no me interesa, y esto sí; con esto pongo mi voto; (…) y después harán… yo que sé que harán.

P1: escuchar esto es su obligación.

P7: sí claro escuchar sí, y luego claro, del dicho al hecho, hay mucho trecho como se suele decir, porque este tema no es nuevo, esto es de hace siete ocho años, diez, y yo ya estoy hartico de escuchar debates en la tele.

Òbviament, la necessitat de racionalitzar els nostres actes fa sovint que la pròpia participació i utilitat de l'enquesta sigui racionalitzada pel propi individu com una experiència positiva, però també la transmissió de la utilitat de la mateixa a través dels organitzadors i dels propis responsables del govern municipal fa que els individus percebin la seva tasca en el fòrum com quelcom important. Aquesta importància es pot veure també a través de dues de les preguntes de l'enquesta postdeliberativa[132], centrades en valorar la percepció dels participants respecte la utilitat de l'enquesta deliberativa:

- P39. En quina mesura creu que les enquestes deliberatives serveixen per a què les autoritats coneguin l'opinió dels ciutadans?
- P40. En quina mesura creu que les enquestes deliberatives serveixen per a què els ciutadans participin més en els assumptes públics?

[132] A l'annex C trobareu les tres enquestes, t1, t2 i t3, usades en l'experiència.

Com es pot apreciar als gràfics 8.1., gairebé la totalitat dels ciutadans se situen per sobre del cinc en la valoració de l'enquesta deliberativa i la gran majoria en els dos o tres punts més alts de l'escala 0-10, mentre que poques persones creuen que l'enquesta deliberativa serveix per a poc o per a res. La mitjana en la primera pregunta se situa en el 8'2, amb una desviació típica de +/- 2 punts. Lleugerament més alta és encara la mitjana respecte la pregunta que apunta a la utilitat de l'enquesta deliberativa per participar en assumptes públics; en aquest cas la mitjana és del 8,3 amb una desviació típica molt similar a l'anterior.

Gràfics 8.1. Percepció de la utilitat de l'enquesta deliberativa per...

El segon dels elements motivacionals que facilita una deliberació acurada, és que el tema en sí sigui important per als participants en el procés. D'una banda, com hem comentat en el capítol precedent, es va triar un tema de rellevància pública i que podia ser conflictiu per tenir grups clarament identificables amb interessos diferents. Tanmateix, aquesta motivació no indica en quin grau el tema en sí semblava important per als propis participants. Òbviament, en la mesura que aquests acudeixen a les deliberacions significa que ja tenen una certa motivació en el tema i, per tant, cal esperar un biaix en aquest sentit entre els participants en el fòrum i els que no van participar[133]. Alhora, l'única dada que tenim és la valoració postdeliberativa dels propis participants respecte del tema en qüestió, valoració que en principi ha de ser positiva ja que la deliberació aporta més complexitat i dimensions al tema de les quals els propis participants podrien no ser-ne conscients en el moment inicial. Tal i com es pot apreciar al gràfic 8.2., la gran majoria dels participants valoren molt positivament el tema triat, essent més del 50% els que el

[133] Tot i que creiem que possiblement en un percentatge mínim, pot ser que alguns dels participants acudissin únicament i exclusiva per l'incentiu econòmic, malgrat aquest fos simbòlic, cas en el qual no podríem pressuposar cap interès en el tema i, en conseqüència, cap motivació per a una deliberació acurada.

valoren amb un 10, mentre que l'altre gruix important dels participants, un 33,5% el valoren amb un 8 o amb un 9.

Gràfic 8.2. Interès del tema: el botelló

El tercer dels elements motivacionals que facilita una deliberació acurada, és la publicitat dels debats, és a dir, l'existència d'un públic extern. La funció d'aquest públic, més que no pas l'extensió o la crítica del que s'està debatent, és precisament dotar de major rellevància la tasca que es desenvolupa en els fòrums deliberatius. A Còrdova, de la mateixa manera que en totes les altres enquestes deliberatives realitzades fins avui dia, es va fer un esforç d'enregistrament i difusió de l'esdeveniment. A més de les notes de premsa i les falques a la ràdio, el més rellevant és l'enregistrament íntegre dels plenaris de l'enquesta deliberativa i els enregistraments d'algunes seccions de tots i cadascun dels grups de debat que es transmeteren, tant per televisions nacionals, com fins i tot per una televisió francesa interessada en l'experiència. A més, hi van haver dos grups enregistrats íntegrament, enregistrament en base al qual fem la darrera anàlisi d'aquest capítol. Així doncs, aquest element era present a l'enquesta deliberativa a Còrdova, tot i que no podem mesurar el seu impacte ni a nivell intern entre els propis participants, ni a nivell de seguiment extern per al conjunt dels ciutadans de Còrdova. Tanmateix, en algun dels grups el moderador comentà l'efecte de la presència de les cameres: "Nadie se ha negado a la filmación al principio, pero en la segunda hora me han reconocido que sin cámara estarían más cómodos, aunque realmente, no creo que haya sido impedimento alguno para el desarrollo del debate" (Moderadora grup 7). Però aquest efecte també pot ser positiu per la deliberació: les cameres tenen un efecte de presència o "incomoditat" que no deixa relaxar-se i demana, per tant, d'una implicació major dels participants, convidant, per tant, a una deliberació acurada.

Finalment, el quart dels elements motivacionals té a veure amb la diversitat de punts de vista i d'opinions presents. Aquesta condició, a més de ser un element motivacional, és, alhora, la principal garantia estructural per a què no es donin dinàmiques de grup negatives i de reforçament de prejudicis previs. L'heterogeneïtat es va maximitzar per una doble via: d'una banda, es va organitzar l'enquesta deliberativa i els propis debats grupals en base a la selecció aleatòria dels participants. Certament, els grups de debat eren prou petits com perquè en algun cas es donés una certa homogeneïtat de perfils[134]. Per tant, també es va usar una altra via per maximitzar la pluralitat de punts de vista a través d'una provisió d'informació acurada i rellevant, alhora que diversa. A l'enquesta deliberativa a Còrdova, tal i com hem apuntat anteriorment, es va proveir els participants amb un dossier amb informació estadística sobre el fenomen, més el posicionament de diferents institucions en relació al tema, a més del resum de les ponències dels propis experts[135]. Més important que tot això, donat que no es podia garantir que els participants llegissin la informació que se'ls facilità –encara que acudissin a les xerrades–, és intentar maximitzar la pluralitat de les opinions en el debat. En aquest sentit, essent l'enquesta deliberativa a Còrdova l'única de les experiències que coneixem on s'ha fet aquest procediment, en el segon dels dos debats o tallers de grup es va passar un recull a tots i cadascun dels grups dels arguments presentats i discutits en la resta de grups en el primer taller. Això va facilitar que, en el cas que un determinat grup fos molt homogeni i, per tant, se sentissin arguments redundants i poc diversos, es compensés amb un llistat de nous arguments d'altres individus que els organitzadors i moderadors dels debats grupals havien de revisar amb els participants. Així ho expressava la moderadora d'un dels grups del fòrum: "El grupo era bastante homogéneo y por eso creo que el segundo debate ha funcionado mejor, dado que en el plenario anterior se habían debatido opiniones contrarias al botellón y al mismo tiempo se discutieron los argumentos de otros grupos" (Moderadora grup 16).

Així doncs, es pot afirmar que la informació proveïda cobria les diferents dimensions temàtiques i la diversitat sociodemogràfica garantí punts de vista plurals i heterogenis. Una altra qüestió és que els participants se sentissin més atrets per l'opinió de la resta de participants que per la informació que se'ls donava, ja fos el dossier lliurat en el moment de la inscripció al fòrum o la proveïda pels experts. En aquest sentit, només

---

[134] Vegeu l'estudi dels perfils dels diferents grups a la darrera part del proper capítol, secció 9.7. En algun grup es van concentrar més joves o amb més estudis que en algun altre; tanmateix, l'estudi de dinàmiques de grup del proper capítol no indica que aquesta homogeneïtat sigui un element rellevant per explicar els canvis d'opinió en els particuipants.

[135] Vegeu annex A (CD adjunt).

tenim un breu apunt d'un dels moderadors: "A la gente le interesaban más los debates y sobretodo escuchaban a los jóvenes, que a los expertos; su información se utilizaba muy poco" (Moderador grup 6)[136].

Alternativament, també podem veure quina va ser la percepció i valoració dels participants en relació a la informació, ja sigui en relació a la intervenció dels experts, com en relació a la distribuïda en els dossiers. Com es pot veure en els gràfics 8.3., els participants valoraren molt positivament tant la intervenció dels experts com la informació distribuïda per l'organització, essent la mitjana en els dos casos de 8,9 punts. Ningú suspèn als experts, mentre que una ínfima part dels participants ho fa en relació a la informació distribuïda.

Gràfics 8.3. Valoració de la informació disponible en el fòrum deliberatiu

Quan se'ls pregunta si la informació distribuïda cobrí els diferents aspectes i dimensions del fenomen del botelló (taula 8.4), és a dir, es pregunta específicament per la diversitat d'aquesta, més de tres quartes parts dels participants responen que sí:

Taula 8.4. Cobertura dels diferents aspectes del tema

	Percentatge
No	14,7%
Sí	76,5%
NS/NC	8,8%
Total	100%

[136] Òbviament, no podem generalitzar aquest punt de vista al conjunt dels grups i de participants i, segurament, l'efecte de la informació diferirà en funció del perfil dels individus, sobretot el seu nivell educatiu. Veurem aquestes qüestions amb major detall en el proper capítol.

Per tant, podem concloure que, efectivament, la informació va ser plural i diversa, així com també els argument que se sentiren en els diferents espais, quelcom que és un molt bon primer indicador de la qualitat del debat que es desenvolupà.

Altres aspectes estructurals per a una bona deliberació tenen a veure, tal i com hem revisat a l'apartat 5.2.1. del capítol cinc, amb la mida del grup, l'espai físic, el temps suficient per deliberar i la presència d'un moderador. En l'enquesta deliberativa de Còrdova els grups eren d'entre sis i nou membres, pel que eren suficientment grans com per garantir una bona deliberació i suficientment petits com per assegurar la intervenció de tots els membres[137], alhora que la mida facilità una bona gestió del debat, en el que els participants havien estat col·locats circularment per facilitar la comunicació entre ells. En relació al temps, l'organització va condensar les ponències per deixar espai suficient per als debats. Segons els moderadors, els temps reservat fou més que suficient, arribant a ser en algunes ocasions excessiu; sobretot el debat de la tarda es féu sovint molt llarg al haver-se ja esgotat molts dels temes de debat. Per exemple:

> La primera sesión de dos horas era demasiado larga; bastaba con una hora y cuarto. La segunda sesión ha sido útil para explicar a la gente mayor, pero la gente joven "se ha perdido", la experiencia le parecía redundante (Moderador/a grupo 9).
>
> La segunda dinámica ha resultado muy complicada; las personas no querían seguir hablando del fenómeno del botellón sólo, sino de los problemas globales. Hay una gran dificultad en plantearse cuestiones, a pesar de no sentir ninguna dificultad en expresar o emitir sus opiniones (Moderadora grupo 13).
>
> Podría replantearse esta segunda parte del proceso. Aunque los miembros del grupo seguían interviniendo activamente, no lo hacían siguiendo las metas e instrucciones recibidas (Moderadora grupo 12).

Tanmateix, algun dels grups els va mancar temps. La clau pot estar en el fet de la diversitat o heterogeneïtat de punts de vista dins el grup: en aquells grups amb molta diversitat, i, en conseqüència, més divergència en les opinions, el temps s'esgotava més ràpidament. En paraules d'un dels grups amb més heterogeneïtat interna en quant als perfils de sexe i edat dels membres:

> Ha faltado tiempo; los temas desencadenaban anécdotas que clarifican bastante "los pensamientos" de los participantes pero alargaban y desviaban la atención del tema. La pregunta sería, ¿hasta qué punto [las anécdotas] contribuyen a crear un ambiente relajado y propicio para soltarse sin desviarse en exceso? (Moderadora grupo 7).

---

[137] Veurem el diferent grau de participació dels membres del grup o el grau de monopoli en aquests per part d'alguns en la darrera part d'aquest capítol.

Alternativament, en un altre grup amb persones fonamentalment majors: “En mi grupo no había jóvenes y pocas personas de mediana edad lo cuál dificultaba el debate ya que en ocasiones eran simples adhesiones a una opinión ya expuesta y no había demasiadas opiniones enfrentadas” (Moderadora grup 10). Tanmateix, en un altre grup, el moderador apuntava que: “aunque el grupo era bastante heterogéneo en cuestiones de edad, las opiniones eran bastante convergentes” (Moderador grup 11). Per tant, la diversitat sociodemogràfica no és sinònim de diversitats de punts de vista, encara que molt sovint una cosa duu a l’altra. També és obvi com a major diversitat de punts de vista, més consum de temps es produeix. En qualsevol cas, una vegada garantit un mínim temps per deliberar, com sembla que succeí a Còrdova, la resta s’usa de forma més o menys productiva en funció dels membres presents.

Pel que fa als moderadors, la qüestió és una mica més complexa. En principi, la sola presència o absència de moderadors preparats, que en el cas de l’enquesta deliberativa a Còrdova va formar la mateixa organització, és un element que incrementa la qualitat de la participació. Però més enllà de la presència, també ens podem fixar en el seu estil, més o menys intervencionista. En aquest sentit, Mendelberg (2002: 177) apuntava, com hem vist al capítol cinc, que un lideratge dirigista, més que no pas un moderador *laissez-faire*[138], que resumeixi les opinions que es van desplegant al llarg del debat, que demani als participants aprofundir en les seves opinions, que incentivi als participants menys actius a intervenir, etc., promou no solament una major qualitat del debat, sinó també una major igualtat en la participació dels membres. Aquesta actitud del moderador és sobretot adequada quan no hi ha un hàbit deliberatiu entre els participants. En el nostre cas, l’estil dels moderadors dels dos grups analitzats diferia lleugerament[139], pel que pot ser que això tingui conseqüències en relació a la qualitat del debat. Tanmateix aquí apuntar, tan sols, que la simple presència d’un moderador ja és una garantia per al bon desenvolupament del procés.

Finalment, en la revisió dels estudis de presa de decisions hem vist com el desenvolupament per fases del procés és un element important a l’hora d’establir la qualitat del procés i dels propis resultats. Tanmateix, des del moment que l’enquesta deliberativa no està orientada a la presa de decisions és un aspecte menys rellevant per

---

[138] Jensen i Chilberg (1991: 290-302) defineixen aquest tipus de moderador com el que deixa que els participants s’autoregulin i gestionin la dinàmica del debat. Mendelberg (2002) l’anomena lideratge participatiu, perquè fa participar tots els membres en les tasques de dirigir el grup.

[139] Mentre que el moderador del grup 6 acumulà només el 5,1% de les intervencions, essent l’individu amb menys intervencions al llarg del debat, el del grup 7 acumulà el 27,7% de les intervencions, essent l’individu amb més participació dins del grup. Veurem això en major detall una mica més endavant, a la tercera part d’aquest capítol.

a nosaltres. Tot i així, pel que fa al desenvolupament per fases, l'objectiu és revisar les diferents dimensions d'un problema, la seva definició, les possibles alternatives, l'avaluació d'aquestes, etc. Aquest element, traslladat al nostre context, es tradueix en una revisió sistemàtica de totes les dimensions de l'oci juvenil nocturn i el botelló. Aquesta revisió, però, no es fa en un ordre lineal sinó circular, en un anar i venir respecte d'un tema. El debat s'estructurà en tres blocs temàtics grans: el primer tenint com a eix la percepció del botelló i problemes derivats, els dos darrers tocant elements de gestió i regulació, a saber, el botellòdrom i la prohibició. Però tot i que els moderadors tenien pautes per tocar els tres aspectes, el seu ordre no solament era indiferent, sinó que aquestes dimensions se superposaven anant d'un tema a un altre i d'una dimensió a una altra amb facilitat i fent el diàleg més àgil i fluid[140].

Alhora, la decisió final no era una decisió col·lectiva presa per majoria o unanimitat, sinó tan sols els resultats agregats d'una enquesta individual, pel que les respostes, tot i amb possibilitat d'haver estat influenciades o fins i tot construïdes al llarg del debat, no tenen la pressió del grup per a la conformació a l'opinió majoritària i, en aquest sentit, són molt més lliures i sinceres, talment els vots secrets. Tanmateix, molts dels participants no sabien com es recollirien les seves propostes, malgrat l'organització ho va especificar en la presentació dels fòrums, pel que és dubtós que el saber que es recollien a través d'una enquesta individual tingués influència en el procés. El paràgraf següent és d'un dels grups de discussió en el moment en què el moderador llegeix els arguments dels altres grups:

> P1: eso no, aquí no se han dicho.
>
> Moderador: son los argumentos de los 18 grupos (…) yo creo que en este grupo… todo lo que ha salido, está por lo menos en la tabla final: eran realmente argumentos a favor o en contra. En otros grupos, por lo que sea, han salido otras muchas cosas. No había argumentos, no había objetivos, etc.
>
> P2: pero este argumento, así no me suena…
>
> Moderador: son de varias personas, de varios grupos.
>
> P4: claro, como lo tienen que recoger todo aunque lo haya dicho una sola persona, ya está.
>
> Moderador: Claro, lo que nos va a decir cuanta gente lo piensa es la encuesta que pasaremos esta tarde, esto solo nos dice que es un argumento que existe; que alguien lo ha planteado, y de doscientos cincuenta… uno, cómo mínimo una persona, lo ha planteado.
>
> P4: y luego, los argumentos ¿recogéis la mayoría o recogéis todos?

---

[140] Serà important, quelcom que veurem en el darrer apartat d'aquest capítol, si es van discutir totes les dimensions respecte del botelló o el debat se centrà en algun dels aspectes, principalment per veure fins a quin punt això té alguna relació amb el canvi de preferències individuals en alguns temes i no en d'altres. Una altra qüestió és que el debat s'orientava a la detecció d'arguments a favor i en contra entorn a cadascuna d'aquestes dimensions, pel que la dinàmica del debat podria incentivar l'enfrontament entre els subgrups; aquest element, però, s'analitza en el proper capítol, apartat 9.7.

P7: luego se recoge en la encuesta.

Moderador: aquí, este listado es extensivo: cualquier argumento que haya dado una persona, se pone.

P2: luego se darán los tanto por ciento.

Moderador: claro, con la encuesta luego se harán tantos por ciento.

Havent repassat les condicions estructurals o del marc deliberatiu idònies per a un bon desenvolupament del procés, hem comprovat que la majoria estan presents en l'enquesta deliberativa a Còrdova, i en la major part de casos, acostant-se a un compliment òptim, pel que cabria esperar un procés de qualitat. Per a analitzar-ho, repassarem en primer lloc, i breument, una escarida enquesta que es va passar als moderadors dels diferents grups, per després passar a l'anàlisi dels indicadors de qualitat del debat.

8.2. La percepció dels moderadors

L'enquesta als moderadors[141] constava de 15 preguntes que versaven sobre els diferents aspectes del debat en els grups que cadascun d'ells moderava. Tot i que hi havia 18 grups, tan sols es van poder recollir les enquestes de 16 d'ells. En general, però, la percepció dels moderadors no varia massa d'un grup a un altre, de manera que es pot fer una extensió dels resultats aquí observats a la resta de grups. Amb tota seguretat l'enquesta era poc discriminatòria de les diferents dimensions del debat, és a dir, partia de pressupòsits massa pessimistes del funcionament dels debats, pel que la majoria de respostes dels moderadors són molt positives i, per tant, és difícil destriar entre els graus més alts de cadascuna de les variables i així identificar diferències entre els grups. L'altra hipòtesi és que tots els grups, estant emmarcats en una estructura similar, funcionessin bé amb alguns petits matisos particulars i negligibles.

Com es pot apreciar a la taula 8.5., el conjunt dels moderadors avalua els debats amb una mitjana de notable, de 7,2 sobre 10, avaluació relativament alta si comptem amb les dificultats d'una deliberació acurada i aprofundida quan aquesta no es dóna entre professionals de la política o del món públic[142]. Pel que fa a diferents aspectes del debat, podem apreciar com, en general, tots ells els puntuen força bé en les diferents escales.

[141] Vegeu annex D.

[142] En aquest cas, i mirant el perfils dels participants, veiem com un 70% dels participants no és membre de cap associació o partit polític, mentre que un 5,6% és membre d'un sindicat i un altre 5,4% és membre d'una associació de veïns. Analitzarem la resta de perfils dels participants en el proper capítol.

Per exemple, la gran majoria considera que el debat s'ha cenyit al tema, alhora que una gran part dels moderadors creu que els participant han fet esforços per justificar els seus punts de vista. Alhora, gairebé la totalitat dels moderadors apunta a una participació de la majoria dels membres del grup (és a dir, de més del 80% dels individus), essent aquesta participació dialògica o interactiva, és a dir, responent-se els uns als altres. Finalment, en molt pocs casos, consideren que hi ha hagut una manca de respecte per part d'algun membre cap als altes contertulians.

Taula 8.5. Valoració dels debats per part dels moderadors

		Num. de categories	Mitjana
Funcionament del debat	Valoració global dels debats	10	7,21
	Focalització en el tema	4	3,13
	Justificació de les intervencions	4	3,06
	Participació sense interrupcions	4	2,75
	Participació en el debat de la majoria de membres (80%)	3	2,81
	Interacció entre els participants	4	3,19
	Intervencions/accions poc respectuoses	4	1,13
Resultats del debat	Consens inicial	3	2,50
	El debat ha contribuït a generar opinió comú	4	2,75
	El debat ha contribuït a generar dissens	4	2,25
	Canvi d'opinions	4	2,06

També en la percepció dels resultats del procés que tenen els moderadors es confirma la direcció de les previsions teòriques[143]: un 58% dels moderadors perceben que en força casos el debat ha contribuït a generar consens, mentre que el 50% creu que ha contribuït poc a generar dissens. Si a això li afegim que el 93,8% dels moderadors ha observat pocs canvis d'opinions al llarg del debat i el 68,8% creu que a l'inici ja hi havia un grau de consens molt elevat, podem arribar a la conclusió que la deliberació no ha provocat un canvi important de preferències en els participants, o com a mínim no de forma manifesta o pública, quelcom que s'explicaria o bé en base a un consens previ genuí o en base a la influència normativa o els mecanismes de conformació de les minories a l'opinió majoritària. Talment comentava una moderadora: "La gente, en general, reconoce que viene con ideas fijadas; y prácticamente de forma unánime, creen

[143] Aquí tan sols els apuntarem algunes percepcions sobre els mateixos donat que l'anàlisi dels resultats es farà en detall en el proper capítol.

que no cambiarían de opinión" (Moderadora grup 7). O en boca d'un altre moderador: "Me ha dado la impresión de que las personas vienen predispuestas hacia lo políticamente correcto y que algunas opiniones se las reservaban. No han venido los que mantienen posiciones más duras" (Moderador grup 12).

De fet, veurem més endavant com efectivament es dóna un canvi de preferències i, en aquest sentit, o bé la percepció del moderador sobre la coherència dels participants no és acurada, quelcom que passa típicament també quan els participants avaluen la seva pròpia coherència, o bé aquells participants es reserven part de la informació a nivell privat, informació que només exposaran individualment en la segona enquesta però no al llarg del debat. Com a exemple, aquestes intervencions en els debats enregistrats que apunten, en un cas, a una reafirmació i solidificació de creences o opinions prèvies (p1) i en l'altre, a un canvi de les mateixes (p4):

> P1: mira, yo he venido con una idea muy clara.
>
> Moderadora: pero alguna cosa le habrá llamado la atención que haya escuchado en los demás.
>
> P1: muchas, muchas. (...) Yo he venido con una idea muy clara sobre esto, la sigo teniendo muy clara,… vamos, me voy a ir con una idea mucho más clara. Estoy en la misma posición en que estaba: ¿por qué? Porque yo sé lo que quería y lo que quiero para mis jóvenes, que lo tengo clarísimo (…), que se diviertan sanamente, sea de una manera o de otra (…).
>
> P4: hombre, yo tenía mi punto de vista pero aquí... he tomado muchos diferentes...

En relació als temes més tractats en la majoria de grups, els moderadors n'apunten dos (taula 8.6.): en primer lloc, el tema entorn la gestió d'aquest fenomen i específicament entorn el botellòdrom, les seves condicions, possibilitats d'aplicació i d'èxit. Això implica que el debat, més que enfrontar diferents visions i percepcions respecte del botelló, potser perquè es tractava d'un donat per descomptat per tothom, es va centrar en gran mesura, així ho constaten el 27% dels moderadors, en vies de gestió orientades a l'acció i la responsabilitat de totes els actors en aquesta gestió. En segon lloc, l'altre dels temes tractats, apuntat pel 20% dels moderadors, és el consum excessiu d'alcohol i les seves conseqüències. Altres temes sobre els quals es va debatre foren la prohibició i l'educació i, en menor mesura, les raons per anar a aquestes trobades.

Taula 8.6. Temes més tractats en els grups segons els moderadors

	Percentatge
Percepció del botelló	6,7
Botellòdrom	26,7
Raons per anar al b.	6,7
Alcohol	20
Prohibició	13,3
Solucions	13,3
Educació	13,3
Total	100

Finalment, els moderadors també van valorar les tasques que van desenvolupar ells mateixos al llarg dels debats. Una de les tasques més rellevants fou reorientar del debat i centrar-lo de nou en el tema que tocava i, en menor mesura, fer una síntesi de les aportacions dels participants, tal i com es pot apreciar a la taula 8.7.

Taula 8.7. Principals tasques realitzades pels moderadors

	Cap vegada	Poques vegades	Força vegades	Moltes vegades
Reorientar el debat	0	31,3	43,8	25
Sintetitzar opinions	12,5	43,8	37,5	6,3
Incentivar/limitar la participació	16,7	50	27,8	5,7
Demanar ordre	37,5	31,3	25	6,3
Aclarir informacions	6,3	56,3	31,3	6,3

Tot i que la taula no ho reflecteix perquè no se'ls preguntà directament sobre aquest tema, els moderadors també van comentar que en moltes ocasions es discutien temes relacionats amb el procediment i el desenvolupament de l'enquesta deliberativa, alhora que els demanaven explicacions de què se'n faria dels resultats de la mateixa, talment hem vist en alguna transcripció. Per tant, l'element procedimental també fou força present.

Així doncs, de les opinions dels moderadors podem deduir que els debats, tot i que en algunes ocasions una mica dispersos, es desenvoluparen amb una relativa normalitat i amb un nivell de qualitat més que acceptable o notable. Per afinar una mica més en aquesta primera idea mirarem ara amb més concreció i sistematització els diferents indicadors de qualitat del debat que hem especificat en el capítol sis per als dos grups que es varen enregistrar íntegrament.

8.3. La qualitat del debat

Per analitzar aquesta part s'han transcrit i codificat els enregistraments de dos dels 18 grups deliberants, el grup 6 i el grup 7[144]. Les codificacions, en funció de les variables definides en el capítol sis, s'han aplicat a totes i cadascuna de les intervencions que s'han realitzat en el grup de discussió tot i que amb algunes matisacions[145]. En total el grup 6 té unes 629 intervencions mentre que el grup 7 en té 377[146]. Cada grup tenia vuit participants més el moderador. Analitzant breument el perfil dels participants (taula 8.8.), veiem com en el grup 6 hi havia dos grups d'edat clarament diferenciats: un subgrup de joves de 29 anys en avall i un altre subgrup a partir de 45 anys en amunt, quelcom que va tenir influència en el desenvolupament del debat, com veurem en aquest apartat. Alhora, podem observar que en el grup 6 també hi ha un desequilibri en relació al sexe: gairebé tres quartes parts dels membres són homes. En canvi, hi ha un equilibri proporcional pel que fa al nivell d'estudis que tenen els participants, alhora que també pel que fa als fills, la meitat dels membres en diuen tenir i l'altre no. A més, d'entre els que tenen fills, la majoria els tenen entre 16 i 24 anys, susceptibles, per tant, d'anar al botelló i, en aquest sentit, pot ser una motivació pels pares per acudir al fòrum.

En canvi, el grup 7 està una mica més equilibrat en tots els aspectes, encara que hi ha també alguns elements a tenir en compte: en quant a l'edat, el subgrup amb més participants és el de 30 a 44 anys, però també hi ha un percentatge important de participants més joves i més grans. A més, hi ha un equilibri perfecte entre homes i dones i entre les persones que no tenen fills i les que en tenen: entre aquestes darreres, totes elles tenen fills menor de 15 anys o majors de 25 anys, perfil d'individus que segons estudis previs no solen anar als botellons de forma majoritària. En canvi, en aquest grup hi ha una desproporció important pel que fa al nivell d'estudis, donat que la majoria dels participants compten només amb estudis primaris. Aquesta dada és important a l'hora de

---

[144] Els grups han estat seleccionats aleatòriament, però se'ls col·locà, a diferència de la resta de grups, en sales individuals per facilitar l'enregistrament. Les transcripcions es poden consultar a l'annex B (CD adjunt).

[145] En general només es codifiquen aquelles intervencions que tenen algun contingut substantiu, mentre que es deixen sense codificar les falques d'altres participants que no modifiquen el curs de la intervenció del membre que està parlant i, alhora, no és el seu interlocutor directe. Tampoc es codifiquen les intervencions gestuals, tot i que en molts casos han ajudat a interpretar el sentit de les intervencions. Finalment, els solapaments entre dues persones respecte un mateix tema es contemplen com a dues intervencions úniques entretallades.

[146] La diferència entre les dues dades es deu, d'una banda, que en el grup 6 no es van dirigir tant les intervencions dels membres, fent que questes se superposessin molt sovint essent, alhora, molt curtes. En canvi, en el grup 7, a més que falta un quart d'hora de filmació, el moderador estructurava més el debat, de manera que les intervencions són molt més llargues.

pensar sobretot en termes de sofisticació del debat; per tant serà un element a valorar en fer l'anàlisi de les variables de qualitat del discurs[147].

Taula 8.8. Perfil dels grups analitzats

		Grup 6	Grup 7
Edat	18-29 anys	50	25
	30-44 anys	0	50
	45-59 anys	37,5	12,5
	60 anys i més	12,5	12,5
Estudis	Estudis primaris	37,5	50
	Estudis secundaris	37,5	25
	Superiors	25	25
Sexe	Home	62,5	50
	Dona	37,5	50
Té fills	No	50	50
	Si	50	50

Per analitzar la qualitat del debat, hem partit dels indicadors especificats en el capítol sis a partir de les tres dimensions, a saber, l'argumentativa, la relacional i la democràtica. Començarem per aquesta darrera part, estudiant en primer lloc les diferències en la participació dels membres dels grups analitzats, per després entrar en la dimensió relacional, és a dir, fins a quin punt es dóna un ver diàleg entre els participants i quin grau de respecte hi ha entre ells, per finalitzar amb l'anàlisi del nivell de justificació de les intervencions.

8.3.1. IGUALTAT EN LA PARTICIPACIÓ

Per analitzar la qualitat del debat, i no solament des d'un punt de vista d'idoneïtat democràtica, també és important analitzar en quin grau el debat ha tingut una participació equitativa: en la mesura que participen tots els membres del grup, serà més probable una diversitat d'opinions que dugui a un qüestionament vertader de les pròpies perspectives. No és tan important la participació de tots i cadascun dels individus com que el debat no es concentri o no sigui monopolitzat per uns pocs membres. En aquest darrer cas, el monopoli per part d'un o uns pocs membres del grup impedeix una participació lliure de la resta de participants i té com a efecte colateral la imposició dels seus punts de vista (com a mínim a nivell públic o manifest).

[147] Aquesta i altres diferències de perfil dels membres en el resultat final, és a dir, en el canvi de preferències personals, s'analitza en la secció 9.4. del proper capítol.

Gràfics 8.9. Percentatge d'intervencions dels diferents membres del grup

En els gràfics 8.9. es poden apreciar el percentatge d'intervencions de cadascun dels membres. El primer interessant a observar és la diferència entre els rols que juguen els moderadors (participant 0) en els dos grups: mentre en el grup 6 el moderador no intervé gairebé gens, de fet és el membre que menys intervé, en el grup 7, és de llarg la persona amb més intervencions respecte la resta de membres del grup. Observem a primera vista que l'estil de conducció dels debats és força diferent, i podria respondre a un estil de *laissez-faire* versus un moderador conductiu (Jensen i Chilberg 1991: 288-289), però això ho veurem una mica més endavant en analitzar el tipus d'intervencions que feren. El que interessa veure ara és el grau de participació dels membres quan exceptuem el moderador.

El primer que destaca és el monopoli del sisè participant en el primer dels grups, individu que concentra gairebé el 30% de les intervencions si excloem les del moderador (taula 8.10.). Aquesta dada s'entén millor a la llum del perfil d'aquest personatge, un noi jove amb el qual interlocuten la resta de personatges, principalment els de major edat. És aquí on ens adonem d'una primera característica del debat que pren lloc en aquest marc, un debat més polaritzat que en el grup 7, en el què els joves responien a la defensiva dels "atacs" i qüestionaments dels adults, erigint-se el sisè participant gairebé en el referent o portaveu informal dels joves. Tanmateix, el conjunt dels participants del grup té intervencions més o menys equitatives.

En canvi, en el grup 7 hi ha tres subgrups de participants diferents: a) les persones més actives –la 1, la 3 i la 4, un jove, una dona gran i un home de mitjana edat–, que acaparen un 62% de les intervencions; b) un subgrup de persones que participen menys –la 5,la 6 i la 7, una noia jove, una dona gran i un home de mitjana edat–; c) i finalment, dues persones que no participen gairebé gens –dues persones grans–, malgrat

la insistència de la moderadora a què intervinguessin. En aquest cas, els subgrups són també més o menys equilibrats, és a dir, no sembla que hi hagi una minoria silenciada.

Així, malgrat les pautes d'intervenció dels dos grups són molt diferents, sembla que en els dos casos es garanteix el dret de participació, la igualtat participativa, dels membres del grup. Però per aprofundir amb més fonament en aquest element, ens hem de focalitzar en el tipus d'intervencions que feren els moderadors (taula 8.11.).

Taula 8.10. Percentatge d'intervencions dels diferents membres del grup

		Grup 6	Grup 7
Participants	1	9,0	21,5
	2	13,9	4,4
	3	13,9	18,1
	4	11,4	22,6
	5	8,2	9,6
	6	28,6	13,7
	7	7,0	8,5
	8	7,9	1,5
	Total	100	100

Per exemple, el moderador del grup 7 intervé en major mesura que el del grup 6 per regular l'ordre de participació i incentivar la intervenció dels membres menys actius, alhora que limità els més actius: un 22% de les intervencions del moderador del grup 7 anaven en aquesta línia enfront de 11% de les del moderador del grup 6. Probablement, sense aquest esforç, la participació al grup 7, grup que com hem vist era mol equilibrat en la majoria de variables sociodemogràfiques o com a mínim no tan polaritzat com el grup 6, segurament hauria estat més desequilibrada. Cal recordar que la igualtat deliberativa pretén mesurar la *possibilitat* de participació. Si garantida aquesta possibilitat a través de la cessió d'espais explícits a tots els participants no s'exerceix el dret a intervenir, no es veu menyscabat aquest dret, sinó en tot cas el pluralisme que es derivi de la intervenció dels membres, que serà menor. A la taula 8.11., podem altres tipus d'intervencions que fan els moderadors en els seus grups respectius.

Taula 8.11. Tipus d'intervencions del moderador

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Organització debat/ED	2	5,6	6	5,2
Centrar debat, obrir nous temes	12	33,3	31	26,7
Demanar aprofundiment, aclariment	15	41,7	41	35,3
Demanar/limitar participació	4	11,1	26	22,4
Resum aportacions	3	8,3	12	10,3
Total	36	100	116	100

En quant a aquestes, els moderadors desenvolupen rols similars; així, i d'acord amb l'enquesta que els propis moderadors van omplir després dels debats, hi ha un gruix important de les intervencions en els dos grups, una tercera part, que tenen per objectiu reorientar el debat, centrar-lo en el tema que correspon i obrir nous tòpics en la deliberació. Una altra de les tasques desenvolupades pels moderadors és incentivar als participants per a què aprofundeixin en arguments o opinions que acaben de formular, és a dir, que les explicitin una mica millor. Aquesta tasca, juntament amb l'anterior, que són les dues que més desenvolupen els moderadors, pot donar una idea del tipus de deliberació que pren lloc entre ciutadans, una deliberació que sovint es desvia del tema tractat cap a les anècdotes personals i altres històries no sempre relacionades amb el que s'està debatent, alhora que es tracta d'una deliberació poc aprofundida o completa que requereix de l'incentiu dels moderadors per completar-se. Altrament, hi ha el perill que la deliberació acabi essent més un debat o tertúlia de cafè si es limita a avançar opinions o posicions individuals, que potser tenen un valor informatiu elevat per a la resta d'interlocutors, però que no afavoreixen una vera reflexió entorn les perspectives pròpies i les d'altri. Si les intervencions dels moderadors en favor de l'aprofundiment o la justificació de posicions dels membres del grup van tenir el seu efecte en la densitat del debat és quelcom que veurem en la secció 8.3.3. d'aquest capítol.

Analitzant específicament l'indicador d'igualtat definit al capítol sis, a saber, la possibilitat dels participants de desenvolupar de forma completa els arguments, podem veure que en ambdós grups, els individus poden desenvolupar sense interrupcions dels seus contertulians els seus punts de vista i arguments (taula 8.12.):

Taula 8.12. Igualtat deliberativa

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Intervenció interrompuda	181	30,3	78	28,6
Intervenció no interrompuda	416	69,7	195	71,4
Total	597	100	273	100

Recordem que es consideraven interrupcions aquelles intervencions no tallades per falques substantives d'altres participants. El percentatge observat de "no interrupció" és molt elevat, més del que podria semblar amb una simple observació de la dinàmica de debat entre ciutadans i també en contra de la percepció dels propis moderadors. En relació a aquests darrers, sembla que la major insistència en la regulació i ordenació del debat, talment succeeix en el grup 7, no té cap efecte significatiu en el desenvolupament dels arguments dels individus.

8.3.2. EL DIÀLEG I EL RESPECTE EN EL GRUP

Per a l'anàlisi de com es desenvolupa del diàleg o dimensió relacional de la deliberació, tenim un parell d'indicadors definits: el respecte mutu i la reciprocitat. El primer dels elements a analitzar en aquest apartat és fins a quin punt el debat es va desenvolupar respectant els altres interlocutors. En la mesura que hi havia grups amb interessos en conflicte es podria haver donat una dinàmica de confrontació o polarització entre aquests i sobretot quan el debat s'estructurà, per simplificar-lo al màxim, a partir de la identificació d'arguments a favor i en contra del fenomen. De fet, l'enfrontament entre els dos col·lectius succeí en el grup 6, grup en el que hi havia molts joves i persones adultes, amb un buit de persones de franges intermèdies d'edat que moderés la polarització. Com es pot apreciar a la taula 8.13., el grup 6 té una proporció molt més alta de mostres o missatges d'invalidació que el grup 7, de poc respecte cap a la persona o cap als seus arguments –entre les que incloem la manca de credibilitat que atorguen els grans a les motivacions que els joves exposen, és a dir, als seus punts de vista, als seus hàbits o les seves actituds–. En el grup 7, en canvi, no es van crear subgrups que es poguessin enfrontar. Tanmateix, com es pot apreciar a la taula, en ambdós casos, la gran majoria d'intervencions s'explicitaren de forma neutral, quelcom que indica que la

deliberació es va desenvolupar amb normalitat, sense generar una conflictivitat difícil de gestionar[148].

Taula 8.13. Missatges de validació i invalidació cap a la persona i/o els seus arguments

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Validació	6	1,0	1	0,4
Invalidació	95	15,9	5	1,8
Neutral	496	83,1	267	97,8
Total	597	100	273	100

El segon dels elements de la dimensió dialògica, la reciprocitat, recull el nivell d'interacció que es dóna entre els participants. Aquest és un dels indicadors amb un millor resultat de tots els que analitzem. Com podem apreciar a la taula 8.14., en els dos grups més del 95% de les intervencions s'estructuren com a resposta de part o la totalitat de la intervenció precedent, sigui aquesta intervenció la del moderador, que inicia un tema nou, o la d'un altre membre del grup. Per tant, podem concloure que es dóna un ver diàleg entre els individus del grup. Tanmateix, com sol succeir en d'altres experiències, aquest diàleg va *in crescendo* a mesura que avança la deliberació: la majoria de les primeres intervencions dels participants no van en la direcció de respondre algú o iniciar un tema proposat, sinó de dir el que hom té al cap, independentment del que diguin els altres. Però una vegada passada aquesta primera fase de "buidatge" d'opinions personals, s'inicia el ver diàleg escoltant el que els altres diuen i posicionant-se respecte d'això. Aquest fil dialògics d'inici, resposta i contraresposta, no significa que es doni una coherència temàtica en les intervencions. De fet, les respostes es fan de vegades sobre parts o elements marginals de la intervenció anterior que interessen especialment o en major mesura al següent interlocutor.

[148] Únicament en el grup 6 hi va haver una ocasió en què el moderador va demanar major respecte a un dels membres participants.

Taula 8.14. Intervencions inicials i de resposta

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Intervenció inicial	24	4,0	6	2,2
Respostes a intervenció inicial	573	96	267	97,8
Total	597	100	273	100

Així, el fet que existeixi un ver diàleg o reciprocitat entre els individus no significa, tanmateix, que cada persona no tingui un interès o motivació personal específica en el tema i que, sovint, les seves intervencions, si bé lligades al que diu l'altra persona, s'orienten a aquell tema més personal. Aquesta tendència s'observa sobretot en el grup 7, on hi havia dues persones amb fills "quasi" adolescents[149], quelcom que fa que treguin una i altra vegada la relació dels pares amb els seus fills i l'educació que els donen a l'hora d'enfrontar-se amb la beguda. Alhora, també és rellevant que mentre que en el grup 7 no es parlà gairebé de les molèsties als veïns, o només puntualment, aquest fou un tema rellevant en el grup 6 perquè precisament hi havia un veí que tenia aquest problema. El diàleg, així, té un desenvolupament relativament caòtic: tot i que les respostes s'encadenen les unes a les altres, se salta d'un tema a un altre molt ràpidament, sense acabar-los d'esgotar completament.

En termes generals, quins varen ser els temes que es van tocar més? En el gràfic 8.15., veiem com en el grup 6 es van debatre principalment temes relacionats amb alcohol, mentre que en el grup 7 es va parlar fonamentalment de què era el botelló i les diferències amb l'oci nocturn de temps enrera o en comparació a l'oci nocturn i els hàbits de consum d'alcohol d'altres països. En els dos grups es van tractar també, temes de gestió i prohibició, quelcom lògic si tenim en ment que gran part del debat estructurat pels organitzadors s'orientava a discutir aquestes mesures.

[149] Les edats dels fills d'aquestes mares oscil·laven entre els deu i els quinze anys, apuntant elles que els seus fills, malgrat actualment no el practicaven, eren potencials practicants futurs del botelló i, en conseqüència, estaven molt preocupades per l'oci futur dels seus fills.

Taula 8.15. Temes més tractats segons grups

Així, en general, també podem dir que es van tocar diferents dimensions del tema amb major o menor èmfasi en determinats grups segons l'interès dels seus membres, però en qualsevol cas suficients com per incentivar una reflexió general o global sobre aquell tema tractat.

8.3.3. JUSTIFICACIONS

Fins a quin punt podem dir, però, que el debat és deliberació? Ens trobarem davant de deliberació quan les intervencions dels participants siguin, en la majoria de casos, argumentades, sostingudes per raons, independentment del tipus de raons que es tracti, siguin experiències personals i particulars, o argumentacions més abstractes i generals. Hem comentat en capítols precedents que les argumentacions parcials i fonamentades en experiències pròpies i casos particulars serien més habituals en les converses entre ciutadans, argumentacions que fàcilment poden caure en fal·làcies casuístiques o de generalització, és a dir, quan el cas particular s'extrapola per al conjunt de la població. En qualsevol cas, no deixa de ser una argumentació, tot i que, òbviament, l'argumentació abstracta estarà molt més a prop de la qualitat deliberativa[150].

Com podem veure a la taula 8.16., en ambdós grups hi ha un grau elevat d'argumentació abstracte, en un intent d'aportar raons, ja sigui en base a metàfores,

[150] Moltes vegades les dues categories no són tan fàcils de distingir, donat que no tot depèn de l'ús de la primera i la tercera persona, alhora que l'avançament d'experiències pròpies pot servir d'il·lustració d'una argumentació més general o, contràriament, de premissa en una argumentació particular.

exemples, justificacions morals i/o fonamentades en fets; però també és elevat el percentatge d'argumentacions basades en experiències i casos particulars, alhora que trobem un gruix important de simples opinions. Possiblement, el fet de veure un percentatge tan elevat d'intervencions argumentades abstractes en el grup 7 es deu a la insistència del moderador del mateix perquè aportessin raons i informació addicional als postulats i opinions que els participants anaven desplegant al llarg del debat. De fet, en aquest aspecte, la mitjana entre el grup 6 i el grup 7 per a aquesta variable és significativament diferent[151]. En qualsevol cas, en ambdós grups, el gruix d'intervencions sostingudes amb raons (particulars o abstractes) és molt i molt elevat, molt més del que hauríem esperat en principi en una deliberació entre ciutadans i sembla no tenir relació amb el nivell d'estudis dels membres, donat que és precisament en el grup 7 on hi ha més membres amb nivells d'estudis inferiors.

Taula 8.16. Nivell argumentatiu de les intervencions

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Informació i altres	111	18,6	40	14,7
Opinions	147	24,6	52	19,0
Argumentació particular	149	25,0	68	24,9
Argumentació abstracta	190	31,8	113	41,4
Total	597	100	273	100

De bones a primeres el resultat és sorprenent perquè les deliberacions sovint s'iniciaren amb molts prejudicis, amb argumentacions poc sòlides i caient en la simple demagògia: si el moderador o qualsevol altre membre del grup no activa una actitud crítica per qüestionar i aprofundir en aquests arguments, hi ha el perill de quedar-se en l'escala més baixa de la justificació o en l'absència total d'aquesta. Alhora, en els diàlegs entre els participants, ha sigut difícil trobar arguments explícits complets: en moltes ocasions les premisses es pressuposen o simplement es remet al que ha aportat un altre individu i quan hi ha un cert acord sobre algun tema és habitual trobar argumentacions encavalcades, és a dir que es colmaten amb les intervencions de diferents participants. En aquest sentit les argumentacions es van construint, talment aportessin fragments del que pensa cadascú. A més, hi ha molts malinterpretacions, sobretot quan les intervencions se superposen i no es deixa acabar la persona que està parlant en aquell

[151] La diferència és significativa en funció de la prova t per a mostres independents, amb un nivell de significació de dues cues del 90, 95 i 99%.

moment, quelcom que demana d'aclariments constants del que ha volgut dir un o altre. En aquest sentit, s'observa com en el transcurs del debat els participants van modificant el que pretenien dir, quelcom que als ulls de l'analista a l'hora de codificar les intervencions semblen incoherències flagrants quan en realitat potser s'estan observant canvis o matisacions, canvis dels quals sovint els propis participants no són conscients però que acaben reflectint un acostament de postures. A més, moltes dinàmiques d'enfrontament es tancaven al traslladar les culpes i responsabilitats a grups externs als joves presents, per exemple, acceptant els adults que no tots els joves havien d'anar al mateix sac. Podem observar doncs certa homogeneïtat o un consens intern en el grup o, en canvi més pautes de dissens? Ho veiem tot seguit.

8.3.4. CONSENS I DISSENS

La percepció dels moderadors del grup respecte el grau de consens i dissens entre els membres d'aquests és una primera indicació a tenir en compte: en aquest sentit, el moderador del grup 6 considerava que el grup partia d'un cert dissens inicial que no es va modificar durant el debat, donant com a resultat un cert dissens també final. Per contra, el grup 7 partia d'un consens inicial que, en tot cas, es va reforçar al llarg del grup. Com veiem en la taula 8.17. aquestes percepcions no es confirmen a través de la codificació del grau d'acord de les intervencions. Tant en el grup 6 com en el grup 7, que mostren alhora pautes molt similars, es donen més intervencions que recolzen les anteriors i, per tant, estan substantivament d'acord amb elles, que intervencions que mostren desacord. En qualsevol cas, no hi ha un color monocromàtic en les intervencions, sinó que es donen pautes d'acord i desacord respecte de temes diferents. Només caldria veure si el debat pot generar una falsa sensació d'acord, sobretot si la pressió d'altres membres del grup fa que hom adopti postures en públic que no concorden amb les mantingudes individualment, talment apuntava un dels moderadors. Serà necessari doncs contrastar aquesta percepció amb els canvis que observem a nivell individual en el proper capítol.

Taula 8.17. Grau d'acord i desacord en els grups deliberants

	Grup 6		Grup 7	
	N	%	N	%
Inici	88	16,9	49	18,1
Desacord	206	39,6	96	35,6
Acord	226	43,5	125	46,3
Total	520	100	270	100

Un dels temes que susciten més controvèrsia en ambdós grups[152] és el motiu pel qual els joves van al botelló; aquí el grup es divideix pel mig: mentre un 51,3% creu que la motivació principal és emborratxar-se, l'altre meitat creu precisament al contrari, apuntant a la manca de diners per accedir a discoteques i bars i a la necessitat d'espai de relació entre amics que permet el botelló. També en el grup 7 els motius per anar-hi estan dividits pel mig entre els que creuen que es deu principalment a un tema de manca de diners i els que creuen que és més un espai de llibertat.

El tema del control dels pares sobre els fills, en termes d'hores, de lloc d'oci per als fills i de diners disponibles per a l'oci dels joves, és un dels temes que enfronta els joves amb els grans, sobretot en el primer grup, mentre que en grup 7 tothom està d'acord que cal una bona educació cívica en tots els aspectes. En canvi, en els dos grups, és majoritària la percepció que l'alcohol i la possibilitat d'arribar a l'alcoholisme és un dels problemes més seriosos que planteja el botelló. Però mentre en el primer grup la controvèrsia gira entorn de si són els joves només o és el conjunt de la societat que consumeix cada vegada més alcohol, en el grup 7 es dediquen a parlar de les pautes culturals que porten a alguns joves i adults a beure en excés, amb l'agreujant que dins el botelló no es poden aprendre les conductes de consum d'alcohol adients.

Finalment, un altre tema rellevant és precisament la forma de gestionar el fenomen, malgrat tant en el grup 6 com en el 7 hi ha una tendència clara versus la no prohibició: en el grup 6 un 41% dels membres està a favor de la prohibició enfront un 59% que està en contra –essent d'aquests darrers un 80% els que acceptarien un botellòdrom a prop del centre–; en canvi, mentre que en el grup 7, un 82% està en contra de la prohibició, i el 100% estan a favor de regular-lo d'alguna manera, ja sigui amb lleis específiques, amb més presència policial o controladors per evitar que els menors beguin, etc., alhora que més dotació d'infraestructures en els botellòdroms i l'oferta de possibles alternatives. De fet, en el primer grup, més que entrar directament en les vies de gestió i solució, es discutí molt sobre qui era el responsable de resoldre els problemes generats: en aquest cas, un 50% dels membres creia que la solució havia de ser definida i gestionada pels propis joves, mentre que l'altre 50% n'estava en contra. Les pautes de desacord ens mostren, en general, com la deliberació permet la revisió de diferents punts de vista, tot i que també hi ha moltes intervencions que recolzen les aportacions d'altres membres.

---

[152] Vegeu taula de temes tractats en els grups a l'annex H.

Hem vist que amb les condicions estructurals que ofereix l'enquesta deliberativa hi ha moltes garantires com per a què es desenvolupi una deliberació de qualitat, quelcom que es veu contrastat tant per la percepció dels moderadors com per la qualitat de desenvolupament del debat analitzada a través de diferents indicadors. Així, la deliberació es desenvolupa dialògicament, revisant els elements en contra de les pròpies opinions i desenvolupament arguments en molts àmbits temàtics o dimensions del fenomen diferents. Les intervencions, alhora, són força igualitàries i respectuoses amb els punts de vista dels altres argüidors. Tanmateix, la deliberació pren una forma incompleta i sovint duta al camp personal, malgrat es fa un esforç conscient per a la fonamentació de les seves postures, possiblement motivat per l'heterogeneïtat dels grups i la presència dels moderadors, els quals incentiven un major aprofundiment en l'anàlisi i la fonamentació d'aquelles postures.

En definitiva, podem dir que la H0 es corrobora plenament i, per tant, les transformacions que veiem en el proper capítol seran propiciades per una deliberació de qualitat, pel que cap esperar que siguin més racionals i més informades. Així, passem ara a analitzar l'impacte d'aquest procés en els resultats.

9. Anàlisi de resultats: la transformació de preferències

En aquest darrer capítol analitzem el conjunt de les transformacions que pateixen les preferències individuals i que es poden observar en els diferents moments analitzats; el t1 o enquesta prèvia, el t2 o enquesta posterior a la celebració dels fòrums i el t3 o aquella desenvolupada al cap de quatre mesos de la celebració dels fòrums. L'anàlisi més sistemàtic es farà comparant el t1 i el t2, mentre que el t3 s'usarà de forma complementària[153].

En aquest capítol repassarem aquestes transformacions, així com la seva direcció, intensitat i contingut. Després d'una breu introducció del tipus de dades disponibles i de com s'estructura l'enquesta, ens endinsarem ja en l'anàlisi dels canvis, tant a nivell agregat com individual, veient després les pautes o dinàmiques de grup que s'estableixen i la seva relació amb els resultats. Finalment, farem una reflexió entorn la permanència dels canvis en base a una comparació entre el t2 i el t3.

Alhora, revisarem també la proximitat de les troballes a les hipòtesis apuntades i les possibles explicacions de les divergències que trobem respecte d'aquelles. Apuntem de forma resumida, i a mode de recordatori, les hipòtesis definides en el capítol cinc per tal de facilitar el seguiment de l'estudi que vindrà a continuació[154]:

- H2a. Les preferències postdeliberatives agregades tendiran a ser significativament diferents a les predeliberatives.
- H2b. Les preferències postdeliberatives, passat un cert temps des de la realització dels fòrums deliberatius, patiran un cert retrocés cap a les posicions originals o predeliberatives, però conservaran part del canvi.
- H3. S'observaran menys canvis en les actituds polítiques i valors que no pas en preferències de caràcter més informatiu.
- H4. D'entre les actituds polítiques, canviarà en major mesura l'interès per la política o la capacitat de comprensió d'aquesta, que actituds més profundes com el sentiment d'eficàcia política.

[153] La comparació en els tres temps és possible perquè, malgrat les enquestes siguin anònimes, hi ha codis numèrics que permeten relacionar les respostes en les tres onades, pel que es poden analitzar els canvis agregats alhora que els individuals.

[154] La H1 s'ha respost en el capítol anterior, de manera que ara comencem amb la H2.

- H5. S'observaran més canvis de matís que transformacions completes de les preferències.
- H6. La deliberació tindrà un impacte similar, i per tant s'observaran pautes semblants de canvi, en tots els perfils sociodemogràfics, és a dir, independentment de l'edat i el sexe.
- H7a. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb menor nivell educatiu.
- H7b. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb opinions menys formades.
- H7c. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb major motivació en el tema.
- H7d. La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones que mostren actituds més moderades o menys polars en l'enquesta predeliberativa.
- H8. Les preferències postdeliberatives seran més àmplies en quant als seus interessos, és a dir, incorporaran una perspectiva pública versus una perspectiva centrada en els interessos privats predeliberatius.
- H9. Les preferències postdeliberatives seran més informades que les predeliberatives.
- H10. Les preferències postdeliberatives seran més coherents i estructurades que les predeliberatives.
- H11. El resultat agregat postdeliberatiu serà de major magnitud o suport majoritari, que el predeliberatiu.
- H12. Les dinàmiques majoritàries dels grups deliberants seran de moderació, en detriment de dinàmiques de polarització o extremització de les opinions.
- H13. La polarització o influència de la majoria explicarà una part dels canvis grupals, però tot i que en menor mesura, la influència de la minoria també serà rellevant.

Totes aquestes hipòtesis són matisos de canvis que esperem trobar en les anàlisis que venen a continuació. Abans, però, de començar amb l'anàlisi, apuntarem breument quins dades es tenen i sobre què versen.

9.1. Estructuració de l'enquesta

L'enquesta deliberativa sobre "Oci nocturn" dissenyada i realitzada per l'IESA i el CIS, versa, com hem comentat anteriorment sobre l'oci nocturn juvenil, centrant-se sobretot en les pràctiques de reunir-se i beure al carrer (botelló) a Còrdova. Es varen realitzar tres enquestes (setembre-octubre de 2006, novembre de 2006 i març-abril de 2007). La primera incloïa un conjunt de preguntes al voltant dels hàbits de consum i la percepció de l'oci a la ciutat que no es van fer en les altres. En la segona enquesta es va mantenir el cor central de les preguntes eliminant totes aquelles que podien ser redundants, per tal de reduir-la, donat que havia de ser una enquesta autoadministrada. Es van treure, per exemple, tota la bateria de variables sociodemogràfiques o sobre els hàbits d'oci. En la tercera enquesta, que es fa fer telefònicament, només es mantingueren les preguntes imprescindibles per fer el contrast en els tres temps[155]. Aquestes preguntes es referien en general a qüestions informatives, a preferències respecte les diferents dimensions de l'oci nocturn i del botelló i a actituds polítiques i valors generals. En total, es disposa d'unes cinquanta-tres variables comparables, és a dir, que es van fer en la primera i en la segona enquesta[156]. La majoria d'aquestes variables són d'una escala de cinc categories, anant de la categoria més baixa –per exemple, gens d'acord o gens important– a la màxima categoria –molt d'acord, molt important–. Algunes de les variables són estrictament categòriques, per exemple quan se'ls demana per la preferència entre determinades mesures de gestió, la importància relativa de diferents institucions, etc.[157].

Substantivament, el contingut de l'enquesta es pot subdividir en tres aspectes generals:

a) En primer lloc, tota la bateria de qüestions entorn la percepció de l'oci nocturn, en la que podem distingir, alhora, entre a.1) la percepció de l'oci actual, incloent ítems sobre el canvi en les pautes d'oci, la valoració dels botellons, la seva percepció com a problema, la percepció del perfil de persones que hi acudeixen, etc.; a.2) els conflictes d'interessos derivats de les pràctiques del botelló, –tant els problemes que causa als veïns, com la comparació d'aquesta pràctica nocturna amb altres festes tradicionals a Còrdova que se celebren també al carrer–; i a.3) les pautes de consum

[155] Vegeu les diferents enquestes a l'annex C.

[156] Com que la tercera enquesta és molt reduïda, al llarg del capítol ens cenyim a la comparació entre la primera i la segona enquesta, deixant una breu secció final per comentar algunes dades que aporta la tercera de les enquestes.

[157] Minoritàriament també hi ha algunes preguntes binomials i d'escala de 10 punts. En qualsevol cas, la majoria cauen dins del perfil especificat en el text.

d'alcohol en diferents activitats lúdiques i festives i els problemes de salut associats a l'alcohol, tant en joves com en adults.

b) La segona dimensió substantivament destacada és la que reuneix tota la bateria de preguntes entorn les mesures de gestió, en la que podem distingir entre: b.1) les mesures prohibicionistes, és a dir aquelles que advoquen per prohibir aquestes trobades juvenils, però també qualsevol mena de consum de begudes alcohòliques al carrer; b.2) les mesures reguladores, orientades a la gestió d'aquests espais de trobada, amb equipaments i fons públics per minimitzar els riscs i els efectes negatius; i b.3) la recerca d'alternatives com podrien ser campanyes de conscienciació respecte les conseqüències negatives del consum d'alcohol, propostes alternatives d'oci, etc.

c) Finalment, la tercera dimensió present en l'enquesta són les preguntes relatives a l'autopercepció o l'autoeficàcia política i la comprensió de la política.

A més d'aquesta divisió substantiva podem distingir entre les preguntes que són específicament preferències, d'aquelles que remeten a coneixements factuals, és a dir, a fets objectius i, finalment, d'aquelles que són més actitudinals o relacionades amb l'autopercepció i l'eficàcia política. En principi, seran aquestes darreres les que tindran menys probabilitat de patir canvis substantius derivats de la deliberació talment apuntava la H3 i la H4, principalment perquè els canvis en la percepció i l'autoeficàcia política venen a posteriori dels canvis en les preferències o, dit d'una altra manera, són més resistents al canvi, degut a l'hàbit i el sosteniment social-grupal d'aquelles actituds i valors, quelcom que sol fixar-les i/o reforçar-les. Contràriament, serà més fàcil esperar un canvi en les preguntes o ítems factuals, per a les quals la simple provisió d'informació seria suficient per motivar un canvi en general. Malauradament, es disposa de poques preguntes específicament factuals per a les quals es pugui mostrar un aprenentatge en els participants. Tot això ho veurem en els apartats que segueixen.

9.2. Canvis de preferències

La hipòtesi bàsica de la democràcia deliberativa és que les preferències polítiques canvien com a conseqüència de la deliberació (H2a), tant gràcies a la provisió d'informació que es desplega al llarg d'aquesta com a l'escrutini al que se sotmeten els propis valors i opinions individuals. Així doncs, en principi hauríem d'observar un canvi en

les preferències polítiques dels individus reflectides en l'enquesta postdeliberativa, com a mínim un canvi en la majoria dels ítems tractats al llarg del fòrum. Per comprovar aquesta hipòtesi s'ha fet una anàlisi de comparació de mitjanes d'una mateixa variable en el t1, o primera enquesta, i en el t2, o segona enquesta[158]. Quan les dues mitjanes són significativament diferents, podem assegurar que s'ha produït un canvi en les preferències dels individus, essent la deliberació el tractament experimental al que se sotmeten els diferents grups d'individus i, per tant, la principal causant del canvi que observem.

Com es pot apreciar a la taula 9.1 la majoria de les variables analitzades mostren un nivell estadísticament significatiu de canvi, pel que es pot rebutjar la hipòtesi nul·la d'igualtat de mitjanes entre la primera i la segona mostra, deduint, per tant, que la deliberació ha tingut un efecte significatiu en els individus modificant les seves preferències en una direcció determinada. En total, dels cinquanta-tres ítems avaluats, només n'hi ha dotze en els que no es produeix un canvi rellevant, mentre que el 77'4% de les variables canvia significativament, independentment de la temàtica que es tracti.

[158] Per a l'anàlisi s'ha usat el procediment de comparació de mitjanes, o prova T, tal i com han usat anteriorment Luskin, Fishkin i Jowell (2002), donat que l'anàlisi dóna molta informació fàcilment interpretable. En principi l'anàlisi és vàlida per a variables de raó o interval, tot i que per a variables amb un nombre de categories superior a tres també es pot aplicar, pel que les nostres dades no han de donar problemes al ser la majoria d'elles ordinals i de cinc categories. També hi ha algunes binomials i algunes de tres categories, per a les quals, hem fet unes anàlisis complementàries usant la prova de McNemar i la d'homogeneïtat marginal corresponentment per poder rebutjar amb major solidesa la hipòtesi nul·la, a saber, H_o= igualtat de mitjanes o medianes, respectivament. En tots els casos, els resultats de l'anàlisi de la prova T amb la resta de testos coincideixen. Es pot veure la taula general dels resultats de les diferents proves a l'annex F.

Taula 9.1. Canvi net de preferències

	Variable	Mitj. T1	Mitj. T2	Diferència (T2-T1)
Percepció de l'oci nocturn				
	Canvi en l'oci nocturn	0,77	0,68	-0,10*
	Forma divertir-se ha millorat	0,76	0,55	-0,22*
	Assistència al b. en alguna ocasió	0,43	0,56	0,13*
	Percepció del botelló	0,30	0,59	0,29*
	Principal raó per anar al b.	0,49	0,38	-0,11*
	B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,65	0,47	-0,18*
	B. s'ha fet sempre	0,31	0,57	0,26*
	Assistència de joves al b.	0,84	0,80	-0,04*
	Comportament cívic al b.	0,48	0,70	0,22*
	B.com a problema actual de Còrdova	0,63	0,54	-0,09*
	Coneix algun bm.	0,69	0,65	-0,04
Oci nocturn i alcohol				
	Preocupació pel consum d'alcohol	0,75	0,83	0,08*
	Consum alcohol joves vs. adults	0,85	0,66	-0,19*
	Es consumeix més alcohol al b. que als bars	0,82	0,54	-0,28*
	Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,63	0,56	-0,07
	Joves beuen moderadament al b.	0,43	0,65	0,21*
	Consum alcohol Feria vs. B.	0,68	0,86	0,18*
	Consum alcohol Cruces vs. B.	0,57	0,66	0,08*
	Consum alcohol SS. vs. B.	0,42	0,46	0,03
Problemes amb els veïns				
	Principal problema associat al b.	0,22	0,43	0,21*
	B. tan molest com bars/terrasses	0,52	0,66	0,13*
	Molèstia a veïns Feria vs. B.	0,36	0,43	0,07
	Molèstia a veïns Cruces vs. B.	0,36	0,57	0,22*
	Molèstia a veïns SS. vs. B.	0,34	0,47	0,14*
Mesures				
Instituc.	Institució que pot resoldre millor problemes del b.	0,31	0,31	0,01
	Actitud Ajuntament	0,67	0,63	-0,04
	Actitud Junta Andalusia	0,68	0,56	-0,13*
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,30	0,17	-0,13*
	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,50	0,25	-0,25*
	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,54	0,27	-0,27*
	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	0,39	0,23	-0,17*
	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,56	0,45	-0,10*
	Prohibició total del b.	0,46	0,21	-0,25*
	Prohibició-regulació-lliure realització del b.	0,45	0,85	0,40*
	Prohibir b. en espais públics	0,55	0,25	-0,30*
	Més presència policial al carrer	0,73	0,54	-0,19*
	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	0,16	0,14	-0,02
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns	0,66	0,38	-0,28*
	A favor del bm	0,68	0,58	-0,09*
	Finançament públic dels bm	0,60	0,65	-0,04
	Equipament bm: urinaris	0,80	0,96	0,16*
	Equipament bm: aparcaments	0,72	0,79	0,08
	Equipament bm: transport públic gratuït	0,73	0,89	0,17*
	Equipament bm: neteja brossa	0,77	0,93	0,15*
	Equipament bm: atenció sanitària	0,78	0,93	0,15*

Variable		Mitj. T1	Mitj. T2	Diferència (T2-T1)
	Equipament bm: servei seguretat	0,76	0,94	0,18*
	Finançament públic d'altres trobades	0,67	0,53	-0,14*
Alternat	Augmentar preu de l'alcohol	0,27	0,22	-0,05
	Campanyes educatives salut-alcohol	0,87	0,83	-0,04
	Promoure alternatives	0,85	0,82	-0,03
Actituds				
	Interès per la política	0,42	0,52	0,10*
	Influència en el govern	0,57	0,54	-0,03
	La política és molt complicada	0,45	0,37	-0,08*

Nota: les columnes indiquen les mitjanes abans (T1) i després (T2) de la deliberació per a cadascuna de les variables i la diferència entre aquestes mitjanes.
Totes les variables s'han recodificat en una escala 0-1 per poder fer més comparables els resultats.
*Diferències significatives al 0.01 i al 0.05, per la prova T de comparació de mitjanes. Per a les variables categòriques també s'han comparat les proporcions (homogeneïtat marginal) per comprovar que els resultats no diferien de la prova T.
B = botelló; BM = botellòdrom.

A més a més, algunes de les diferències són molt substancials, podríem dir extraordinàriament grans: considerant que no tothom se situa en els extrems de cadascuna de les variables, sinó en punts intermedis de la mateixa, el canvi net de preferències difícilment, per no dir gairebé impossible quan es tracta de dades agregades que s'acaben compensant, podrà ser màxim, és a dir, de +/- 1. Això voldria dir que tots i cadascun dels individus canvien en la mateixa direcció i proporció, partint del mateix punt de l'escala que hauria de ser extrem. Podem considerar que un canvi net d'un 20% ja és molt i molt considerable, és a dir, un canvi del +/- 0,2. Tot i que en estudis anteriors s'observen pocs canvis d'aquesta magnitud, en les nostres dades observem unes quantes transformacions d'aquestes, específicament en catorze de les variables, elements que anirem repassant a mesura que anem explicant cadascun dels àmbits temàtics.

Fins a quin punt la deliberació i només la deliberació és la causant dels canvis de preferències és més delicat i no es pot afirmar amb rotunditat: en primer lloc, tal i com hem comentat en parlar dels dissenys quasiexperimentals de les enquestes deliberatives, estem davant d'un escenari on es disposa d'un grup previ i d'un grup posterior amb un conjunt d'observacions abans i després del tractament o deliberació. Per tant, és aquest tractament el principal causant dels canvis entra la primera i la segona observació. A més, la deliberació s'ha desenvolupat amb un grau de qualitat elevat, talment hem vist en el capítol anterior, pel que aquesta afirmació encara té major força.

Tanmateix, la diferència entre un qüestionari codificat per un enquestador i un qüestionari autoadministrat també pot comportar algun canvi o error en les mesures que indueixi a pensar en errors substantius que podrien no ser tal. Alhora, hi ha un tercer

element que pot condicionar la validesa interna dels canvis observats i és la història o els esdeveniments esdevinguts entra la primera i la segona mesura (Campbell i Stanley 2001: 16). Aquest fenomen, tot i que no de forma espectacular, es produí a Còrdova donat que els mitjans de comunicació i alguns partits polítics que sabien de la celebració del fòrum i de la temàtica que s'hi tractaria aprofitaren els dies previs per posicionar-se sobre la temàtica, tal i com hem vist en el capítol precedent.

Es pot argumentar doncs, que hi va haver una certa contaminació ambiental prèvia a la celebració dels fòrums que podia tenir més impacte en els futurs participants precisament perquè estaven més oberts o eren més sensibles a la temàtica en qüestió una vegada havien acceptat de participar en el fòrum deliberatiu. Com a mínim, però, des de l'organització es va intentar homogeneïtzar aquest impacte fent arribar aquesta i d'altra informació rellevant a tots els participants dies abans de la deliberació, per la qual cosa el canvi en les preferències segurament serà la conseqüència d'un efecte mixt entre deliberació i informació[159]. En qualsevol cas, els canvis observats són molt significatius i deixen poc marge de dubte sobre els efectes del procés deliberatiu en les preferències.

9.2.1. PERCEPCIÓ DE L'OCI NOCTURN

La percepció de l'oci nocturn, en el conjunt de les variables que classifiquem sota aquest epígraf, és una de les dimensions que més han variat i de forma més significativa entre la primera i la segona enquesta, segurament perquè en certa mesura és el resum del tema tractat i, per tant, pot representar la icona més significativa de les opinions dels participants respecte del botelló. Com podem veure a la taula 9.1, del conjunt de variables d'oci nocturn tan sols n'hi ha una que no mostra un canvi significatiu, a saber, si l'individu coneix algun botellòdrom a Còrdova. Però tant en la primera com en la segona enquesta, més de la meitat dels enquestats deien conèixer algun botellòdrom, de manera que el poc canvi observat i no significatiu n'és una conseqüència lògica.

---

[159] En altres ocasions, la influència dels dos elements s'ha pogut diferenciar al introduir una enquesta més el primer dia dels fòrums però prèviament a les deliberacions. Per exemple, en l'enquesta deliberativa danesa sobre l'euro (Andersen i Hansen 2007), es va seguir un disseny experimental amb quatre enquestes –la primera, la prèvia a les deliberacions, la immediatament posterior a les deliberacions i, finalment, uns mesos més tard d'haver-se produït l'esdeveniment–. En termes generals els autors concloïen que els majors canvis es donaven entre la primera enquesta i la segona, després d'haver rebut el dossier amb informació contrastada i diversa sobre el tema en qüestió, contra molts dels experiments de dinàmiques de grup en psicologia social que s'havien fet fins aleshores aportaven dades per recolzar la tesi de la importància de la informació *per se*, fins i tot sense deliberació. Malauradament aquí no podrem diferenciar entre els efectes de la deliberació i els de la informació.

Per a la resta de variables, la mitjana dels individus se situa significativament en una posició diferent de l'escala. Per exemple, podem observar un dels canvis més espectaculars de tota l'enquesta, precisament el que versa de forma general sobre la percepció del botelló; així, en una escala de 0 a 1, de molt negatiu a molt positiu, els participants van passar de considerar el botelló com una pràctica molt negativa, amb un 0,3 en l'escala, a ser relativament positiva, amb gairebé un 0,6, és a dir, amb un canvi net de gairebé un 30%. Com es pot observar al gràfic 9.2, en la primera enquesta més d'un 40% tenia una percepció molt negativa d'aquestes trobades, mentre que en la segona, amb les respostes més repartides, la majoria se situaven en un punt intermedi i molts el valoraren positivament.

Gràfic 9.2. Percepció del botelló

La percepció del botelló va molt lligada a la relativització d'aquest com una pràctica de la joventut actual, establint vincles amb la pròpia experiència dels participants, ja siguin joves o grans. Des d'aquesta òptica, molts participants mostraven un major acord postdeliberatiu amb el fet que el botelló, amb altres noms i petites diferències, és quelcom que s'ha fet sempre, variable que també té una variació espectacular després de la deliberació, amb un 26% de canvi. Així, una majoria important d'individus en la primera enquesta, un 44'9%, deien no estar gens d'acord amb la idea que els botellons era quelcom que s'havia fet sempre, mentre que després de la deliberació tan sols ho afirmava un 17% enfront el 28,5% que deien estar completament d'acord amb la sentència, tal i com es pot apreciar en el gràfic 9.3., o en el fragment següent del grup 7:

P4: yo creo que el nombre del botellón se le ha dado ahora por poner un nombre a un problema… (…) [Pero] todos, incluso mis padres, ya se juntaban en otros sitios: los guateques, se juntaban en las calles, o en los patios de los pueblos, …; a lo mejor no bebían cuatro cervezas y más, y a lo mejor no se quedaban allí tirados...

P3: pero…se bebía en la calle también.

P4: pero se bebía en la calle también. Y eso siempre se vivió aquí en España (…).

De fet, al llarg d'alguns grups de discussió, també es van desenvolupar discussions entorn a aquest tema en els que els participants arribaren a establir paral·lelismes entre els "guateques", per exemple, i els propis botellons, alhora que en matisaven les diferències. Aquestes paral·lelismes entre les formes d'oci són congruents amb una altra transformació de les preferències dels participants, aquesta vegada de l'ordre del 10%, que apunten després de la deliberació que l'oci nocturn no ha variat tant com creien els participants prèviament a la deliberació. Tot i així, la majoria també reconeixia al final del fòrum que la forma de divertir-se ni ha millorat ni ha empitjorat: un 44% reconeixia que depenia de la situació o de l'àmbit de què estiguéssim parlant, però és significatiu que mentre un 71% deia prèviament a la deliberació que la forma de divertir-se havia empitjorat, només un 30% ho afirmava després dels debats. Això, com veurem més endavant, està relacionat amb les problemàtiques derivades d'aquestes i altres trobades massificades de gent.

Gràfic 9.3. El botelló s'ha fet sempre

En general, es pot observar al llarg de totes les variacions de l'enquesta la creixent percepció que els problemes relacionats amb el botelló no ho són específicament per a aquest tipus de trobada, sinó en tant en quant reuneixen un nombre crític de persones en llocs relativament petits i no preparats per a tal finalitat.

Quan girem l'atenció cap a la relació entre joves i botelló, observem que després de la deliberació es redueix la percepció que als botellons hi van la majoria de joves, o que la majoria de joves tenen un comportament incívic, és a dir, que el comportament poc cívic d'aquestes trobades no és generalitzat, sinó producte de grups minoritaris. Així doncs, com també es pot apreciar en la taula 9.1, després de la deliberació són menys les persones que consideren que la deliberació sigui un dels problemes més seriosos de la joventut o de la pròpia ciutat de Còrdova. Potser per aquesta relativa major acceptació del fenomen després de la deliberació pot haver estat una causa que explica que els individus reconeguin en major mesura la participació en aquesta mena d'actes, talment com s'aprecia en la taula 9.1.

Finalment, podem observar un altre dels canvis significatius d'aquesta dimensió en les raons que tenen els joves per anar als botellons. Com es pot apreciar en el gràfic següent, després de la deliberació les principals raons que apunten els participants per anar a aquestes trobades són molt més diverses i matisades que en la primera enquesta; així, si en la primera enquesta les raons estaven sobretot relacionades amb beure barat, en la segon enquesta aquesta proporció disminueix sobre manera en favor de raons més lúdiques tipus "per conèixer gent nova" o simplement "perquè és divertit". També incrementa molt la sensació que potser no existeixen suficients alternatives per als joves que siguin relativament barates.

Gràfic 9.4. Principal raó per anar al botelló

9.2.2. OCI NOCTURN I ALCOHOL

La dimensió d'oci nocturn i alcohol recull tot el conjunt de variables que tracten el tema de l'alcohol i la salut pública. Aquest fou, de fet, un dels temes que més es va debatre tant en les ponències dels experts –tres dels set ponents el van tractar en les seves intervencions–, com en els grups de discussió dels participants, –com a mínim en els dos grups analitzats–, quelcom que es tradueix significativament en una major preocupació per aquests temes en l'enquesta posterior a la deliberació, com es pot apreciar en la taula 9.1. Tanmateix, la preocupació creixent per temes relacionats amb la salut ha anat acompanyada també d'una major relativització del problema en tant en quant a fenomen exclusivament juvenil, és a dir, s'ha acabat reconeixent que els botellòdroms no són els únics llocs on les persones, i no només els joves, poden arribar a beure en excés. L'enquesta disposava de diverses preguntes per testar aquesta darrera percepció. Així, en primer lloc, la transformació de preferències més espectacular d'aquesta dimensió és la que s'observa en la variable que compara l'alcohol que es consumeix als botellons amb el que es consumeix en els bars; aquí es pot observar com una gran majoria dels enquestats en la primera onada apuntava a un consum molt major d'alcohol en aquestes trobades de joves, mentre que posteriorment a la deliberació, les opinions eren molt repartides i havia baixat a menys d'un 20% els que seguien creient en

el menor consum d'alcohol dels bars respecte dels botellons. Aquest canvi, que frega el 30% de variació, es pot veure gràficament a continuació:

Gràfic 9.5. En el botelló es consumeix més alcohol que als bars

En segon lloc, en relació als llocs de consum d'alcohol es pot observar que comparant el botelló amb altres trobades lúdico-festives, com Ferias, Cruces o fins i tot Setmana Santa, la tendència dels enquestats és a creure cada vegada més que també es consumeix molt d'alcohol en aquestes trobades, sobretot en les dues primeres, en les que es considera que es beu fins i tot més alcohol que en els botellons.

Finalment, tenim les comparacions de perfils de consumidors: després de la deliberació, la majoria de participants reconeixien que els joves beuen més moderadament del que creien de bon antuvi, talment es mostra en el canvi significatiu, del 21%, d'aquesta variable. Així mateix, de pensar en un principi que eren els joves qui bevien en força major proporció que els adults, així ho creia un 67% del individus que respongueren la primera enquesta, en l'enquesta posterior s'apunta a un comportament en el consum d'alcohol relativament similar entre joves i adults o un mica major en els primers, però en cap cas tan diferent com havia quedat reflectit en la primera enquesta. De fet, en aquesta segona onada, només un 23,6% dels participants seguia creient que els joves bevien força més que les persones adultes.

Tots els canvis explicitats aquí són consistents, alhora, amb els apuntats en la secció anterior: no es criminalitza els botellons en sí mateixos, sinó el consum excessiu d'alcohol, consum que es pot donar en aquests espais, com en d'altres. Únicament en els

botellons, per ser espais menys controlats, és possible una major presència de menors, element més distintiu i preocupant d'aquestes trobades de joves.

9.2.3. CONSEQÜÈNCIES DELS BOTELLONS: PROBLEMES AMB ELS VEÏNS

En aquesta secció hi ha també canvis significatius i substancials. Les transformacions són en la mateixa línia del que hem anat veient fins ara, és a dir, a relativitzar les molèsties del botelló respecte d'altres actes multitudinaris i lúdics, siguin Ferias, Cruces, Setmana Santa o els propis bars i terrasses del carrer. En quant als principals problemes associats al botelló[160], també es poden apreciar diferències significatives en la percepció dels enquestats entre la primera i la segona enquesta, quelcom que es pot apreciar en els gràfics 9.6. En aquesta variable es pot veure un canvi important en la forma de definir o problematitzar aquestes trobades juvenils. Mentre que en la primera enquesta sobresortien sobretot problemes de molèsties o de convivència entre els joves practicants del botelló i els adults veïns de la zona on es concentraven els joves, problemes com per exemple el soroll, la brutícia, la violència i els conflictes entre els joves però també amb els veïns, en la segona enquesta són molt més rellevants els problemes derivats de la salut, el consum excessiu d'alcohol i la presència dels menors en aquestes trobades. Per tant, podem dir que es passa d'un problema centrat en el conflicte d'interessos entre joves i adults, a un problema de salut pública i conseqüències negatives essencialment per als joves, talment es pot veure en el segon dels gràfics 9.6., en el que hem apilat les categories que feien referència a un tipus de problemes i les que feien referència a l'altre tipus. És a dir, a la llum d'aquestes dades, podem dir que s'ha modificat la percepció del problema en la direcció substantiva sostinguda per la teoria, direcció que apunta a una ampliació dels interessos particulars cap a la integració d'interessos més generals, pel que podem dir que es confirma la H8[161].

---

[160] És important tenir en compte que mentre que la pregunta de la primera enquesta era tancada, és a dir, amb un nombre fix de categories de resposta, la pregunta de la segona enquesta era oberta i es codificaren a posteriori les respostes espontànies. És per això que algunes de les categories de la primera enquesta no tenen cap resposta en la segona o, la categoria "altres" en el t2 agrupa moltes respostes espontànies a la segona enquesta que no s'han pogut agrupar en les categories de la primera.

[161] Aquesta és l'única dada que ens permet afirmar o recolzar aquesta hipòtesi, donat que no disposem de preguntes específiques que avaluïn l'expandiment dels punts de vista individuals, talment han fet Fishkin i Luskin (2003).

Gràfics 9.6. Principal problema associat al botelló

9.2.4. MESURES PER GESTIONAR EL BOTELLÓ

- *Rol de les institucions*

Aquesta dimensió té molt poques variables, en concret tres, essent dues de les tres no significatives. Tan sols la valoració de l'actitud de la Junta d'Andalusia sembla haver variat significativament i en la direcció contrària al que cabria esperar, és a dir, que enlloc de moderar la seva actitud respecte el rol de la Junta, els enquestats de la segona ona van atorgar un rol molt més repressiu a la Junta del que havien considerat en un principi. Probablement es deu al fet de debatre la llei aprovada per aquesta institució un mes abans i a la informació per escrit que també se'ls va facilitar del marc legal que regulava aquestes trobades de joves. Així doncs, d'una banda es pot haver degut a una informació més precisa sobre el rol de la institució i, de l'altra, a la relativa comprensió de les necessitats dels joves, quelcom que minimitza la sensació de conflictes d'interessos i per tant la sensació de que les institucions no fan res o fan poc per reduir el problema. Precisament en el gràfic 9.7., es pot apreciar com s'inverteixen gairebé en la totalitat els percentatges de cadascuna de les valoracions: en la primera enquesta, la majoria de persones se situava o bé en el mig o bé considerava que la Junta tenia una actitud molt permissiva, mentre que en l'enquesta postdeliberativa si bé la majoria considera que aquesta institució no té ni una actitud positiva ni negativa, n'hi ha molts que es decanten per valorar la seva resposta davant del fenomen com a repressiva.

Gràfic 9.7. Actitud de la Junta d'Andalusia

- *Mesures a favor de la prohibició*

Aquesta dimensió recull totes aquelles variables que apunten a una gestió molt més restrictiva i repressora de les institucions cap al botelló. Com es pot apreciar a la taula 9.1., la gairebé totalitat de les variables d'aquesta dimensió recullen un moviment o canvi significatiu cap a posicions més baixes de l'escala, quelcom que indica que el suport cap a mesures més prohibicionistes tenen menys recolzament entre els participants després de la deliberació. Tan sols la variable que mesura el suport entre un extrem de polítiques prohibicionistes i l'altre de polítiques reguladores, mostra un canvi en positiu, precisament per decantar-se després de la deliberació cap a aquestes últimes. En la mateixa línia veiem un altre canvi substancial: la prohibició total dels botellons no es contempla com una mesura eficaç i el seu suport entre els participants baixa en un 25%, passant del 34,6% de suport al 8,8%, tal i com es pot apreciar en el gràfic següent:

Gràfic 9.8. En quina mesura està d'acord amb que el botelló es prohibeixi totalment?

De fet, són moltes les ocasions en què es parlà de la poca eficàcia que tindria la prohibició, com es pot apreciar en el fragment següent corresponent a la darrera part dels fòrums deliberatius del grup 7:

> P5: Prohibirlo mañana… la semana que viene van a ser doble, que me lo digan a mí. Si es que les va a parecer tan atractivo hacer algo que es prohibido, que buf… (niega con la cabeza) (…)
>
> P7: Es que la prohibición va a hacer lo contrario, porque van a prohibir que vaya yo a la Victoria, bueno pues el grupo de amigos nos vamos a una calle que es menos transitada en vez de quedar en otro sitio. Puede que no vayan allá, pero lo van a hacer igual [en otro sitio].
>
> P4: Córdoba es muy grande, si no me dejan en un sitio me voy a ir a otro, simplemente por el mero hecho de que me lo están prohibiendo. La prohibición para cualquier persona, más ahora para un joven, la prohibición es… lo que ha significado decir "tú me has prohibido esto, pues no; a mí no tienes porque prohibirme, yo tengo mis libertades, mis derechos…". En fin, que muchas veces algunos se pasan porque "yo tengo mis libertades, mis derechos",…
>
> P5: Es que van a empezar con los derechos y vamos a ver dónde van a acabar (…).
>
> P3: ¿A qué nos referimos, a la prohibición del botellón como tal? Porque yo, por mi forma de pensar, estoy en contra de la prohibición del botellón, pero sí estoy a favor de, con leyes, y con las normas que hay y que conocemos, que quien esté haciendo un uso no apropiado de una zona pública, ya sea molestando o con ruidos... no sé, los ejemplos que hemos puesto antes, pues que de alguna manera sea sancionado de la mejor manera posible (todos asienten). Yo entiendo que la policía no está para eso. (…) Y también estoy de acuerdo, con la prohibición del consumo de alcohol a menores. Porque entendemos que no tienen la edad, que lo consuman en su casa, sus padres se hacen cargo…
>
> P6: Yo sí, pero y ¿cómo prohibirías el consumo de alcohol de menores en el botellódromo?
>
> P3: Es a lo que vamos. No nos podemos… yo creo que no podemos estar en los dos extremos que… un extremo es "lo prohíbo todo radicalmente" y otro es "miro hacia otro lado y no quiero saber nada" Tiene que haber un término medio.

Igualment, la prohibició de botellons ens espais públics baixa el seu recolzament en un espectacular 30%, és a dir, mentre que la prohibició es considerava com una mesura molt útil pel 30,6% dels enquestats a la primera ronda, tan sols el 7% la considera com una mesura eficaç després de la deliberació. Però també altres variables recolzen aquests resultats, per exemple, el 68,4% dels participants responen que no estan gens d'acord amb la prohibició de beure cervesa als parcs en comparació al 43'1% de la primera enquesta; o un recolzament del 57,4% posterior respecte un 35,7% abans de la deliberació quan la pregunta es refereix a la prohibició de beure i/o reunir-se davant dels bars.

De forma paral·lela, el rol de la policia també perd rellevància com a mesura de gestió útil per als botellons. Així, després de la deliberació, es donen canvis molt significatius en detriment del recolzament a la policia perquè requisi l'alcohol consumit al carrer, un 24,7% de recolzament previ a la deliberació respecte d'un 7,8% posterior; o en detriment a la imposició de multes a les persones que beguin al carrer, amb un recolzament previ del 27,6% respecte d'un 8,5% posterior. La utilitat de les mesures

policials també està mal valorada pels que participen en el fòrum deliberatiu, adduint que la pressió policial no és una mesura molt útil talment es creia abans de la deliberació, així com tampoc posar límits a les quantitats d'alcohol a consumir entre joves i adults, com hem vista també en la transcripció.

- *Mesures reguladores i alternatives*

La contrapartida a les mesures de prohibició dels botellons se situa en la possibilitat de regular aquests espais o oferir alternatives de gestió. Curiosament, tot i que algunes de les ponències i les discussions de grup apuntaven a la necessitat de disposar d'alternatives d'oci per a què els joves tinguessin més opcions o ventalls disponibles[162], cap de les variables que apuntava a algunes d'aquestes mesures concretes pateix un canvi significatiu, tal i com es pot apreciar a la taula 9.1. També ho podem veure en aquest fragment del debat del grup 7:

> P3: Entramos en las actividades alternativas. Es que yo, ya que estáis con este tema, no sólo quería ofrecer la posibilidad de que hubiera un botellón, sino de que hubiera la oportunidad, para los chavales que quieran, de que expongan sus fotografías, por ejemplo. A lo mejor es meterse en un tono muy preciso, demasiado concreto, y las alternativas ya van a ir surgiendo en la marcha ¿no? Pero si les pones unos paneles y lo pueden exponer... Cualquier alternativa de ese tipo. Que en realidad el botellón no fuera un sitio sólo para beber, sino que fuera un sitio dónde voy –y tiene que ver mucho con la parte que hemos analizado del botellón, la parte que más valor le damos– y me relaciono y demás. Pues puede ser, y no necesariamente tiene que estar tan presente el alcohol, como sugiere la palabra del "botellón" como tal, que en realidad parece que el *leiv motive* es beber.

Per altra banda, per tal de regular aquests espais, poder-los gestionar i habilitar es necessita finançament públic, però aquesta variable no mostra cap canvi significatiu entre abans i després de la deliberació. A més, en el desglossament d'equipaments, es pot apreciar com l'únic que no pateix un canvi significatiu són els aparcaments, probablement per la sensació que en la mesura que se'ls facilita accedir als botellòdroms en cotxe, s'hi anirà menys en transport públic, amb el consegüent perill per a la conducció sota els efectes de l'alcohol.

Sorprenentment, el major recolzament a la provisió de fons públics per a l'habilitació i gestió d'aquestes trobades sembla contradictori amb el menor recolzament als botellòdroms. També tenen menys recolzament després de la deliberació les opcions que apunten a situar els botellòdroms lluny. Una explicació plausible seria creure que la

[162] Quelcom que també es reflecteix en la variable de les raons per anar al botelló: en la segona enquesta, molts dels participants apuntaven a la inexistència d'alternatives atraients.

llunyania dels botellòdroms podria acabar essent un factor crític de fracàs d'aquests espais, quedant deserts en favor d'espais de trobada espontanis i molt més cèntrics però descontrolats. Però la major oposició al botellòdrom en sí, independentment de la seva ubicació, també pot amagar una petita contradicció, a saber, que els participants estan en contra d'una prohibició taxativa, creuen que s'han d'habilitar espais específics però alhora estan en contra dels botellòdroms, mentre que les mesures alternatives tampoc creixen. O bé no comprenen suficientment bé el problema o no troben una solució satisfactòria a un problema que acaba essent circular, o bé no es comprèn massa què és un botellòdrom i quina diferència hi ha amb els botellons espontanis. Tot i així, cal recordar que la majoria de persones abans i després de l'enquesta deien conèixer l'existència d'un o més d'un botellòdrom; independentment que tinguessin o no confusió en aquest sentit, és més plausible que en realitat els participants no sàpiguen quina és la millor de les solucions o ni tan sols la que prefereixen.

9.2.5. ACTITUDS POLÍTIQUES

Un altre dels elements importants per a la deliberació és el rol pedagògic de l'intercanvi d'opinions amb gent diversa, no solament pel que fa a la transformació substantiva de les preferències en la direcció d'una major coherència, sinó també a nivell de formar ciutadans més compromesos amb el sistema polític democràtic. Tot i així, a la llum de les experiències analitzades al capítol cinc en què l'impacte en les actituds és menor que en les preferències, sobretot quan l'experiència té una durada tan efímera, hem pressuposat (H3) que el canvi seria menor en les actituds polítiques i, entre aquestes, hi hauria una major comprensió de la política però un manteniment o un creixement menor en l'autoeficàcia política. Veiem que la hipòtesi es confirma: al comparar les respostes a la primera enquesta respecte de la segona (taula 9.1), es pot apreciar que malgrat no hi ha canvis significatius en la sensació dels individus de tenir major influència en el govern, sí que incrementa significativament el seu interès per la política i la seva autopercepció política, és a dir, la seva major capacitat per entendre els assumptes polítics i públics en general. Tot i així, els canvis són d'una magnitud o intensitat molt petita, de les més baixes de la taula, clarament inferiors a la gran majoria de les preferències. Es corrobora també, per a aquestes darreres, la H2a de forma molt significativa i substantiva per una part important de les variables.

9.2.6. EL CONTINGUT DELS CANVIS

Una vegada repassats les diferents dimensions i la magnitud dels canvis observats entre la primera i la segona enquesta, és important remarcar en quina direcció s'han fet aquests canvis. En general, podríem dir que substantivament les transformacions de les preferències dels participants han anat en la direcció de redefinir un problema vist prèviament en clau de conflicte generacional i de convivència, a mostrar-lo com un problema fonamentalment de salut pública i problemes per als propis joves. Es deixa de banda doncs, una imatge estereotipada i simplista del per què els joves acudeixen a aquests espais, quelcom que també es tradueix en un major recolzament de mesures que impliquen la simple prohibició. Totes les variacions apunten o van en la mateixa direcció i sembla, per tant, que el reconeixement dels interessos i les necessitats especialment del col·lectiu més jove i practicant del botelló han estat integrats pel conjunt dels participants en el fòrum, siguin adults i no practicants del botelló o siguin precisament joves[163].

Els canvis també poden haver estat motivats per la informació rebuda a les xerrades i les ponències dels experts, independentment que aquesta informació s'hagi o no processat i debatut en les discussions de grup. En aquest sentit les xerrades incidiren es dos aspectes generals: d'una banda, els ponents insistiren en l'aspecte sanitari dels botellons, alguns d'ells oposant-se a qualsevol pràctica de consum d'alcohol a l'aire lliure i a les conseqüències en la salut i en la vida de les persones addictes a l'alcohol, i d'altra banda insistiren en la necessitat d'educar els nens i en els perills que corren els menors en aquests espais per desenvolupar pautes d'addicció[164]. L'altre aspecte remarcat fou el debat que s'establí entre els joves i els representats de les associacions de barris, que se centrà sobretot en els drets de cadascun dels col·lectius més que no pas en les queixes sobre les molèsties causades per altres col·lectius. La xerrada al voltant de la gestió es limità a parlar de les diferents possibilitats portades a terme per algunes de les CCAA de l'estat espanyol i per alguns municipis, sense entrar massa en els costos de cadascuna de les mesures o el pes que té per un ajuntament proveir d'infraestructures, gestionar i netejar aquests espais. La manca de dades en aquest sentit, pot haver donat una falsa sensació que la gestió és molt fàcil o que costa pocs recursos públics, pel que l'enfrontament entre les mesures reguladores i les prohibicionistes era molt desigual[165].

---

[163] Més endavant revisarem en quina mesura els diferents perfils de participants són explicatius d'alguns canvis en les preferències respecte de cada tema.

[164] Es poden consultar el resum d'aquestes ponències a l'annex A (CD adjunt).

[165] És molt possible, així, que el resultat hagués estat diferent si s'haguessin convidat altres ponents, com els caps de les brigades de neteja o la policia nocturna. En qualsevol cas, això ens

La possibilitat que hagi estat la informació aportada a les ponències i les xerrades dels experts el que hagi influït en els participants no es pot demostrar amb les dades que tenim: per fer-ho, hauríem d'haver tingut les respostes de les persones participants en el fòrum abans de la deliberació, però després d'haver assistit a les ponències, quelcom que s'ha fet en alguna altra enquesta deliberativa (Andersen i Hansen 2007), tal i com hem comentat prèviament. El que podem dir és que la valoració per part dels participants de les intervencions dels ponents fou altíssima, amb una mitjana de 8,9 punts sobre 10 i només una desviació d'un punt sobre la mitja, tal i com hem vist en el capítol anterior.

A banda de la intervenció dels experts, cal recordar que els participants també disposaven d'un dossier d'informació bàsica sobre el botelló i sobre les diferents postures institucionals al voltant del mateix: en aquest sentit, els diferents grups municipals amb presència al ple, IU, PSOE i PP, se situaren en pols gairebé oposats en l'escala proprohibició o proregulació. A més dels posicionaments dels grups municipals, també es disposava de l'opinió d'altres institucions i col·lectius, alhora que informació proveïda per l'Observatori Espanyol Sobre Drogues[166]. En relació a aquesta variable, el 83,9% dels participants afirmaven que la informació distribuïda havia cobert les diferents postures i opinions entorn al tema debatut. Però tampoc en aquest cas tenim manera d'aïllar l'efecte de la informació rebuda d'altres tipus d'efectes.

Una altra de les causes del canvi en les preferències dels individus, més enllà de la informació, és el debat en sí o les dinàmiques que es produeixen en els grups; en aquest cas sí que disposem d'algunes mesures d'anàlisi d'aquesta influència, ho veurem més endavant, a la secció 9.7. Ara mirarem fins a quin punt els canvis agregats es corresponen als canvis que es donen a nivell individual.

---

indica que l'elecció dels ponents no és neutral i que s'ha de parar molta atensió a l'equilibri de postures perquè, com a mínim, aquestes siguin diverses.

[166] Es poden consultar les postures de les diferents institucions a l'annex A (CD adjunt).

9.3. Canvis individuals

Les anàlisis que hem desenvolupat fins ara ens aporten alguna informació valuosa de la transformació neta de les preferències de les persones que van respondre la primera i la segona enquesta, és a dir, les tendències generals de canvi i la direcció d'aquest per al conjunt dels participants. Però a més, més enllà dels canvis agregats, l'enquesta deliberativa ens permet veure fins a quin punt la deliberació transforma les preferències individuals abans i després de la deliberació i, per tant, comprendre en major mesura el canvi real que s'ha produït. Això és interessant des del moment que en una anàlisi de les transformacions netes, les compensacions entre els canvis en positiu i en negatiu no es poden visualitzar: alguns participants poden moure's en la direcció d'un major suport a una alternativa quan, paral·lelament uns altres li donen menor suport, essent el resultat net un canvi mínim. En conseqüència, és d'esperar que els canvis nets siguin majors que els bruts o individuals. De fet, sempre que es donen canvis en direccions oposades, els resultats nets tendiran a reflectir-los poc o gens. Per tant, podem pressuposar que a *grosso modo*, l'anàlisi dels canvis nets amaguen, si consideréssim una distribució equitativa entre tots els canvis possibles[167], un 25% del canvi real. Tal i com hem comentat anteriorment en el capítol cinc, alguns estudis conclouen que el que veritablement es transforma són les preferències individuals, donat que els canvis a nivell agregat sovint són més aviat mínims (Denver et al. 1995; Gastil 1994, 2004; Gastil i Dillard 1999). Contràriament, els canvis individuals o bruts incorporen un seguit d'errors de mesura que desapareixen a nivell agregat; principalment les petites variacions individuals que es poden deure a factors personals i aliens a la deliberació, però també a indicadors ambigus o poc clars que no capturen suficientment bé el que es pretén recollir i el que vol dir l'enquestat. Així, els canvis individuals sempre s'han de llegir amb una certa cautela.

Els canvis individuals i les direccions d'aquests es poden llegir a través de diferents mesures: podem considerar, en un primer nivell, un simple canvi de posició, independentment de la seva intensitat. Aquesta mesura incorpora, tal i com hem indicat en les línies anteriors, errors de mesura, canvis aleatoris dels individus o senzillament aquelles que són reflex d'alguna variable no contemplada en l'estudi, per exemple un mal dia. Aquestes variacions és el que Fishkin i Luskin (2002) anomenen *nonattitudinal noise*.

[167] Per exemple al pensar que una quarta part dels canvis van en direccions oposades, una altra quarta part dels mateixos van en direccions convergents i l'altre 50% es distribueix entre els que van en la mateixa direcció però en línia ascendent de l'escala de priorització i els que van en la mateixa direcció però en línia descendent.

Taula 9.9. Canvi individual / brut de les preferències

Variable		Canvi de posició	Direcció del canvi				Canvi complet
			A positiu	Manté opinió	A negatiu	Canvi a NS/NC	
Percepció de l'oci nocturn							
Canvi en l'oci nocturn (5)		70,6	23,5	29,4	43,4	3,7	18,3
Forma divertir-se ha millorat (3)		66,7	45,5	33,3	13,8	7,3	20,4
Assistència al b. en alguna ocasió (2)		18,7	--	81,3	--	--	18,7
Percepció del b.(10)		86,8	71,3	13,2	13,2	2,2	27,3
B. un dels probl. més seriosos amb la joventut (10)		83,1	22,1	16,9	54,4	6,6	26,2
B. s'ha fet sempre (10)		80,9	58,1	19,1	14	8,8	30,1
Assistència de joves al b. (5)		58,1	22,8	41,9	34,6	0,7	2,2
Comportament cívic al b. (5)		75,0	61,8	25	11	2,2	19,1
B.com a problema actual de Còrdova (5)		66,2	19,9	33,8	44,1	2,2	8,3
Coneix algun bm (2)		21,3	--	78,7	--	--	26,4
Oci nocturn i alcohol							
Preocupació pel consum d'alcohol (5)		52,2	33,8	47,8	14	4,4	6,2
Consum alcohol joves vs. Adults (5)		75,0	14	25	54,4	6,6	22,2
Es consumeix més alcohol al b. que als bars (10)		82,4	14	17,6	56,6	11,8	29
Tolerància social cap al consum d'alcohol (10)		81,6	31,6	18,4	36,8	13,2	30,3
Joves beuen moderadament al b. (5)		78,7	64	21,3	13,2	1,5	24
Consum alcohol Feria vs. B. (5)		67,6	51,5	32,4	13,2	2,9	13
Consum alcohol Cruces vs. B. (5)		80,1	43,4	19,9	32,4	4,4	15,6
Consum alcohol SS. vs. B. (5)		72,1	39	27,9	28,7	4,4	18,9
Problemes amb els veïns							
B. tan molest com bars/terrasses (10)		83,8	49,3	16,2	26,5	8,1	29,7
Molèstia a veïns Feria vs. B. (5)		71,3	39	28,7	30,1	2,2	19,5
Molèstia a veïns Cruces vs. B. (5)		72,1	50	27,9	19,9	2,2	24,8
Molèstia a veïns SS. vs. B. (5)		73,5	47,8	26,5	23,5	2,2	23,6
Mesures							
Instit.	Actitud Ajuntament (5)	70,6	19,9	29,4	36,8	14,0	5,2
	Actitud Junta Andalusia (5)	79,4	26,5	20,6	39	14,0	15,2
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs (5)	34,6	16,2	43,4	16,2	2,2	18,9
	Policia requisi alcohol consumit al carrer (5)	71,3	9,6	28,7	55,9	5,9	25,4
	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats (5)	69,1	11	30,9	52,9	5,1	31,8
	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs (5)	61,0	17,6	39	39	4,4	22,3
	Limitar el consum d'alcohol joves/adults (5)	66,9	22,1	33,1	42,6	2,2	19,6
	Prohibició total del b. (10)	72,1	13,2	27,9	50,7	8,1	21,7
	Prohibició-regulació-lliure realització del b.(3)	33,1	19,1	66,9	2,2	11,8	1,7
	Prohibir b. en espais públics (5)	75,0	10,3	25	58,8	5,9	30,7
	Més presència policial al carrer (5)	72,8	15,4	27,2	52,2	5,1	25
	Prohibir consum al carrer i terrasses/ bars (5)	50,0	20,6	50	20,6	8,8	17,1
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns (5)	51,5	17,6	48,5	27,9	5,9	30,5
	A favor del bm (5)	79,4	30,1	20,6	47,1	2,2	25,2
	Finançament públic dels bm (5)	73,5	41,2	26,5	30,9	1,5	22,7
	Equipament bm: urinaris (2)	25,7	19,9	74,3	2,2	3,7	20,5
	Equipament bm: aparcaments (2)	36,0	18,4	64	9,6	8,1	29,2
	Equipament bm: transport públic gratuït (2)	33,1	19,9	66,9	4,4	8,8	24,8
	Equipament bm: neteja brossa (2)	28,7	19,9	71,3	2,9	5,9	21,8
	Equipament bm: atenció sanitària (2)	30,9	19,9	69,1	4,4	6,6	23

Variable		Canvi de posició	Direcció del canvi				Canvi complet
			A positiu	Manté opinió	A negatiu	Canvi a NS/NC	
	Equipament bm: servei seguretat (2)	36,8	22,8	63,2	4,4	9,6	25
	Finançament públic d'altres trobades (2)	65,9	19,3	34,1	45,2	1,5	12,4
Alternat.	Augmentar preu de l'alcohol (5)	61,0	21,3	39	30,1	9,6	21,3
	Campanyes educatives salut-alcohol (5)	54,4	19,9	45,6	30,9	3,7	6,2
	Promoure alternatives (5)	51,5	17,6	48,5	27,9	5,9	7
Actituds polítiques							
	Interès per la política (5)	64,7	44,1	35,3	19,1	1,5	3
	Influència en el govern (5)	73,5	30,1	26,5	38,2	5,1	5,8
	La política és molt complicada (5)	62,5	22,8	37,5	35,3	4,4	6,4

Nota: els números entre parèntesi de les variables indiquen el nombre de categories de la mateixa.

Per tant, i intentant reduir aquests petits moviments, també es poden analitzar els canvis complets de punt de vista o de costat, és a dir, passar d'una posició d'acord a una de desacord. En aquest sentit, cal esperar que els canvis complets seran menors que els parcials o simples (H5).

A la taula 9.9., s'indiquen tres mesures de canvi individual de preferències: en primer lloc, podem veure els canvis de posició simple, és a dir, la proporció de totes aquelles persones que han modificat les seves respostes entre la primera i la segona enquesta, siguin en un grau petit o gran. En segon lloc, la taula recull les quatre direccions possibles del canvi –a positiu, és a dir, cap a posicions superiors de l'escala, quelcom que indica una major presència o acord amb cada qüestió en concret, a negatiu, canvi a no sap o no contesta (NS/NC) i, aquells que mantenen les opinions–. Finalment trobem el percentatge de persones que han canviat completament el seu punt de vista[168]. Aquesta darrera mesura és la que recull la darrera de les columnes, "canvi complet". Aquí, per exemple, trobaríem persones que de recolzar una mesura, passen a rebutjar-la o viceversa, i en aquest cas el descriuríem com un canvi complet. En realitat, aquesta mesura no està indicant un canvi de major o menor intensitat, donat que un canvi de tres punts en una escala de deu punts, per exemple del 0 al 4 o del 6 al 10, són canvis de molta intensitat no comparables al que es produeix quan es passa del 4 al 6 o viceversa. El que el canvi de complet indica és una transformació del punt de vista personal, no una matisació o un reforçament, per molt intens que aquest sigui, és a dir, busquem els canvis que es donen quan una persona passa de recolzar quelcom a no recolzar-ho o viceversa.

[168] Per a les escales de cinc punts, el punt intermedi és el tres i canviar de costat significa passar d'una banda a l'altra d'aquest punt intermedi. Per a les variables d'escala de 10 punts, el punt intermedi és el cinc i per a les binomials, el canvi complet és obvi. Per a aquestes darreres mesures, el canvi de posició i el canvi complet tendeixen a coincidir: només diferiran quan en els canvis de posició s'inclouen en l'anàlisi els moviments cap al NS/NC i en el canvi complet s'eliminen de l'anàlisi. Fishkin i Luskin (2002), al igual que Andersen i Hansen (2007) només introdueixen variables d'escala de cinc punts.

Com es pot observa al llarg de la taula 9.9., els canvis són espectaculars, fins i tot en major mesura que en d'altres experiències prèvies (Fishkin i Luskin 2002; Andersen i Hansen 2007): els canvis de posició, en la gran majoria dels casos es dóna en més del 50% dels individus i fins i tot, en molts casos no baixa del 60 o 70%, mentre que per a algunes poques variables els individus que canvien arriben al 80%. Aquestes darreres dades poden ser una mica enganyoses: per exemple, totes les variables de deu categories tenen una variació propera o superior al 80%. Segurament aquí hi haurà molts errors de mesura individual donat que es compten com a variacions molts canvis mínims o de matís, per exemple passar del 3 al 2 o del 7 al 8, que poden ser deguts a respostes aleatòries o a d'altres motius personals i que no tenen perquè reflectir un canvi genuí. Aquest efecte és menor, però, en les variables de menys categories. Malgrat tot, si eliminem les variables de deu categories, veiem com el canvi de posició per al conjunt de la resta de variables segueix essent molt alt, un 60% de persones que canvien de mitja.

Hi ha, malgrat tot, algunes excepcions: en primer lloc, podem veure que en moltes de les preguntes relacionades amb els equipaments que s'han de proveir en els botellòdroms, els individus que canvien se situen al voltant del 30%. És important aquí tenir en compte que aquestes són variables binomials, per a les que d'entrada, és a dir a la primera enquesta, la gran majoria dels enquestats, al voltant del 70%, deien estar d'acord amb la provisió pública d'aquests equipaments. Precisament és aquest el percentatge aproximat que manté l'opinió, mentre que la resta de canvis es fan en direcció positiva, és a dir, en coherència amb la línia general de la influència dels fòrums deliberatius en els participants, a saber, la d'una major aprovació de mesures reguladores per sobre de les prohibicionistes. Per tant, en aquestes variables només canvia aquest 30%, la majoria del qual ho fa en positiu, és a dir, per aprovar aquesta provisió d'equipaments, essent una petita minoria la que es mou en negatiu o la que prefereix no contestar o diu no saber.

Hi ha dues qüestions més, la d'assistència al botelló i la del coneixement d'algun botellòdrom, que tenen un percentatge de canvi molt baix per raons lògiques: en el primer cas es tracta d'una pregunta d'hàbits, més que no pas de preferències, quelcom poc susceptible de canvi. Els canvis observats o bé són deguts a una variació en la percepció del que s'entén per botelló o bé es deu a una menor pressió en els enquestats en ser l'enquesta autoadministrada. Pel que fa a la segona pregunta, el coneixement d'algun botellòdrom de la ciutat de Còrdova, ja hem comentat que en la primera enquesta un 64% dels enquestats deia conèixer l'existència d'aquests espais, pel que tampoc hi ha molt marge de canvi.

Finalment, les que sí que cal tenir presents són la pregunta que demana un posicionament dels enquestats per a la mesura que prohibeix beure cervesa als parcs, pregunta en la que trobem de forma paral·lela tant moviments en positius com en negatiu, i la pregunta general sobre l'escala de prohibició-regulació. En aquest darrer cas, tanmateix, veiem que el gruix dels canvis es fan en positiu, és a dir, a favor de la regulació, mentre que una minoria endureix la seva perspectiva sobre les mesures a prendre. Destacable és l'11% que se situa després de la deliberació en un NS/NC[169].

En general, s'observen canvis substantius en la mateixa direcció que hem estat apuntat des del començament de l'anàlisi: d'una banda la relativització de les conseqüències problemàtiques associades al botelló, tant de desordre públic, com de salut pública, que s'associen a tot tipus de trobades massives de persones i no específicament als botellons. Alhora, la salut pública i els problemes derivats de l'alcohol prenen rellevància entre els participants, però de nou, dissocien aquesta problemàtica de la pràctica dels botellons i d'un perfil de consumidors específicament jove. Així, hi ha un canvi espectacular en la percepció dels botellons (amb la cautela necessària donat que és una variable d'escala de deu punts), i com podem observar, la majoria dels que canvien ho fan en positiu.

En segon lloc, s'observa una major canvi en les percepcions de l'oci nocturn en general i del botelló en particular, que no pas en les mesures de gestió i les seves conseqüències. Això pot ser degut a què en les xerrades es van tractar molt lleugerament la dicotomia regulació-prohibició i gairebé gens les mesures concretes derivades de cadascuna d'aquestes línies d'abordament del problema. Els debats grupals tampoc es van orientar a debatre les mesures, per considerar que hi havia poc temps per entrar en qüestions tan tècniques, pel que el debat en grups es va limitar a explorar els arguments a favor i en contra de tres dimensions generals (específicament al voltant del botelló, del botellòdrom i de la prohibició). Potser a això es deu l'única incoherència que hem trobat i que apunta a prohibir beure al carrer, fins i tot en bars i terrasses, mesura que té un percentatge similar que canvia en positiu com en negatiu.

Un últim element abans de passar a analitzar els canvis complets es troba en les actituds polítiques: si bé la majoria dels canvis d'opinió en els participants va en la línia

[169] La interpretació d'aquest canvi, com la de totes les anàlisis que fem en la secció 9.6, s'ha de fer amb cura i cautela, donat que un percentatge alt de canvis a/de NS/NC poden deure's a la diferent metodologia d'administració de l'enquesta, tal i com hem anat repetint.

d'un major interès per la política i de comprendre-la més, els canvis en la darrera variable van en sentit contrari, és a dir, dels que canvien, una major proporció passen a considerar que tenen menor influència en el política, quelcom congruent amb les dades agregades o netes que hem revisat en seccions anteriors.

Tal i com hem comentat en un primer moment, els canvis complets de signe s'observen en menor proporció de participants que un simple canvi de posició. En aquest cas, estem eliminant les sortides i entrades de les posicions neutres o intermèdies, pel que el canvi complet significa una transformació total del punt de vista que se sostenia en un principi. Igual que en l'anàlisi dels canvis nets de preferències, serà difícil veure canvis de molta magnitud per diversos motius: en primer lloc, s'eliminen ja les persones que entren o surten de les posicions mitges, per tant el sostre de canvi es redueix quan aquestes posicions mitges existeixen[170]. Alhora, com apunten Fishkin i Luskin (2002), el sostre màxim que es pot atansar és encara menor si considerem que hi ha persones amb plena informació al t1 i que, per tant, no tenen massa motius per canviar les seves preferències i si, incloem en la previsió el supòsit que una part important dels participants triï la resposta de forma aleatòria[171], els autors apunten que un canvi d'un 30% és molt difícil d'aconseguir i que aquells que se situen per sobre del 20% ja són molt sorprenents. Mirant les dades de la nostra enquesta, veiem com hi ha cinc mesures en les que el 30% dels participants han canviat completament de punt de vista, ja sigui en una direcció o en una altra i vint-i-tres que se situen en el percentatge dels vint. De fet, de mitjana trobem un canvi complet de punt de vista en el 19,5% dels participants al fòrum deliberatiu, percentatge que és considerablement alt pels estàndards que Fishkin i Luskin (2002) apunten.

Per blocs temàtics, canvien sobretot aquelles variables relacionades amb les mesures de gestió i regulació dels botellons i les seves conseqüències, probablement perquè el canvi en aquestes qüestions és més fàcilment observable en ser mesures binomials[172]. En segon lloc, un percentatge important d'individus canvien totalment de punts de vista en aquelles variables relatives a la percepció, tant de l'oci nocturn, com dels problemes associats amb l'ordre i la salut pública. Aquestes dades són molt

---

[170] Hi ha una posició intermèdia per a totes les variables excepte per a les binomials.

[171] Aquesta premissa no es pot descartar completament, malgrat en les enquestes autoadministrades hi ha menys incentius, perquè no hi ha la pressió de l'enquestador, a respondre de forma aleatòria i se sol respondre amb major sinceritat NS/NC. D'igual forma, les respostes aleatòries es minimitzen al agregar les categories pròximes o de matís i analitzar només els canvis més complets.

[172] A més, la sospita, havent vist certa incoherència en aquest bloc anteriorment, és que pot haver-hi un grau alt d'aleatorietat en la resposta.

rellevants: apunten a una transformació genuïna de les preferències donat que corresponen també, o són congruents, amb els canvis agregats. Finalment, com era de preveure, el bloc temàtic en el qual els individus canvien menys és el relacionat amb les actituds, fins i tot en les que a nivell agregat mostraven una diferència de mitjanes significativa. En general, veiem com els canvis individuals i bruts, la majoria de vegades corroboren la direcció dels canvis nets o agregats. En els casos que no es donen canvis nets significatius veiem que, o bé és perquè els moviments en positiu i negatiu són tan similars que es compensen[173], o bé perquè hi ha hagut realment pocs moviments[174]. En definitiva, malgrat les transformacions de preferències han estat àmpliament demostrades tant a nivell individual com agregat i, en conseqüència, es pot pressuposar unes pautes de canvis generals i importants per a tots els individus, és interessant analitzar si hi ha un perfil d'individus més susceptible de canviar que un altre, quelcom que farem a l'apartat següent.

9.4. El perfil dels participants i la transformació de les preferències

L'objectiu d'aquest apartat és comprovar si les diferències de perfil entre les persones expliquen part del canvi produït. Si fos així, la deliberació hauria de reduir les seves expectatives d'universalitat pel que fa als efectes sobre els participants i la transformació de preferències. Per a l'anàlisi s'ha fet una regressió logística tenint com a variables dependents el canvi individual per a cadascuna de les variables, essent la categoria de referència l'1 que indica "canvi" mentre que el 0 indica "no canvi". Tanmateix, i per reduir els errors de mesura que es poden donar a nivell individual, només s'han comptabilitzat els canvis d'una certa magnitud[175]. Com a variables independents s'han introduït les sociodemorgràfiques clàssiques, com el sexe, l'edat[176], el nivell educatiu i si es tenen fills o no. Respecte d'aquestes quatre variables, sembla possible que els joves i

[173] Per exemple, en la percepció de la tolerància social cap al consum d'alcohol o la valoració de la mesura de prohibició de consum d'alcohol a terrasses, carrer i bars. Es poden contrastar els canvis d'aquestes dues variables a la taula 9.1 i la 9.9.

[174] Per exemple, en la variable que demana si es coneix algun botellòdrom o en les preguntes d'actituds polítiques on es donen força micro-moviments però molt poca variació de canvi complet.

[175] Hem comentat ja a l'apartat 9.2. d'aquest capítol que un canvi d'un 20% en les variables codificades de 0-1 era ja de molt considerable. Aquí, per no fer tan exigent la mesura, hem considerat com a canvi rellevant o important l'igual o superior al 15% entre la primera i la segona enquesta.

[176] L'efecte de l'edat no es pot pressuposar lineal per a aquesta temàtica; és per això que hem codificat l'edat només en dos grups, joves i adults. Les edats del primer grup van dels 18 als 35 anys i les del segon dels 36 en amunt.

els adults sostinguin opinions diferents respecte del botelló, els primers més a favor que els segons, i que, per tant, les pautes de canvi també siguin diferents. Alhora, les persones amb fills poden tenir una sensibilitat diferent respecte del botelló que les persones de la seva mateixa edat sense fills. D'igual manera, com apunten en alguns estudis (Fishkin i Luskin 2003), els individus que saben més, o amb més nivells d'estudis, poden integrar en major mesura la informació disponible i, per tant, aprendre o canviar més[177]. Les hipòtesis especificaven una probabilitat de canvi igual pel que fa a les variables sociodemogràfiques, específicament, pel que fa al sexe i l'edat (H6), i un menor canvi a mesura que augmenta el nivell educatiu (H7a).

Taula 9.10. Influència dels perfils sociodemogràfics en el canvi de preferències

Variables	Sexe	Edat	Nivell estudis	No té fills	Const
Percepcions sobre l'oci nocturn					
Canvi en l'oci nocturn	-0,19	-0,39	-0,13	-0,23	1,76
Forma divertir-se ha millorat	-0,07	-0,07	-0,29	-0,05	4,31*
Percepció del b.	-0,45	-0,55	0,18	-1,27*	2,03*
B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,21	1,134*	0,22	0,41	-0,99
B. s'ha fet sempre	-0,20	-0,90	-0,25	-0,70	2,75*
Assistència de joves al b.	0,64*	0,96*	0,32	0,67	-2,45*
Comportament cívic al b.	-0,07	-0,83	0,40	-0,97	0,96
B.com a problema actual de Còrdova	0,66*	-0,22	-0,35	0,27	0,71
Coneix algun bm	-0,19	0,42	-0,20	-0,03	0,22
Oci nocturn i alcohol					
Preocupació pel consum d'alcohol	-0,77*	-1,03*	-0,19	-0,46	2,53*
Consum alcohol joves vs. adults	0,54	1,10*	0,20	0,87	-1,38
Es consumeix més alcohol al b.que als bars	-0,31	-0,39	-0,20	-0,54	2,56*
Joves beuen moderadament al b.	0,82*	0,28	0,43	-0,05	-1,31
Consum alcohol Feria vs. B.	0,08	1,10*	0,39	-0,29	-1,04
Consum alcohol Cruces vs. B.	0,81*	-0,16	-0,22	0,36	0,81
Consum alcohol SS. vs. B.	0,55	0,92	-0,09	1,23*	-0,67
Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,48	-0,92	0,49*	-0,84	-0,44
Molèsties als veïns					
B.tan molest com bars/terrasses	1,17*	1,04	0,48	0,00	-2,37
Molèstia a veïns Feria vs. B.	0,33	0,97*	-0,03	0,46	-0,29
Molèstia a veïns Cruces vs. B.	-0,05	1,123*	-0,18	0,82	0,51
Molèstia a veïns SS. vs. B.	0,33	-0,75	-0,09	-0,13	1,32
Mesures					
Instit. Actitud Ajuntament	-0,28	-0,43	0,10	-0,19	1,13
Instit. Actitud Junta Andalusia	-0,82	-0,60	0,40	-0,59	1,93

[177] Veurem en major detall els efectes del nivell educatiu sobre l'aprenentatge a l'apartat de l'estructuració de les preferències, 9.6.3.

	Variables	Sexe	Edat	Nivell estudis	No té fills	Const
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,32	1,06*	-0,29	0,57	-0,31
	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,93*	0,02	-0,57*	-0,44	1,36
	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,44	0,17	-0,66*	-0,37	2,07
	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	-0,01	-0,07	-0,06	-0,05	0,52
	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,38	1,11*	0,34	0,34	-1,68
	Prohibició total del b.	0,96*	0,57	0,19	-0,41	-1,77
	Prohibició-regulació- lliure celebració del b.	0,23	0,27	0,14	0,44	-2,27*
	Prohibir b.en espais públics	0,78*	0,47	-0,37	-0,10	0,74
	Més presència policial al carrer	-0,21	1,12*	0,27	0,72	-0,51
	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	0,33	0,30	-0,14	0,11	-0,44
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns	0,54	-1,03*	0,21	-1,00*	0,72
	A favor del bm	0,12	-0,07	-0,04	0,14	1,21
	Finançament públic dels bm	-0,55	-0,22	-0,20	-0,09	2,54*
	Equipament bm: urinaris	-0,24	0,60	0,61*	-1,40*	-2,51*
	Equipament bm: aparcaments	-0,13	0,58	0,32	-0,55	-1,64
	Equipament bm: transport públic gratuït	-0,37	0,93	0,38	-0,10	-2,03
	Equipament bm: neteja brossa	-0,54	0,69	0,45*	-0,59	-1,86
	Equipament bm: atenció sanitària	-0,22	0,43	0,48*	-0,34	-2,20*
	Equipament bm: servei seguretat	-0,07	0,30	0,29	-0,68	-1,52
	Finançament públic altres festes	-0,48	-0,07	-0,05	-0,94*	1,94
Altern.	Augmentar preu de l'alcohol	0,28	0,30	-0,20	0,73	0,01
	Campanyes educatives salut-alcohol	-0,83*	-1,33*	-,045*	-0,50	3,70*
	Promoure alternatives	-0,38	0,01	-0,32	1,03*	1,02
Actituds polítiques						
	Interès per la política	-0,09	-0,33	-0,38	-0,20	2,10*
	Influència en el govern	-0,41	0,38	-0,12	0,09	1,60
	Dificultat de comprensió de la política	0,02	-0,59	-0,46*	-0,76	2,47*

* Coeficient significatiu al 0,10.

Com es pot apreciar a la taula 9.10., són poques les variables sociodemogràfiques apuntades que expliquen de forma significativa part del canvi. D'una banda, el nivell educatiu i el fet de no tenir fills són significatives en poquíssimes variables. L'edat i el sexe tampoc expliquen la majoria de canvis de les variables analitzades: de fet, ambdós factors només són significatius en un 20% de les variables aproximadament. Tot i així, si mirem molt al detall les dades, podem veure com els adults tenen una major probabilitat de canviar les seves preferències que els joves en algunes de les variables de percepció del botelló i, específicament, com és lògic, en relació als hàbits dels joves en aquest; d'igual manera, en aquestes variables hi ha més probabilitat de canviar si s'és una dona.

Quan es toquen temes de salut i alcohol, específicament quan es pregunta per la preocupació per l'alcohol, hi ha més probabilitat de canviar si s'és un home o un jove; en aquest cas sembla que les dones ja partien d'una major sensibilització donat que gairebé

no es mouen en l'escala de deu punts, del 8,1 al 8,7; en canvi, els homes passen del 6,9 al 8,6. També hi ha un major canvi en els joves, que passen del 6,5 al 7,6, mentre que els adults ja parteixen d'un nivell de sensibilització més elevat, només canvien en una petita mesura, del 8,3 al 8,8. Si, en canvi, es demana pels hàbits dels joves respecte l'alcohol i la comparació del que es beu al botelló respecte d'altres festes, són les dones i els adults els que tenen més probabilitat de canviar entre la primera i la segona enquesta. Aquest perfil d'individus, alhora, també té més probabilitats de canviar per a les preguntes relacionades amb la prohibició del botelló, canvi, que com hem vist en la primera part d'aquest capítol, es fa en detriment d'aquestes mesures. Així, tot i que homes i dones després de la deliberació recolzen la prohibició en menor mesura, les dones canvien en major grau: el posicionament mitjà dels homes en la primera enquesta respecte la prohibició total del botelló és de 3,5 en una escala de 10 punts, mentre que la de les dones se situa en el 5,7 punts. Després de la deliberació els homes han baixat 1,8 punts en la mitjana, mentre que les dones han baixat 3,3 punts. Finalment i contràriament a les variables prohibicionistes, ser home o ser jove augmenta en alguns casos les probabilitats que es canviï quan les variables versen sobre la regulació o sobre mesures alternatives.

En definitiva, tot i les variacions derivades del perfil de les persones que hem anat comentant, el canvi en el conjunt de les variables s'explica poc en funció del sexe i l'edat i, encara en menor mesura, en funció del nivell educatiu i de no tenir fills. Això indica que, amb matisos, tots els individus són susceptibles de canviar en el procés deliberatiu analitzat, pel que es confirma la H6, però es disconfirma la H7a, que apuntava a un major canvi per a les persones amb menys nivells educatius.

Si el canvi no està motivat per les característiques sociodemogràfiques prèvies és possible que les persones canviïn seguint pautes diferents en funció d'algunes actituds personals i les opinions prèvies que se sostenien. Tal i com hem apuntat al començar aquest capítol, pot ser que observem un major canvi en les preferències quan les persones estiguin més motivades en el tema (H7c) i quan es tenen opinions més moderades o menys polars (H7d)[178]. En principi, la motivació en el tema hauria de facilitar la transformació de les preferències[179], mentre que l'ostentació de preferències molt polaritzades i, per tant, de preferències cristal·litzades o sòlides, anirà en detriment del

[178] A més, indicàvem que la deliberació tindria un impacte diferencial major en les persones amb opinions menys formades (H7b). Aquesta hipòtesi es contrasta a l'apartat 9.6.2.

[179] És evident que, una vegada presa la decisió de participar en el fòrum, hom està més atent a les notícies que sent i comenta en major mesura amb les persones del seu entorn immediat, qüestions relacionades amb el tema.

canvi; és a dir, les persones que se situen en els extrems tendirà a variar en menor mesura les seves opinions, ni tan sols en el sentit de matisar-les o moderar-les. A més a més d'aquestes dues variables, la motivació en el tema i la polarització, també pot ser, per exemple, que hi hagi diferències entre persones que han acudit alguna vegada al botelló i aquelles que no ho han fet, essent les segones les més propenses al canvi, tant per partir segurament de menys prejudicis i d'informació de tercers com perquè si tenim en compte els canvis nets o agregats, aquests van en la direcció de disminuir les percepcions negatives d'aquestes trobades. Així, analitzarem el canvi rellevant[180] respecte d'aquestes variables prèvies a la realització dels fòrums i que poden haver tingut una influència en la transformació de les preferències: la motivació en el tema[181], la polarització de les opinions[182] i, finalment, haver assistit al botelló en alguna ocasió[183].

Com es pot apreciar en la taula 9.11, la variable de polarització, tenir opinions extremes abans de la deliberació, és l'única variable que sembla tenir influència constant en la variació de moltes de les preferències. En la direcció apuntada per la hipòtesi, quelcom que indica el signe negatiu del coeficient de la variable de polarització, quan més extremes són les opinions en la primera enquesta, menys probabilitats hi ha de canviar d'opinió després de la deliberació. Específicament rellevants són les qüestions que versen al voltant de les mesures de prohibició, per a la majoria de les quals la polarització és un factor significatiu i, en totes elles, en sentit negatiu.

---

[180] Recordem que és un canvi igual o major al 15%.

[181] En el nostre cas d'estudi no tenim una enquesta prèvia feta just abans de començar les deliberacions, enquesta que permetria distingir els canvis deguts als efectes previs de motivació del tema dels de la deliberació en sí. Tanmateix, tenim dues preguntes en l'enquesta en el t2 que intenten recollir les motivacions dels participants en el tema abans de la realització del fòrum deliberatiu, específicament les preguntes 1 i 2 de l'enquesta t2 (vegeu annex C) i que recullen en quina mesura havien comentat el tema amb les persones del seu entorn i si havien escoltat, vist i llegit qüestions relacionades amb el mateix. Hem fet un únic indicador promig a partir d'aquestes variables que hem anomenat "motivació".

[182] S'ha calcula una nova variable "opinió prèvia polaritzada" per a cadascuna de les variables de preferències existents en el t1. Quan l'individu se situa en els extrens en l'enquesta prèvia (per exemple els valors 1 i 5 en aquelles variables d'escala de cinc punts o els valors 0,1,9,10 en una escala de 10 punts), s'ha recodificat la resposta com a 1, "opinió polaritzada". La resta de categories de resposta s'han recodificat sota el codi 0, "opinió no polaritzada". Hem inclòs totes les preferències, exceptuant les binomials que, per raons òbvies, no tenen opcions polaritzades.

[183] Es pren com a mesura la dada de la variable de la segona enquesta, al considerar-la més fiable, donat que se suposa que no solament els participants coneixen amb major precisió què són els botellons, sinó que no tenen incentius per mentir ja que el qüestionari era autoadministrat.

Taula 9.11. Influència de les actituds prèvies en la transformació de les preferències

	Variable	Assist. al b. (1)	Polaritz (2)	Motiv (3)	Const
	Percepcions sobre l'oci nocturn				
	Canvi en l'oci nocturn	0,71*	0,34	-0,09	0,40
	Forma divertir-se ha millorat	0,54	1,43*	-0,10	-0,76
	Percepció del b.	-0,53	0,45	0,18	0,68
	B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,22	0,57	-0,16	0,84
	B. s'ha fet sempre	-0,06	-0,87*	0,93*	-0,86
	Assistència de joves al b.	0,48	0,22	-0,68*	1,62*
	Comportament cívic al b.	-0,20	-0,05	0,03	1,13
	B.com a problema actual de Còrdova	-0,27	--	0,01	0,73
	Oci nocturn i alcohol				
	Preocupació pel consum d'alcohol	-0,19	-1,52*	-0,15	1,09
	Consum alcohol joves vs. adults	-0,27	0,19	0,00	1,00
	Es consumeix més alcohol al b.que als bars	-0,64	-0,45	-0,09	1,98*
	Tolerància social cap al consum d'alcohol	-0,36	-0,04	0,06	0,89
	Joves beuen moderadament al b.	-0,16	1,71*	-0,31	1,81*
	Consum alcohol Feria vs. B.	-0,82*	-2,83*	-0,29	3,33*
	Consum alcohol Cruces vs. B.	-0,18	-0,38	0,10	1,31
	Consum alcohol SS. vs. B.	-0,03	0,86	0,05	0,79
	Molèsties per als veïns				
	B. tan molest com bars/terrasses	-0,38	-0,13	-0,45	2,78*
	Molèstia a veïns Feria vs. B.	-0,67	-0,99*	0,58*	0,07
	Molèstia a veïns Cruces vs. B.	0,12	-1,23*	0,13	0,78
	Molèstia a veïns SS. vs. B.	-0,15	-0,46	0,53	-0,10
	Mesures				
Instit	Actitud Ajuntament	0,09	0,29	-0,39	1,52*
Instit	Actitud Junta Andalusia	0,28	0,04	-0,75*	2,96*
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	-1,21*	--	-0,14	1,27
Prohibició	Policia requisi alcohol consumit al carrer	-0,05	-1,71*	0,10	1,56
Prohibició	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	-0,60	-2,04*	0,04	2,25*
Prohibició	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/ pubs	-0,48	-2,32*	-0,08	2,32*
Prohibició	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	-0,46	-0,35	0,16	0,79
Prohibició	Prohibició total del b.	-0,87*	-2,04*	0,15	1,95*
Prohibició	Prohibició-regulació-lliure celebració del b.	0,82	2,17*	-0,02	-2,02*
Prohibició	Prohibir b.en espais públics	-0,87*	-2,31*	-0,11	3,34*
Prohibició	Més presència policial al carrer	-0,28	-0,59	-0,29	2,21*
Prohibició	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	-1,82*	-2,42*	0,56	1,47
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns	-0,06	-0,21	-0,64*	2,79*
Regulació	A favor del bm	-0,48	0,39	-0,26	2,13*
Regulació	Finançament públic dels bm	0,22	0,72*	0,78*	-1,29
Regulació	Finançament públic altres festes	-0,35	0,82*	0,39	-0,38
	Alternatives				
	Augmentar preu de l'alcohol	-0,44	-1,62*	0,24	1,03
	Campanyes educatives salut-alcohol	0,47	-1,19*	-0,17	1,10
	Promoure alternatives	0,37	-0,77*	0,40	-0,75

Variable	Assist. al b. (1)	Polaritz (2)	Motiv (3)	Const
Actituds polítiques				
Interès per la política	0,10	0,67*	-0,12	0,49
Influència en el govern	-0,59	-1,00*	-0,04	1,91*
La política és difícil d'entendre	-0,75*	-0,73*	0,18	0,80

* Coeficients significatius al 0,10.
(1) Pregunta 10 de l'enquesta t2.
(2) Opinió polaritzada o en els extrems en l'enquesta prèvia per a cada variable dependent.
(3) Promig de les preguntes 1 i 2 en el t2.

Tanmateix, l'efecte de la polarització com a factor de resistència al canvi, no és una pauta generalitzada, donat que només afecta a la meitat de les preferències, mentre que la resta pateixen igualment canvis independentment de les opinions prèvies a la deliberació que tinguin els participants. Les variables que a nivell agregat o net s'ha observat major canvi, com és el cas de la percepció de l'oci nocturn, són les que mostren menys diferències de perfil en quant a actituds; és a dir, tothom és susceptible d'haver canviat les seves preferències com a conseqüència de la deliberació. Així, es confirma la hipòtesis H7d només de forma parcial i tan sols per a algunes temàtiques, mentre que en la meitat dels casos les opinions polaritzades prèvies no és un factor determinant del comportament dels individus.

Per la seva banda, la motivació prèvia, haver parlat o haver-se informat sobre el tema abans de la realització del fòrum, només és un factor significatiu en un 14% de les variables i haver assistit al botelló en un 16% de les mateixes, sense observar-se una pauta d'influència regular, és a dir, en alguns dels casos en què les dues variables independents són significatives, tenen un efecte sobre la dependent positiu i, en d'altres, negatiu. Pel que fa a la motivació prèvia, pot ser un dels elements que incentivi a la participació dels individus en el fòrum però ella mateixa no és explicativa de la transformació de les opinions i les preferències. Això és així, tant per a les preferències, quelcom que no sembla estrany, com fins i tot per a les variables que són estrictament informatives, pel que no es confirma tampoc la hipòtesi H7c que apuntava precisament a un major canvi en les persones més motivades.

Finalment, haver assistit al botelló té també, com comentàvem algunes línies més amunt, efectes irregulars sobre el canvi en les variables; únicament s'observa una pauta regular que apunta a un menor probabilitat de canvi en les mesures prohibicionistes per a totes aquelles persones que diuen no haver assistit mai a un botelló i que, per tant, veuen el problema o la gestió d'aquests espais d'oci des d'una altra perspectiva i necessitats. Però aquest canvi no és substancial, ni constant.

En definitiva, veiem com únicament la polarització, i només en la meitat dels casos, és una variable rellevant per explicar la probabilitat en el canvi de les preferències, i, principalment, de les preferències que versen sobre la prohibició. Només en aquestes últimes sembla tenir impacte no haver assistit mai a un botelló, però ni això, ni la motivació prèvia tenen impactes constants i rellevants per al conjunt de les preferències. En general, doncs, es produeixen canvis independentment del perfil dels individus, i aquests canvis tendeixen a ser convergents cap a opcions comuns, tal i com veure en la propera secció.

9.5. Consens

Una de les hipòtesis més remarcades en la teoria deliberativa és la capacitat d'augmentar el consens grupal o agregat postdeliberatiu (H11); en el millor dels casos, apunten els teòrics, si la deliberació s'ha desenvolupat de forma correcta, el major grau de consens pot ser una aproximació bona al bé comú d'aquell col·lectiu (Rawls 1971: 356; Cohen 1986; Rawls 1996; Gutmann i Thompson 1996; Mendelberg 2002; Shapiro 2002: 196; Ryfe 2005: 57; Chappell 2006). Una certa confirmació d'aquestes hipòtesis la tenim en la direcció de les transformacions de les preferències netes que hem estat analitzant en apartats anteriors: en aquella anàlisi hem vist com el conflicte derivat del botelló i que sol enfrontar col·lectius diferents, passava a redefinir-se en clau de salut pública i, per tant, de l'interès general per resoldre els problemes derivats d'un consum excessiu d'alcohol, independentment del col·lectiu que es tractés.

Taula 9.12. Desviacions respecte de la mitja abans i després de la deliberació

Variable	Desv.std.t1	Desv.std.t2	Diferència desv. t1-t2
Percepció de l'oci nocturn			
Assistència de joves al b.	0,15	0,19	-0,03
Coneix algun bm	0,46	0,48	-0,02
Canvi en l'oci nocturn	0,31	0,28	0,03
Comportament cívic al b.	0,30	0,23	0,06
Forma divertir-se ha millorat	0,38	0,37	0,02
Percepció del b.	0,31	0,25	0,06
B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,32	0,32	0,00
B. s'ha fet sempre	0,33	0,37	-0,04
B.com a problema actual de Còrdova	0,29	0,24	0,05
Oci nocturn i alcohol			
Consum alcohol joves vs. adults	0,25	0,30	-0,05
Es consumeix més alcohol al b.que als bars	0,26	0,35	-0,09

	Variable	Desv.std.t1	Desv.std.t2	Diferència desv. t1-t2
	Joves beuen moderadament al b.	0,29	0,22	0,08
	Consum alcohol Feria vs. B.	0,33	0,23	0,10
	Consum alcohol Cruces vs. B.	0,33	0,31	0,02
	Consum alcohol SS. vs. B.	0,34	0,31	0,03
	Preocupació pel consum d'alcohol	0,28	0,22	0,06
	Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,36	0,35	0,01
	Problemes amb els veïns			
	B.tan molest com bars/terrasses	0,36	0,32	0,04
	Molèstia a veïns Feria vs. B.	0,38	0,37	0,01
	Molèstia a veïns Cruces vs. B.	0,34	0,34	0,01
	Molèstia a veïns SS. vs. B.	0,35	0,37	-0,02
	Mesures			
Inst.	Actitud Ajuntament	0,22	0,24	-0,03
Inst.	Actitud Junta Andalusia	0,23	0,28	-0,05
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,37	0,29	0,08
Prohibició	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,38	0,34	0,04
Prohibició	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,40	0,36	0,04
Prohibició	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	0,40	0,33	0,07
Prohibició	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,40	0,38	0,02
Prohibició	Prohibició total del b.	0,40	0,32	0,07
Prohibició	Prohibició-regulació del b.	0,20	0,23	-0,03
Prohibició	Prohibir b.en espais públics	0,40	0,32	0,07
Prohibició	Més presència policial al carrer	0,35	0,35	0,00
Prohibició	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	0,31	0,26	0,05
Regulac.	A favor del bm	0,34	0,33	0,01
Regulac.	Finançament públic dels bm	0,40	0,30	0,10
Regulac.	Equipament bm: urinaris	0,40	0,20	0,20
Regulac.	Equipament bm: aparcaments	0,45	0,41	0,04
Regulac.	Equipament bm: transport públic gratuït	0,45	0,31	0,14
Regulac.	Equipament bm: neteja brossa	0,42	0,26	0,16
Regulac.	Equipament bm: atenció sanitària	0,42	0,26	0,15
Regulac.	Equipament bm: servei seguretat	0,43	0,24	0,19
Regulac.	Finançament públic altres festes	0,31	0,34	-0,03
Alternatives	Augmentar preu de l'alcohol	0,36	0,31	0,05
Alternatives	Campanyes educatives salut-alcohol	0,24	0,22	0,01
Alternatives	Adequar zones allunyades de veïns	0,38	0,35	0,03
Alternatives	Promoure alternatives	0,26	0,24	0,02
	Actituds polítiques			
	Interès per la política	0,34	0,30	0,04
	Influència en el govern	0,36	0,34	0,02
	La política és molt complicada	0,38	0,34	0,04

Però a més d'aquesta primera pinzellada en quant al contingut substantiu dels resultats de l'enquesta, també ens podem fixar en la forma o grau de suport de les diferents variables, és a dir, veure en quina mesura augmenta o disminueix el consens agregat postdeliberatiu. En els resultats no esperem trobar un consens absolut, sinó una tendència majoritària a opcions comuns, sobretot perquè el procés deliberatiu seguit en

aquest cas està orientat a la comprensió d'una situació i té una resolució individual posterior i no pas una resolució o decisió comuna. La tendència al consens es pot mesurar a través de la major o menor desviació típica de les respostes en cadascuna de les preguntes; hauríem d'observar una menor desviació en el t2 que en el t1.

En aquests termes, la gran majoria de les variables, essent exactes el 79,6% de les mateixes[184], pateix una reducció de les desviacions típiques respecte de la mitjana, és a dir, les respostes tendeixen a concentrar-se en categories comuns, independentment que aquestes categories comunes siguin més extremes o més centrals[185], pel que es confirma la H11. És important veure, tal i com s'aprecia a la taula 9.12., que augmenta el consens en la majoria de les variables de preferències, mentre que no s'observa la mateixa pauta per a les variables estrictament informatives, quelcom que sembla anar en contra de l'apuntat per la teoria, a saber, a majors consensos en qüestions informatives quan els valors no hi estan implicats donat que són camps que no solen generar conflictes. Els resultats que obtenim de les nostres dades poden ser deguts a una informació no suficientment madurada o, senzillament, no aportada al llarg de les xerrades. En qualsevol cas, per analitzar millor aquest efecte i saber, específicament, si hi ha hagut aprenentatge, malgrat observem un menor consens postdeliberatiu, haurem d'analitzar les dades des d'una altra òptica.

[184] L'anàlisi s'ha fet sobre les variables amb observacions pre-post deliberació, tant si es tractava de variables d'escala com ordinals, eliminant les variables categòriques, per a les quals no té sentit analitzar les desviacions típiques de la mitjana.

[185] En el primer cas, estaríem davant d'un procés de polarització, mentre que en el segons, de moderació. Veurem la diferència d'aquests dos tipus de moviment a l'apartat 9.7.

Malgrat els efectes de la informació i de les dinàmiques de grup no es puguin aïllar amb les dades que disposem, hi ha diferents formes de veure si la informació rebuda, s'hagi després debatut o no en els grups, ha estat absorbida pels participants i té els efectes esperats sobre les preferències. En principi, l'adquisició d'informació sobre el tema tractat i l'aprenentatge de les seves conseqüències i alternatives permetria estructurar les preferències personals de forma més coherent (H10). Cal esperar, a més, que després de la deliberació augmenti el coneixement sobre el tema (H9), és a dir, s'actualitzi la informació que es tenia prèviament sobre aquest, independentment que aquest coneixement indueixi a un canvi d'opinions i de preferències o senzillament les reforci, és a dir, doti la persona d'arguments més sòlids per recolzar el que creia prèviament (Barabas 2004: 689).

Aquí repassarem algunes mesures per valorar el grau d'aprenentatge i l'efecte sobre l'estructuració de les preferències. La primera, la més senzilla de totes, és veure el grau en què els participants s'aproximen a les opcions "correctes". Aquesta mesura només es pot fer quan existeixen variables amb una resposta correcta des d'un punt de vista objectiu, o amb dades contrastables. Normalment, no sol haver-n'hi masses, d'aquestes variables, talment passa amb les nostres dades, pel que és important analitzar l'aprenentatge també des d'altres angles. La segona mesura que proposem aquí és la reducció de la incertesa, és a dir, en quin grau les persones que no tenen una opinió a la primera enquesta acaben formant-se'n una a la segona i viceversa. Finalment, una tercera mesura d'aprenentatge, és el guany en coherència de les preferències o una millor estructuració de les mateixes.

9.6.1. APROXIMACIÓ A LA CORRECCIÓ DE LES RESPOSTES

La mesura més senzilla d'aprenentatge factual és analitzar l'aproximació de les respostes dels participants a partir d'aquelles preguntes de coneixement "objectiu". En l'enquesta deliberativa només en trobem tres que siguin preguntes amb una resposta clarament correcta i per a les quals, o bé a través de les ponències, o bé en el dossier que es va lliurar als participants, hi havia dades específiques[186]. Aquestes variables són:

[186] Hem eliminat altres variables susceptibles de ser classificades com a "informatives", com per exemple la proporció d'alcohol que es consumeix en els bars respecte dels botellons, precisament perquè no es van aportar dades específiques respecte d'aquesta qüestió. De la mateixa manera, tampoc s'han inclòs les valoracions dels rols de l'Ajuntament i de la Junta d'Andalusia, perquè tot i

- 9.13. Quantitat d'alcohol que beuen el joves en relació als adults
- 9.14. Proporció de joves que sol acudir als botellons
- 9.15. Proporció de joves que acudeix al botelló i que beuen amb moderació[187]

Les tres variables tenen un rang de resposta de cinc categories que va de "força més" o de "la majoria" a "força menys" o "la minoria". Per a la primera qüestió, es donaven dades de l'Observatori Espanyol sobre Drogues, les quals indicaven que els joves beuen una mica menys que els adults, els quals tenen un consum molt més repartit al llarg de la setmana i mostren pautes d'addicció i de risc en major mesura que els joves. Per a la segona qüestió, l'Institut de la Joventut d'Espanya ha realitzat un estudi segons el qual tan sols un de cada tres joves acudeix a trobades d'aquesta mena. Així doncs, després de la deliberació cabria esperar que els enquestats diguessin que alguns o força joves acudeixen al botelló, però en cap cas la majoria. Finalment, per a la tercera de les preguntes, l'estudi conjunt de l'IESA i IAJ indicava que la majoria de joves que acudeixen al botelló, sis de cada deu, beuen amb moderació, enfront d'alguns que no beuen en absolut alcohol i d'altres que beuen en excés. Aquestes són doncs les dades que es va facilitar als participants, entre els que segurament hi va haver que no les van llegir i d'altres que les van qüestionar d'arrel no donant-les-hi credibilitat. En qualsevol cas, tots els participants van assistir a les ponències que recolzaven aquestes dades amb d'altres similars en la mateixa direcció.

De fet, com hem pogut observar a la taula 9.1., les tres variables mostren canvis significatius entre l'enquesta al t1 i l'enquesta al t2, encara que de poca magnitud. Les taules següents recullen les respostes en percentatges de les tres variables de coneixement.

---

que objectivament tenen actituds molt diferents, i es va fer esment en les xerrades les lleis i accions que havien dut a terme, la valoració de si aquestes accions són prou restrictives o no és una qüestió subjectiva.

[187] Les qüestions especificades corresponen a les preguntes 13, 26 i 27 de l'enquesta en el t1 o prèvia. Vegeu annex C.

Taula 9.13. Consum alcohol de joves vs. adults

	Enquesta t1	Enquesta t2
Força menys	2,7	7,9
Una mica menys	2,9	10,2*
Igual	13,1	16,6
Una mica més	14,1	41,7
Força més	67,1	23,6
Total	100	100

* Resposta correcta

En la primera de les qüestions veiem com la resposta adequada, els joves beuen una mica menys que els adults, incrementa el seu suport entre els participants fins arribar al 10,2%, però encara està lluny de ser la resposta majoritària. Tanmateix, s'observa un decrement molt important en les respostes que atorguen als joves força més consum que als adults; i un increment en les respostes que consideren que els joves beuen menys o igual, categories adjacents a la resposta correcta. Finalment, però, un gruix important dels enquestats encara considera que els adults consumeixen en menor mesura que els joves. Recordem també que el canvi en aquesta variable és molt significatiu (vegeu taula 9.1): hi ha gairebé un 20% de canvi net en la mitjana de les respostes en la direcció correcta, és a dir, reduint la proporció de joves que beuen alcohol respecte els adults. Si contrastem aquesta informació amb els canvis bruts individuals, taula 9.9., també veiem que un 54% dels enquestats es mou en la direcció correcta.

Pel que fa a la segona qüestió, observem com incrementen les respostes de les categories correctes, és a dir, que d'acord amb les dades aportades per l'Institut de la Joventut d'Espanya, "alguns/força joves participen als botellons", les categories de resposta correcta veuen incrementat el seu percentatge de respostes sobre el total. En aquest cas, després de la deliberació, la majoria d'individus respon correctament aquesta qüestió encara que hi ha un percentatge alt que apunta que són la majoria de joves qui acudeix al botelló. De nou, si recordem l'índex de canvi net d'aquesta variable, taula 9.1., veiem que aquest és molt petit; a més, la taula de canvis bruts, 9.9., ens indica que només del 35% es mou en la direcció correcta, mentre que un 41% dels enquestats mantenen les opinions que ja tenien.

Taula 9.14. Proporció de joves que acudeix al botelló

	Enquesta t1	Enquesta t2
Cap	0	0
Pocs	0,42	2,22
Alguns	6,53	13,33*
Força	46,23	48,15*
La majoria	46,82	36,30
Total	100	100

* Respostes correctes

Finalment, el tercer ítem versa sobre les pautes de consum d'alcohol dels joves que acudeixen als botellons. En aquest cas, el canvi és absolut i molt rellevant. Totes les categories que es poden considerar respostes correctes[188] augmenten la seva proporció, mentre que es redueixen precisament les categories incorrectes. Així, després de la deliberació, més d'un 90% dels participants creuen que els joves tenen pautes de consum d'alcohol moderades en els botellons, pel que l'índex d'encerts és altíssim.

Taula 9.15. Consum moderat d'alcohol en els botellons

	Enquesta t1	Enquesta t2
Cap	18,30	0
Pocs	34,50	9,77
Alguns	27,50	38,35*
Força	12,96	36,09*
La majoria	6,74	15,79*
Total	100	100

* Respostes correctes.

Així doncs, podem concloure que es dóna un aprenentatge important respecte les preguntes d'informació apuntades, específicament en la primera i en la darrera de les qüestions analitzades, les quals, alhora, són les que tracten els temes relacionats amb les pautes d'alcohol dels joves, element molt tractat durant els debats, tal i com hem pogut apreciar anteriorment. Tot i així, l'aprenentatge o la integració d'informació no és absoluta i encara hi ha força respostes incorrectes.

[188] Tot i que essent estrictes tan sols "la majoria" seria una resposta totalment correcta, en aquest cas acceptem també "força" i "alguns". La idea és que es reconegui que hi ha pautes de moderació en els hàbits de consum dels joves.

9.6.2. REDUCCIÓ DE LA INCERTESA

Una altra forma de mirar l'aprenentatge, més enllà d'analitzar les preguntes amb una resposta contrastable amb informació objectiva, és analitzar, les persones que, de no tenir una opinió formada en la primera enquesta, en passen a tenir una a la segona. En termes operatius serien aquells que passen de "no saber" (NS) a prendre postura per a qualsevol categoria de cadascun dels ítems de l'enquesta, reduint la serva incertesa o desconeixement inicial[189]. En la taula 9.16., podem veure quin percentatge dels participants al fòrum responia NS en la primera enquesta (t1), quin percentatge de NS hi ha a la segona enquesta (t2) i, finalment, quin percentatge responen NS tant en la primera com en la segona enquesta (t1 = t2). La diferència entre la segona i la tercera columna és el percentatge de nous NS en la segona enquesta. La tercera columna indica el percentatge de NS que es manté abans i després de la deliberació; quan més diferència respecte de la primera columna, major aprenentatge o formació de les preferències trobarem, processos en els quals no tenen influència els anteriors mecanismes apuntats.

La primera dada rellevant és que la mitja de NS a la primera enquesta (t1) és només del 4,9%, mentre que la de la segona és del 6,6%. Aquesta dada sembla anar en contra la nostra H9, és a dir, es podria concloure que no hi ha un aprenentatge després de la deliberació. Per veure efectivament si hi ha o no aprenentatge cal que mirem amb major detall alguns elements. El primer element que es pot observar de forma molt directa són els escassos percentatges de persones que addueixen no saber què respondre en la primera enquesta[190]. La majoria de vegades els NS no superen el 5% i només en dos casos hi ha un gruix important de persones que no es posiciona en el t1: en el primer d'ells, un 10% dels participants al fòrum no saben si existeixen o no botellòdroms, i un 23,7% dels participants desconeix quina és l'actitud i les accions de la Junta d'Andalusia respecte d'aquest tema.

D'altra banda, com ja hem comentat, el percentatge de NS a la segona enquesta és major; però de fet, es pot observar com són molt poques les persones que mantenen NS a la primera i la segona enquesta. Significa això, que el perfil de la majoria dels que responen NS en la segona enquesta és diferent dels que diuen NS a la primera. De fet,

---

[189] La incertesa s'assimila a l'NS, "no saben" en les respostes dels participants. S'han eliminat de l'anàlisi les respostes NC "no contesta" per facilitar la interpretació de les dades. A més, en la segona enquesta, l'autoadministrada, només hi havia la possibilitat de respondre NS, però no NC.

[190] Segurament part de l'explicació es deu a la vergonya d'admetre que no se sap quelcom, però gran part es deu al propi tema, molt debatut ja a través dels mitjans de comunicació i per tant força present en l'esfera pública abans de començar el debat, pel que podríem ja esperar preferències força formades tant en la primera com en la segona enquesta (Farrar et al. 2003).

es tracta de persones, en la seva gran majoria, que ja havien respost altres coses en la primera onada però que ara opten pel NS. Aquest percentatge pot ser reflex de varis motius: a) d'una aleatorietat en les respostes; b) d'una major sinceritat en les respostes al ser una enquesta autoadministrada; c) i, finalment, reflex d'un increment dels dubtes degut precisament a una major quantitat i/o qualitat d'informació que incentiva l'aparició de noves dimensions del problema sobre els quals l'individu no pot o no sap posicionar-se.

Amb això podem dir que es donen dos processos paral·lels: d'una banda hi ha un aprenentatge important, per bé que afecti un col·lectiu petit de persones, que es forma una opinió pròpia gràcies a la informació i la deliberació, mentre que paral·lelament, es dóna una paradoxa interessant en el fet que les persones que tenien ja opinions formades poden arribar a qüestionar-se-les o posar-les en dubte amb major informació disponible o, altrament, essent més sinceres en el t2 que en el t1. També és cert, que el procés d'adquisició d'informació nova, quan hom no sosté una opinió sòlida al respecte o no en sosté cap, sol ser més fàcil i ràpid que el d'una transformació completa de preferències, pel que molts individus, abans d'un canvi complet de preferències, poden passar per un estadi previ de dubtes o de NS.

Taula 9.16. Reducció/Augment de la incertesa

	Variable	NS t1	NS t2	NS t1=t2
	Percepció de l'oci nocturn			
	Canvi en l'oci nocturn	3,8	0	0
	Forma divertir-se ha millorat	0,9	2,7	0,9
	Assistència al b. en alguna ocasió	0	0	0
	Comportament cívic al b.	1,5	1,5	0
	B.com a problema actual de Còrdova	0,7	1,5	0
	Coneix algun bm	10	13,2	2,2
	Oci nocturn i alcohol			
	Preocupació pel consum d'alcohol	0,8	0	0
	Consum alcohol joves vs. adults	0	4,4	0
	Joves beuen moderadament al b.	3,7	1,4	0,7
	Consum alcohol Feria vs. B.	5,9	3	0,7
	Consum alcohol Cruces vs. B.	5,9	5,2	1,5
	Consum alcohol SS. vs. B.	5,9	5,2	1,5
	Molèstia a veïns Feria vs. B.	3,7	1,5	0
	Molèstia a veïns Cruces vs. B.	5,9	1,5	0
	Molèstia a veïns SS. vs. B.	4,4	1,5	0
	Mesures			
Inst.	Actitud Ajuntament	8,8	8,1	1,5
Inst.	Actitud Junta Andalusia	23,7	13,3	5,2
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,8	0	0
Prohibició	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,8	3,8	0
Prohibició	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0	2,3	0
Prohibició	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	0,8	1,5	0,8
Prohibició	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0	0	0
Prohibició	Prohibició-regulació del b.	0,7	10,2	0
Prohibició	Prohibir b.en espais públics	0,8	7	0
Prohibició	Més presència policial al carrer	0,8	0,8	0
Prohibició	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	0,8	3,9	0
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns	0	0,8	0
Regulació	A favor del bm	1,5	0	0
Regulació	Finançament públic dels bm	4,5	0	0
Regulació	Equipament bm: urinaris	3	1,5	0
Regulació	Equipament bm: aparcaments	3,9	5,5	1,6
Regulació	Equipament bm: transport públic gratuït	2,3	3,1	0
Regulació	Equipament bm: neteja brossa	2,3	1,6	0
Regulació	Equipament bm: atenció sanitària	2,3	3,1	0
Regulació	Equipament bm: servei seguretat	4,1	4,9	0,8
Regulació	Finançament públic altres festes	3	15,8	0
Alternat	Augmentar preu de l'alcohol	0	3,2	0
Alternat	Campanyes educatives salut-alcohol	0	0	0
Alternat	Promoure alternatives	0	0,8	0
	Actituds polítiques			
	Interès per la política	0,7	0	0
	Influència en el govern	4,7	0,8	0
	La política és molt complicada	3,1	2,3	1,5

Així doncs, la H9 que apunta a preferències postdeliberatives més informades es corrobora sobretot a partir de l'aprenentatge factual, mentre que també s'observa un cert aprenentatge en els individus que no tenien opinions formades prèvies, malgrat aquest es concentra en un cos molt petit d'individus.

9.6.3. ESTRUCTURACIÓ DE LES PREFERÈNCIES

Finalment, la tercera mesura que pot indicar un grau d'aprenentatge en els participants, o millor dit, és una conseqüència de l'aprenentatge, és l'estructuració de les seves preferències o les pautes de coherència cognitiva que mostren transversalment en el tema tractat. Aquesta mesura s'usa sovint com un indicador simple de sofisticació de l'individu[191], mesura que indica un coneixement suficient o un esquema mental d'interpretació per permetre situar els ítems, les preferències, els valors, els temes polítics, etc., en una estructura lògica i coherent i, per tant, incorporar menys respostes aleatòries en favor d'opcions conscients.

Per fer l'anàlisi d'estructuració es requereixen algunes variables que estiguin relacionades inequívocament en una o altra direcció. En el nostre cas, hi ha pocs indicadors que necessàriament, per coherència interna, hagin d'estar relacionats: en aquest cas, un bon grup d'indicadors són els referents a les mesures prohibicionistes[192]. A més de les comparacions generals abans i després de la deliberació per a aquestes variables, també s'han fet comparacions d'estructuració segons el nivell d'estudis i segons el sexe. En el primer cas és de suposar que les persones amb major nivell d'estructuració en l'enquesta prèvia seran aquelles amb un nivell d'estudis més elevant, mentre que les persones amb un nivell baix, seran les que veuran incrementada en major mesura la seva estructuració en el t2. Pel que fa al sexe, hem vist que les dones és un dels grups que més ha canviat les seves preferències després de la deliberació. Es tractarà aquí de veure fins a quin punt augmenten també el seu nivell d'estructuració.

---

[191] Vegeu Luskin (1987) per a una crítica d'aquesta mesura com a únic indicador de sofisticació política.

[192] Per construir els índex d'estructuració, s'han fet les correlacions bivariades per al conjunt de les variables prohibicionistes fent les mitges dels índex de correlació *r* abans (t1) i després (t2) de la deliberació. Els índex de correlació s'han comparat a través de les puntuacions z per veure quines diferències eren significatives: les diferències són el valor Q (z1-z2). S'han inclòs en l'anàlisi aquells indicadors ordinals (per tant, excloent els dicotòmics) següents: P16_1, P16_2, P16_3, P16_4, P25_4, P33 (amb l'escala invertida) per a l'enquesta prèvia (t1) i les corresponents preguntes de la segona enquesta (t2): DP7_1, DP7_2, DP7_3, DP7_4, DP13_4, DP25 (amb l'escala invertida). Vegeu preguntes concretes a l'annex C.

Taula 9.17. Nivell d'estructuració de les preferències

		t1	t2	Q
General		0,52	0,62	-0,149
Estudis	Primaris	0,18[ab]	0,71	-0,705*
	Secundaris	0,60[a]	0,58	0,031
	Superiors	0,71[b]	0,64	0,129
Sexes	Homes	0,67[c]	0,60	0,118
	Dones	0,20[c]	0,70	-0,664*

* Diferències significatives al 0,05 entre t1 i t2.
[a]Diferències significatives al 0,05 entre les persones amb estudis primaris i secundaris; [b]Diferències significatives al 0,05 entre persones amb estudis primaris i amb estudis superiors; [c]Diferències significatives al 0,05 entre homes i dones. Quan no hi ha superíndex compartits significa que no hi ha diferències significatives entre grups (sigui abans o després de la deliberació).

De la taula 9.17. en podem treure algunes conclusions importants. La primera és que, en general, augmenta el nivell d'estructuració (q= 0,15[193]) tot i que l'increment no és prou significatiu, potser pel fet que el nivell d'estructuració previ ja era en sí mateix força elevat. Tanmateix, si mirem el desglossament per nivell d'estudis, ens adonem que precisament l'increment d'estructuració és dóna sobretot, per no dir únicament, en les persones d'estudis primaris; en aquestes, el canvi és molt significatiu i important (q= 0,71). De fet, abans de la deliberació, la pauta d'estructuració és talment la prevista: les persones d'estudis primaris no solament tenen un nivell d'estructuració molt reduït (r= 0,18) sinó que és significativament diferent al nivell d'estructuració de les persones amb estudis secundaris i les persones que tenen diplomatures, llicenciatures o doctorats. En canvi, no hi ha diferència significativa entre aquests dos darrers grups, és a dir, entre els individus amb estudis secundaris i els d'estudis superiors, ni abans ni després de la deliberació. De fet, després de la deliberació no hi ha diferències significatives en relació al nivell d'estudis en cap categoria.

En canvi, sembla contra tota lògica que el nivell d'estructuració de les persones amb estudis secundaris i universitaris es redueixi després de la deliberació: tot i que en aquests casos podem observar que les diferències no són prou significatives com per descartar la hipòtesi nul·la d'igualtat de correlacions. El que tan sols podem apuntar ara és que els nivells d'estructuració prèviament a la deliberació en aquests dos grups eren ja força alts i que, per tant, hi havia poc marge de millora, i en canvi poden haver augmentat la complexitat dels seus punts de vista.

[193] Cohen (1983, 1988) estipula que una q<=0.10 és una variació petita; considera una variació mitjana quan ens aproximem a q=0,30 i una diferència serà gran quan q>= 0,50.

Pel que fa a la diferència entre homes i dones veiem una pauta similar a la del nivell d'estudis: les dones parteixen d'una estructuració molt menor que els homes abans de la deliberació, incrementant-la de forma molt important després del fòrum deliberatiu i anul·lant qualsevol diferència significativa respecte dels homes. Cal veure, tanmateix, si l'efecte del gènere està relacionat amb el de l'educació: de fet, com es pot apreciar a la taula 9.18., mentre que els homes i les dones tenen la mateixa proporció estudis secundaris, un percentatge significativament menor de dones té estudis universitaris i en canvi tenen en major proporció que els homes estudis primaris[194].

Taula 9.18. Sexe i nivell educatiu dels participants al fòrum

	Home	Dona
Estudis primaris	30,8%	49,3%
Estudis secundaris	33,8%	31,0%
Diplomatures, llicenciatures, doctorats	35,4%	19,7%
Total	100,0%	100,0%

Per tant, pot ser que es doni un cert efecte coincident entre el sexe i el nivell educatiu. En qualsevol cas, es confirma lleugerament la H10 segons la qual les preferències postdeliberatives seran més estructurades. De fet, només es confirma de forma plena per a aquells individus que parteixen de nivells d'estructuració molt baixos.

Fins ara hem analitzat els canvis que es produïen a nivell individual i agregat, però tal i com hem vist en el capítol cinc, molts d'aquests canvis es poden deure a la influència del grup en la que la persona participa en la deliberació. En la mesura que aquesta influència és informativa, no es menyscaben les hipòtesis deliberatives, però sí que se'n veuen afectades si la influència és normativa o social ja que els canvis, aleshores, no seran producte de la deliberació sinó de les relacions que es donen en el grup. Malauradament, aquí no podem discernir els dos tipus d'influència, però analitzant quines dinàmiques es donen en el grup podrem entendre millor els processos pels quals la deliberació pot dur o no a la transformació de les preferències. Ho veiem tot seguit.

[194] Tanmateix, la relació no és tan directa, donat que quan es fan les correlacions per sexe controlant-les per nivell educatiu (correlacions parcials), no sembla corregir-se res, és a dir, introduint l'educació com a variable de control, no es modifiquen substancialment els resultats que hem presentat.

9.7. Polarització dels grups

La polarització és un dels efectes o influències que pot exercir el grup sobre l'individu i explicar, en part, els canvis individuals. Remet específicament a l'efecte de moure's cap a postures més extremes en la direcció de les tendències majoritàries predeliberatives dels membres del grup. La polarització, d'altra banda, no és un efecte necessàriament negatiu, sinó tan sols redueix la importància dels mecanismes deliberatius quan és resultat principalment d'una influència normativa o social, més que no pas informativa o argumentativa. En qualsevol cas, cal esperar que la polarització en el marc de l'enquesta deliberativa sigui menor que en d'altres experiències (H12), precisament perquè es donen molts elements que moderen la possibilitat d'una polarització de caire més normatiu o social: els individus es distribueixen aleatòriament en els grups, i per tant internament heterogenis, alhora que es proveeix d'informació plural els participants, hi ha moderadors i, sobretot, el resultat final ve definit per una enquesta posterior individual, és a dir, no es tanca amb una decisió consensuada en la qual tothom s'ha de posicionar davant dels altres, situació en la que les pressions grupals es maximitzen.

Així doncs, cal esperar que en el millor dels casos, les dinàmiques deliberatives hagin permès una contrastació d'opinions i una valoració de les mateixes en funció d'interessos diversos i informació plural. Ans al contrari, les dinàmiques de grup duen a conformacions amb opinions majoritàries sovint no sostingudes racionalment. Per veure amb més claredat les influències de les dinàmiques de grup en les transformacions de preferències tenim una primera taula, la 9.19., que recull els tres moviments diferents possibles que fan els diferents grups deliberants, és a dir, el percentatge de grups que fan un moviment o un altre en relació a cadascuna de les preguntes de l'enquesta per a les quals tenim mesures al t1 i al t2.

Per definir la pauta de comportament grupal, s'ha especificat en primer lloc el punt mig de les escales codificades entre 0 i 1. Amb aquest punt de referència es defineixen els moviments de la forma que segueix:

a) *Moderació*: moviments cap al punt mig de l'escala, situació en la que la dinàmica deliberativa duu a moderar les postures agregades que els membres del grup tenien en la primera enquesta.

b) *Influència de la majoria*: moviments que augmentin la distància respecte a aquest punt mig després de la deliberació; en aquest cas només podem parlar de polarització quan el moviment es dóna cap a l'opinió majoritària grupal que s'ostentava en el t1, és a dir, les postures o preferències finals

seran més extremes que les inicials però en la mateixa direcció que l'apuntada per la mitjana del t1. En aquest cas, podríem dir que es dóna una influència de la majoria dels membres del grup sobre una minoria que s'acaba conformant o fins i tot convencent del que diu la majoria.

c) *Influència de la minoria*: moviments que augmentin la distància respecte el punt mig, però en la direcció contrària apuntada per la majoria del grup abans de la deliberació; en aquest cas no podem dir que hi ha hagut una conformació a la majoria, sinó que és probable que les minories hagin convençut les majories perquè facin un canvi o transformació molt més gran en la direcció contrària a les opinions majoritàries en el t1.

Taula 9.19. Efectes de les dinàmiques de grup: polarització vs moderació

Variable	Moderació	Influència majories	Influència minories
Percepció de l'oci nocturn			
Canvi en l'oci nocturn	72,2	22,2	5,6
Forma divertir-se ha millorat	81,3	18,8	0,0
Assistència al botelló	75,0	12,5	12,5
Percepció del botelló	77,8	0,0	22,2
Botelló és un dels problemes més seriosos amb la joventut	72,2	5,6	22,2
Botelló s'ha fet sempre	61,1	5,6	33,3
Assistència de joves al botelló	77,8	22,2	0,0
Comportament cívic al botelló	22,2	27,8	50,0
Botelló com a problema actual de Còrdova	72,2	22,2	5,6
Coneix algun botellòdrom	41,7	25,0	33,3
Oci nocturn i alcohol			
Preocupació pel consum d'alcohol	23,5	76,5	0,0
Consum alcohol joves vs. adults	88,2	11,8	0,0
Es consumeix més alcohol al b.que als bars	100,0	0,0	0,0
Tolerància social cap al consum d'alcohol	66,7	11,1	22,2
Joves beuen moderadament al b.	33,3	16,7	50,0
Consum alcohol Feria vs. botelló.	5,6	16,7	77,8
Consum alcohol Cruces vs. botelló	50,0	33,3	16,7
Consum alcohol SS. vs. botelló	55,6	33,3	11,1
Problemes amb els veïns			
B.tan molest com bars/terrasses	38,9	22,2	38,9
Molèstia a veïns Feria vs. botelló	64,7	35,3	0,0
Molèstia a veïns Cruces vs. botelló	58,8	11,8	29,4
Molèstia a veïns SS. vs. botelló	58,8	17,7	23,5
Rol de les administracions públiques			
Actitud Ajuntament	70,6	23,5	5,9
Actitud Junta Andalusia	76,5	17,7	5,9
Mesures prohibicionistes			
Prohibir beure cervesa als parcs	41,2	47,1	11,8
Policia requisi alcohol consumit al carrer	16,7	61,1	22,2

Variable	Moderació	Influència majories	Influència minories
Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	16,7	50,0	33,3
Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	16,7	66,7	16,7
Limitar el consum d'alcohol joves/adults	61,1	16,7	22,2
Prohibició total del botelló	23,5	47,1	29,4
Prohibició-regulació del botelló	58,3	8,3	33,3
Prohibir b.en espais públics	27,8	44,4	27,9
Més presència policial al carrer	88,9	11,1	0,0
Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	26,7	73,3	0,0
Mesures reguladores			
A favor del botellòdrom	72,2	16,7	11,1
Finançament públic dels botellòdrom	44,4	38,9	16,7
Finançament públic altres festes	92,9	0,0	7,1
Mesures alternatives			
Augmentar preu de l'alcohol	44,4	50,0	5,6
Campanyes educatives salut-alcohol	56,3	43,6	0,0
Adequar zones allunyades de veïns	41,2	23,5	35,3
Promoure alternatives	56,3	43,8	0,0
Actituds polítiques			
Interès per la política	50,0	28,6	21,4
Influència en el govern	50,0	35,7	14,3
La política és molt complicada	28,6	71,4	0,0

Com es pot apreciar a la taula, la majoria dels grups tendeixen a moderar les seves preferències després de la deliberació: de fet, només en 13 de les 44 preguntes es poden observar pautes diferents a la moderació i que no sempre van en la direcció de la polarització. Per exemple, en les preguntes sobre el comportament cívic dels joves en els botellons, només en el 22% dels grups els participants moderen les seves preferències després de la deliberació, però el 88% restant no es mou en la direcció que segueix la majoria, sinó que en aquest cas gran part del canvi va en la direcció contrària. Observem la mateixa pauta quan es tracta de la percepció de la quantitat d'alcohol que beuen els joves als botellons o que es beu en altres festes com Ferias: en ambdós casos, el 50 i el 78% dels grups respectivament, es mouen cap a opcions que en principi eren minoritàries.

Tan sols hi ha casos aïllats en què es dóna una polarització o influència de la majoria: el primer d'ells és en relació a la preocupació pel consum d'alcohol, en el que el 76,5% dels grups es mou en la direcció apuntada per la majoria en el t1. En aquest punt cal fer un parell de matisos: en primer lloc, els problemes derivats del consum d'alcohol fou un dels temes més tractats al llarg del fòrum i sobre el que es van donar moltes dades; però difícilment podem separar aquí quins efectes es deuen a la informació i quins efectes a les dinàmiques de grup o conformació social a la majoria. En segon lloc, podem pensar a la llum d'aquestes dades que la polarització no sempre és negativa: només ho

és en tant en quant impedeix l'anàlisi sistemàtica de punts de vista propis i contraris sobre una mateixa qüestió particular, quelcom que porta a decisions i opinions extremes que no sempre són coherents amb la informació disponible. És a dir, la polarització grupal ens indica una tendència, no ens diu res del contingut i podem dubtar més o menys de la correcció del contingut en funció de les garanties procedimentals que promoguin un debat complet i sistemàtic.

Lleugerament diferent és el cas de les mesures prohibicionistes: en la majoria de les preguntes que recullen les preferències al voltant d'aquestes mesures veiem com es dóna una pauta de polarització, és a dir, es tendeix a reforçar l'opció majoritària prèvia. Només cal recordar, tanmateix, que aquests moviments van en detriment de les pròpies mesures, és a dir, es redueix el recolzament d'aquestes en favor d'opcions reguladores.

Sembla, per tant, que les dinàmiques de polarització que podrien haver-se donat en els grups no han arribat a afectar més que a una petita part de les qüestions, preguntes que, per altra banda, fan referència majoritàriament a la gestió del problema i no pas a ítems menys tècnics i susceptibles de dependre més de la influència d'altres membres o de la conformació al grup. D'altra banda, podem concloure que el fet que es donin algunes pautes de polarització, com a mínim en el nostre cas, en un marc deliberatiu idoni, no és explicatiu de la qualitat del debat.

Per acabar d'apuntalar aquesta impressió podem analitzar també quina és la dinàmica de cadascun dels grups, quelcom que resumeix la taula 9.20. En aquesta podem veure com 12 dels 18 grups, és a dir, el 67% dels grups, segueixen pautes de moderació, és a dir, en més de la meitat de les preguntes han moderat les seves percepcions respecte el que havien respost els seus membres en el t1. Només sis grups, han seguit altres pautes, val a dir que molt repartides entre el reforç i el debilitament de les majories prèvies en cadascuna de les preguntes, com es pot observar a la taula. Els grups que més han seguit pautes de moderació, per exemple en el 44% de les preguntes, són el grup 11 i el 18 i, en menor mesura el 6, el 14 i el 16, grups en el que al voltant del 35% de les preguntes de l'enquesta s'ha produït una polarització. Tanmateix, en termes generals la tendència no és a la polarització.

Taula 9.20. Dinàmiques dels grups participants

Grup	Moderació	Influència majories	Influència minories
1	57,9	28,9	13,2
2	56,8	29,5	13,6
3	65,1	16,3	18,6
4	48,8	25,6	25,6
5	55,0	25,0	20,0
6	48,8	34,9	16,3
7	54,5	27,3	18,2
8	53,5	32,6	14,0
9	59,0	20,5	20,5
10	62,9	20,0	17,1
11	43,6	43,6	12,8
12	60,5	34,2	5,3
13	61,9	28,6	9,5
14	39,5	34,9	25,6
15	60,5	27,9	11,6
16	45,5	36,4	18,2
17	60,5	32,6	7,0
18	33,3	43,6	23,1

Nota: els números indiquen el percentatge de variables que segueixen pautes de moderació, influència de les majories o influència de les minories per a cadascun dels grups.

Les petites diferències que s'observen entre grups, per altra banda, poden ser degudes a les característiques dels membres del grup, malgrat els grups van ser creats aleatòriament i és d'esperar que els seus membres fossin heterogenis intragrup i homogenis intergrupalment. En qualsevol cas, com que els grups són molt petits, entre 7 i 9 persones, és possible que alguns concentressin membres amb unes característiques determinades. Així, fent l'anàlisi dels perfils dels membres dels grups per les variables sociodemogràfiques més clàssiques, sexe, edat i nivell d'estudis, podem observar petites diferències que en pocs casos semblen haver estat motiu de canvi (taula 9.21. i gràfics 9.22.). De fet, els grups en els que s'han produït més polaritzacions, l'11 i el 18, són grups que tenen un perfil mitjà o un cert equilibri en totes les categories. Únicament en aquest darrer, hi ha una proporció de dones més alta que la mitjana, al igual que en els grups 5 i el 9 els quals, en canvi, en la majoria de les preguntes acaben posicionant-se força moderadament.

Pel que fa als estudis, veiem con en els grups 1, 3 i 7, hi ha una proporció altíssima de persones amb estudis primaris, mentre que el 16 concentra una proporció molt alta de persones amb estudis universitaris. Tampoc sembla que aquesta sigui una variable important per explicar dinàmiques de polarització, donat que en els dos primers grups, s'observa una moderació de les preferències en la majoria de les preguntes; en el 16, menys de la meitat dels moviments són de moderació, però en qualsevol cas, és una major proporció que la de la polarització o la de la influència de les minories.

Taula 9.21. Perfils mitjans dels membres dels grups participants

		Edat					**Sexe**		**Nivell d'estudis**		
		18-29	*30-44*	*45-59*	*60 i més*	*Mitjana*	*Home*	*Dona*	*Primaris*	*Secundaris*	*Universitaris*
Grups de discussió	1	14,3	14,3	28,6	42,9	54,6	42,9	57,1	85,7	0,0	14,3
	2	28,6	14,3	28,6	28,6	47,0	42,9	57,1	42,9	28,6	28,6
	3	0,0	37,5	50,0	12,5	48,3	37,5	62,5	62,5	12,5	25,0
	4	28,6	42,9	14,3	14,3	40,3	42,9	57,1	28,6	42,9	28,6
	5	50,0	0,0	33,3	16,7	38,0	16,7	83,3	33,3	33,3	33,3
	6	50,0	0,0	37,5	12,5	41,1	62,5	37,5	37,5	37,5	25,0
	7	25,2	50,0	12,5	12,5	38,4	50,0	50,0	50,0	37,5	12,5
	8	33,3	0,0	50,0	16,7	43,2	50,0	50,0	50,0	16,7	33,3
	9	25,0	12,5	12,5	50,0	51,1	25,0	75,0	37,5	37,5	25,0
	10	0,0	28,6	42,9	28,6	55,6	57,1	42,9	28,6	42,9	28,6
	11	14,3	28,6	28,6	28,6	50,0	57,1	42,9	28,6	42,9	28,6
	12	22,2	22,2	22,2	33,3	48,9	44,4	55,6	44,4	33,3	22,2
	13	12,5	25,0	50,0	12,5	46,9	62,5	37,5	50,0	37,5	12,5
	14	37,5	25,0	25,0	12,5	37,9	62,5	37,5	25,0	37,5	37,5
	15	50,0	12,5	0,0	37,5	41,5	50,0	50,0	37,5	50,0	12,5
	16	77,8	11,1	0,0	11,1	28,2	66,7	33,3	11,1	33,3	55,6
	17	42,9	28,6	28,6	0,0	33,7	57,1	42,9	14,3	42,9	42,9
	18	42,9	42,9	14,3	0,0	32,6	28,6	71,4	42,9	28,6	28,6

Per grups d'edat, el grup 9 té més proporció de gent gran que la mitjana, i el 15 i el 16, contràriament, tenen gent molt jove. Tampoc en els dos primers casos s'acaben defensant postures més extremes després de les deliberacions de grup i, únicament el 16, com hem apuntat en el paràgraf anterior, hi ha algunes dinàmiques més de polarització en comparació a d'altres grups. Així doncs, fins i tot en el cas més paradigmàtic del grup 16, que reuneix homes més joves i amb més nivell d'estudis que el conjunt dels altres grups, en el 46% de les preguntes aquests moderen les seves preferències inicials; només es polaritzen en el 36% de les preguntes i en el 18% de les mateixes semblen tenir-hi influència les minories presentes en el grup (taula 9.21.).

Gràfics 9.22. Perfils sociodemogràfics dels membres dels grups participants segons sexe, edat, nivell d'estudis i tinença de fills

Finalment, només remarcar que en els grups amb perfils més heterogenis, és a dir, més equilibrats en les tres variables, el 2, l'11 i el 12, veiem com en el primer i el darrer són majoritaris els moviments cap a la moderació de les preferències, mentre que en l'11, hi ha tant moviments cap a la polarització com cap a la moderació de postures. En definitiva, sembla poc probable que els canvis siguin producte dels perfils de les persones i, certament, no s'observa cap pauta en les dinàmiques de grup transversal a tots ells.

En resum, no podem dir que hi hagi diferències entre els grups en quant a les dinàmiques de debat que es creen al llarg del fòrum i, a més, en la majoria de casos, aquestes pautes són en direcció a la moderació. Alhora, veiem tant influències de les majories com, en menor mesura però igualment a destacar, influències de les opinions minoritàries i en aquest sentit es confirma la H13. És important tenir en compte que a més de la feina dels moderadors i de la informació plural que es va intentar donar al llarg de les xerrades es va fer un esforç per fer comuns els arguments de la resta de grups, pel que les diferències de perfil entre grups o homogeneïtat intragrup s'intentaven compensar amb una diversitat d'opinions, tal i com hem comentat en la secció 7.3 del capítol set.

9.8. Permanència dels canvis

En darrer lloc, els canvis observats, substantius i significatius com són, podrien ser el reflex d'una experiència puntual i, en conseqüència, el seu impacte també ser efímer, essent possible que després de la deliberació, i havent transcorregut un cert temps, les preferències dels individus retornessin al seu punt inicial. Només queda, així, veure fins a quin punt els canvis són o no permanents. Talment hem apuntat al capítol cinc, les experiències d'altres enquestes deliberatives mostren que, en general, la tendència al canvi es reverteix, però no fins al punt de partida, sinó que part de la transformació de les preferències es manté. Què succeeix en el nostre cas?

A la taula 9.23 podem observar el canvi que es dóna en les mitjanes de les mateixes preferències entre el moment posterior a la deliberació i sis mesos després de l'experiència (t3-t2)[195]. Com podem veure, un 35,2% de les variables mostra un canvi significatiu respecte de les mitjanes després de la deliberació (t2). Així, tot i que una gran majoria de les variables no mostra canvis significatius entre la segona i la tercera onada d'enquestats, aquest percentatge que sí que canvia no es pot deixar de tenir en compte.

Però si ens fixem en la mitjana per a les variables en el t1 i la comparem la mitjana al t3 ens adonem que quatre d'aquestes dotze diferències significatives no ho són en la direcció pronosticada per la teoria, és a dir, revertint el canvi que s'ha produït gràcies a la deliberació, sinó que van en la direcció del canvi apuntat després de la deliberació, és a dir, el reforcen. Per tant, únicament en el 23,5% de les variables hi ha un retorn en la direcció de les posicions inicials. La meitat d'aquestes variables no arriben a revertir el canvi totalment, sinó que es queden a mig camí entre la mitjan de t1 i la del t2, mostrant encara diferències significatives entre les preferències abans de la deliberació (t1) i quatre mesos després d'haver participat en el fòrum deliberatiu (t3). Per a una minoria del conjunt de les variables la reversió és total, és a dir, es torna a la posició inicial de la qual s'havia partit. Havent definit, en parlar dels canvis nets en la secció 9.2, que un canvi important es dóna quan supera el +/- 0,2, observem, a més, que només hi ha dos canvis d'aquesta magnitud entre el t2 i el t3, i els dos en les mesures prohibicionistes. De fet, aquestes són les preferències en las que es donen més canvis, un 40% de les variables, tots ells en la direcció de les postures inicials i alguns revertint al 100% els efectes de la deliberació. En qualsevol cas, però, representen l'excepció que confirma la regla.

---

[195] A l'annex F es pot veure la taula general i més completa dels resultats de comparació de les mitjanes al t1, t2 i t3.

Taula 9.23. Comparació de preferències t1, t2 i t3 per als participants al fòrum

		Mitj. T1	Mitj. t2	Mitj. t3	Dif. Mitj. (T3-T2)	Dif. Mitj. (T3-T1)
Percepcions sobre l'oci nocturn						
	Canvi en l'oci nocturn	0,78	0,68	0,66	-0,03	-0,13*
	Assistència al b. en alguna ocasió	0,41	0,54	0,40	-0,14*	-0,10
	Percepció del b.	0,30	0,58	0,60	0,01	0,28*
	B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,64	0,47	0,57	0,10*	-0,07*
	B. s'ha fet sempre	0,32	0,59	0,55	-0,04	0,20*
	Assistència de joves al b.	0,84	0,80	0,76	-0,04	-0,08*
	Comportament cívic al b.	0,50	0,72	0,71	-0,01	0,21*
	B.com a problema actual de Còrdova	0,63	0,56	0,54	-0,02	-0,08*
	Coneix algun bm	0,64	0,63	0,74	0,11	0,12
Oci nocturn i alcohol						
	Preocupació pel consum d'alcohol	0,76	0,82	0,79	-0,03	0,04
	Consum alcohol joves vs. adults	0,84	0,65	0,70	0,04	-0,14*
	Es consumeix més alcohol al b. que als bars	0,82	0,56	0,67	0,11*	-0,14*
	Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,63	0,53	0,60	0,07	-0,04
	Joves beuen moderadament al b.	0,50	0,66	0,61	-0,05	0,12*
Molèsties pels veïns						
	B.tan molest com bars/terrasses	0,52	0,65	0,62	-0,03	0,09
Mesures						
Institt	Actitud Ajuntament	0,76	0,69	0,57	-0,12*	-0,19*
	Actitud Junta Andalusia	0,85	0,67	0,51	-0,16*	-0,34*
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,30	0,17	0,15	-0,03	-0,16*
	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,54	0,32	0,39	0,06	-0,15*
	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,57	0,28	0,50	0,22*	-0,07
	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/ pubs	0,50	0,30	0,38	0,08	-0,10*
	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,57	0,47	0,62	0,15*	0,05
	Prohibició total del b.	0,48	0,24	0,32	0,08	-0,14*
	Prohibir b.en espais públics	0,52	0,27	0,40	0,13*	-0,13*
	Més presència policial al carrer	0,72	0,57	0,62	0,04	-0,10*
	Prohibir consum al carrer i terrasses/ bars	0,17	0,18	0,14	-0,04	-0,03
Regulació	Adequar zones allunyades de veïns	0,64	0,39	0,47	0,07	-0,17*
	A favor del bm	0,68	0,59	0,64	0,05	-0,05
	Finançament públic dels bm	0,58	0,63	0,58	-0,05	-0,00
Alternat	Augmentar preu de l'alcohol	0,27	0,28	0,18	-0,10*	-0,09*
	Campanyes educatives salut-alcohol	0,87	0,82	0,88	0,06*	0,01
	Promoure alternatives	0,84	0,84	0,87	0,04	0,03

Nota: les columnes indiquen les mitjanes abans de la deliberació (T1), just després de la deliberació (T2) i sis mesos després de la realització dels fòrums (T3) per a cadascuna de les variables i la diferència entre aquestes mitjanes T3-T2 i T3-T1.
Totes les variables s'han recodificat en una escala 0-1 per poder fer més comparables els resultats.
*Diferències significatives al 0.05 entre T3 i T2 i el T3 i el T1, quarta i cinquena columna respectivament, per la prova T de comparació de mitjanes. Per a les variables dicotòmiques també s'ha fet el test de McNemar o comparació de proporcions binomials, per tal de comprovar que no hi ha diferència respecte de la prova T. S'han eliminat de l'anàlisi les variables categòriques.

En conjunt, veiem, doncs, que els canvis provocats per la deliberació es mantenen en la gran majoria de casos, mentre que en una minoria minsa s'intensifiquen i en una altra part petita de les variables, l'ambient o el context en el que viu l'individu tendeix a revertir els efectes produïts per la deliberació. Entre aquests retorns, tanmateix, la majoria no són d'una magnitud suficient com per tornar a les preferències inicials de l'individu, sinó que part del canvi es manté, pel que es confirma sobre manera la hipòtesis H1b i s'observa un major manteniment del canvi produït per la deliberació que en experiències anteriors. Específicament, en un 62,5% de les variables hi ha un canvi significatiu per als participants al fòrum (t3-t1), mentre que per als no participants, el canvi significatiu es dóna en un 40,6% de les variables (taula 9.24.). Per a aquest darrer grup, els canvis significatius, són pocs i de relativa poca magnitud. De fet, només hi ha canvis importants respecte de la percepció del botelló, variable que per als participants al fòrum també era una de les que més variava, i, en segon lloc, la percepció del rol o paper que juga la Junta d'Andalusia en tot aquest tema. Recordem que poc després de la realització dels fòrums deliberatius, la Junta va aprovar la "llei antibotelló" i com es pot veure a la taula 9.24., talment com a la 9.23,. la tendència dels ciutadans que responen la tercera onada de l'enquesta percep la Junta com a més repressiva del que ho feia prèviament. De fet, aquest és un dels canvis més importants, tant en els que van participar com en els que no van participar en el fòrum, quelcom que es pot deure a l'aprovació de la normativa per part de la Junta d'Andalusia una vegada acabats els fòrums.

Les dades apuntades a partir d'aquesta tercera onada, i específicament amb l'incís dels canvis significatius per a individus que no han participat en els fòrums deliberatius, ens mostren que els efectes de la deliberació, són permanents i visibles per a un conjunt ampli de preferències. Malgrat tot, aquesta permanència depèn de factors contextuals que motivin els individus a una revisió posterior de les seves preferències a la llum de noves dades, com pot ser l'aprovació de l'esmentada llei.

Taula 9.24. Comparació de preferències t1 i t3 per als no assistents al fòrum

	Variables	Mitj. T1	Mitj. T3	Dif. Mitj. (T3-T1)
	Percepcions sobre l'oci nocturn			
	Canvi en l'oci nocturn	0,79	0,69	0,102*
	Assistència al b. en alguna ocasió	0,37	0,38	-0,007
	Percepció del b.	0,30	0,53	-0,230*
	B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,70	0,58	0,121*
	B. s'ha fet sempre	0,31	0,40	-0,096*
	Assistència de joves al b.	0,88	0,76	0,121*
	Comportament cívic al b.	0,50	0,54	-0,044
	B.com a problema actual de Còrdova	0,69	0,56	0,127*
	Coneix algun bm	0,71	0,74	-0,028
	Oci nocturn i alcohol			
	Preocupació pel consum d'alcohol	0,80	0,76	0,047
	Consum alcohol joves vs. adults	0,90	0,82	0,076*
	Es consumeix més alcohol al b.que als bars	0,82	0,83	-0,020
	Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,60	0,62	-0,013
	Joves beuen moderadament al b.	0,46	0,48	-0,022
	Conseqüències			
	B.tan molest com bars/terrasses	0,53	0,58	-0,045
	Mesures			
Instit.	Actitud Ajuntament	0,76	0,59	0,174*
Instit.	Actitud Junta Andalusia	0,85	0,56	0,290*
Prohibició	Prohibir beure cervesa als parcs	0,35	0,24	0,112*
Prohibició	Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,50	0,50	0,008
Prohibició	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,55	0,54	0,017
Prohibició	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	0,49	0,36	0,137*
Prohibició	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,60	0,58	0,021
Prohibició	Prohibició total del b.	0,53	0,48	0,054
Prohibició	Prohibir b.en espais públics	0,58	0,47	0,105*
Prohibició	Més presència policial al carrer	0,68	0,62	0,060
Prohibició	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	0,25	0,16	0,087*
Regulac.	Adequar zones allunyades de veïns	0,71	0,64	0,064
Regulac.	A favor del bm	0,66	0,71	-0,053
Regulac.	Finançament públic dels bm	0,51	0,55	-0,047
Alternat.	Augmentar preu de l'alcohol	0,29	0,22	0,071
Alternat.	Campanyes educatives salut-alcohol	0,84	0,84	0,008
Alternat.	Promoure alternatives	0,85	0,83	0,015

Nota: les columnes indiquen les mitjanes abans de la deliberació (T1) i sis mesos després de la realització dels fòrums (T3) per a cadascuna de les variables i la diferència entre aquestes mitjanes T3-T1.
Totes les variables s'han recodificat en una escala 0-1 per poder fer més comparables els resultats.
*Diferències significatives al 0,05 mitjançant la prova T de comparació de mitjanes. Per a les variables dicotòmiques també s'ha fet el test de McNemar o comparació de proporcions binomials, per tal de comprovar que no hi ha diferència respecte de la prova T. S'han eliminat de l'anàlisi les variables categòriques.

Molt resumidament, al llarg del capítol hem pogut veure com s'han anat confirmant la majoria de les hipòtesis apuntades (taula 9.25.), principalment hem vist com es dóna un canvi important i significatiu tant en les preferències agregades com en les individuals i, en menor mesura, en les actituds polítiques. Fins i tot els canvis complets de punts de vista són força rellevants i nombrosos en el cas de l'enquesta deliberativa a Còrdova, quelcom de molt particular que rarament s'ha donat en altres experiències. També es contrasta un canvi general en tots els individus, independentment del seu perfil, amb alguns matisos en funció de les actituds prèvies o extremes que se sostenien en començar l'experiència deliberativa.

En quant al contingut, veiem com les preferències postdeliberatives integren una major preocupació per temes d'interès general i no únicament pels seus interessos particulars, tot i que tenim poques mesures i dades per aportar majors fonaments a aquesta hipòtesi. El que sí que s'ha contrastat és la major informació factual postdeliberativa, una major formació de les preferències prèvies quan aquestes no existeixen i una estructuració sobretot en els individus que partien de nivells d'estructuració molt baixos, a saber, aquelles persones amb estudis molt baixos i dones, grups coincidents en un percentatge elevat.

En tercer lloc, s'observa un major grau de consens postdeliberatiu però no en direcció a opcions més polaritzades, sinó precisament vers la moderació de les postures. En última instància les minories, que en molts grups eren els joves, han estat molt influents al llarg de la deliberació, sobretot forçant a la moderació de la majoria o provocant-li un canvi d'opinió i percepció del fenomen.

Finalment, hem pogut veure com la majoria dels canvis es mantenen passat un temps d'haver participat en l'experiència deliberativa, pel que podem dir que els efectes de la deliberació permeten una cristal·lització de les preferències important.

Taula 9.25. Contrastació de les hipòtesis plantejades amb els resultats

	Hipòtesis	Contrastació
H1	El procés deliberatiu, organitzat en el marc d'una enquesta deliberativa, complirà unes determinades condicions que faran que la deliberació sigui de qualitat.	La metodologia de l'enquesta deliberativa aplicada a Còrdova ha permès un marc organitzatiu idoni per al desenvolupament d'una *deliberació de qualitat*, fins i tot essent els participants ciutadans mitjos, actors en principi amb menors capacitats o habilitats deliberatives. La qualitat s'ha contrastat tant des de la comprovació de les *condicions necessàries* per a una bona deliberació en el nostre cas d'estudi, com des de l'*observació directa* dels grups i la pròpia *percepció dels moderadors i dels participants.*
H2a	Les preferències postdeliberatives agregades seran significativament diferents a les predeliberatives	Es confirma de forma espectacular aquesta hipòtesi: les *preferències canvien substancialment i són significativament diferents* a les sostingudes abans de la deliberació. La magnitud i significància del canvi és molt major que en d'altres experiències prèvies.
H2b	Les preferències postdeliberatives, passat un cert temps des de la realització dels fòrums deliberatius, patiran un cert retrocés cap a les posicions originals o predeliberatives, però conservaran part del canvi.	S'ha demostrat que les preferències pateixen un cert retrocés, però en molta menor mesura del que s'ha observat en altres experiències. Però també s'ha observat alguna intensificació dels canvis produïts per la deliberació. Per tant, l'*efecte de la deliberació es manté a llarg termini de forma substancial i significativa* per a la gran majoria de preferències.
H3	S'observaran menys canvis en les actituds polítiques i valors que no pas en preferències de caràcter més informatiu.	Es donen *canvis de menor magnitud* en les actituds polítiques que en la resta de preferències. Tanmateix, aquests canvis són *igualment significatius*.
H4	D'entre les actituds polítiques, canviarà en major mesura l'interès per la política o la capacitat de comprensió d'aquesta, que actituds més profundes com el sentiment d'eficàcia política.	Efectivament, l'*eficàcia política* és l'única de les actituds que *no té un canvi significatiu* després de la deliberació; mentre que incrementa lleugerament la comprensió i l'interès per la política.
H5	S'observaran més canvis de matís que transformacions completes de les preferències.	Es comprova que els *canvis de matís són més nombrosos* que els complets o canvis de punt de vista. Tanmateix sorprèn positivament el fet que hi hagi una *proporció altíssima de persones que canvien totalment els seus punts de vista*, és a dir, que passen a ser convençuts per les opcions a les que s'oposaven en un principi. La magnitud i la quantitat d'aquests canvis contrasta amb d'altres experiències prèvies, on gairebé no es troben aquesta mena de transformacions.
H6	La deliberació tindrà un impacte similar, i per tant s'observaran pautes semblants de canvi, en tots els perfils sociodemogràfics, és a dir, independentment de l'edat i el sexe.	Es corrobora aquesta hipòtesi, és a dir, que e*l sexe i l'edat no són variables explicatives* de la transformació de les preferències personals, element rellevant si, a més, tenim en compte la temàtica tractada. Així, tothom és susceptible de canviar en un procés deliberatiu. Segurament lligat amb l'anterior, tampoc hem observat que la tinença de fills sigui una variable explicativa del canvi.

H7a	La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb menor nivell educatiu.	No es comprova aquesta hipòtesi. En general, *el menor nivell educatiu*, al igual que el sexe, l'edat i la tinença de fills, *no augmenta la probabilitat de canviar més*. Tanmateix, com veurem en la H10, les persones amb menor nivell d'estudis mostren menys contradiccions internes després de la deliberació que abans de la mateixa. Aquesta diferència no es troba en els altres grups de nivells d'estudi majors.
H7b	La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb opinions menys formades.	La majoria de persones que no tenen opinió formada sobre algun dels elements a l'enquesta prèvia, *acaben formant-se una*; però també es dóna un i*mportant creixement dels indecisos* en el t2, sigui degut a la metodologia de recol·lecció de les dades o bé a una major complexitat del tema i, en conseqüència, incapacitat o indecisió respecte les vies d'acció.
H7c	La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones amb major motivació en el tema.	No es pot arribar a sostenir aquesta premissa; n*o es troben relacions significatives consistents entre la motivació i la probabilitat de canvi*. És a dir, haver parlat amb els amics o llegit/escoltat informació respecte del tema abans dels fòrums, no predisposa més al canvi. Se suposa, a més, que tots els participants al fòrum estan, en principi, motivats i que, per tant, pot ser un efecte constants per a tots ells.
H7d	La deliberació tindrà un impacte diferencial, reflectit en un major canvi en les persones que tenen opinions més moderades o menys extremes en l'enquesta predeliberativa.	La polarització prèvia de les preferències és *menys important del previst*, i el seu impacte diferencial o explicatiu del canvi només es dóna en el 50% dels casos.
H8	Les preferències postdeliberatives seran més àmplies en quant als seus interessos, és a dir, incorporaran una perspectiva pública versus una perspectiva centrada en els interessos privats predeliberatius.	Es confirma aquesta hipòtesi a través de l'anàlisi qualitatiu o substantiu de les preferències; la problematització del fenomen canvia sobre manera: els participants *passen de definir el botelló com* un problema centrat en els interessos particulars –els conflictes entre els diferents grups o actors– *a definir-lo en termes més generals* –com una problemàtica principalment de la salut pública–.
H9	Les preferències postdeliberatives seran més informades que les predeliberatives.	Es confirma la hipòtesi de l'aprenentatge factual, encara que no de forma molt substancial; és a dir, el canvi es fa en la direcció correcta i *els participants aprenen* respecte del tema tractat, però *no s'arriben a revertir totalment les premisses o afirmacions falses*. Analitzant l'aprenentatge a través de la reducció de les *incerteses*, tal i com hem vist a la H7b, e*s redueixen* aquestes *per una banda, però també se'n generen de noves*.
H10	Les preferències postdeliberatives seran més coherents i estructurades que les predeliberatives.	Un *canvi substancial i significatiu en l'estructuració* només es dóna *en les persones que partien de nivells més baixos de coherència* entre les seves pròpies preferències. Aquestes persones són, en el nostres cas, les de menor nivell d'estudis i les dones, grups que per altra banda són coincidents. Si hi ha diferències entre aquests i la resta de grups en el t1, les diferències desapareixen després de la deliberació.

H11	El resultat agregat postdeliberatiu serà de major magnitud o suport majoritari, que el predeliberatiu.	Es confirma de forma molt substantiva aquesta hipòtesi: *s'observa un major consens postdeliberatiu* en gairebé totes les preferències mesurat a través de la desviació típica de les respostes. Aquest resultat és important, a més, perquè no es tracta d'un procés de construcció del consens col·lectiu que es tanqui amb una decisió, i per tant el consens final deriva d'un convenciment real dels individus, que no han estat sotmesos a la pressió per a la conformació a les opcions majoritàries.
H12	Les dinàmiques majoritàries dels grups deliberants seran de moderació en detriment de dinàmiques de polarització o extremització de les opinions.	Es confirma àmpliament aquesta hipòtesi: la dinàmica general dels fòrums va en la t*endència de moderar les postures*. A més, la polarització sembla poc útil per explicar la qualitat del debat, donat que no permet distingir entre els moviments d'autèntica deliberació, de les pressions del grup a la conformació de les opcions majoritàries (pressions que, per altra banda, són menors en les enquestes deliberatives que en d'altres mecanismes participatius perquè la participació es tanca amb enquestes individuals).
H13	La polarització o influència de la majoria explicarà una part dels canvis grupals, però tot i que en menor mesura, la influència de la minoria també serà rellevant.	*La influència de la minoria és major del que cabria esperar*. Aquesta dinàmica és molt rellevant perquè és distintiva dels processos comunicatius en general i dels deliberatius en particular.

REFLEXIONS FINALS

L'exploració i l'anàlisi que hem desenvolupat al llarg de la investigació ens ha dut a moltes conclusions difícils de sintetitzar en unes breus pàgines finals, sobretot quan les conclusions han de reflectir de manera aprofundida les seves implicacions per a la teoria de la democràcia deliberativa i, en darrera instància, per al conjunt de la teoria democràtica. És per això important no perdre de vista el marc en el qual ens hem estat movent en tot moment, a saber, la perspectiva de la democràcia deliberativa. La principal motivació d'aquesta investigació, emmarcada en aquesta perspectiva, i sumativa a un cos teòric existent i incipientment empíric, rau en la contrastació de l'ideal deliberatiu, en l'observació fenomènica de la plasmació d'aquest ideal.

Per desenvolupar aquesta tasca hem delimitat en la primera part, el marc conceptual o teòric que l'emmarca. Ens hem preguntat quines motivacions van fer que es consolidés un corpus teòric al voltant de la deliberació. Principalment es buscava, en els seus inicis, un aprofundiment democràtic en el context de les democràcies occidentals representatives. Amb aquest punt de mira, la via deliberativa es presentava com una continuació de les onades democratitzadores dels sistemes representatius al llarg dels dos darrers segles. Certament, l'ideal deliberatiu captava una formulació de la política consensual i constructiva, no antagònica o agonística, una concepció atraient i adient en un moment en què l'apatia política i el desengany semblava créixer entre la ciutadania. Alhora, a més de facilitar la legitimitat de les decisions polítiques i l'interès en la vida pública, semblava un procediment adequat per gestionar una pluralitat i creixent i potencialment conflictiva. És per això que constituí un pol d'atracció important per a molts teòrics, tant per a les opcions més radicals com per a les més liberals.

Hem vist també en el segon capítol com el debat sobre els principis i la definició d'aquest ideal captà bona part del debat en teoria política del món anglosaxó en els anys 90 del segle passat: en contra de l'entusiasme inicial més deliberacionista, les opcions més liberals apuntaven al perill de caure en una política paternalista al intentar introduir un debat excessivament normatiu en l'esfera pública. Alhora, apuntaven al perill de sostenir-se sobres postulats massa optimistes de la naturalesa humana, tant pel que fa a les capacitats com pel que fa a les motivacions personals, adduint que el voluntarisme ciutadà que pressuposaven molts deliberacionistes era inexistent en el context actual. D'altra banda, perspectives més radicals de la democràcia criticaven que la deliberació podia dur a un increment de les desigualtats polítiques en la mateixa proporció a

l'increment d'exigències sobre el ciutadà, és a dir, que l'estipulació de processos ideals requerien d'unes habilitats i formes de raonament i relació que privilegiaven els corpus de ciutadans més avantatjats. Però també defensaven que si es limitava l'extensió de la deliberació fora de l'esfera pública per tal d'evitar aquest perill, la tan esperada transformació social no es produiria, com tampoc hi hauria un incentiu per estendre la deliberació en el sistema polític donat que la ciutadania no podria desenvolupar el seu rol de crítica amb la força o l'amplitud necessària. Per tot això molts descrigueren la deliberació com un procediment marginal, prematur i utòpic en el context contemporani.

L'ideal deliberatiu s'ha anat adaptant i ampliant gràcies a les crítiques i notes de cautela apuntades des d'altres camps i tradicions, rebaixant les exigències sobre el ciutadà al ampliar les formes discursives i explorant les diferents vies i arenes on es pot implementar la deliberació. Les crítiques, com hem vist també en la primera part, han permès una adaptació i evolució de la teoria deliberativa principalment al reduir les exigències deliberatives i explorar fórmules d'implementació diferent. En última instància, però, la seva funció o rol en el sistema democràtic depèn de la seva viabilitat pràctica, més que no pas d'ideals més o menys atraients, que és, com a mínim en un petit grau, el que pretén aquesta investigació.

En el tercer capítol hem vist també en què consisteix exactament la deliberació i hem apuntat que es fonamenta en una premissa argumentativa i en la creença que les preferències individuals són endògenes al procés polític. L'argumentació, estructura formal de les intervencions en un debat públic, demana de raons, raons plurals i àmplies però verbalitzades i intel·ligibles per a l'auditori, que puguin ser sostingudes i debatudes amb d'altres contertulians. Així, com hem vist, no és una activitat monològica i reflexiva, sinó contrafactual, discursiva i sovint dialògica, és a dir, cristal·litzada en espais físics i en un cara-a-cara amb diferents interlocutors. L'èmfasi en l'argumentació no elimina la decisió, però la relega a un segon terme, dotant de major importància la reflexió i l'intercanvi de raons entre els deliberants.

Per la seva banda, la concepció deliberativa parteix de la convicció que les preferències i les opcions personals es formen i transformen al llarg del procés polític; és a dir, sense voler anul·lar els espais d'expressió i reafirmació de les identitats i reconeixent el rol necessari dels interessos com a productes de l'autodeterminació i motivacions per a la implicació política, postulen que els processos democràtics deliberatius són processos constructivistes, en els que el resultat és indeterminat a priori i les preferències que sostenen els individus o bé són incompletes o bé són inexistents. Des d'aquest punt de vista, també advoquen pels processos postdeliberatius perquè donen resultats col·lectius més coherents, legítims i justos que d'altres processos més

tradicionals que ells anomenen, en contraposició, processos agregatius, donat que aquests darrers acaben tan sols fent aritmètica amb les preferències.

També hem vist, en el darrer capítol d'aquesta primera part com la coherència, la legitimitat i la justícia són qualitats que s'apliquen tant al procés deliberatiu com als resultats que se'n deriven i que fonamenten les justificacions a les que recorren els deliberacionistes. Com que parteixen d'una perspectiva constructivista, el valor de la deliberació rau tant en el procés, com en els resultats que se'n desprenen: la deliberació és positiva perquè cristal·litza els valors d'autonomia política i entronca amb la tradició política occidental. També és procedimentalment positiva al establir les pautes per a un procediment just i democràtic i legítimament acceptat pels propis participants. Finalment, és epistèmicament bona perquè, tot i que no de forma automàtica, tendeix a produir uns resultats bons i legítims que s'aproximen a un bé èticament compartit i contingentment vàlid, encara que difícilment universal. En definitiva, tant el procés com els resultats de la deliberació són valuosos en ells mateixos, dualitat que trenca la tensió entre mitjans i fins.

Però si bé es pot dir que la deliberació és un procediment bo, just i legítim, és difícil sostenir la seva avantatge relativa davant d'altres processos democràtics en totes les circumstàncies polítiques, si més no, exclusivament des de la teoria, donada la impossibilitat de contrastar moltes de les seves assumpcions i suposats beneficis. De la necessitat de conèixer els seus límits i les seves potencialitats reals han començat a sorgir pràctiques i anàlisis en el món real, talment les revisades aquí. Així, el corpus teòric de la perspectiva deliberativa ha anat centrant-se cada vegada més en l'exploració empírica d'aquell ideal.

En aquest punt hem iniciat la segona part del treball; hem anat revisant la literatura empírica existent al voltant de les hipòtesis deliberatives veient que molta part d'aquesta, principalment la que desenvolupen els deliberacionistes i participacionistes, és del tot entusiasta amb els beneficis de la deliberació, mentre que el cos i les conclusions de la literatura produïda en el camp de la psicologia social són, en el millor dels casos, prudents i cautelosos a l'hora de defensar els processos dialògics i de decisió grupals. Entre les cauteles i els perills s'apunta, principalment, a la polarització a la que tendeix el grup, és a dir, a l'adopció de decisions i de preferències extremes independentment de la seva qualitat; apunten també altres perills com les manipulacions estratègiques a les que pot estar sotmès el procés i als efectes de determinats perfils d'individus sobre la resta de deliberants, efectes sovint no relacionats amb la recerca de les opcions idònies. La revisió d'aquesta literatura i les premisses de la democràcia deliberativa, ens han permès apuntar les hipòtesis que han guiat l'anàlisi del nostre cas d'estudi.

Pel que fa al procediment, s'ha fet necessari un salt més cap a la concreció de les característiques de la deliberació que podem trobar en la pràctica quotidiana de la política. Així, en el capítol sis ens hem centrat en la conceptualització de les característiques del procés, alhora que en els resultats que se'n poden esperar. Pel que fa al procés, hem definit les tres dimensions que el caracteritzen, a saber, l'argumental, la relacional i la democràtica, alhora que hem especificat uns quants indicadors que pretenen recollir quantitativament la qualitat de la deliberació que es dóna entre ciutadans, donat que el nostre marc d'estudi és una enquesta deliberativa als ciutadans de Còrdova. Així, no solament s'han anat adaptant i simplificant indicadors usats en estudis previs, sinó que també se n'han proposat de nous per al nostre context.

La tercera part de la investigació s'ha centrat en l'anàlisi de l'enquesta deliberativa, un procés participatiu quasiexperimental desenvolupat normalment en tres fases –enquesta, deliberació i reenquesta–, i que en el cas de Còrdova, a més, incorpora una quarta fase o test de control realitzat quatre mesos després de la finalització dels fòrums deliberatius. Aquest disseny permet, d'una banda, recollir informació dels canvis en les preferències personals, tant a nivell agregat com a nivell individual i, de l'altra, analitzar la qualitat del debat en un marc idoni com són els fòrums deliberatius organitzats a Còrdova. En aquest darrer sentit hem vist precisament que per a l'enquesta deliberativa de Còrdova es garantiren uns mínims de qualitat informativa i d'estructuració del debat que facilitaren moltíssim el desenvolupament d'un debat de qualitat, condicions, algunes d'elles, que no se solen donar en d'altres experiències similars, talment l'explicitació de la diversitat d'arguments al conjunt del deliberants per garantir un pluralisme de punts de vista, o la divisió en grups molt petits per facilitar la participació i un aprofundiment mínim en la temàtica i possibilitar un vertader intercanvi de raons.

Així doncs, el marc estructural garantí o maximitzà bona part de la qualitat del debat, qualitat que la majoria dels facilitadors dels grups qualificaren de notable o bona. Precisament el rol dels moderadors, el joc que creen entre els participants i la seva funció en la facilitació del debat, es descobreix com un dels factors importants per incrementar el grau de la qualitat de la deliberació, és a dir, perquè passi de ser bona a ser força o molt bona. L'increment de qualitat no es deu a la promoció de la intervenció dels diferents membres per la participació activa, donat que la participació es desenvolupa de forma gairebé automàtica en grups molt petits, sinó que l'efecte positiu es tradueix principalment en la insistència dels moderadors a l'exploració conscient i aprofundida de les pròpies preferències i les dels altres. Així, si bé sovint la deliberació entre ciutadans parteix molt sovint de prejudicis, d'argumentacions casuístiques i raonaments parcials, l'incentiu afegit que aporta un bon moderador pot convertir aquest punt de partida en un debat amb una

petita nota de major abstracció, raonament i fonamentació de les preferències, valors i actituds personals.

D'altra banda, les mateixes deliberacions codificades amb indicadors més exigents, els que usaríem en contextos més formals com els parlaments, haurien donat resultats molt més frustrants, induint a conclusions pessimistes i en certa mesura elitistes, és a dir, concloent que la deliberació entre ciutadans és prematura o impossible, ja sigui per manca de voluntat o de capacitat per a unes determinades tasques, com la deliberativa. Però tal i com hem vist, si es rebaixen les expectatives, es dota la deliberació d'una estructura adequada i es dóna una motivació suficient, una bona part de l'intercanvi que es desenvolupa entre ciutadans és raonat i argumentat, encara que aquest intercanvi s'aproximi a formes dialògiques properes a la conversa quotidiana o informal. Si considerem això com deliberació, quelcom que aquí hem defensat, podem concloure que és possible la deliberació entre ciutadans, és a dir, un intercanvi de raons i argumentacions dialògic, que no monològic i predeterminat, i una participació relativament equilibrada i amb majors pautes de consens explícit que de dissens aparent. No és de sorprendre que la deliberació entre ciutadans, si bé amb fórmules incompletes, parcials i personals, duu igualment, i potser en major mesura, a una transformació molt i molt rellevant de les preferències; encara més, no es tracta d'un canvi aleatori, sinó que té una direcció molt concreta que fa que les preferències postdeliberatives siguin més informades i estructurades que les predeliberatives. Tampoc hem de perdre de vista que, segurament, els participants al fòrum deliberatiu ja tenien una motivació, si bé no per al canvi de preferències, si per a l'escolta dels arguments dels altres, predisposició que no se sol donar en esferes més formals. Així, si bé la qualitat del debat pot ser menor, els resultats són més espectaculars respecte d'aquelles esferes.

El capítol nou, el darrer, s'ha centrat precisament en la intensitat i direcció d'aquestes transformacions. En aquest capítol hem recollit els canvis observats entre la primera enquesta, realitzada el tercer trimestres del 2005, i la segona enquesta, realitzada després d'un fòrum deliberatiu desenvolupat al llarg de dos dies. L'enquesta i el fòrum versaven sobre l'oci nocturn a Còrdova i els conflictes d'ordre i salut pública que generen els botellons, tema d'actualitat a la ciutat de Còrdova en l'esfera pública i als mitjans de comunicació i que enfrontava els interessos de diversos grups o col·lectius de ciutadans.

Els resultats obtinguts són poc menys que sorprenents i d'una magnitud molt major a l'esperada: s'observen canvis substantius i significatius per a tots el perfils d'individus i per al conjunt de les preferències, tant a nivell individual com agregat. A més, hi ha un gruix important, molt major que en d'altres experiències prèvies, de persones que

canvien completament de punt de vista, és a dir, són convençuts pels altres interlocutors, o per la informació rebuda, per defensar preferències contràries a les que sostenien en un inici. Certament hi ha un canvi una mica menor en les actituds polítiques, però en aquest camp també hi ha una transformació positiva i significativa que indica un major interès i comprensió per la política. Alhora, són transformacions que en general amplien les perspectives personals, és a dir, que després de l'experiència, les preferències i la pròpia visió del problema integren també els interessos i les necessitats dels altres; com a mínim en el nostres cas el moviment fou sobretot cap a la comprensió de les necessitats dels joves i la preocupació per temes de salut pública en general i no necessàriament lligada amb la realització de botellons. A més, el conjunt de les preferències dels membres participants tendeix a convergir cap a postures comuns després de la deliberació.

A més de les transformacions substantives, s'observen canvis més estructurals: es dóna una estructuració de les preferències personals, és a dir, un increment de coherència en les mateixes, sobretot en els individus que parteixen dels nivells més baixos, a saber, les persones amb menys estudis i les dones, col·lectius parcialment coincidents. Alhora, hi ha un decreixement en la incertesa després de la deliberació, baixada que és resultat de la formació d'una opinió pròpia fonamentada i un aprenentatge genuí sobre el tema. Malgrat tot, com hem apuntat, l'aprenentatge i la reducció de la incertesa es dóna només en un petit corpus de gent, mentre que un altre grup augmenta la incertesa en veure el tema sota un prisma de major complexitat.

Finalment, i aquest és un punt important, no es confirmen les pors apuntades des de la teoria de la presa de decisions en petits grups, a saber, que el grup tendeix a produir decisions col·lectives transformant les preferències individuals cap a opcions més extremes en la direcció apuntada per la majoria. Així, només en casos molt puntuals i minoritaris es dóna una polarització de les preferències, mentre que la pauta generalitzada és en la direcció de la moderació de les postures. Alhora, hem comprovat que també es donen pautes d'influència de les minories. A més, de les escasses pautes de polarització observades, no hem pogut discernir-ne la causa, és a dir, no hem pogut distingir entre els efectes o la influència social del grup i els efectes informatius o de genuïna persuasió deliberativa. Mentre això no es pugui distingir, ens sembla que la polarització és un concepte poc útil per avaluar la qualitat del debat i la transformació de les preferències.

Vist en conjunt els canvis que hem anat recollint en el capítol nou, és difícil saber fins a quin punt és la deliberació *per se* la que propicia aquesta transformació, o bé es tracta de processos més informatius o d'una estricta reflexió individual: és molt possible que els tres mecanismes expliquin una part important del canvi. Els mecanismes

deliberatius, òbviament amb informació i amb certes garanties, estan menys subjectes a les patologies del que avancen molts crítics i tendeixen a produir resultats valuosos des d'un punt de vista personal i democràtic. Tanmateix, essent els canvis tan espectaculars, no podem deixar de donar un paper molt rellevant i important a la pròpia deliberació dialògica. Molt resumidament, la deliberació tendeix a produir una transformació de les preferències incentivant l'ampliació de les perspectives personals, augmentant el coneixement i la sofisticació dels ciutadans, estructurant les seves preferències i motivant el seu interès per la vida pública. A més, tenim un *minipopulus* de ciutadans, més o menys representatiu[196], que ens indica què pensaria el conjunt de la població si haguessin tingut el temps per deliberar sobre el tema en qüestió. En certa forma és un experiment contrafactual que dóna com a resultat una opinió pública informada i conscient. Òbviament, si les condicions canvien, també ho faran els resultats, però aleshores ja no estaríem parlant de deliberació. Alhora, tots els estudis previs sobre enquestes deliberatives desemboquen en resultats similars i fins i tot menys contundents. És prou clar doncs, que l'enquesta deliberativa és un marc idoni per a una deliberació de qualitat i una transformació de les preferències més informades i fonamentades.

Tanmateix, hi ha un darrer advertiment que sorgeix de les anàlisis de la tercera onada d'enquestes. La majoria de les preferències i els canvis en les actituds es mantenen en el transcurs del temps, però aquests canvis es poden modificar a mig termini independentment de si s'ha assistit o no al fòrum deliberatiu; és a dir, si es dóna un fenomen extern o aliè de prou rellevància, el tema tractat a l'enquesta deliberativa pot col·locar-se de nou en el centre del debat de l'esfera pública produint una nova reflexió sobre el mateix. Aquesta nova transformació, si derivada d'un nou replantejament sobre el tema, pot ser llegida com el resultat d'una deliberació espontània d'individus no emmarcats en procediments estàndards, deliberació a la que tan aspiren els propis deliberacionistes. La hipòtesis contrària apuntaria a que aquesta nova transformació és en realitat una atenuació dels efectes de la deliberació i un retorn cap a les posicions inicials, hipòtesi que faria de les enquestes deliberatius i de mecanismes similars uns procediments amb una despesa exagerada i un esforç inútil. En el nostre cas, però, només hem observat en un reduït nombre de variables una "reversió" de les preferències cap a les posicions inicials, mentre que per a d'altres es reforça l'impacte de l'enquesta deliberativa, i en la majoria s'observa un efecte permanent de la deliberació en els individus. Possiblement, caldria una major distància entre la finalització del fòrum deliberatiu i la reenquesta per confirmar amb més solidesa aquesta darrera hipòtesi, però

[196] Essent la mostra de l'enquesta deliberativa tan reduïda i amb alguns biaixos, malgrat siguin mínims, l'extrapolació dels resultats al conjunt de la població de Còrdova s'ha de fer amb cautela.

aleshores entrarien en el càlcul massa elements i variables contextuals que podrien ser explicatius de canvis futurs, canvis que al seu torn deixarien de ser vàlids com a prova per rebutjar la importància i els efectes de les enquestes deliberatives.

Significa tot això que els canvis són possibles, tot i que menys controlables i en menor intensitat, sota d'altres condicions i circumstàncies que les formalitzades per l'enquesta deliberativa. Potser hauríem de començar a observar la deliberació pública que es dóna en espais més espontanis, menys estructurats i definits. Les enquestes deliberatives, per altra banda, són cares econòmicament, en recursos humans i temps, requerint per tant un acord ampli per al seu desenvolupament, medis suficients i poca pressa. Aquestes limitacions fan de l'enquesta deliberativa un mecanisme poc utilitzable i gens universalitzable, sobretot si no es vol fer de qualsevol manera. Es pot justificar la seva utilitat en moments d'especial rellevància, ja sigui per a temes importants o bé presents a l'esfera pública; si precisament són aquests darrers temes sobre els que els individus tenen ja més preferències formades i prejudicis, cosa que a priori els faria menys oberts a una formació i transformació important de les preferències, seran potser aquests els que requeriran d'una estructura sòlida o amb més garanties com les que ofereix l'enquesta deliberativa per incentivar el qüestionament d'aquelles preferències. A més a més, la rellevància del tema és una de les principals motivacions per accedir a una deliberació pública, és a dir, perquè els ciutadans se sentin atrets a participar en un procés intensiu a nivell informatiu i a nivell emocional i, de vegades, un procés poc còmode perquè et confronta amb punts de vista contraris al que hom sustenta.

Com a mínim, la detecció de les estructures, els factors, els recursos i les motivacions que afavoreixen i garanteixen uns determinats resultats és ja un avanç rellevant per a la pràctica deliberativa i per al conjunt de la pràctica democràtica. Que la majoria de vegades, els processos deliberatius de qualitat desemboquin en avanços cognitius i en una ampliació de la perspectiva pública és una conclusió molt important per a la democràcia deliberativa. Que aquests avanços es donin gràcies només a processos molt estructurats és un cost excessiu i inassumible, bé que es puguin donar excepcions puntuals. Però perquè la deliberació produeixi a llarg termini un canvi en la perspectiva pública dels individus, requereix d'una practica continuada i no pas puntual, precisament perquè com hem vist, el que menys canvia com a resultat de processos puntuals o esporàdics són les actituds polítiques.

En el millor dels casos, la pràctica i les habilitats deliberatives exercides en processos puntuals s'aniran estenen i així incentivant un canvi en la cultura política en la direcció apuntada per la democràcia deliberativa, canvi que no li resta importància al rol del conflicte i de l'antagonisme en el desenvolupament i la millora democràtica. En el

pitjor dels casos, els mecanismes deliberatius esporàdics es convertiran en processos *ad hoc* en els que hom va participar en un moment concret i recorda vagament com una experiència que un dia va tenir, sense que això modifiqui a llarg termini la seva implicació o visió de la vida pública.

Que la deliberació faci una trajectòria o una altra està encara lluny de dilucidar-se, però sí que observem com, cada vegada més, es parla de la necessitat de diàleg i deliberació en l'esfera política i pública, necessitat per a la qual la present investigació contribueix amb unes quantes reflexions d'esperança i amb poques de cautela que venen a sumar-se a d'altres que s'han fet i d'altres que han de venir. Esperem que tot plegat aporti més llum a la viabilitat de la deliberació en el context contemporani.

BIBLIOGRAFIA

Ackerman, Bruce and Fishkin, James S. 2002. “Deliberation Day”, *The Journal of Political Philosophy* 10 (2): 129-152.

Alderton, Steven M. and Frey, Lawrence R. 1986. “Argumentation in Small Group Decision-Making”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Almond, Gabriel A. 1990. *Una disciplina segmentada. Escuelas y corrientes en las ciencias políticas.* México: Fondo de Cultura Económica.

Andersen, Vibeke N. and Hansen, Kasper M. 2007. “How Deliberation Makes Better Citizens: The Danish Deliberative Poll on the Euro“, *European Journal of Political Research* 46: 531-556.

Arendt, Hannah. 1993. *La condición humana.* Barcelona: Paidós.

Aronson, Elliot. ed. 1995. *Readings About the Social Animal*. New York: W.H. Freeman & Company.

Arrow, Kenneth. 1963. *Social Choice and Individual Values*. New York: Wiley.

Aschen, Christopher H. 1975. “Mass Political Studies and the Survey Response”, *American Political Science Review* 69 (4): 1218-1231.

Ash, Solomon E. 1951. “Effects of group pressure on the modification and distortion of judgments”, in Harold Steere Guetzkow, ed. *Groups, Leadership and Men*. Pittsburgh: Carnegie.

Ash, Solomon E. 1956. “Studies of independence and conformity: a minority of one against a unanimous majority”, *Psychological Monographs* 70 (9): whole number.

Ash, Solomon E. 1995. “Opinions and Social Pressure”, in Elliot Aronson, ed. *Readings About the Social Animal*. New York: W.H. Freeman & Company.

Avritzer, Leonardo. 2000. “Teoría democrática, esfera pública y deliberación”, *Metapolítica* 14 (4): 76-87.

Avritzer, Leonardo. 2001. “Democracia deliberativa. La recuperación del concepto de deliberación pública en la teoría democrática contemporánea”, *Metapolítica* 5 (18): 50-65.

Bächtiger, André at al. 2002. “The Consociational Theory and Deliberative Politics. A Conceptual Framework for a Cross-National Analysis”, in Stephen Brooks, ed. *The Challenge of Cultural Pluralism*. Westport (CT): Praeger.

Bächtiger, André at al. 2005. "The Deliberative Dimensions of Legislatures", *Acta Politica* 40 (2): 153-168.

Baigorri, Artemio y Fernández, Ramón. 2004. *Botellón, un conflicto postmoderno*. Barcelona: Icaria.

Baiocchi, Gianpaolo. 2003. “Emergent Public Spheres: Talking Politics in Participatory Governance”, *American Sociological Review* 68: 52-74.

Bales, Robert F. and Borgatta, Edgar F. 1955. “Size group as a Factor in the Interaction Profile”, in A Paul Hare, Edgar F Borgatta and Robert F Bales, eds. *Small Groups: Studies in Social Interactions*. New York: Knopf.

Barabas, Jason. 2004. “How Deliberation Affects Policy Opinions”, *American Political Science Review* 98 (4): 687-701.

Barber, Benjamin. 1984. *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age.* Berkeley: University of California Press.

Barry, Brian. 1989. "The strange death of political philosophy", in Brian Barry, ed. *Democracy, Power and Justice*. Oxford: Clarendon Press.

Bass, Bernard M. 1980. "Team Productivity and Individual Member Competence", *Small Group Behavior* 11 (4): 431-504.

Bass, Bernard M. and Klubeck, Stanley. 1952. "Effects of Seating Arrangements on Leaderless Group Discussions", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 47: 724-727.

Bass, Bernard M. and Norton, Fay-Tyler M. 1951. "Groups Size and Leaderless Discussions", *Journal of Applied Psychology* 35: 397-400.

Beck, Ulrich. 2001. "Democracia global. La política más allá del Estado-nación", *Metapolítica* 5 (18): 66-71.

Beierle, Thomas C. 2002."Democracy On-Line. An Evaluation of the National Dialogue on Public Involvement in EPA Decisions", *Resources for the Future Report*, Washington, www.rff.org.

Bell, Daniel A. 1999 "Democratic Deliberation: The problem of Implementation", in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Benhabib, Seyla, ed. 1996. *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press.

Benhabib, Seyla. 2005. *Los derechos de los otros: extranjeros, residentes y ciudadanos*. Barcelona: Gedisa.

Berry, Jeffrey M. at al. 1993. *The Rebirth of Urban Democracy*. Washington DC: Brookings.

Bessette, Joseph M. 1980. "Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government", in Robert A Goldwin and William A. Schambra, eds. *How Democratic is The Constitution.* Washington: American Enterprise Institute.

Bessette, Joseph M. 1994. *The Mild Voice of Reason. Deliberative Democracy and American National Government*. Chicago: University of Chicago Press.

Black, Duncan. 1948. "On the Rationale of Group Decision-Making", *The Journal of Political Economy* 56 (1): 23-34.

Blanco, Ismael. 2003. *Consells Ciutadans: experiències, balanç i propostes*. Barcelona: Fundació Bofill, col·lecció Debats (1).

Bohman, James and Rehg, William, ed. 1997. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics.* Cambridge: MIT Press.

Bohman, James. 1996. *Public Deliberation: Pluralism, Complexity and Democracy*. Cambridge: MIT Press.

Bohman, James. 1998. "The globalization of the public sphere: cosmopolitan publicly and the problem of cultural pluralism", *Philosophy Social Criticism* 24: 199-216.

Bohman, James. 1999. "International regimes and democratic governance: political equality and influence in global institutions", *International Affairs* 75 (3): 499-513.

Bohman, James. 2000. "La democracia deliberativa y sus críticos", *Metapolítica* 14 (4): 48-57.

Bohman, James. 2003. "Reflexive public deliberation. Democracy and the Limits of Pluralism", *Philosophy and Social Criticism* 29 (1): 85-105.

Bouas, Kelly S. and Komorita, Samuel S. 1996. “Group Discussion and Cooperation in Social Dilemmas”, *Personality and Social Psychology Bulletin* 22: 1144-1150.

Bradburn, Norman M. 1998. “Polls: Deliberative and Non-Deliberative”, paper presented at the annual meeting of the *American Association for Public Opinion Research*, St. Louis, Montana.

Brainard, Lori A. and Siplon, Patricia D. 2002. “The Internet and NGO-government relations: Injecting chaos into order”, *Public Administration and Development* 22 (1): 63-72.

Branham, Robert J. and Pearce, Barnett W. 1996. “The Conversational Frame in Public Address”, *Communication Quarterly* 44 (4): 423-439.

Briand, Michael K. 2005. “Deliberation in the Balance: A Cautionary Note on the Promise of Deliberative Democracy”, *National Civic Review* 94 (4): 15-21.

Brown, Robert. 2003. *Social Psychology*. New York: Free Press.

Burkhalter, Stephanie; Gastil, John; and Kelshaw, Todd. 2002. “A Conceptual Definition and Theoretical Model of Public Deliberation in Small Face-to-face Groups”, *Communication Theory* 12 (4): 398-422.

Burleson, Brant R; Levine, Barbara J; and Samter, Wendy. 1984. “Decision Making Procedure and Decision Quality”, *Human Communication Research* 10 (4): 557-574.

Calhoun, Craig, ed. 1992. *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

Campbell, Donald T. and Stanley, Julian C. 2001. *Diseños experimentales y cuasiexperimentales en la investigación social.* Buenos Aires: Amorrotu.

Castells, Carme, comp. 1996. *Perspectivas feministas en teoría política*. Barcelona: Paidós.

Chambers, Simone and Costain, Lanham, eds. 2000. *Deliberation, democracy, and the media*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Chambers, Simone. 2003. “Deliberative Democratic Theory”, *Annual Review of Political Science* 6: 307-326.

Chambers, Simone. 2005. "Measuring Publicity's Effect: Reconciling Empirical Research and Normative Theory", *Acta Politica* 40 (2): 255-266.

Chappell, Zsuzsanna. 2006. “Alternative Theories of Rationality in Deliberative Democracy”, paper presented at the *Annual Conference of the Midwest Political Science Association*, Chicago, USA.

Christiano, Thomas. 1990. “Freedom, Consensus, and Equality in Collective Decision Making”, *Ethics* 101 (1): 151-181.

CIS, IESA-CSIC. 2007. *Encuesta deliberativa sobre ocio juvenil nocturno*. Córdoba: IESA, Informes y monografías.

Cohen, Joshua and Rogers, Joel. 1983. *On Democracy. Toward a Transformation of American Society*. New York: Penguin Books.

Cohen, Joshua. 1986. “An Epistemic Conception of Democracy”, *Ethics* 97 (1): 26-38.

Cohen, Joshua. 1991. “Deliberation and Democratic Legitimacy”, in Philip Pettit and Alan Hamlin, ed. *The Good Polity. Normative Analysis of the State*. New York: Basil Blackwell.

Cohen, Joshua. 1995. “Moral Pluralism and Political Consensus”, in David Copp at al., ed. *The Idea of Democracy*. New York: Cambridge University Press.

Cohen, Joshua. 1996. ”Democracy, Difference and the Right of Privacy”, in Seyla Benhabib, ed. *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press.

Cohen, Joshua. 2000. “Procedimiento y sustancia en la democracia deliberativa“. *Metapolítica* 14: 24-47.

Cohen, Joshua. 2001. “Democracia y libertad”, en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Coleman, Stephen and Gøtze, John. 2001. *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*. http://bowlingtogether.net/about.html.

Conover, Pamela J. and Searing, Donald D. 2005. "Studying 'Everyday Political Talk' in the Deliberative System", *Acta Politica* 40 (3): 269-283.

Converse, Phillip E. 2000. “Assessing the Capacity of Mass Electorates”, *Annual Review of Political Science* 3: 331-353.

Converse, Phillip E. 1962. “Information Flow and the Stability of Partisan Attitudes”, *Public Opinion Quarterly* 26: 578-599.

Converse, Phillip E. 1964. “The Nature of Belief Systems in Mass Publics”, in David E Apter, ed. *Ideology and Discontent*. New York: Free.

Cooke, Maeve. 2000. “Five Arguments for Deliberative Democracy”, *Political Studies* 48: 947-969.

Copp, David; Hampton, Jean; and Roemer, John E. ed. 1995 *The Idea of Democracy.* New York: Cambridge University Press.

Crosby, Ned and Nethercut, Doug. 2005. “Citizens Juries: Creating a Trustworthy Voice of the People”, in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Crossman, Richard H.S. 1965. *Biografía del estado moderno.* México: Fondo de Cultura Económica.

Crozier, J. Michel; Huntington, Samuel P.; and Watanuky, Joji. 1975. *The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.

Cummings, Larry L.; Huber, George P.; and Arendt, Eeugene. 1974. “Effects of size and spatial arrangements on groups decision making”, *Academy of Management Journal* 17 (3): 460-475.

Dahl, Robert A. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.

Dahl, Robert A. 1989. *Un prefacio a la teoría democrática.* Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano.

Dahlberg, Lincoln. 2001a. “Extending the Public Sphere through Cyberspace: The Case of Minnesota E-Democracy”, *Fist Monday* 6 (3): 1-22.

Dahlberg, Lincoln. 2001b. “The Internet and Democratic Discourse”, *Information, Communication, and Society* 4: 615-633.

Daniels, Norman. 1991. “Is the Oregon rationing plan fair?”, *Journal of American Medical Association* 265 (17): 2332-2335.

Davis, James H. at al. 1989. “Some Social Mechanics of Group Decision Making: The Distribution of Opinion, Polling Sequence, and Implications for Consensus”, *Journal or Personality and Social Psychology* 57 (6): 1000-1012.

Della Porta, Donatella. 2005. "Deliberation in Movement: Why and How to Study Deliberative Democracy and Social Movements", *Acta Politica* 40 (3): 336-350.

Delli Carpini, Michael X. 1997. *The impacts of the "money+politics" citizen assemblies on assembly participants*. Report to Pew Charitable Trusts, Philadelphia.

Delli Carpini, Michael X. and Keeter Scott. 1991. "Stability and Change in the US Public's Knowledge of Politics", *Public Opinion Quarterly* 55: 583-612.

Delli Carpini, Michael X. and Keeter Scott. 1996. *What Americans Know About Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.

Delli Carpini, Michael X.; Cook, Fay L.; and Jacobs, Lawrence R. 2004. "Public Deliberation, Discursive Participation, and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature", *Annual Review of Political Science* 7: 315-344.

Denver, David and Hands, Gordon. 1995. "Fishkin and the Deliberative Opinion Poll: Lessons from a Study of the Granada 500 Television Program", *Political Communication* 12: 147-156.

Deutsch, Morton. 1958. "Trust and Suspicion", *Journal of Conflict Resolution* 2 (4): 265-279.

Di Stefano, Christine. 1996. "Problemas e incomodidades a propósito de la autonomía" en Carme Castells, comp. *Perspectivas feministas en teoría política*. Barcelona: Paidós.

Diamond, Larry. 1994. "Towards Democratic Consolidation," *Journal of Democracy* 5 (3): 4-17.

Dienel, Peter C. y Harms, Hans. 2000. *Repensar la democracia. Los Núcleos de Intervención Participativa*. Barcelona: Serval.

DiMaggio, Paul at al. 2001. "Social Implications of the Internet", *Annual Review of Sociology* 27: 307-336.

Doise, Willem and Mugny, Gabriel. 1984. *The Social Development of the Intellect*. Oxford: Pergamon Press.

Downs, Anthony. 2001. "Teoría económica de la acción política en una democracia", en Albert Batlle, comp. *Diez textos básicos de ciencia política.* Barcelona Ariel.

Druckman, James N. 2004. "Political Preferences Formation: Competition, Deliberation and the (Ir)relevance of Framing Effects", *American Political Science Review* 98 (4): 671-686.

Druckman, James N. and Nelson, Kjersten R. 2003. "Framing and Deliberation: How Citizens Conversations Limit Elite Influence", *American Journal of Political Science* 47 (4): 729-745.

Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond*. Oxford: Oxford University Press.

Dryzek, John S. 2005. "Handle with Care: The Deadly Hermeneutics of Deliberative Instrumentation", *Acta Politica* 40 (2): 197-211.

Dryzek, John S. and List, Christian. 1999. "Social Choice Theory and Deliberative Democracy", paper presented at the *ECPR General Conference*, Mannheim, Germany.

Dryzek, John S. and List, Christian. 2003a. "Social Choice Theory and Deliberative Democracy: a Reconciliation", *British Journal of Political Science* 33: 1-28.

Dryzek, John S. and List, Christian. 2003b. "Social Choice Theory and Deliberative Democracy: a Response to Aldred", unpublished paper.

Eagly, Alice H. and Warren, Rebecca. 1976. “Intelligence, Comprehension, and Opinion Change”, *Journal of Personality* 44 (2): 226-242.

Easterbrook, Steve M. at al. 1993. “A Survey of Empirical Studies of Conflict”, in Steve M. Easterbrook, ed. *CSCW: Cooperation or Conflict?* London: Springer-Verlag.

Easterbrook, Steve M., ed. 1993. *CSCW: Cooperation or Conflict?* London: Springer-Verlag.

Eiser, J. Richard and Tajfel, Henri. 1972. “Acquisition of Information in Dyadic Interaction“, *Journal of Personality and Social Psychology* 23: 340-345.

Elster, Jon. 2001. “La deliberación y los procesos de creación constitucional”, en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Elster, Jon. ed. 2001. *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Estlund, David M. 1993. “Who’s Afraid of Deliberative Democracy? On the Strategic/ Deliberative Dichotomy in Recent Constitutional Jurisdiprudence”, *Texas Law Review* 71: 1437-1477.

Estlund, David M. 1997. “Beyond Fairness and Deliberation: The Epistemic Dimension of Democratic Theory”, in James Bohman and William Rehg, ed. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.

Estlund, David M. at al. 1989. “Democratic Theory and the Public Interest: Condorcet and Rousseau Revisited”, *American Political Science Review* 83 (4): 1317-1340.

Evans, Nancy J. and Jarvis, Paul A. 1980. “Group Cohesion: A Review and Re-evaluation”, *Small Group Behavior* 11 (4): 359-370.

Falk, Gideon and Falk, Shoshana. 1961. “The Impact of Decision Rules on the Distribution of Power in Problem-Solving Teams with Unequal Power*”, Group and Organization Studies* 6 (2): 211-223.

Falk, Gideon. 1982. “An Empirical Study Measuring Conflict in Problem-Solving Groups which are Assigned Different Decision Rules”, *Human Relations* 35 (12): 1123-1138.

Farrar, Cynthia at al. 2003. “Experimenting with Deliberative Democracy: Effects on Policy Preferences and Social Choice”, paper presented at the *ECPR General Conference*, Marburg, Germany.

Fearon, James D. 1991, "Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science", *World Politics* 43, 169-195

Fearon, James D. 2001. “La deliberación como discussion”, en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Ferejohn, John. 2000. “Instituting Deliberative Democracy”, in Ian Shapiro and Stephen Macedo, eds. *Designing Democratic Institutions*. New York: New York University Press.

Festenstein, Matthew. 2002. “Deliberation, Citizenship and Identity”, in Maurizio Passerin D’Entrèves, ed. *Democracy as Public Deliberation*. Manchester: Manchester University Press.

Fish, Stanley. 1999. “Mutual Respect as a Device of Exclusion” in Stephen Macedo. ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement.* Oxford: Oxford University Press.

Fisher, B Aubrey. 1986. “Leadership. When does the Difference make a Difference?”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Fishkin, James S and Luskin, Robert C. 2003. “Deliberation and ‘Better Citizens’”, unpublished paper.

Fishkin, James S and Luskin, Robert C. 2005a. "Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion", *Acta Politica* 40 (3): 284-298.

Fishkin, James S and Luskin, Robert C. 2005b. “Deliberative Polling, Public Opinion, and Democracy: The Case of the National Issues Convention”, revision of the paper presented at the annual meeting of the *American Association for Public Opinion Research* (1998).

Fishkin, James S. 1991. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.

Fishkin, James S. 1995. *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven: Yale University Press.

Fishkin, James S. 2002. “Deliberative Polling and Public Consultation”, paper presented at the ECPR Workshop in *Deliberative Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Flyvbjerg, Bent. 1999. “Habermas y Foucault: ¿pensadores de la sociedad civil?”, *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)* 104: 61-86.

Font, Joan. 1996. “Los núcleos de intervención participativa (NIP): análisis de tres experiencias”, *Gestión y Anàlisis de Políticas Públicas* (5-6): 143-149.

Font, Joan and Blanco, Ismael. 2007. “Procedural Legitimacy and Political Trust: The Case of Citizen Juries in Spain”, *European Journal of Political Research* 46: 557-589.

Font, Joan i Blanco, Ismael. 2003. *Polis, la ciutat participativa.* Barcelona: Diputació de Barcelona.

Font, Joan. ed. 2003. *Public Participation and Local Governance.* Barcelona: ICPS.

Foss, Robert D. 1981. “Structural Effects in Simulated Jury Decision-Making”, *Journal of Personality and Social Psychology* 40: 1055-1062.

Freeman, Sally A; Littlejohn, Stephen W; and Pearce, Barnett W. 1992. “Communication and Moral Conflict”, *Western Journal of Communication* 56: 311-329.

Freeman, Samuel. 2000. “Deliberative Democracy: a Sympathetic Comment”, *Philosophy and Public Affairs* 29 (4): 370-418.

Friedman, Marylin. 1996. “El feminismo y la concepción moderna de la amistad” en Carme Castells, comp. *Perspectivas feministas en teoría política.* Barcelona: Paidós.

Fung, Archong and Wright, Erik O. 2001. “Deeping Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance”, *Politics & Society* 29 (1): 5-41.

Fung, Archong. 2000. “Esferas de deliberación: gobernar después del centralismo democrático”, *Metapolítica* 14 (4): 88-109.

Gaertner, Samuel L. at al. 1999. “Reducing intergroup bias: elements of intergroup cooperation”, *Journal of Personality and Social Psychology* 76: 388-402.

Gallup, George. 1939. *Public Opinion in a Democracy, The Stafford Little Lectures*. Princeton: Princeton University Extension Foundation.

Gambetta, Diego. 2001. “¡Claro!: Ensayo sobre el machismo discursivo”, en Jon Elster, ed. *La democracia Deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

García, Ricardo. 2005a. *Los cauces del razonamiento*. www.usoderazon.com.

García, Ricardo. 2005b. *Esta es la cuestión.* www.usoderazon.com.

García, Ricardo. 2005c. *Argumentos*. www.usoderazon.com.

García, Ricardo. 2005d. *Diccionario de falacias*. www.usoderazon.com.

Gargarella, Roberto. 2001. "Representación plena, deliberación e imparcialidad", en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa.* Barcelona: Gedisa.

Gargarella, Roberto. s.d. "El ideal de democracia deliberativa en el análisis del sistema representativo. Algunas notas teóricas y una mirada sobre el caso de la Argentina", *Revista Sociedad,* www.politica.ar/teoriayfilosofiapolitica/papers.

Gastil, John and Dillard, James. 1999. "Increasing Political Sophistication through Public Deliberation", *Political Communication* 16: 3-23.

Gastil, John and Levine, Peter. 2005. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century.* San Francisco: Jossey-Bass.

Gastil, John. 1992. "A Definition of Small Group Democracy", *Small Group Research* 23: 278-301.

Gastil, John. 1993. "Identifying Obstacles to Small Group Democracy". *Small Group Research* 24 (1): 5-27.

Gastil, John. 1993. *Democracy in Small Groups.* Canada: Gabriola Island.

Gastil, John. 1994. *Democratic citizenship and the National Issues Forums*. Unpublished doctoral dissertation, University of Wisconsin, Madison.

Gastil, John. 1998. "A Definition and Illustration of Democratic Leadership", *Human Relations* 47 (8): 953-975.

Gastil, John. 2000a. *By Popular Demand. Revitalizing Representative Democracy Through Deliberative Elections*. Berkeley: University of California Press.

Gastil, John. 2000b. "Is Face-to-Face Deliberation a Luxury or a Necessity for Democracy", paper prepared for the *Workshop on Communication and Civic Engagement*, University of Washington, http://jsis.artsci.washington.edu/programs/cwesuw/gastil.htm

Gastil, John. 2004. "Adult Civic Education Through the National Issues Forums: Developing Democratic Habits and Dispositions Through Public Deliberation", *Adult Education Quarterly* 54 (4):308-328.

Gastil, John; Dees E. Pierre.; Weiser, Phil. 2002. "Civic Awakening in the Jury Room: a Test of the Connection Between Jury Deliberation and Political Participation", *The Journal of Politics* 64 (2): 585-595.

Gerhards, Jürgen. 1997. "Diskursive versus liberale öffentlichkeit. Eine empirische Auseinandersetzung mit Jürgen Habermas", *Kölner Zeitschrift für Soziologie un Sozialpsychologie* 40 (1): 1-34.

Gibb, Jack R. 1951. "The Effects of Group Size and Threat Reduction upon Creativity in a Problem Solving Situation", *American Psychologist 5*: 324.

Goodin, Robert E. and Niemeyer, Simon J. 2003. "When Does Deliberation Begin? Internal Reflection versus Public Discussion in Deliberative Democracy", *Political Studies* 51: 627-649.

Goodin, Robert E. 2002. "The Paradox of Persisting Opposition", *Politics, Philosophy and Economics* 1 (1): 109-146.

Goodin, Robert E. 2005. "Sequencing Deliberative Moments", *Acta Politica* 40 (2): 182-197.

Goodin, Robert E. y Klingemann, Hans-Dieter. 2001. "Teoría política: tradiciones en filosofía política", en Robert E. Goodin y Hans-Dieter Klingemann, eds. *Nuevo manual de ciencia política*. Madrid: Istmo.

Gouran, Dennis S. 1986. “Inferential Errors, Interaction and Group Decision-Making”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Gouran, Dennis S. and Hirokawa, Randy Y. 1983. “The Role of Communication in Decision-Making Groups: A Functional Perspective”, in Mary S. Mander, ed. *Communications in Transition: Issues and Debate in Current Research*. New York: Praeger.

Gouran, Dennis S. and Hirokawa, Randy Y. 1986. “Counteractive Functions of Communication in Effective Group Decision-Making”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Graham, Todd and Witschge, Tamara. 2003. “In Search of Online Deliberation: Towards a New Method for Examining the Quality of Online Discussions”, *Communications* 28: 173-204.

Grzelak, Janusz. 1990. “Conflicto y cooperación”, en Miles Hewstone at al., eds. *Introducción a la psicología social. Una perspectiva europea*. Barcelona: Ariel Psicología.

Gurevitch, Zali. 2001. “Dialectical Dialogue: the Struggle for Speech, Repressive Silence, ant the Shift to Multiplicity”, *British Journal of Sociology* 52 (1): 87-104.

Gutmann, Amy and Thompson, Dennis. 1990. “Moral Conflict and Political Consensus”, *Ethics* 101 (1): 64-88.

Gutmann, Amy and Thompson, Dennis. 1996. *Democracy and Disagreement*. Cambridge: Harvard University Press.

Gutmann, Amy and Thompson, Dennis. 2002. “Deliberative Democracy Beyond Process”, *The Journal of Political Philosophy*10 (2): 153-174.

Wittenbaum, Gwen M. at al. 2004. "The Functional Perspective as a Lens for Understanding Groups”, *Small Group Research* 35: 17.

Habermas, Jürgen. 1981. *Historia y crítica de la opinión pública*. Barcelona: Gili.

Habermas, Jürgen. 1982. “A Reply to my Critics”, in John B. Thompson and David Held, eds. *Habermas. Critical Debates.* London: McMillan Press.

Habermas, Jürgen. 1988. *Teoría de la acción comunicativa. Racionalidad de la acción y racionalización social*. Madrid: Taurus.

Habermas, Jürgen. 1989. *Teoría de la acción comunicativa. Complementos y estudios previos*. Madrid: Cátedra.

Habermas, Jürgen. 1990. *Moral Conscientiousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. 1992. “Tres modelos de democracia sobre el concepto de una política deliberativa”, *Debats* 39: 18-21.

Habermas, Jürgen. 1996. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. 1997. “Popular Sovereignty and Democratic Legitimacy”, in James Bohman and William Rehg, eds. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. 2005. ”Concluding Comments on Empirical Approaches to Deliberative Politics”, *Acta Politica* 40 (3): 384-392.

Hackman, Richard and Vidmar, Neil. 1970. “Effects of Size and Task Type on Group Performance and Member Reactions”, *Sociometry* 33: 37-54.

Hafer, Catherine and Landa, Dimitri. 2004. “Deliberation as Self-Discovery and Institutions for Political Speech”, unpublished paper, New York University.

Hagemann, Carlo. 2002. “Participation and Content of two Dutch Political Party Discussion Lists on the Internet”, *The Public* 9: 1-18.

Hans, Valerie P. 2000. *Business on Trial: The Civil Jury and Corporate Responsability*. New Haven: Yale University Press.

Hans, Valerie P.-, Vimar, Neil; and Zeisel Hans. 2001. *Judging the Jury*. New York: Perseus.

Hansen, Kasper M. 2002. “Real Attitude Change through Deliberation”, paper presented at the ECPR workshop on *Deliberative Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Hardin, Russell. 1999. “Deliberation: Method, Not Theory”, in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement.* Oxford: Oxford University Press.

Hardin, Russell. 2000. “Democratic Epistemology and Accountability”, *Social Philosophy and Policy Foundation* 17 (1): 110-126.

Hare, A. Paul. 1952. “A Study of Interaction and Consensus in Different Sized Groups”, *American Sociological Review* 17 (2): 261-267.

Hastie, Reid; Penrod, Steven; Pennington, Nancy. 1983. *Inside de jury*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hauptmann, Emily. 2001. “Can Less be More? Leftist Deliberative Democrats’ Critique of Participatory Democracy”, *Polity* 33: 397-421.

Hearn, Greg. 1957. “Leadership and the Spatial Factor in Small Groups”, *Journal of Abnormal and Social Psychology* 54: 269-272.

Held, David. 1991. *Modelos de democracia.* Madrid: Alianza.

Held, David. 1993. *Prospects for Democracy.* Oxford: Oxford Polity Press.

Heller, Agnes. 1996. *Una revisión de la teoría de las necesidades.* Barcelona: Paidós.

Hendriks, Carolyn M. 2005. “Consensus Conferences and Planning Cells: Lay Citizen Deliberations“, in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Herek, Gregory M.; Janis, Irving L.; and Huth, Paul. 1987. “Decision Making During International Crisis: Is Quality of Process Related to Outcome?”, *The Journal of Conflict Resolution* 31 (2): 203-226.

Hirokawa, Randy Y. and Scheerhorn, Dirk R. 1986. “Communication in Faulty and Group Decision Making”, in Randy Y Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Hirokawa, Randy Y. 1988. “Group Communication and Decision-Making Performance: A Continued test of the Functional Perspective”, *Human Communication Research* 14 (4): 487-515.

Hirokawa, Randy Y. and Poole, Marshall S., eds. 1986. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Hoch, Stephen J. 1987. “Perceived Consensus and Predictive Accuracy: The Pros and Cons of Projection”, *Journal of Personality and Social Psychology* 53 (2): 221-234.

Holzinger, Katharina. 2005. "Context or Conflict Types: Which Determines the Selection of Communication Model", *Acta Politica* 40 (2): 239-254.

Honneth, Axel. 1998. “Democracy as Reflexive Cooperation. John Dewey and the Theory of Democracy Today”, *Political Theory* 26 (6): 763-783.

Howells, Lloyd T. and Becker, Selwyn W. 1962. “Seating Arrangement and Leadership Emergence”, J*ournal of Abnormal and Social Psychology* 64: 148-150.

IESA y CIS. 2007. *Encuesta deliberativa sobre ocio juvenil nocturno*. Córdoba: IESA, Informes y monografías E-0609

Innes, Judith E. 1999. “Evaluating Consensus Building”, in Lawrence L. Susskind, Sarah McKearan and Jennifer Thomas-Larmer, eds. *The Consensus Building Handbook: a Comprehensive Guide to Reaching Agreement*. Thoudand Oaks: Sage Publications.

Iyengar, Shanto; Luskin, Robert C.; and Fishkin, James S. s.d “Facilitating Informed Public Opinion: Evidence from Face-to-Face and Online Deliberative Polls”, unpublished paper.

Janis, Irving L. 1972. *Victims of Groupthink*. Boston: Houghton Mifflin.

Jankowski, Nicholas W. and Van Os, Renée. 2002. “Internet-based Political Discourse: A Case Study of Electronic Democracy in the City of Hoogeveen”, paper presented at the *Workshop Prospects for Electronic Democracy*, Pittsburgh, USA.

Jensen, Arthur D. and Chilberg, Joseph C. 1991. *Small Group Communication. Theory and Application*. Belmont: Wadsworth Publishing.

Johnson, James. 2001. “Argumentos a favor de la deliberación. Algunas consideraciones escépticas”, en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Jorba, Laia. 2006. “Democracia deliberativa: entre el elitismo y la participación”, *Revista Española de Ciencia Política* 14: 47-69.

Kallscheuer, Otto. 1992. “El liberalismo comunitario de Michael Walzer”, *Debats* 39: 18-21.

Kameda, Tatsuya; Ohtsubo, Yohsue; and Takezawa, Masanori. 1997. “Centrality in Sociocognitive Networks and Social Influence: An Illustration in a Group Decision-Making Context”, *Journal of Personality and Social Psychology* 73: 296-309.

Kaplan, Martin F. and Miller, Charles E. 1987. “Group Decision Making and Normative Versus Informational Influence: Effects of Type of Issue and Assigned Decision Rule”, *Journal or Personality and Social Psychology* 53 (2): 306-313.

Keenan, Alan. 1994. “Promises, Promises. The Abyss of Freedom and the Loss of the Political in the Work of Hannah Arendt”, *Political Theory* 22 (2): 297-322.

Kelley, Harold H. 1973. “The Process of Causal Attribution”, *American Psychologist* 28: 107-128.

Kelley, Harold H. and Stahelski, Anthony J. 1970a. “The inferences of intentions from moves in the prisoner’s dilemma game”, *Journal of Experimental Psychology* 6: 401-419.

Kelley, Harold H. and Stahelski, Anthony J. 1970b. “Social interaction basis of cooperators’ and competitors’ beliefs about others”, *Psychological Monographs* 76 (19).

Kerr, Norbert L. at al. 1976. “Guilt Beyond a Reasonable Doubt: Effects of Concept Definition and Assigned Rule on the Judgments of Mock Jurors”, *Journal of Personality and Social Psychology* 38: 282-294.

Kies, Raphaël and Janssen, Davy. 2005. "Online Forums and Deliberative Democracy", *Acta Politica* 40 (3): 317-335.

Knight, Jack and Johnson, James. 1994. Aggregation and Deliberation: on the Possibility of Democratic Legitimacy", *Political Theory* 22 (2): 277-296.

Knight, Jack and Johnson, James. 1997. "What sort of Equality Does Deliberative Democracy Require?", in James Bohman and William Rehg, eds. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge MIT: Press.

Koh, Harold H. and Slye, Ronald C., comp. 2004. *Democracia y derechos humanos.* Barcelona*:* Gedisa.

Kriesi, Hanspeter. 2002. "How Direct-Democratic Decisions are Made. Towards a 'Realistic' Theory of Direct Democracy", paper presented at the ECPR joint sessions workshop on *Deliberation Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Kriesi, Hanspeter. 2005. "Argument-Based Strategies in Direct-Democratic Votes: The Swiss Experience", *Acta Politica* 40 (3): 299-316.

Kuhlman, Michael D. and Marshello, Alfred F.J. 1975. "Individual Differences in Game Motivation as Moderatos of Preprogrammed Strategy Effects in Prisoner's Dilemma Game", *Journal of Personality and Social Psychology* 32: 912-931.

Kymlicka, Will. 1994. *Filosofía política contemporánea*. Barcelona: Ariel.

Laclau, Ernesto y Mouffe, Chantal. 1987. *Hegemonía y estrategia socialista*. Madrid: Siglo XXI.

Laespada, Teresa. 2006. "El botellón: ¿un nuevo problema?, conferencia en el marco de los forum de la encuesta deliberativa realizada por CIS-IESA/CSIC, Córdoba.

Landa, Dimitri. 2005. "Political Legitimacy and the Moral Economy of Deliberative Participation", paper unpublished, New York University.

Larmore, Charles. 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lascher, Edward L. Jr. 1996. "Assessing Legislative Deliberation: A Preface to Empirical Analysis", *Legislative Studies Quarterly* 21 (4): 501-519.

Latané, Bibb and Wolf, Sharon. 1981. "The Social Impact of Majorities and Minorities", *Psychological Review* 88: 438-453.

Laughlin, Patrick R. and Earley, P. Christopher. 1982. "Social Combination Models, Persuasive Arguments Theory, Social Comparison Theory, and Choice Shift", *Journal of Personality and Social Psychology* 42: 273-280.

Leet, Martin. 2003. "Democracy and the Individual. Deliberative and Existential Negotiations", *Philosophy and Social Criticism* 29 (6): 683-704.

Levine, Peter; Fung, Archon; and Gastil, John. 2005. "Future Directions for Public Deliberation", in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century.* San Francisco: Jossey-Bass.

List, Christian at al. 2006. "Deliberation, Single-Peakedness, and the Possibility of Meaningful Democracy: Evidence from Deliberative Polls", revised version of the paper presented at the conference *Deliberating About Deliberative Democracy, Austin*, Texas (2000).

List, Christian. 2000. "Two Concepts of Agreement", revised version of the paper presented at the annual meeting of the Australasian Association of Philosophy, Wellington, New Zealand.

Lührs, Rolf at al. 2004. “Online Diskurse als Instrument politischer Partizipation – Evaluation der Hamburger Internetdiskussion zum Leitbild ‘Wachsende Stadt’”, *Kommunikation Gesellschaft* 5.

Lukensmeyer, Carolyn J.; Goldman, Joe; and Brigham, Steven. 2005. “A Town Meeting for the Twenty-First Century”, in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Luskin, Robert C. 1987. “Measuring Political Sophistication“, *American Journal of Political Science* 31 (4): 856-899.

Luskin, Robert C. at al. 1999. “Learning and Voting in Britain: Insights from the Deliberative Poll”, paper presented at the annual meeting of the *International Society of Political Psychology*, Canada, Montreal.

Luskin, Robert C. and Globetti, Suzanne. 1997. “Candidate versus Policy Considerations in the Voting Decision: The Role of Political Sophistication”, unpublished paper, Department of Government, University of Texas, Austin.

Luskin, Robert C.; Fishkin, James S.; and Iyengar, Shanto. 2004. “Considered Opinions on US Foreign Policy: Face-to-Face versus Online Deliberative Polling”, revised version of the paper presented at the annual meeting of the *American Political Science Association*, Philadelphia (2003).

Luskin, Robert C; Fishkin, James S; and Jowell, Roger. 2002. “Considered opinions: Deliberative Polling in Britain”, *British Journal of Political Science* 32: 455-487.

Lynch, Michael. 2000. “Against Reflexivity as an Academic Virtue and Source of Privileged Knowledge”, *Theory, Culture and Society* 17 (3): 26-54.

Mabry, Edward A. 1985. “The Effects of Gender Composition and Task Structure on Small Group Interaction”, *Small Group Behavior* 16 (1): 75-96.

Macedo, Stephen, ed. 1999. *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Mackie, Gerry. 2001. “Todos los hombres son mentirosos: ¿carece de sentido la democracia?”, en Jon Elster, ed. *La democracia deliberativa.* Barcelona: Gedisa.

Mackie, Gerry. 2003. *Democracy Defended.* Cambridge: Cambridge University Press.

Macpherson, Crawford B. 1966. *The Real World of Democracy.* Oxford: Oxford University Press.

Máiz, Ramón. 2001. “Democracia participativa. Repensar la democracia como radicalización de la política”, *Metapolítica* 5 (18): 72-95.

Máiz, Ramón. 2003. “¿Más allá de la democracia representativa?, II *Jornadas de sociología política,* Madrid, 11-12 de diciembre.

Maki, Judith E. and McClintock, Charles G. 1983. “The Accuracy of Social Value Prediction: Actor and Observer Influences”, *Journal of Personality and Social Psychology* 45: 829-828.

Manin, Bernard. 1987. “On Legitimacy and Political Deliberation”, *Political Theory* 15 (3): 338-368.

Manin, Bernard. 1998. *Los principios del gobierno representativo*. Madrid: Alianza.

Mansbridge, Jane. 1983. *Beyond Adversary Demo*cracy. Chicago: University of Chicago Press.

Mansbridge, Jane. 1999. “Everyday Talk in the Deliberative System”, in Stephen Macedo, ed. *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement.* Oxford: Oxford University Press.

March, James G. and Olsen, Johan P. 1981. *Ambiguity and Choice in Organizations.* Oslo: Aschehoug.

March, James G. and Simon, Herbert A. 1961. *Teoría de la organización*. Barcelona: Ariel.

Marcus, George; Neuman, W. Russell; Mackuen, Michael. 2000. *Affective Intelligence and Political Judgement*. Chicago: University Chicago Press.

Martí, Josep Lluís. 2002. *El republicanisme*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

McCoy, Martha L. and Scully, Patrick L. 2002. "Deliberative Dialogue to Expand Civic Engagement: What kind of Talk Does Democracy Need?", *National Civic Review* 91 (2): 117-135.

McGuire, William J. 1969. "The Nature of Attitudes an Attitude Change", in Gardner Lindzey and Elliot Aronson, eds. *Handbook of Social Psychology: The Individual in a Social Context* (V3). New York: Random House.

McLean, Iain S. at al. 2000. "Does Deliberation Induce Preference Structuration? Evidence from Deliberative Opinion Polls", paper presented at the annual meeting of the *American Political Science Association*, Washington DC, USA.

Melville, Keith; Willingham, Taylor L.; and Dedrick, John R. 2005. "National Issue Forums: A Network of Communities Promoting Public Deliberation", in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Mendelberg, Tali and Oleske, John. 2000. "Race and Public Deliberation", *Political Communication* 17: 169-191.

Mendelberg, Tali. 2002. "The Deliberative Citizen: Theory and Evidence", in Michael X. Delli Carpini, Leonie Huddy and Robert Y. Shapiro, eds. *Political Decision Making, Deliberation and Participation* (V6). Greenwich, CT: Jai.

Mill, John Stuart. 1966 [1861]. *Consideracions sobre el govierno representativo*. México: Herrero Hmos Sucesores.

Mill, John Stuart. 1983 [1859]. *Sobre la llibertat*. Barcelona: Laia.

Miller, Charles E. 1985. "Group Decision Making Under Majority and Unanimity Decision Rules", *Social Psychology Quarterly* 48: 51-61.

Miller, David. 1992. "Deliberative Democracy and Social Choice", *Political Studies (Special Issue)* XL: 54-67.

Morris, Martin. 2001. "Deliberation and Deconstruction: Two Views on the Space of Post-National Democracy", *Canadian Journal of Political Science* XXXIV (4): 763-790.

Moscovici, Serge. 1980. "Toward a theory of conversion behaviour", in Leonard Berkowitz, ed. *Advances in Experimental Social Psychology* (vol.13). New York: Academic Press.

Moscovici, Serge. and Personnaz, Bernard. 1980. "Studies in Social Influence V: Minority Influence and Conversion Behavior in a Perceptual Task", *Journal of Experimental Social Psychology* 16 (3): 270-282.

Moscovici, Serge. and Zavalloni, Marisa. 1969. "The Group as a Polarizer of Attitudes", *Journal of Personality and Social Psychology* 12 (2): 125-135.

Moscovici, Serge.1985. "Social influence and Conformity", in Gardner Lindzey and Elliot Aronson, eds. *Handbook of Social Psychology: The Individual in a Social Context* (V3). New York: Random House.

Mouffe, Chantal. 1999. *El retorno de lo político: comunidad, ciudadanía, pluralismo, democracia radical*. Barcelona: Paidós.

Mugny, Gabriel and Stamos Papastamou. 1982. *The power of minorities*. London: Academic Press.

Muhlberger, Peter. 2000. "Defining and Measuring Deliberative Participation and Potential: A Theoretical Analysis and Operationalization", paper presented at the annual scientific meeting of the *International Society of Psychological*, Seattle, Washington.

Mundó, Jordi. 2000. "Psicologia, teoria social i teoria política: una fonamentació cognitivo-normativa del republicanisme", *Seminari en Ètica, Economia i Societat (GREECS)*, 11 octubre. www.ub.es/dptscs/seminaris.htm.

Myers, David G. 1975. "Discussion-Indiced Attitude Polarization", Human Relations 28 (8): 699-714.

Myers, David G. 1982. "Polarizing Effects of Social Interaction", *European Monographs in Social Psychology* 25.

Nagel, Thomas. 1987. "Moral Conflict and Political Legitimacy", *Philosophy and Public Affairs* 16 (3): 215-240.

Nanz, Patrizia and Steffek, Jens. 2005. "Assessing the Democratic Quality of Deliberation in International Governance: Criteria and Research Strategies", *Acta Politica* 40 (3): 368-383.

Naurin, Elin. 2002. "The Pledge Paradox", paper presented at the ECPR joint sessions workshop on *Deliberative Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Neblo, Michael A. 2005. "Thinking Through Democracy: Between the Theory and Practice of Deliberative Politics", *Acta Politica* 40 (2): 169-181.

Nemeth, Charlan. 1977. "Interactions Between Jurors as a Function of Majority versus Unanimity Decision Rules", *Journal of Applied Psychology* 7: 38-56.

Nemeth, Charlan. 1986. "Differential contributions of majority and minority influence", *Psychological Review* 93: 23-32.

Nie, Norman H.; Junn, Jane; and Stehlik-Barry, Kenneth. 1996. *Education and Democratic Citizenship in America*. Chicago: Chicago University Press.

Niemi, Richard G. 1969. "Majority Decision-Making with Partial Unidimensionality", *American Political Science Review* 63 (2): 488-497.

Nino, Carlos Santiago. 2003. *La constitución de la democracia deliberativa.* Barcelona: Gedisa.

Noelle-Neuman, Elisabeth. 1995. *La espiral del silencio: opinión pública, nuestra piel social*. Barcelona: Paidós.

Norris, Pipa, ed. 1999. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance.* New York: Oxford University Press.

O'Neill, John. 2002. "The Rhetoric of Deliberation: Some Problems in Kantian Theories of Deliberative Democracy", *Res Publica* 8: 249-268.

Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action.* Cambridge: Harvard University Press.

Oquendo, Ángel R. 2002. "Deliberative Democracy in Habermas and Nino", *Oxford Journal of Legal Studies* 22 (2): 189-226.

Ovejero, Félix. 2002. *La libertad inhóspita. Modelos humanos y democracia liberal*. Barcelona: Paidós.

Page, Benjamin I. 1996. *Who deliberates? Mass media in modern democracy*. Chicago: University of Chicago Press.

Page, Benjamin I. and Shapiro, Robert Y. 1992. *The Rational Public*. Chicago: University of Chicago Press.

Pallarés, Pilar F. 2002. "Alarma en el ocio juvenil: pistas para entender el botellón". Extremadura: Observatorio Extremeño de la Juventud, en www.aidex.es/observatorio/temas/botellon/pistas.htm

Parekh, Bhikhu. 2001. "Teoría política: tradiciones en filosofía política", en Robert Goodin y Hans-Dieter Klingemann, eds. *Nuevo manual de ciencia política* (V2). Madrid: Istmo.

Parkinson, John. 2003. "Legitimacy Problems in Deliberative Democracy", *Political Studies* 51 (1): 180-196.

Parry, Geraint; Moyser, Georg; and Day, Neil. 1992. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pateman, Carole. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pellizzoni, Luigi. 2001. "The Myth of the Best Argument: Power, Deliberation and Reason", *British Journal of Sociology* 52 (1): 59-86.

Pettit, Philip and Hamlin, Alan, eds. 1991. *The Good Polity. Normative Analysis of the State*. New York: Basil Blackwell.

Petty, Richard E.; Cacioppo, John T.; and Goldman, Rachel. 1981. "Personal Involvement as a Determinant of Argument-based Persuasion", *Journal of Personality and Social Psychology* 41: 847-855.

Pindado, Fernando; Rebollo, Óscar; i Martí, Joel, coords. 2002. *Eines per a la participació ciutadana. Bases, mètodes i tècniques*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Poole, Marshall S. and Doelger, Joel A. 1986. "Development Processes in Group Decision-Making", in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Poole, Marshall S. and Hirokawa, Randy Y. 1986. "Communication and Group Decision Making. A Critical Assessment", in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole. eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Price, Vincent and Neijens, Peter. 1998. "Deliberative Polls: Toward Improved Measures of 'Informed' Public Opinion?", *International Journal of Public Opinion Research 10 (2):*

Przeworsky, Adam. 2001. "Deliberación y dominación ideológica", en John Elster, ed. *Democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Putnam, Linda L. 1986. "Conflict in Group Decision-Making" in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole. eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Quell, Carsten. 1998. "Citizenship Concepts Among Francophone Immigrants in Ontario", *Canadian Ethnic Studies*. 30 (3): 173-189.

Rae, Douglas W. 1975. "The Limits of Consensual Decision", *American Political Science Review* 69 (4): 1270-1294.

Rasmussen, David M. 2002. "Hermeneutics and Public Deliberation", *Philosophy and Social Criticism* 28 (5): 504-511.

Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice.* Cambridge: Harvard University Press.

Rawls, John. 1987. “The Idea of an Overlapping Consensus”, *Oxford Journal of Legal Studies* 7: 1-25.

Rawls, John. 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.

Rawls, John. 1995. “The Domain of the Political and the Overlapping Consensus”, in David Copp, Jean Hampton and John E. Roemer, ed. *The Idea of Democracy.* New York: Cambridge University Press.

Raz, Joseph. 1990. “Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence”, *Philosophy and Public Affairs* 19 (1): 3-46.

Redlawsk, David P. 2002. “Hot Cognition or Cool Consideration? Testing the Effects of Motivated Reasoning on Political Decision Making”, *The Journal of Politics* 64 (4): 1021-1044.

Remer, Gary. 1999. “Political Oratory and Conversation. Cicero versus Deliberative Democracy”, *Political Theory* 27 (1): 39-63.

Remer, Gary. 2000. “Two Models of Deliberation: Oratory and Conversation in Ratifying the Constitution”, *The Journal of Political Philosophy* 8 (1): 68-90.

Richardson, Henry S. 1997. “Democratic Intentions”, in James Bohman and William Rehg, ed. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.

Riker, William H. 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Heaven: Yale University Press.

Roiz, Javier. 2002. *La teoría política de Hannah Arendt (1906-1975)*. Barcelona: ICPS, Working Papers.

Roiz, Javier. 2003. *La recuperación del buen juicio. Teoría política en el siglo veinte*. Madrid: Foro Interno.

Rosenberg, Shawn W. 2003. “Reason, Communicative Competence and Democratic Deliberation: Do Citizens Have the Capacities to Effectively Participate in Deliberative Decision-Making?”, paper presented at the Annual Meeting of the *American Political Science Association.*

Rosenberg, Shawn W. 2004a. “Reconstructing the Concept of Deliberation”, paper presented at the Annual Meeting of the *American Political Science Association*, Chicago, USA.

Rosenberg, Shawn W. 2004b. “Can Deliberation Work and What Is the Best Way to Conduct It? A Preliminary Report of An Experimental Study of Deliberation”, paper presented at the annual meeting of the *American Political Science Association*, Chicago, USA.

Rosenberg, Shawn W. 2005a. "The Empirical Study of Deliberative Democracy: Setting a Research Agenda", *Acta Politica* 40 (2): 212-224.

Rosenberg, Shawn W. 2005b. "Analyzing the Quality of Citizen Deliberations: Forms of Political Discourse”, paper presented at the Annual Meeting of the *American Political Science Association,* Wahington DC, USA.

Rosenberg, Shawn W. 2005c. “Types of Political Discourse and the Democracy of Deliberation”, paper presented at the annual meeting of the *American Political Science Association,* Wahington DC, USA.

Rosenberg, Shawn W. 2006a. "Types of Democratic Deliberation: The Limits and Potential of Citizen Participation", http://repositories.cdlib.org/csd/06-12.

Rosenberg, Shawn W. 2006b. “An Empirical Study of Types of Democratic Deliberation. The Limits and Potential of Citizen Participation”, paper presented at the annual meeting of the *American Political Science Association,* Washington DC, USA.

Rossi, Jim. 1997. “Participation Run Amok: the Costs of Mass Participation for Deliberative Agency”, *Northwestern University Law Review* 92: 173-250.

Ryfe, David M. 2002. “The Practice of Deliberative Democracy: A Study of 16 Deliberative Organizations”, *Political Communication* 19: 359-377.

Ryfe, David M. 2005. “Does Deliberative Democracy Work?”, *Annual Review of Political Science* 8: 49-71.

Sabine, George H. 2000. *Historia de la teoría política.* México: Fondo de Cultura Económica.

Sally, David. 1995. “Conversation and Cooperation in Social Dilemmas: A Meta-Analysis of Experiments From 1958 to 1992”, *Rationality and Society* 7: 58-92.

Sancho, Carmen. 2003. “New Ways of Deepening Democracy: the Deliberative Democracy. An Approach to the Models of Joshua Cohen and Jürgen Habermas”, paper presented at the 6th ESA Conference, Múrcia, Spain.

Sanders, Lynn M. 1997. “Against Deliberation”, *Political Theory* 25 (3): 347-376.

Selltiz, Claire at al. 1965. *Métodos de investigación en las relaciones sociales*. Madrid: Rialp.

Scheidel, Thomas M. 1986. “Divergent and Convergent Thinking in Group Decision-Making” in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole. eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Schkade, David and Sunstein, Cass R. 2000. “Deliberating About Dollars: The Severity Shift”, *Columbia Law Review* 100 (4): 1139-1176.

Schneider, Steven M. 1996. “Creating a Democratic Public Sphere through Political Discussion: A Case Study of Abortion Conversation on the Internet”, *Social Science Computer Review* 14 (4): 373-393.

Schneider, Steven M. 1997. *Expanding the public sphere through computer-mediated communication: political discussion about abortion in a Usenet newsgroup*. doctoral dissertation in Political Science, MIT University.

Schumpeter, Joseph. 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy* (V2). New York: Harper and Brothers.

Schwinn, Carole J.; Kesler, John T.; and Schwinn, David R. 2005. “Learning Democracy Centers: Where the Public Works“, in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Scully, Patrick L. and McCoy, Martha L. 2005. “Study Circles: Local Deliberation as the Cornestone of Deliberative Democracy”, in John Gastil and Peter Levine, eds. *The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Francisco: Jossey-Bass.

Seibold, David R. and Meyers, Renée A. 1986. “Communitcation and Influence in Group Decision-Making”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Seibold, David R. and Phee, Robert M. 1986. “A Structurational Approach to Theory-Building Group Decision-Making Research”, in Randy Y. Hirokawa and Marshall S. Poole, eds. *Communication and Group Decision-Making*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Sen, Amartya K. 1970. *Elección colectiva y bienestar social.* Madrid: Alianza.

Sen, Amartya K. 1997. *Bienestar, justicia y mercado.* Barcelona: Paidós.

Shapiro, Ian. 1999. "Enough of Deliberation: Politics Is About Interests and Power", in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Shapiro, Ian. 2002. "Optimal Deliberation?", *The Journal of Political Philosophy* 10 (2): 196-211.

Simon, Herbert A. 1976. *Administrative Behaviour: a Study of Decision Making Process in Administrative Organizations*. New York: Free Press.

Simon, William H. 1999. "Three Limitations of Deliberative Democracy: Identity Politics, Bad Faith and Indeterminacy", in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement.* Oxford: Oxford University Press.

Smith, Kenwyn K. and Berg, David N. 1987. "A Paradoxical Conception of Group Dynamics", *Human Relations* 40 (10): 633-658.

Smith-Lovin, Lynn and Brody, Charles. 1989. "Interruption in Group Discussions: The Effects of Gender and Group Composition", *American Sociological Review* 54 (3): 424-435.

Spörndli, Markus. 2002. "Procedure or Substance? Discursive Politics and Outputs", paper presented at the ECPR joint sessions workshop on *Deliberative Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Spörndli, Markus. 2003. "Discourse Quality and Political Decisions: An Empirical Analysis of Debates in the German Conference Committee", *Discussion Paper WZB SP IV 2003-101.* Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

Squires, Judith. 2002. "Deliberation and Decision Making: Discontinuity in the Two-track Model", in Maurizio Passerin d'Entrèves, ed. *Democracy as a Public Deliberation*. Manchester: Manchester University Press.

Stanley, J. Woody. 2002. "Participation, Democratic Deliberation, and the Internet: Lessons from a National Forum on Commercial Vehicle Safety", unpublished paper for the School of Policy, Planning, and Development, University of Southern California.

Stavrakakis, Yannis. 1999. "Fantasía verde y lo Real de la Naturaleza: elementos de una crítica lacaniana del discurso ideológico verde", *Tópicos de Educación Ambiental* 1 (1): 47-58.

Steenbergen, Marco R. at al. 2003. "Measuring Political Deliberation: a Discourse Quality Index", *Comparative European Politics* 1: 21-48.

Steenbergen, Marco R. at al. 2004. "Toward a political psychology of deliberation", paper presented at the Conference on *Empirical Approaches to Deliberative Politics* European University Institute, Swiss Chair, Firenze.

Steinzor, Bernard. 1950. "The Spatial Factor in Face-to-Face Discussion Groups", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 45 (3): 552-555.

Stokes, Susan C. 2001. "Patologías de la deliberación", en Jon Elster, ed. *Democracia Deliberativa*. Barcelona: Gedisa.

Streich, Gregory W. 2002. "Constructing Multiracial Democracy: To Deliberate or not to Deliberate", *Constellations* 9 (1): 127-153.

Strodtbeck, Fred L. and Hook, Harmon L. 1961. "The Social Dimensions of a Twelve Man Jury", Sociometry 24: 397-415.

Sunstein, Cass R. 1999. “Agreement without Theory”, in Stephen Macedo, ed., *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Sunstein, Cass R. 2000. “Deliberative Trouble? Why Groups Go to Extremes”, unpublished paper, Law School, University of Chicago.

Sunstein, Cass R. 2002. “The Law of Group Polarization”, *The Journal of Political Philosophy* 10 (2): 174-195.

Sunstein, Cass. 2001. *Republic.com*. Princeton: Princeton University Press.

Swingle, Paul G. and Santi, Angelo. 1972. “Communication in non-zero-sum games”, *Journal of Personality and Social Psychology* 23: 54-64.

Taber, Charles and Lodge, Milton. 2000. “Information Processing and Public Opinion”, in David O. Sears, Leonie Huddy and Robert Jervis, eds. *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press.

Taber, Charles; Lodge, Milton; and Glathar, Jill. 2001. “The motivated construction of political judgements”, in James H. Kuklinski, ed. *Citizens and Politics: Perspectives from Political Psychology*. Cambridge: Cambridge University.

Talisse, Robert B. 2005. De*mocracy after Liberalism. Pragmatism and Deliberative Politics*. New York: Routledge.

Tannen, Deborah. 1991. *You Just Don’t Understand: Women and Men in Conversation.* London: Virago.

Thompson, John B. 1996. “La teoría de la esfera pública”, *Voces y culturas revista de comunicación* 10: 81-96.

Thompson, John B. and Held, David, eds. 1982. *Habermas. Critical Debates.* London: McMillan Press.

Thompson, Leigh L.; Mannix, Elizabeth A.; Bazerman, Max H. 1988. “Group Negotiation: Effects of Decision Rule, Agenda, and Aspiration”, *Journal of Personality and Social Psychology* 54 (1): 86-95.

Thompson, Simon and Hoggett, Paul. 2001. “The Emotional Dynamics of Deliberative Democracy”, *Policy and Politics* 29 (3): 351-364.

Trénel, Matthias. 2004. “Measuring the Deliberativeness of Online Discussions. Coding Scheme”, Unpublished paper, Social Science Research Centre Berlin, Germany. http://www.wz-berlin.de/~trenel/tools/qod_2_4.pdf

Trénel, Matthias. 2005. “Facilitation in Online-Discourses”, doctoral dissertation in Political Science, Berlin.

Tullock, Gordon. 1975. “Comment on Rae’s ‘The limits of Consensual Decision’”, *American Political Science Review* 69 (4): 11295-1297.

Tyler, Tom R. and Mitchell, Gregory. 1994. “Legitimacy and the Empowerment of Discretionary Legal Authority”, *Duke Law Journal* 43: 703-814.

Ulbert, Cornelia and Risse, Thomas. 2005. "Deliberately Changing the Discourse: What Does Make Arguing Effective?", *Acta Politica* 40 (3): 351-367.

Urbinati, Nadia. 2000. “Representation as Advocacy. A Study of Democratic Deliberation”, *Political Theory* 28 (6): 758-786.

Van Avermaet, Eddy. 1990. “Influencia social en los grupos pequeños”, in Miles Hewstone at al., eds. *Introducción a la psicología social. Una perspectiva europea*. Barcelona: Ariel Psicología.

Van der Brug, Wouter; Van der Eijk, Cees; and Franklin, Mark. 2002. "The Reasoning Public: Education, Interest and Political Choices", paper presented at the ECPR joint sessions workshop on *Deliberative Democracy in Theory and Practice*, Turin, Italy.

Vaneigem, Raoul. 1977. *Tratado del saber vivir para uso de las jóvenes generaciones.* Barcelona: Anagrama.

Vinokur, Amiram and Burnstein, Eugene. 1978. "Depolarization of Attitudes in Groups", *Journal of Personality and Social Psychology* 36: 872-885.

VVAA. 2003. *Executive Summary*. Centre for Deliberative Polling. http://cdd.stanford.edu/polls/docs/summary/#results

Waldron, Jeremy. 2004. "Deliberación, desacuerdo y votación", in Harold H. Koh and Ronald C. Slye, comp. *Democracia y derechos humanos.* Barcelona: Gedisa.

Walsh, Katherine C. 2003. *Talking About Politics: Informal Groups and Social Identity in American Life*. Chicago: University Chicago Press.

Walzer, Michael. 1999. "Deliberation, and What Else?", in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement.* Oxford: Oxford University Press.

Warren, Mark. 1992. "Democratic Theory and Self-Transformation", *American Political Science Review* 86 (1): 8-23.

Wertheimer, Alan. 1999. "Internal Disagreement. Deliberation and Abortion", in Stephen Macedo, ed. *Deliberative politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Westholm, Hilmar. 2003. "The Issue of "Adaptability" of Online Democratic Engagement. Multi-channel Strategy to Enhance Deliberative Policies", unpublished paper, Centre for Computing Technology, University of Bremen.

Wilson, James Q. 1990. "Interests and Deliberation in the American Republic, or, Why James Madison Would Never Have Received the James Madison Award", *Political Science and Politics* 23 (4): 558-562.

Winkler, Roman and Kozeluh, Ulrike. 2005. "Europeans Have a Say: Online Debates and Consultations in the UE", Final Report, Austrian Federal Ministry for Education, Science and Culture: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Witschge, Tamara. 2002. "Online Deliberation: Possibilities of the Internet for Deliberative Democracy", paper presented at the Euricom Colloquium *Electronic Networks & Democratic Engagement,* Nijmegen, The Netherlands. Available at, http://oase.uci.kun.nl/~jankow/Euricom/papers/Witschge.pdf

Wittenbaum, Gwen M.; Hubbel, Anne P.; Zuckerman, Cynthia. 1999. "Mutual Enhancement: Toward an Understanding of the Collective Preferences for Shared Information", *Journal of Personality and Social Psychology* 77: 967-978.

Wood, Wendy at al. 1994. "Minority Influence: A Meta-Analytic Review of Social Influence Processes", *Psychologist Bulletin* 115: 323-345.

Wuthnow, Robert. 1994. *Sharing the Journey: Support Groups and America's New Quest for Community*. New York: Free.

Young, Iris Marion. 1996. "Vida política y diferencias de grupo: una crítica ideal de la ciudadanía universal", en Carme Castells, comp. *Perspectivas feministas en teoría política.* Barcelona: Paidós.

Young, Iris Marion. 1997. "Difference as a Resource for Democratic Communication", in James and William Rehg, eds. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.

Young, Iris Marion. 1999. “Justice, Inclusion, and Deliberative Democracy”, in Stephen Macedo, ed. *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.

Young, Iris Marion. 2000. “Teoría Política: una visión general”, en Robert Goodin y Hans-Dieter Klingemann, eds., *Nuevo manual de ciencia política*. Madrid: Istmo.

Zaller, John and Feldman, Stanley. 1992. “A Simple Theory of the Survey Response: Answering Questions versus Revealing Preferences”, *American Journal of Political Science* 36: 579-616.

Kinder, Donald R. and Sears, David O. 1985. “Public Opinion and Political Action”, in Gardner Lindzey and Elliot Aronson, eds. *The Handbookl of Social Psychology*. New York: Random House.

Zaller, John. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nie, Norman H.; Junn, Jane; and Stehlik-Barry, Kenneth. 1996. *Education and Democratic Citizenship in America*. Chicago: The University of Chicago Press.

Doble, John and Richardson, Amy. 1991. *A Report on the 1990–1991 NIF Research Forums Results*. New York: Public Agenda Foundation.

ANNEXOS

Els annexos A i B es poden trobar al CD adjunt al final del document. La resta d'annexos que es poden trobar en aquesta secció són:

C. Enquestes de l'estudi (t1, t2 i t3)

D. Enquesta als moderadors dels grups

E. Taules sociodemogràfiques de comparació entre els partipants al fòrum i el que no van participar

F. Ponderació usada

G. Taula general de comparació de mitjanes i proporcions

Annex C. Enquestes de l'estudi (t1, t2 i t3)

En aquest annex hi ha la primera de les enquestes, que és la més completa. Per a aquelles preguntes que es repeteixen en els qüestionaris posteriors, afegim després de la numeració de la pregunta, la numeració de la segona (marcada amb una DP seguida del número de la pregunta) i de la tercera onada de qüestionari (identificada amb una TP seguida del número de la pregunta). Les enquestes van ser dissenyades per la Unitat d'Estudis Aplicats de l'Institut d'Estudis Socials d'Andalusia (CSIC) i el Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS).

C1. Primera encuesta

P1.- Nos gustaría saber, ¿hasta que punto se siente satisfecho con la calidad de vida de la ciudad de Córdoba? **(DP3)**

- Muy satisfecho 5
- Bastante satisfecho 4
- Algo satisfecho 3
- Poco satisfecho 2
- Nada satisfecho 1
- No contesta 9

P2.- ¿Cuál es, a su juicio, el principal problema que existe actualmente en la ciudad de Córdoba? ¿Y el segundo? ¿Y el tercero?

P2_1._____ ____
P2_2._____ ____
P2_3._____ ____
No sabe……..88
No contesta……99

Vamos a hablar a continuación de algunos temas relacionados con el ocio y el tiempo libre.

P3_1.- ¿Cómo calificaría la oferta de ocio de su ciudad en general?
P3_2.- ¿Y la nocturna en particular?

	P3_1 General	**P3_2** Nocturno
- Muy satisfactoria	5	5
- Bastante satisfactoria	4	4
- Algo satisfactoria	3	3
- Poco satisfactoria	2	2
- Nada satisfactoria	1	1
- No sabe	8	8
- No contesta	9	9

P4.- En general, ¿en qué suele emplear su tiempo libre? *(Mostrar Tarjeta 1) (Señalar TODAS las que responda la persona entrevistada)*
P5.- Y, si dependiera sólo de Usted, ¿en qué le gustaría emplear su tiempo libre? *(Mostrar Tarjeta 1) (Señalar DOS como máximo)*

	P4	P5
Actividades culturales (cine, teatro, conciertos, museos, etc.)	1	1
Asistencia a espectáculos deportivos (fútbol, toros, etc.)	2	2
Excursiones, visitas monumentales, viajes, etc.	3	3
Prácticas deportivas (acudir al gimnasio, caminar, correr, nadar, etc.)	4	4
Visitar o recibir visitas de amigos, familia etc.	5	5
Salir de cañas, a comer o cenar con amigos o familiares	6	6
Salir de copas en bares, pubs, discotecas, etc.	7	7
Reunirse o salir de paseo con amigos o familiares en la calle, el parque, etc.	8	8
Ver la televisión, vídeo, DVD etc. en casa ...	9	9
Ir de compras a centros comerciales	10	10
Actividades relacionadas con el ordenador (navegar por Internet, Chatear, jugar con el ordenador etc.)	11	11
Otras ***(especificar)*** _____		
Ninguna	80	80
No sabe	88	88
No contesta	99	99

Ahora nos referiremos a lo que hace Vd. como actividades de ocio nocturno en particular, es decir, el que se realiza a partir de las 9 o 10 de la noche.
P6.- En general, ¿con qué frecuencia realiza Usted las siguientes actividades entre semana (de lunes a jueves)?

		Habitual -mente	Ocasional mente	Nunca o casi nunca	NS	NC
P6_1.	Salir de cañas, a cenar o tomar algo.....	1	2	3	8	9
P6_2.	Salir de copas en bares, pubs.....	1	2	3	8	9
P6_3.	Visitar o recibir visita de familiares o amigos	1	2	3	8	9
P6_4.	Reunirse con amigos o familiares en la calle, parque, etc	1	2	3	8	9

P7.- Y, ¿en fin de semana (de viernes a domingo)?

		Habitual mente	Ocasional mente	Nunca o casi nunca	NS	NC
P7_1.	Salir de cañas, a cenar o tomar algo	1	2	3	8	9
P7_2.	Salir de copas en bares, pubs.....	1	2	3	8	9
P7_3.	Visitar o recibir visita de familiares o amigos.....	1	2	3	8	9
P7_4.	Reunirse con amigos o familiares en la calle, parque, etc.....	1	2	3	8	9

P8.- Con relación a lo que ocurría hace algunos años, ¿considera que la forma de divertirse por la noche ha cambiado mucho, bastante, algo, poco o nada? **(DP3; TP1)**

- Mucho 5
- Bastante 4
- Algo……3- Sigue con P9
- Poco 2
- Nada……..1-> *Salta a P11*
- No sabe……8-> *Salta a P11*
- No contesta……..9-> Salta a P11

P9.- Según su opinión, ¿en qué ha cambiado la forma de divertirse por la noche en los últimos años? *(Anotar todo lo que diga el entrevistado)*

_____
_____
_____

- No sabe……..88
- No contesta……99

P10.- En general, ¿Usted diría que la forma de divertirse por la noche ha mejorado o empeorado en los últimos años? **(DP4; TP2)**

- Ha mejorado..... 1
- Ha empeorado..... 2
- Depende, unas cosas han mejorado y otras empeorado (NO LEER)..... 3
- No sabe..... 8
- No contesta..... 9

P11.- ¿Con qué frecuencia bebe cada una de las siguientes bebidas? *(Mostrar Tarjeta 2)*

	Diariamente	**Varias veces entre semana**	**Solo fines de semana**	**Ocasionalmente**	**Nunca**	**NS**	**NC**
P11_1.- Vino	1	2	3	4	5	8	9
P11_2.- Cerveza	1	2	3	4	5	8	9
P11_3.- Licores y bebidas de alta graduación (Solos o combinados).....	1	2	3	4	5	8	9

P12.- ¿En qué medida le preocupa a Vd. el consumo de alcohol? **(DP5; TP3)**

- Mucho..... 5
- Bastante 4
- Algo 3
- Poco 2
- Nada..... 1
- No sabe..... 8
- No contesta 9

P13.- ¿Usted piensa que los jóvenes beben bastante menos, algo menos, igual, algo más ó bastante más que los mayores? **(DP6; TP4)**

- Bastante Menos 1
- Algo Menos 2
- Igual..... 3
- Algo Más 4
- Bastante Más 5
- No sabe..... 8
- No contesta 9

P14.- En relación con su descanso, ¿alguna vez, en el último año, no ha podido dormir Usted por ruidos que procedían de fuera de su hogar?

- Muchas veces……4
- Bastantes veces……3
- Alguna vez……..2
- Nunca……1-> *Salta a P17*
- No contesta……..9-> *Salta a P17*

P15.- ¿Me podría identificar la procedencia de estos ruidos? *(Respuesta múltiple)*

- Los vecinos de otras viviendas 1
- Las motos o los coches de la calle 2
- Obras..... 3
- Gente bebiendo en la calle 4
- Las conversaciones de gente en la calle . 5
- Otros *(*especificar*)* _____
- No sabe……..88
- No contesta 99

P17.- ¿Está usted muy de acuerdo, bastante de acuerdo, algo de acuerdo, poco de acuerdo, ó nada de acuerdo con cada una de las acciones que le voy a leer a continuación? *(Mostrar Tarjeta 3)* **(DP7; TP5)**

	Muy de Acuerdo	Bastante de acuerdo	Algo de acuerdo	Poco de acuerdo	Nada de acuerdo	NS	NC
P17_1. Que se prohíba beber una lata de cerveza en un parque.....	5	4	3	2	1	8	9
P17_2. Que la policía pueda requisar las bebidas alcohólicas a las personas que beben en la calle.....	5	4	3	2	1	8	9
P17_3. Que se multe a las personas que beban alcohol en lugares que no están habilitados por el ayuntamiento.....	5	4	3	2	1	8	9
P17_4. Que se prohíba beber y reunirse a la puerta de los bares y pubs.....	5	4	3	2	1	8	9
P17_5. Que se adopten medidas para limitar el consumo de alcohol incluso entre adultos	5	4	3	2	1	8	9

P17.- ¿Ha oído hablar en alguna ocasión del botellón?

- Sí, estoy informado 1
- Sí, algo he oído 2
- No, es la primera noticia que tengo……3, -> Salta a P21
- No contesta…….....9, -> Salta a P21

P18.- Usted me ha dicho que ha oído hablar del botellón, ¿podría explicarme con sus propias palabras qué es o en qué consiste el botellón? (Anotar todo lo que diga el entrevistado y con sus propias palabras) **(DP8)**

_____

- No sabe 88
- No contesta 99

P19.- ¿Ha asistido en alguna ocasión a algún botellón? **(DP10; TP7)**

- Sí, aunque ya no lo hago 1
- Sí, y lo sigo haciendo 2
- No 3
- No sabe 8
- No contesta 9

P20.- Sin contar con las terrazas de los bares, ¿ha consumido bebidas alcohólicas en la calle en alguna ocasión?

- Sí, aunque ya no lo hago 1
- Sí, y lo sigo haciendo 2
- No 3
- No sabe 8
- No contesta 9

P21.- En algunas ciudades españolas se está produciendo un fenómeno que consiste en que grupos numerosos de personas se concentran y beben en la calle. Nos gustaría conocer su percepción sobre este tipo de concentraciones a las que se conoce coloquialmente como botellones. Sitúese en esta escala donde el 0 representa una percepción muy negativa y el 10 muy positiva. *(Mostrar tarjeta 4)* **(DP9: TP6)**

Muy negativa ……Muy positiva										
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

P22.- En su opinión, ¿cuál es el principal problema asociado con el botellón? ¿Y, el segundo más importante? ¿Y el tercero? *(No leer)* **(DP11)**

	P23_1	P23_2	P23_3
- Ruido	1	1	1
- Suciedad / Acumulación de basuras	2	2	2
- Violencia / Peleas	3	3	3
- Problemas y conflictos con los vecinos	4	4	4
- Consumo excesivo de alcohol	5	5	5
- Consumo de drogas	6	6	6
- Conducción bajo los efectos del alcohol	7	7	7
- Prácticas sexuales de riesgo	8	8	8
- Otros *(especificar)* _____			
- Ninguno / Ninguno más	80	80	80
- No sabe	88		
- No contesta	99		

P23.- ¿Qué tipo de jóvenes cree Usted que acude a los botellones? *(Anotar todo lo que diga el entrevistado)*

_____

- No sabe 88
- No contesta 99

P24.- De las siguientes, ¿cuál es, en su opinión, la principal razón de los jóvenes para acudir a un botellón? ¿Y la segunda más importante? *(Mostrar Tarjeta 5)* **(DP12; TP9)**

	P25_1	**P25_2**
- Es divertido	1	1
- Es fácil conocer a gente nueva	2	2
- Es agradable estar al aire libre	3	3
- Es fácil beber alcohol	4	4
- Es fácil tomar drogas	5	5
- Es más barato	6	6
- Es más fácil desinhibirse	7	7
- Hay pocas alternativas de ocio para los jóvenes	8	8
- Es un espacio propio, libre de normas o adultos	9	9
- Otros (especificar) _____	_	
- No sabe	88	88
- No contesta	99	99

P25.- A continuación le voy a leer algunas frases que otras personas nos han dicho acerca del botellón. Me gustaría que me dijera hasta qué punto está Usted de acuerdo con cada una de ellas. Utilice para ello esta escala en la que '0' significa que no está nada de acuerdo y '10' que está totalmente de acuerdo. Con las puntuaciones intermedias puede Usted matizar su opinión. *(Mostrar Tarjeta 6)* **(DP13; TP10)**

	Puntuación	**NS**	**NC**
P26_1. El botellón es uno de los problemas más serios que tenemos con nuestra juventud	_____	88	99
P26_2. El botellón es una expresión actual de algo que se ha hecho siempre	_____	88	99
P26_3. En el botellón se consume el mismo alcohol que en los bares	_____	88	99
P26_4. El botellón debería estar totalmente prohibido	_____	88	99
P26_5. El botellón es consecuencia de la permisividad de nuestra sociedad hacia el consumo de alcohol	_____	88	99
P26_6. El botellón es tan molesto como las terrazas o los bares donde la gente sale a beber a la calle	_____	88	99

P26.- ¿Cree que ir a botellones es algo que hacen la mayoría de los jóvenes, bastantes, algunos o pocos jóvenes? **(DP14; TP11)**

- La mayoría 5
- Bastantes 4
- Algunos..... 3
- Pocos..... 2
- Ninguno (No leer) 1
- No sabe 8
- No contesta.....9

P27.- De los jóvenes que asisten al botellón, ¿piensa usted que beben de forma abusiva…? **(DP15; TP12)**

- La mayoría 5
- Bastantes 4
- Algunos.....3
- Pocos.....2
- Ninguno 1
- No sabe 8
- No contesta 9

P28.- En su opinión, ¿de los jóvenes que acuden al botellón se comporta de forma cívica…? **(DP16; TP13)**

- La mayoría 5
- Bastantes 4
- Algunos.....3
- Pocos.....2
- Ninguno 1
- No sabe 8
- No contesta 9

P29.- En el caso de la ciudad de Córdoba, ¿cree Usted que en la actualidad el botellón supone un problema…? **(DP17; TP14)**

- Muy importante.....5
- Bastante importante 4
- Algo importante 3
- Poco importante 2
- Nada importante.....1
- No sabe 8
- No contesta 9

P30_1.- Para usted, ¿el consumo de alcohol en la **Feria** es bastante mayor, algo mayor, igual, algo menor ó bastante menor que el que se produce en los botellones? *(Mostrar Tarjeta 7)* **(DP18)**
P30_2.- Y en las **Cruces**, ¿cree Vd. que el consumo de alcohol es bastante mayor, algo mayor, igual, algo menor ó bastante menor que el que se produce en los botellones? **(DP19)**
P30_3.- ¿Y en **Semana Santa**? **(DP20)**

	P30_1 Feria	P30_2 Cruces	P30_3 S.Santa
- Bastante mayor (que en el botellón)	5	5	5
- Algo mayor (que en el botellón)	4	4	4
- Igual (que en el botellón)	3	3	3
- Algo menor (que en el botellón)	2	2	2
- Bastante menor (que en el botellón)	1	1	1
- No sabe	8	8	8
- No contesta	9	9	9

P31_1.- Y, con respecto a las molestias a los vecinos, ¿cree Usted que la **Feria** molesta a los vecinos bastante más, algo más, igual, algo menos o menos que el botellón? *(Tarjeta 8)* **(DP21)**
P31_2.- ¿Y las **Cruces**? **(DP22)**
P31_3.- ¿Y la **Semana Santa**? **(DP23)**

	P31_1 Feria	P31_2 Cruces	P31_3 S.Santa
- Bastante más (que en el botellón)	5	5	5
- Algo más (que en el botellón)	4	4	4
- Igual (que en el botellón)	3	3	3
- Algo menos (que en el botellón)	2	2	2
- Bastante menos (que en el botellón)	1	1	1
- No sabe	8	8	8
- No contesta	9	9	9

P32_1.- Para usted, hasta ahora, la actitud del ayuntamiento de Córdoba ante el fenómeno del botellón ha sido…? **(DP24_1; TP15_1)**
P32_2.- ¿Y la de la Junta de Andalucía…? **(DP24_2; TP15_2)**

	P33_1	P33_2
	Ayuntamiento	**Junta**
- Muy permisiva.....	5	5
- Permisiva	4	4
- Ni permisiva ni represiva...	3	3
- Represiva.....	2	2
- Muy represiva	1	1
- No ha hecho nada *(No leer)*	7	7
- No sabe.....	8	8
- No contesta.....	9	9

P33.- ¿Cuál de las siguientes afirmaciones se ajusta más a la opinión que Usted tiene con respecto a la regulación del fenómeno del botellón? El botellón… **(DP25; TP16)**

- Debería prohibirse por completo.....1
- Debería limitarse a aquellos espacios donde no se produzcan molestias para los vecinos 2
- Debería poder realizarse libremente, sin ninguna limitación 3
- No sabe.....8
- No contesta.....9

P34.- En su opinión, ¿qué medidas deberían adoptarse para abordar los diferentes problemas que puede conllevar el botellón? *(Anotar todo lo que diga el entrevistado con sus propias palabras)* ¿Alguna más? **(DP26; TP17)**

_____ _____
_____ _____

- No sabe.....88
- No contesta.....99

P35.- A continuación le voy a mostrar una serie de medidas que se podrían adoptar en relación al botellón. Me gustaria que me dijera hasta qué punto le parece muy útil, bastante útil, algo útil, poco útil ó nada útil cada una de estas medidas para abordar este asunto. *(Mostrar Tarjeta 9)* **(DP27; TP18)**

	Muy útil	Bastante útil	Algo útil	Poco útil	Nada útil	NS	NC
P35_1. Prohibir la realización de botellón en espacios públicos.....	5	4	3	2	1	8	9
P35_2. Aumentar el precio de las bebidas alcohólicas	5	4	3	2	1	8	9
P35_3. Hacer campañas educativas y de sensibilización acerca de los problemas relacionados con el consumo de alcohol.....	5	4	3	2	1	8	9
P35_4. Adecuar zonas alejadas de núcleos poblados donde se puedan reunir los jóvenes.....	5	4	3	2	1	8	9
P35_5. Promover actividades de ocio alternativas al botellón (conciertos, talleres, cursos, etc.)	5	4	3	2	1	8	9
P35_6. Aumentar la presión policial en los lugares donde se sabe que se organizan botellones ...	5	4	3	2	1	8	9

P35_7. Prohibir beber en la calle, incluso en bares y terrazas	5	4	3	2	1	8	9

P36.- ¿Quién cree que podría hacer más para solucionar los problemas que puede generar el botellón? ¿Y en segundo lugar? *(Mostrar Tarjeta 10)* **(DP28; TP19)**

	P37_1	**P37_2**
- Familias	1	1
- El Ayuntamiento	2	2
- La Junta de Andalucía	3	3
- Colegios, Institutos	4	4
- Los propios jóvenes	5	5
- Otros *(especificar)*_____		
- No sabe	88	88
- No contesta	99	99

P37.- Una de las medidas que más se ha aplicado en distintas ciudades para abordar los conflictos generados por el botellón consiste en permitir que los jóvenes puedan reunirse en zonas alejadas de los núcleos poblados para evitar que se produzcan molestias para los vecinos. A estas zonas se les denomina también botellódromos. Nos gustaría saber si está usted informado ó es la primera vez que oye hablar de esto:

- Estoy informado 1
- Algo he oído 2
- Es la primera noticia que tengo.....3 -> Salta a P40
- No contesta .....9 -> Salta a P40

P38.- ¿Conoce de la existencia de alguno de estos botellódromos en la ciudad de Córdoba? **(DP29; TP20)**

- Sí 1
- No 2
- No sabe 8
- No contesta 9

P39.- ¿En qué medida está Usted de acuerdo con que existan espacios de este tipo para que se reunan los jóvenes? **(DP30; TP21)**

- Muy de acuerdo.....5
- Bastante de acuerdo 4
- Algo de acuerdo 3
- Poco de acuerdo 2
- Nada de acuerdo.....1
- No sabe 8
- No contesta 9

P40.- Y, ¿en qué medida está Usted de acuerdo con que la creación y el mantenimiento de estos espacios se financien con cargo a los fondos públicos? **(DP31; TP22)**

- Muy de acuerdo.....5
- Bastante de acuerdo 4
- Algo de acuerdo 3
- Poco de acuerdo 2
- Nada de acuerdo.....1
- No sabe 8
- No contesta 9

P41.- ¿Está Usted de acuerdo o en desacuerdo con que los botellódromos dispongan de los siguientes equipamientos y servicios pagados con fondos públicos? **(DP32; TP23)**

	De acuerdo	**En desacuerdo**	**NS**	**NC**
P41_1. Urinarios / Lavabos públicos	1	2	8	9
P41_2. Aparcamientos	1	2	8	9
P41_3. Transporte público gratuito	1	2	8	9
P41_4. Servicio de limpieza y recogida de basuras	1	2	8	9
P41_5. Puesto de atención sanitaria	1	2	8	9

P42.- ¿En qué medida está Usted de acuerdo con que se financien con fondos públicos actividades como la Feria, las Cruces o la Semana Santa? **(DP33; TP24)**

Muy de acuerdo..... 5
- Bastante de acuerdo 4
- Algo de acuerdo 3
- Poco de acuerdo 2
- Nada de acuerdo..... 1
- No sabe 8
- No contesta 9

P43.- Voy a leerle ahora una serie de frases alternativas sobre temas que nos interesan a todos. ¿Podría indicarme el grado en que usted está de acuerdo con éstas? Utilice para ello esta escala donde el '0' representa que Usted está totalmente de acuerdo con la primera frase y el '10' que está totalmente de acuerdo con la segunda. Las puntuaciones entre 1 y 9 representan posiciones intermedias. *(Mostrar Tarjeta 11)*

P43_1.-

Defender nuestros valores religiosos y morales tradicionales										Defender la libertad del individuo de ser y creer lo que quiera
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

P43_2.-

Mantener el orden, aunque haya que limitar las libertades individuales										Las libertades de los ciudadanos no pueden limitarse en ningún caso
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

P44.- ¿Cómo se define Usted en materia religiosa?

- Católico 1
- Creyente de otra religión..... 2
- No creyente..... 3
- Ateo 4
- Agnóstico..... 5
- Otras..... 7
- No contesta 9

P45.- En general, ¿la política le interesa, mucho, bastante, algo, poco ó nada? **(DP34)**

- Mucho..... 5
- Bastante 4
- Algo 3
- Poco 2
- Nada..... 1
- No sabe 8
- No contesta 9

P46.- ¿Podría decirme si está muy de acuerdo, bastante, algo, poco o nada de acuerdo con las siguientes afirmaciones? *(Mostrar Tarjeta 12)* **(DP35)**

	Muy de acuerdo	Bastante acuerdo	Algo de acuerdo	Poco acuerdo	Nada de acuerdo	NS	NC
P46_1. La gente como yo no tiene ninguna influencia sobre lo que hace el gobierno	5	4	3	2	1	8	9
P46_2. En general, la política es tan complicada que la gente como yo no puede entender lo que está pasando	5	4	3	2	1	8	9

P47.- Mucha gente cuando piensa o habla de política utiliza los términos de "izquierda" y "derecha". En esta ficha hay una serie de casillas que van de izquierda a derecha. ¿Pensando en sus opiniones políticas en cuál se situaría Usted? *(Mostrar Tarjeta 13)*

Extrema Izq — Extrema Dcha.

											NS	NC
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	98	99

P48.- Le importaría decirnos si es miembro de alguna de las siguientes organizaciones. *(Respuesta múltiple)*
- Partido Político 1
- Asociación Vecinal 2
- ONG 3
- Otro de tipo de asociación (deportiva, cultural, etc.) 4
- No pertenezco a ninguna 5
- No contesta 9

P49.- ¿Recuerda Usted a qué partido o coalición votó en las últimas elecciones generales de Marzo de 2004? *(No leer)*
- PSOE.....1
- PP.....2
- IU-ICV.....3
- PA.....4
- Otros partidos *(especificar)* _____
- No tenía edad para votar.....80
- Votó en blanco 81
- No votó 82
- No recuerda.....88
- No contesta 99

DATOS SOCIODEMOGRÁFICOS

E2.- Estado Civil
- Soltero/a..... 1
- Casado/a..... 2
- Conviviendo en pareja 3
- Divorciado/a / Separado/a ... 4
- Viudo/a 5
- NC 9

E1.- Sexo:
- Hombre 1
- Mujer. 2

E3.- ¿Cuántos años cumplió en su último cumpleaños? *(Anotar edad exacta)***:**

[ ][ ] *Años*
- NC 99

E4.- ¿Podría decirme qué nivel de estudios terminados tiene Usted? *(Mostrar Tarjeta 14)*
- No sabe leer o escribir 1
- Sabe leer y escribir pero fue menos de 5 años a la escuela 2
- Fue a la escuela 5 años o más pero sin completar EGB, ESO o Bachillerato Elemental 3
- Bachiller Elemental, EGB, ESO completo (Graduado escolar) 4
- Bachiller superior, BUP, Bachiller LOGSE, COU, PREU 5
- FPI, FP grado medio, Oficialía Industrial o equivalente 6
- FPII, FP superior, Maestría industrial o equivalente, Conservatorio 10 años. 7
- Diplomatura, Ingeniería Técnica, 3 cursos aprobados de Licenciatura, Ingeniería o Arquitectura 8
- Arquitectura, Ingeniería, Licenciatura o equivalente 9
- Doctorado..... 10
- NC 99

E5.- ¿En la actualidad con quien convive?
- Vive solo/a..... 1
- Vive con su pareja exclusivamente..... 2
- Vive con hijos exclusivamente 3
- Vive con su pareja e hijos exclusivamente 4
- Vive en casa de sus dos progenitores 5
- Vive en casa de uno de sus progenitores 6
- Vive en casa de otros familiares 7
- Familia extensa (varias generaciones) 8
- Vive en piso compartido con amigos
- Otra forma de familia *(especificar)* _____

E6.- ¿Tiene Usted hijos…? *(Respuesta Múltiple)*
- Menores de 15 años 1
- De 16 a 25 años.....2
- Mayores de 25 años 3
- No tiene hijos 4
- No contesta.....9

E7.- ¿En cuál de las siguientes situaciones se encuentra Usted? *(Respuesta Múltiple)*

- Trabaja.....	1	
- Jubilado o pensionista (anteriormente ha trabajado)	2	
- Jubilado o pensionista (anteriormente no ha trabajado, sus labores)	3	
- Desempleado y busca su primer empleo	4	*Ir a E10*
- Desempleado, ha trabajado antes.....	5	
- Estudiante.....	6	*Ir a E10*
- Ama de casa.....	7	*Ir a E10*
- Otras situaciones.....	8	*Ir a E10*
- No contesta.....	9	*Ir a E10*

E8.- ¿Y cuál es su actual o última ocupación u oficio? Es decir, ¿en qué consiste o consistía específicamente su trabajo? *(ENTREVISTADOR/A: precisar lo más posible. Por ejemplo: mecánico de coches, peón de la construcción etc.* Se refiere a la ocupación principal de la persona entrevistada)

_____ _____

NC 999

E9.- ¿Y Usted trabaja o trabajaba como?

- Asalariado fijo 1
- Asalariado eventual o interino 2
- Empresario o profesional con asalariados 3
- Autónomo o profesional sin asalariados 4
- Ayuda familiar (en la empresa o negocio familiar) o sin remuneración reglamentada 5
- Miembro de una cooperativa.....6
- Otras situaciones.....7
- NS.....8
- NC.....9

E10.- ¿Le importaría darme su número de teléfono? (ENTREVISTADOR/A: explicar que pueden llamarle para inspeccionar que se ha realizado la entrevista)

- Tiene teléfono y da número	1
- No tiene teléfono.....	2
- Tiene teléfono pero no quiere dar el número	3
- No contesta.....	9

Nº de teléfono _____

C2. Preguntas de la segunda encuesta que no estaban en la primera

DP1.-Desde que le hicimos la primera encuesta en su hogar, ¿cuántas veces ha leído en la prensa, oído en la radio ó visto en la televisión noticias relacionadas con el botellón?

Muchas veces..... ☐
Bastantes veces ..... ☐
Pocas veces ..... ☐
Ninguna vez..... ☐
No sabe ..... ☐

DP2.-¿Y cuantas veces ha charlado y comentado con alguien sobre este tema?

Muchas veces ..... ☐
Bastantes veces..... ☐
Pocas veces..... ☐
Ninguna vez ..... ☐
No sabe ..... ☐

P35.- ¿Podría decirme si está muy de acuerdo, bastante, algo, poco o nada de acuerdo con las siguientes afirmaciones? *(UNA RESPUESTA EN CADA FILA)*

	Muy de acuerdo	**Bastante acuerdo**	**Algo de acuerdo**	**Poco acuerdo**	**Nada de acuerdo**	**No sabe**
La gente como yo no tiene ninguna influencia sobre lo que hace el gobierno	☐	☐	☐	☐	☐	☐
En general, la política es tan complicada que la gente como yo no puede entender lo que está pasando	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Por último, conteste por favor a unas preguntas finales sobre su participación en esta experiencia.

P36.-En una escala de 0 a 10, valore el FORO DELIBERATIVO en relación a los siguientes temas: *(UNA RESPUESTA POR FILA)*

	0-10	**NS**
Interés del tema (botellón)	_____	☐
Intervención de los expertos	_____	☐
Organización	_____	☐
Catering	_____	☐
Información distribuida	_____	☐
Lugar (Palacio de Congresos)	_____	☐
Dinámica de los debates	_____	☐

P37.-En la misma escala de 0 a 10 ¿cómo valora al FORO <u>globalmente</u>?

VALORACIÓN 0-10	**NO SABE**
_____	☐

P38.- ¿Cree Vd. que el foro y la información distribuida han cubierto las diversas posturas y opiniones que existen en torno al tema del botellón?

Sí ..... ☐
No ..... ☐
No sabe ..... ☐

P39.- Pasemos a valorar ahora las ENCUESTAS DELIBERATIVAS. ¿En qué medida cree que las ED son útiles para que las autoridades conozcan la opinión de los ciudadanos?

Nada útiles	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	**Muy útiles**	**No sabe** ☐

P40.- ¿En qué medida cree que las ED sirven para que los ciudadanos participen más en los asuntos públicos?

Nada útiles	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	**Muy útiles**	**No sabe** ☐

P41.-¿Volvería a participar en una encuesta deliberativa?

Seguro que sí.....☐
Probablemente sí.....☐
Probablemente no.....☐
Seguro que no.....☐
No sabe.....☐

P42- Aparte del botellón, ¿qué otros temas se le ocurren a usted que podrían ser objeto de una encuesta deliberativa?

P43- Para nosotros es muy importante saber su opinión sobre esta experiencia tan novedosa en España. Por favor, si tiene algún comentario o sugerencia, no dude en comentárnosla:

Annex D. Enquesta moderadors

Aquest és un qüestionari per als moderadors, que facilitaren el debat dels grups en el marc de l'enquesta deliberativa. L'objectiu era tenir una informació bàsica sobre la dinàmica i el contingut d'aquests debats segons la percepció dels moderadors, a mode de contrastació amb altra informació usada en l'estudi.

P1.- Valora globalmente la dinámica de debate del grupo del 0 al 10:

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

P2.- El contenido de las intervenciones de los participantes se ha centrado en el tema de debate:

Muchas veces ..... ☐
Bastantes veces ..... ☐
Pocas veces ..... ☐
Ninguna vez ..... ☐

P3.-Los participantes han hecho un esfuerzo para argumentar los propios puntos de vista enfrente de las simples opiniones/experiencias personales:

Muchas veces..... ☐
Bastantes veces ..... ☐
Pocas veces ..... ☐
Ninguna vez..... ☐

P4.- ¿Cuál ha sido el tema que ha suscitado mayor debate?_____

P5.- Los participantes han podido hablar sin verse interrumpidos por otras personas del grupo:

Siempre ..... ☐
Casi siempre ..... ☐
Bastantes veces ..... ☐
Nunca o casi nunca..... ☐

P6.- En el debate han participado:

Casi todas las personas del grupo (más del 80%) ..... ☐
Bastantes personas del grupo (entre el 50% y el 80%) ..... ☐
Pocas personas (menos del 50%) ..... ☐

P7.- Durante el debate los participantes han interactuado pidiendo aclaraciones, opiniones o contestando a lo que otros dicen, etc.:
Muchas veces ..... ☐

Bastantes veces ..... ☐
Pocas veces ..... ☐
Ninguna vez ..... ☐

P8.-Durante el debate ha habido intervenciones o acciones poco respetuosas hacia los otros participantes:

Muchas veces..... ☐
Bastantes veces ..... ☐
Pocas veces ..... ☐
Ninguna vez..... ☐

P9.- Al inicio del debate ¿había una opinión compartida entre los participantes sobre la mayoría de temas a discusión?

En general, casi todas las personas del grupo tenían una opinión en común (más del 80%) ..... ☐
En general, había diversidad de opiniones en el grupo..... ☐
Había consenso o disenso dependiendo de los temas ..... ☐

P10.-Al terminar el debate ¿en qué medida se puede decir que los participantes tenían una posición común en la mayoría de temas discutidos?

En general, casi todas las personas del grupo tenían una opinión en común (más del 80%)..... ☐
En general, había diversidad de opiniones en el grupo..... ☐ (IR A P11)
Había consenso o disenso dependiendo de los temas ..... ☐ (IR A P12)

P11.-¿En qué medida consideras que el debate ha contribuido a generar una posición común?

Mucho..... ☐
Bastante ..... ☐
Poco ..... ☐
Nada ..... ☐

P12.- ¿En qué medida consideras que el debate ha contribuido a generar posiciones diferenciadas?

Mucho..... ☐
Bastante ..... ☐
Poco ..... ☐
Nada ..... ☐

P13.-¿Has podido observar cambios en las opiniones de los participantes a lo largo de los debates?

Muchos cambios..... ☐
Bastantes cambios ..... ☐
Pocos cambios ..... ☐
Ningún cambio..... ☐

P14.-¿Has podido observar cambios en las actitudes de los participantes a lo largo de los debates?

Muchos cambios..... ☐
Bastantes cambios ..... ☐
Pocos cambios ..... ☐
Ningún cambio..... ☐

P15.-Respecto a tu rol en el grupo, ¿qué tipo de intervenciones has tenido que realizar mayoritariamente?

	Muchas veces	**Bastantes**	**Pocas**	**Ninguna**
Reorientar el debate hacia el tema	☐	☐	☐	☐
Sintetizar opiniones	☐	☐	☐	☐
Incentivar la participación	☐	☐	☐	☐
Llamar al orden	☐	☐	☐	☐
Aclarar informaciones	☐	☐	☐	☐
Otros (especificar):	☐	☐	☐	☐

P16.- Si tienes algún comentario o matiz a añadir en relación al desarrollo de los debates, por favor, hazlo a continuación:

MUCHAS GRACIAS POR TU COLABORACIÓN

Annex E. Taules sociodemogràfiques de comparació entre els assistents al fòrum (t2) i la primera enquesta (t1)

Tabla nº1. Perfil de los entrevistados y participantes en el foro por sexo.

	T1	T2
Hombres	46,2%	47,8%
Mujeres	53,8%	52,2%
Número de casos	1.210	136

Fuente: IESA/CIS, Encuesta Deliberativa, 2006.

Tabla nº2. Perfil de los entrevistados y participantes en el foro por edad

	T1	T2
18 a 29 años	21,8%	30,9%
30 a 44 años	29,5%	22,8%
45 a 59 años	23,0%	25,7%
60 y más años	25,5%	20,6%
No contesta	0,1%	
Media (años)	45,6	43,0
Número de casos	1.210	136

Fuente: IESA/CIS, Encuesta Deliberativa, 2006.

Tabla nº3. Perfil de los entrevistados y participantes en el foro por tipo de familia.

	T1	T2
Tiene hijos menores de 15 años	28,4%	22,1%
Tiene hijos entre 16 y 25 años	20,1%	21,3%
Tiene hijos mayores de 25 años	32,5%	28,7%
No tiene hijos	30,7%	41,2%
No contesta	0,8%	0,7%
Número de casos	1.210	136

Fuente: IESA/CIS, Encuesta Deliberativa, 2006.

Tabla nº 4. Perfil de los entrevistados y participantes en el foro por asociacionismo.

	Primera encuesta	Segunda encuesta
Partidos políticos	2,3%	2,9%
Sindicatos	5,9%	5,9%
Asociación vecinal	5,7%	8,1%
ONG	4,9%	8,8%
Otro tipo de asociaciones	11,4%	19,1%
No pertenezco a ninguna	73,8%	64,0%
No contesta	1,3%	0,7%
Número de casos	1.210	136

Fuente: IESA/CIS, Encuesta Deliberativa, 2006.

Annex F. Taula general de comparació de mitjanes i proporcions

Núm.	Variable	N	Mitj T1	Mitj T2	Difer. (t2-t1)	t	Sign bilat 95%	Sign.bilat 90%	Sig. bilat 99%	McNemar 95%	HM Sig. bilat 95%
Percepció de l'oci nocturn											
P08	Canvi en l'oci nocturn	126	0,77	0,68	-0,10	2,71	0,01	0,01	0,01	--	0,01
P10	Forma divertir-se ha millorat	108	0,76	0,55	-0,22	4,41	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P19	Assistència al b. en alguna ocasió	134	0,43	0,56	0,13	-3,54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P21	Percepció del b.	132	0,30	0,59	0,29	-10,52	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P25_1	B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	126	0,65	0,47	-0,18	5,16	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P25_2	B. s'ha fet sempre	113	0,31	0,57	0,26	-7,12	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P26	Assistència de joves al b.	135	0,84	0,80	-0,04	2,22	0,03	0,03	0,03	--	0,03
P28	Comportament cívic al b.	131	0,48	0,70	0,22	-7,80	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P29	B.com a problema actual de Còrdova	132	0,63	0,54	-0,09	3,55	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P38	Coneix algun bm	72	0,69	0,65	-0,04	0,69	0,50	0,50	0,50	0,65	0,49
Oci nocturn i alcohol											
P12	Preocupació pel consum d'alcohol	129	0,75	0,83	0,08	-3,29	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P13	Consum alcohol joves vs. adults	126	0,85	0,66	-0,19	5,42	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P25_3	Es consumeix més alcohol al b.que als bars	114	0,82	0,54	-0,28	7,81	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P25_5	Tolerància social cap al consum d'alcohol	109	0,63	0,56	-0,07	1,61	0,11	0,11	0,11	--	0,11
P27	Joves beuen moderadament al b.	129	0,43	0,65	0,21	-7,04	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P30_1	Consum alcohol Feria vs. B.	124	0,68	0,86	0,18	-5,05	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P30_2	Consum alcohol Cruces vs. B.	122	0,57	0,66	0,08	-2,14	0,03	0,03	0,03	--	0,04
P30_3	Consum alcohol SS. vs. B.	122	0,42	0,46	0,03	-0,84	0,40	0,40	0,40	--	0,40
Molèsties als veïns											
P25_6	B.tan molest com bars/terrasses	118	0,52	0,66	0,13	-3,05	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P31_1	Molèstia a veïns Feria vs. B.	128	0,36	0,43	0,07	-1,84	0,07	0,07	0,07	--	0,07
P31_2	Molèstia a veïns Cruces vs. B.	125	0,36	0,57	0,22	-5,78	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P31_3	Molèstia a veïns SS. vs. B.	127	0,34	0,47	0,14	-3,42	0,00	0,00	0,00	--	0,00
Rol de les institucions											
P32_1	Actitud Ajuntament	115	0,67	0,63	-0,04	1,69	0,09	0,09	0,09	--	0,09
P32_2	Actitud Junta Andalusia	92	0,68	0,56	-0,13	3,72	0,00	0,00	0,00	--	0,00

Núm.	Variable	N	Mitj T1	Mitj T2	Dif. (t2-t1)	t	Sign bilat 95%	Sign.bilat 90%	Sig. bilat 99%	McNemar 95%	HM Sig. bilat 95%
Mesures prohibicionistes											
P16_1	Prohibir beure cervesa als parcs	132	0,30	0,17	-0,13	3,63	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P16_2	Policia requisi alcohol consumit al carrer	126	0,50	0,25	-0,25	7,02	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P16_3	Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	126	0,54	0,27	-0,27	7,01	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P16_4	Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/pubs	121	0,39	0,23	-0,17	4,37	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P16_5	Limitar el consum d'alcohol joves/adults	133	0,56	0,45	-0,10	2,76	0,01	0,01	0,01	--	0,01
P25_4	Prohibició total del b.	120	0,46	0,21	-0,25	6,75	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P33	Prohibició-regulació-lliure celebració del b.	119	0,45	0,55	0,10	-4,43	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P35_1	Prohibir b.en espais públics	127	0,55	0,25	-0,30	8,38	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P35_6	Més presència policial al carrer	128	0,73	0,54	-0,19	4,98	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P35_7	Prohibir consum al carrer i terrasses/bars	123	0,16	0,14	-0,02	0,66	0,51	0,51	0,51	--	0,51
Mesures reguladores											
P35_4	Adequar zones allunyades de veïns	128	0,66	0,38	-0,28	7,23	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P39	A favor del bm	131	0,68	0,58	-0,09	2,27	0,03	0,03	0,03	--	0,03
P40	Finançament públic dels bm	130	0,55	0,66	0,10	-2,61	0,01	0,01	0,01	--	0,01
P41_1	Equipament bm: urinaris	127	0,80	0,96	0,16	-4,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P41_2	Equipament bm: aparcaments	120	0,72	0,79	0,08	-1,53	0,13	0,13	0,13	0,18	0,13
P41_3	Equipament bm: transport públic gratuït	121	0,73	0,89	0,17	-3,86	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P41_4	Equipament bm: neteja brossa	124	0,77	0,93	0,15	-3,86	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P41_5	Equipament bm: atenció sanitària	122	0,78	0,93	0,15	-3,56	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P41_6	Equipament bm: servei seguretat	112	0,76	0,94	0,18	-4,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P42	Finançament públic altres festes	129	0,67	0,53	-0,14	3,71	0,00	0,00	0,00	--	0,00
Mesures alternatives											
P35_2	Augmentar preu de l'alcohol	122	0,27	0,22	-0,05	1,23	0,22	0,22	0,22	--	0,22
P35_3	Campanyes educatives salut-alcohol	130	0,87	0,83	-0,04	1,56	0,12	0,12	0,12	--	0,12
P35_5	Promoure alternatives	128	0,85	0,82	-0,03	1,01	0,32	0,32	0,32	--	0,32
Actituds polítiques											
P45	Interès per la política	133	0,42	0,52	0,10	-3,65	0,00	0,00	0,00	--	0,00
P46_1	Influència en el govern	122	0,57	0,54	-0,03	0,88	0,38	0,38	0,38	--	0,38
P46_2	La política és molt complicada	125	0,45	0,37	-0,08	2,35	0,02	0,02	0,02	--	0,02

Annex G. Comparacions desviacions mitjanes en el t1, t2, t3

Variable	Mitj. T1	Mitj. T2	Diferència (T2-T1)	Mitj. T2	Mitj. T3	Dif. Mitj. (T3-T2)	Dif Mitj. (T3-T1)
Percepcions sobre l'oci nocturn							
Canvi en l'oci nocturn	0,77	0,68	-0,10*	0,68	0,66	-0,03	0,12*
Forma divertir-se ha millorat	0,76	0,55	-0,22*	0,54	0,28	-0,27*	0,56*
Assistència al b. en alguna ocasió	0,43	0,56	0,13*	0,54	0,40	-0,14*	0,00
Percepció del b.	0,30	0,59	0,29*	0,58	0,60	0,01	-0,25*
B. un dels problemes més seriosos amb la joventut	0,65	0,47	-0,18*	0,47	0,57	0,09*	0,10*
B. s'ha fet sempre	0,31	0,57	0,26*	0,59	0,55	-0,04	-0,14*
Assistència de joves al b.	0,84	0,80	-0,04*	0,80	0,76	-0,04	0,10*
Comportament cívic al b.	0,48	0,70	0,22*	0,72	0,71	-0,01	-0,12*
B.com a problema actual de Còrdova	0,63	0,54	-0,09*	0,56	0,54	-0,02	0,11*
Coneix algun bm	0,69	0,65	-0,04	0,63	0,74	0,11	-0,07
Oci nocturn i alcohol							
Preocupació pel consum d'alcohol	0,75	0,83	0,08*	0,82	0,79	-0,03	0,01
Consum alcohol joves vs. adults	0,85	0,66	-0,19*	0,65	0,70	0,04	0,10*
Es consumeix més alcohol al b. que als bars	0,82	0,54	-0,28*	0,56	0,67	0,11*	0,05*
Tolerància social cap al consum d'alcohol	0,63	0,56	-0,07	0,53	0,60	0,07	0,01
Joves beuen moderadament al b.	0,43	0,65	0,21*	0,66	0,61	-0,05	-0,06*
Molèsties pels veïns							
B.tan molest com bars/terrasses	0,52	0,66	0,13*	0,65	0,62	-0,03	-0,06*
Mesures							
Actitud Ajuntament	0,67	0,63	-0,04	0,69	0,57	-0,12*	0,18*
Actitud Junta Andalusia	0,68	0,56	-0,13*	0,67	0,51	-0,16*	0,31*
Prohibir beure cervesa als parcs	0,30	0,17	-0,13*	0,17	0,15	-0,03	0,13*
Policia requisi alcohol consumit al carrer	0,50	0,25	-0,25*	0,32	0,39	0,06	0,07*
Multes al consum d'alcohol en llocs no habilitats	0,54	0,27	-0,27*	0,28	0,50	0,22*	0,04
Prohibir beure/reunir-se a la porta bars/ pubs	0,39	0,23	-0,17*	0,30	0,38	0,08	0,12*
Limitar el consum d'alcohol joves/adults	0,56	0,45	-0,10*	0,47	0,62	0,15*	-0,01
Prohibició total del b.	0,46	0,21	-0,25*	0,24	0,32	0,08	0,09*
Prohibició-regulació-lliure realització del b.	0,45	0,85	0,40*	0,89	0,52	-0,37*	0,03
Prohibir b.en espais públics	0,55	0,25	-0,30*	0,27	0,40	0,13*	0,12*
Més presència policial al carrer	0,73	0,54	-0,19*	0,57	0,62	0,04	0,08*
Prohibir consum al carrer i terrasses/ bars	0,16	0,14	-0,02	0,18	0,14	-0,04	0,07*
Adequar zones allunyades de veïns	0,66	0,38	-0,28*	0,39	0,47	0,07	0,11*
A favor del bm	0,68	0,58	-0,09*	0,59	0,64	0,05	-0,01
Finançament públic dels bm	0,60	0,65	-0,04	0,63	0,58	-0,05	-0,03
Augmentar preu de l'alcohol	0,27	0,22	-0,05	0,28	0,18	-0,10*	0,08*
Campanyes educatives salut-alcohol	0,87	0,83	-0,04	0,82	0,88	0,06*	0,00
Promoure alternatives	0,85	0,82	-0,03	0,84	0,87	0,04	-0,01

Annex H. Temes tractats segons persones participants

		1	2	3	4	5	6	7	8
Grup 6	Percepció de l'oci nocturn	10,7	2,3	4,1	0	3,6	5,6	17	11,1
	Perfil de la gent que hi va	5,4	17,2	14,3	16,4	14,6	15,7	12,8	9,3
	Motius per anar-hi	16,1	23	7,1	5,5	14,6	12,7	6,4	7,4
	Problemes derivats: alcohol	14,3	17,2	**41,8**	**34,3**	27,3	**29, 4**	6,4	**40,7**
	Problemes derivats: desordre públic	7,1	0	8,2	5,5	1,8	4,16	19,2	9,3
	Altres problemes relacionats botelló	1,8	2,3	0	4,1	3,6	4,1	0	0
	Vies de gestió, regulació, mesures	**32,1**	19,5	19,4	17,8	**30,9**	20,8	**29,8**	22,2
	Educació i relació amb els pares	12,5	17,2	5,1	13,7	3,6	7,1	0	0
	Temes procedimentals i metalingüístics	0	1,15	0	2,74	0	0,5	8,5	0
Grup 7	Percepció de l'oci nocturn	**21,1**	7,1	9,8	17,1	9,1	12,2	7,7	50
	Perfil de la gent que hi va	9,9	21,4	14,8	11,8	12,1	12,2	15,4	0
	Motius per anar-hi	1,4	7,1	11,5	10,6	6,1	9,8	19,2	0
	Problemes derivats: alcohol	7,0	0	18	14,5	18,2	19,5	11,6	0
	Problemes derivats: desordre públic	12,7	7,1	9,8	7, 9	3	9,8	3,9	25
	Altres problemes relacionats botelló	1,4	0	1,6	0	3	0	3,9	0
	Vies de gestió, regulació, mesures	21,1	14,3	**21,3**	**19,7**	21,2	**29,3**	**26,9**	25
	Educació i relació amb els pares	7	**42,9**	3,3	7,9	**27,3**	7,3	0	0
	Temes procedimentals i metalingüístics	18,3	0	9,8	10,5	0	0	11,5	0

Annexos A i B. Documentació i transcripcions

A l'annex A s'hi trobarà la documentació i informació lliurada als participants per al fòrum deliberatiu:

1. Resum de les ponències presentades
2. Posicionament de les principals institucions polítiques en relació al botelló
3. Còpia del document informatiu remès per correu postal

A l'annex B es trobaran les transcipción dels dos grups deliberants enregistrats en el marc del mateix fòrum (el grup sis i el grup set).